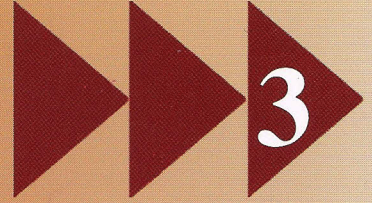

ERMENİ

ARAŞTIRMALARI

Üç Aylık Tarih, Politika ve Uluslararası İlişkiler Dergisi

ARMENIAN STUDIES

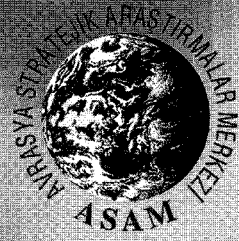
A Quarterly Journal of History, Politics and International Relations

ERMENİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
INSTITUTE FOR ARMENIAN RESEARCH

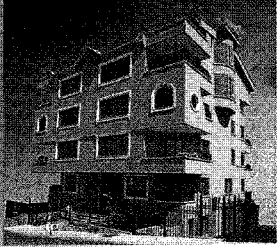
ANKARA Eylül-Ekim-Kasım 2001 Sayı: 3
ANKARA September-October-November 2001 Issue: 3

FİYATI: 3.000.000

ASAM - Online

Türkiye'nin Tek Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Sitesi

www.avsam.org

ERMENİ ARAŞTIRMALARI / ARMENIAN STUDIES

Üç Aylık Tarih, Politika ve Uluslararası İlişkiler Dergisi
A Quarterly Journal of History, Politics and International Relations

Eylül, Ekim, Kasım 2001, Cilt / Volume: 1, No. 3

SAHİBİ / PUBLISHER

Avrasya-Bir Vakfı adına Şaban GÜLBAHAR, Avrasya-Bir Foundation

EDİTÖR / EDITOR

Ömer Engin LÜTEM

(E. Büyükelçi, Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Başkanı / Rtd. Ambassador and Director of Institute for Armenian Research)

EDİTÖR YARDIMCILARI / CO-EDITORS

Alfabetik sıra ile / In alphabetical order

Araştırmacı / Researcher Şenol KANTARCI

(Ermeni Araştırmaları Enstitüsü / Institute for Armenian Research, and Atatürk University, Erzurum)

Assist. Prof. Dr. Kamer KASIM

(Ermeni Araştırmaları Enstitüsü / Institute for Armenian Research and Abant İzzet Baysal University, Bolu)

Assist. Prof. Dr. İbrahim KAYA

(Ermeni Araştırmaları Enstitüsü / Institute for Armenian Research and Onsekiz Mart University, Çanakkale)

Dr. Sedat LAÇİNER

(Ermeni Araştırmaları Enstitüsü / Institute for Armenian Research and Onsekiz Mart University, Çanakkale)

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ / SUBSCRIPTION

Aydan İYİGÜNGÖR

(Ermeni Araştırmaları Enstitüsü / Institute for Armenian Research, and Rheinische Friedrich Wilhelms University, Bonn)

ABONE SORUMLUSU / ASSISTING EDITOR:

Ayşe FIRAT

Web: <http://www.eraren.org>

YAZI KURULU / EDITORIAL BOARD

Alfabetik sıra ile / In alphabetical order

Prof Dr. Dursun Ali AKBULUT

(Ondokuz Mayıs University, Samsun)

Gündüz AKTAN

(E.Büyükelçi, köşeyazan / Rtd. Ambassador, columnist)

Prof. Dr. Salim ÇÖHÇE

(İnönü University, Malatya)

Dr. Şükrü ELEKDAĞ

(E.Büyükelçi, köşeyazan / Rtd. Ambassador, columnist)

Prof. Dr. Yusuf HALAÇOĞLU

(Türk Tarih Kurumu Başkanı /
President of Turkish Historical Society)

Dr. Erdal İLTER

(Tarihçi / Historian)

Assist. Prof. Dr. Davut KILIÇ

(Fırat University, Elazığ)

Prof. Dr. Enver KONUKÇU

(Atatürk University, Erzurum)

Prof. Dr. Hasan KÖNİ

(Ankara University)

Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ

(Selçuk University, Konya)

Armağan KULOĞLU

(E.Tümç.ASAM /

Rtd. Major General, Center for Eurasian Strategic Studies)

Assist. Prof. Dr. Erol KÜRKÇÜOĞLU

(Türk-Ermeni İlişkileri Araştırma Merkezi Müdürü /

Director, Center of Turkish Armenian Relations and

Atatürk University, Erzurum)

Ömer Engin LÜTEM

(E.Büyükelçi, Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Başkanı /
Rtd. Ambassador and Director of Institute for Armenian
Research)

Assoc. Prof. Dr. Nurşen MAZICI

(Akdeniz University, Antalya)

Prof. Dr. Ümit ÖZDAĞ

(ASAM Başkanı / President, Center for Eurasian Strategic
Studies and Gazi University, Ankara)

Prof. Dr. Mehmet SARAY

(Istanbul University, İstanbul)

Prof. Dr. Azmi SÜSLÜ

(Ankara University)

Bilal N.ŞİMŞİR

(E.Büyükelçi, Tarihçi / Rtd. Ambassador and historian)

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Alfabetik sıra ile / In alphabetical order

Assist. Prof. Dr. Kalerya BELOVA

(Moskova Uluslararası İlişkiler Enstitüsü/
Institute of International Relations Moscow)

Prof. Erich FEIGL

(Tarihçi/Historian)

Andrew MANGO

(Gazeteci, Yazar/Journalist, Author)

Prof. Dr. Justin McCarthy

(Louisville University)

Prof. Dr. Stanford J. SHAW

(Bilkent University, Ankara)

Ermeni Araştırmaları yılda dört kez, ilkbahar, Yaz, Sonbahar ve Kış olarak yayınlanır.
Armenian Studies is published four times a year (Spring, Summer, Fall and Winter)

Ermeni Araştırmaları hakemli bir dergidir. Gönderilen yazılar ilk olarak yazı kurulunca bilimsel anlatım ve yazım kuralları yönünden incelenir. Daha sonra uygun bulunan yazılar, alanında bilimsel çalışmalar ile tanınmış üç ayrı hakeme gönderilir. Hakemlerin kararları doğrultusunda yazı yayınlanır, ya da yayınlanmaz. Hakemlerin gizli tutulan raporları derginin arşivlerinde beş yıl süre için tutulur.

Armenian Studies is a referee journal. Articles submitted for consideration of publication are subject to peer review. The editorial board takes into consideration whether submitted article follows the rules of scientific writing. The appropriate articles are then sent to three referees known for their academic reputation in their respective areas. Upon their decision, the article will be published in the journal, or rejected for publication. The reports of the referees are kept confidential and stored in the Journal's archives for five years.

AVRASYA BİR Vakfı / Foundation, ASAM

Konrad Adenauer Cad., No. 61, 06550, Çankaya, Ankara - Turkey

Design and Printing / Tasarı ve Baskı: **GRAFİKER Ltd. Şti.**,
Meşrutiyet Cad. No: 26/14, Kızılay, Ankara - Turkey. Tel. 0090 312 417 63 93

Yurtiçi Abone Ücreti: 12 milyon TL

Annual Subscription: 30 \$

Aşağıdaki banka hesap numarasına ödeme yapabilirsiniz
Please send your payment to the following bank account

TL-304400-2001540, Döviz TH-4001541, Vakıflar Bankası, Yıldız Şubesi Ankara
Yıldız Branch Ankara Turkey.

Aksi belirtilmediği sürece Ermeni Araştırmaları'nda yayınlanan yazılarda belirtilen olay ve fikirler sadece yazarına aittir. Dergi sahibini veya editörünü bağlamaz.
Statements of facts or opinions appearing in Armenian Studies are solely those of the authors and do not imply endorsement by the editors or publisher.

Tüm hakları saklıdır. Önceden yazılı izin alınmaksızın hiçbir iletişim, kopyalama sistemi kullanılarak yeniden baskısı yapılamaz. Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

All Rights Reserved. No part of this publication may be reproduced, stored or introduced into a retrieval system, or transmitted in any form, or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without prior written permission of the Institute for Armenian Research.

Kapak: Ermeni kökenli Fransızların Strasbourg'da Avrupa Parlamentosu binası önünde Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne olası kabulüne karşı protesto gösterisi

Cover: *French Armenians demonstrate against the eventuality of a Turkish admission to the European Union in front of the European Parliament in Strasbourg*

Ermeni Araştırmaları Dergisi Ermeni Araştırmaları Enstitüsü yayınıdır.
Armenian Studies is an Institute for Armenian Studies publication.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS
Türkçe Makaleler / Turkish Section

Sayfa No:

Editörün Notu	5
<i>Editorial Note</i>	
MAKALELER / ARTICLES	
Olaylar ve Yorumlar	7
<i>Facts and Comments</i>	
Ömer E. Lütem	
Amerika'da Ermeni Lobisi ve Lozan Antlaşması Kavgası	33
<i>Armenian Lobby in the United States and the Struggle for the Treaty of Lausanne</i>	
Dr. Bilâl N. Şimşir	
ABD ve Kanada'da Ermeni Diasporası: Kuruluşlar ve Faaliyetleri	65
<i>The Armenian Diaspora in the USA and Canada: Organizations and Activities</i>	
Şenol Kantarcı	
Lübnan'da Ermeni Diasporası	115
<i>Armenian Diaspora in Lebanon</i>	
Dr. Erdal İter	
Rusya'da Ermeni Diasporası: Oluşumu ve Faaliyetleri	126
<i>Armenian Diaspora in Russia: Formation and Activities</i>	
Hatem Cabbarlı	
SÖYLEŞİ / INTERVIEW	
Açıkça Konuşalım: İki Büyükelçi Ermeni Sorununu Tartışıyor	153
<i>Frankly Speaking: Two Ambassadors Discuss Armenian Question</i>	
Yüksel Söylemez - Ömer E. Lütem	
İNGİLİZCE YAZILARIN TÜRKÇE ÖZETLERİ	160
<i>TURKISH SUMMARIES OF THE ENGLISH ARTICLES</i>	
- Dr. Sedat Laçiner : İngiltere'deki Ermeni Diasporası ve Ermeni Meselesi / <i>Armenian Diaspora in Britain and the Armenian Question</i>	
- Aydan İyigüngör : Almanya'daki Ermeni Diasporası'nın Profili / <i>The Profile of the Armenian Diaspora in Germany</i>	
- Prof. Dr. Dr. Arslan Terzioğlu : Yerli ve Yabancı Kaynaklar Işığında Dr. Bahaddin Şakir'in Berlin'de Öldürülmesi ve Ermeni Tehciri Meselesi / <i>The Assassination of Dr. Bahaddin Şakir in Berlin and the Armenian Relocation in Line with National and Foreign Sources</i>	
- Yrd. Doç. Dr. Kamer Kasım : Avustralya'da Ermeni Toplumu / <i>Armenian Community in Australia</i>	
KONFERANSLAR / CONFERENCES	173
- 'Türkiye-Güney Kafkasya İlişkileri ve Türkiye'nin Bölge İstikrarındaki Rolü': Londra'da bir Konferans	
- 8. DAVO Kongresi	
- Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu ve Ermeni Sorunu	
KİTAP TAHLİLLERİ / BOOK REVIEWS	183
EN SON KİTAPLAR / RECENT BOOKS	196
BELGELER / DOCUMENTS	200
- Türk-Ermeni Barış Komisyonu Bildirisi	

CONTENTS/ İÇİNDEKİLER
English Section / İngilizce Makaleler

Page:

Editorial Note	207
<i>Editörün Notu</i>	
ARTICLES / MAKALELER	
Facts and Comments	210
<i>Olaylar ve Yorumlar</i>	
Ömer E. Lütem	
Armenian Diaspora in Britain and the Armenian Question	234
<i>İngiltere'deki Ermeni Diasporası ve Ermeni Meselesi</i>	
Dr. Sedat Laçiner	
The Profile of the Armenian Diaspora in Germany	259
<i>Almanya'daki Ermeni Diasporası'nın Profili</i>	
Aydan İyigüngör	
The Assassination of Dr. Bahaddin Şakir in Berlin and the Armenian Relocation in Line with National and Foreign Sources of Information	275
<i>Yerli ve Yabancı Kaynaklar Işığında Dr. Bahaddin Şakir'in Berlin'de Öldürülmesi ve Ermeni Tehciri Meselesi</i>	
Prof. Dr. Dr. Arslan Terzioğlu	
Armenian Community in Australia	306
<i>Avustralya'da Ermeni Toplumu</i>	
Assist. Prof. Dr. Kamer Kasım	
INTERVIEW / SÖYLEŞİ	
Frankly Speaking: Two Ambassadors Discuss Armenian Question ..	321
<i>Açıkça Konuşalım: İki Büyükelçi Ermeni Sorununu Tartışıyor</i>	
Yüksel Söylemez – Ömer E. Lütem	
ENGLISH SUMMARIES OF THE TURKISH ARTICLES	329
<i>TÜRKÇE YAZILARIN İNGİLİZCE ÖZETLERİ</i>	
- Bilâl N. Şimşir : <i>Amerika'da Ermeni Lobisi ve Lozan Antlaşması Kavgası / Armenian Lobby in the USA and the Struggle for the Treaty of Lausanne</i>	
- Şenol Kantarcı : <i>ABD ve Kanada'daki Ermeni Diasporası / The Armenian Diaspora in the USA and Canada</i>	
- Dr. Erdal İter : <i>Lübnan'da Ermeni Diasporası / Armenian Diaspora in Lebanon</i>	
- Hatem Cabbarlı : <i>Rusya'da Ermeni Diasporası: Oluşumu ve Faaliyetleri / Armenian Diaspora in Russia: Formation and Activities</i>	
CONFERENCES / KONFERANSLAR	344
- <i>Turkey-Southern Caucasian Relations, and Turkey's Role in Stability in the Region': A Conference in London</i>	
- <i>8th DAVO Conference</i>	
- <i>Symposium on Turkey's Security and the Armenian Question</i>	
KİTAP TAHLİLLERİ / BOOK REVIEWS	357
EN SON KİTAPLAR / RECENT BOOKS	367
DOCUMENTS / BELGELER	369
- <i>Statement by the Turkish-Armenian Reconciliation Commissioners</i>	

EDİTÖRÜN NOTU

Çeşitli ülkelerde yaşayan Ermeni Diasporaları Türk kamuoyu tarafından hemen hiç bilinmediği için bu konuda okuyucularımıza bilgi vermenin ve yorumlarda bulunmanın gerekli olduğunu düşündük. Dergimizin bu sayısındaki dokuz makalenin hepsi Ermeni Diasporaları hakkındadır, böylelikle Türk basın tarihinde bir ilk gerçekleştirilmiş olmaktadır. Ermeniler dünyaya o kadar dağılmışlardır ki bundan sonraki sayılarımızın bazılarında da Ermeni Diasporaları konusunu ele almak durumundayız.

En etkili Ermeni Diasporası Amerika Birleşik Devletleri'ndedir. Gerçekten en önemli Ermeni girişimleri bu ülkeden kaynaklanır; diğer ülke diasporaları, ekseriyetle Amerika'daki kardeşlerini izlerler. Bu sayımızda Amerika'daki Ermenilere ilişkin iki makale vardır.

"Amerika'da Ermeni Lobisi ve Lozan Antlaşması Kavgası" başlıklı makalesinde **Dr. Bilâl N. Şimşir**, Ermenilerin etkisi altındaki Amerikan Kongresinin, 1920'li yıllarda, hükümetin aksi görüşüne rağmen, genç Türkiye Cumhuriyeti ile diplomatik ilişki kurulmasını nasıl engellediğini anlatmaktadır.

"ABD ve Kanada'da Ermeni Diasporası: Oluşumu ve Faaliyetleri" başlıklı uzun yazısında **Şenol Kantarcı**, Amerika'daki Ermenilerin bu günkü durumu hakkında değerli bilgiler vermektedir.

Dr. Sedat Laçiner "İngiltere'de Ermeni Diasporası ve Ermeni Sorunu" başlıklı yazısında bu ülkedeki küçük ve fakat aktif Ermeni azınlığını incelemektedir.

Avustralya'daki yakın zamanlarda teşekkül etmiş olan Ermeni topluluğunu konu alan **Yardımcı Doçent Dr. Kamer Kasım**'ın **"Avustralya'da Ermeni Toplumunu"** başlıklı yazısı geleneksel Ermeni siyasi partilerinin Ermeni toplumunu siyasete soktuğunu ve Ermeni terörizmini desteklediğini bunun sonucu olarak da 1980 yılında Sydney şehrindeki Türkiye Başkonsolosunun katledildiğini irdelemektedir.

En eski Ermeni toplumu Rusya'dadır. Rusya, Ermenistan'ın bağımsız olmasından sonra, dünyada en kalabalık Ermeni toplumunu barındıran ülke olmuştur. **Hatem Cabbarlı'nın "Rusya'da Ermeni Diasporası: Oluşumu ve Faaliyetleri"** başlıklı yazısı bu konuda yararlı bilgiler içermekte olup bu Diasporanın 1990'lardan sonra, mali kaynak yetersizliği nedeniyle, kısmen faal olduğunu belirtmektedir

Dr. Erdal İter, "Lübnan'da Ermeni Diasporası" başlıklı yazısında bu ülkedeki Ermeni toplumunun nasıl kurulduğunu ve ülke politikasında oynadığı rolü irdelemektedir. Bu vesileyle genelde Lübnan Ermenilerinin ve özellikle bu ülkedeki Taşnakların, yetmiş ve sesenli yıllarda otuz dört Türk diplomat ve görevlisini katleden Ermeni terörizmini desteklemiş olduklarının hatırlanmasında yarar vardır.

Aydan İyigüngör, "Almanya'daki Ermeni Diasporası'nın Profili" başlıklı makalesinde bu ülkedeki küçük Ermeni toplumunun son zamanlarda faal hale geldiğini ve holokost suçunu başkalarıyla paylaşmak isteyen bazı Alman çevrelerinin yardımıyla Alman Parlamentosunun Ermeni "soykırım"ını tanımaya çalıştığını ancak başaramadığını anlatmaktadır.

Prof. Aslan Terzioğlu, İttihat ve Terakki'nin ileri gelenlerinden olan Dr. Bahattin Şakir'in Ermeni sorunundaki tutumunu ve adıgeçenin 1922 yılında Berlin'de Ermenilerce katledilmesini "Yerli ve Yabancı Kaynaklar Işığında Dr. Bahaddin Şakir'in Öldürülmesi ve Ermeni Tehciri Meselesi" başlıklı yazısında incelemektedir. Prof. Terzioğlu, 1915 yılı Ermeni tehcirinde, Bahaddin Şakir'in raporundan ziyade Alman generallerinin tavsiyelerinin etkili olduğunu belirtmektedir.

Dergimizin bu sayısında makalelerden başka, Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Başkanı ile yapılmış bir mülakat, konferanslar hakkında raporlar, kitap tahlilleri, en son çıkan kitapların listesi ve Ermeni konusunda bazı belgeler bulunmaktadır. Bu kez 370 sayfa olan Dergimizin okuyucuları tarafından beğenileceğini ümit ediyoruz.

Editör

OLAYLAR VE YORUMLAR

Ömer E. Lütem*

Dergimizin, geçen sayılarda olduğu gibi "Olaylar ve Yorumlar" başlığını taşıyan bu yazımızda son üç ay (Eylül, Ekim, Kasım 2001) içinde Ermenilerle ilgili konularda görülen gelişmeler anlatılmaktadır.

Son üç ay, Ermenistan'ın Türkiye ve Azerbaycan'a karşı olan politikasında ciddi başarısızlıkların yaşandığı bir dönem olmuştur.

Sözde Ermeni Soykırımının dolaylı bir şekilde tanınmasını sağlamak üzere İsviçre'de açılan bir dava beraatla sonuçlanmış, Almanya'daki Ermenilerin "soykırım"ın tanınması için Alman Meclisi'ne verdikleri bir dilekçe, bu konu Meclisin işi olmadığı belirtilerek, işleme konmamıştır.

Avrupa Parlamentosu, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyeliği ile ilgili ilerleme raporuna ilişkin kararına sözde Ermeni "soykırım"ına değinen bir madde eklenmesi ile ilgili teklifleri reddetmiştir.

Azerbaycan ile ilgili olarak, bu ülkeye Amerikan yardımı yapılmasını önleyen bir hüküm, bazı koşullara bağlanarak kaldırılmıştır. Karabağ'da yapılan mahalli seçimler Avrupa Konseyi tarafından meşru addedilmemiştir.

**Avrupa Parlamentosu,
Türkiye'nin Avrupa
Birliği'ne tam üyeliği ile
ilgili ilerleme raporuna
ilişkin kararına sözde
Ermeni "soykırım"ına
değinen bir madde
eklenmesi ile ilgili
teklifleri reddetmiştir.**

Türkiye ve Azerbaycan'ı beraberce ilgilendiren bir konu olarak da Bakü-Ceyhan Petrol Boru Hattını Ermenistan'dan geçirme girişimleri sonuçsuz kalmıştır.

Buna karşın Papa II. Jean-Paul ve Rusya Başkanı Viladimir Putin'in Ermenistan'ı ziyaretleri sırasında "soykı-

* E.Büyükelçi, Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Başkanı.

rım"dan bahsetmeleri ise Ermeniler için olumlu puan olarak görülebilir. Ancak gerek Vatikan gerek Rus Duma'sı daha önce "soykırım"ı tanıyan kararlar aldıklarından Papa ve Başkan Putin'in ifadeleri teyitten öteye bir değer taşımamaktadır. Polonya Cumhurbaşkanı Kwasniewski'nin sözde soykırımı tanıması ise, Polonya Parlamentosu'nun bu konuda bir kanun çıkartacağından emin olmadığı için, daha ziyade kişisel bir görüş niteliği taşımaktadır.

Ermenilerin kaydettikleri başarısızlıkların temelinde, İsviçre'deki davada ve Alman Meclisi'ne verilen dilekçede görüldüğü gibi, durumu iyice değerlendirmeden acele yapılmış duygusal girişimler vardır.

Diğer yandan 11 Eylül 2001 tarihindeki New York olaylarından sonra ön plana çıkmış olan terörizme karşı mücadele ile Afganistan sorunu, Türkiye'nin ve daha az ölçüde Azerbaycan'ın stratejik önemini arttırmış olup, Ermenilerin bu iki ülkeyi hedef alan girişimlerinin, bir süre için olsun, uluslararası destek bulması zordur.

1. 10'UNCU, 1700'ÜNCÜ VE 2783'ÜNCÜ YILDÖNÜMÜ KUTLAMALARI

Eylül ve Ekim ayları içinde Ermenistan'da bağımsızlığın 10'uncu, Hıristiyanlığın kabul edilmesinin 1700'üncü ve Erivan'ın sözde kuruluşunun 2783'üncü yıldönümleri tantanalı bir şekilde kutlandı.

Ermenistan'ın Bağımsızlığının 10'uncu Yıldönümü

21 Eylül 1991 tarihinde yapılan bir referandumda Ermeniler, büyük çoğunlukla, bağımsızlık lehine oy vermişler kısa bir süre sonra da Ermenistan Parlamentosu, ülkenin Sovyetler Birliği'nden ayrıldığını açıklamıştı. Böylelikle Ermenistan, Sovyetler Birliği'nden ayrılan ülkeler arasında, bu ayrılmayı Sovyet kanunlarına göre gerçekleştiren tek ülke oldu.¹ Karabağ sorunu nedeniyle Sovyetler'in yardımına ihtiyaç bulunduğundan bu ülkeyi gücendirmeme kaygısıyla Sovyet kanununa uygun hareket edilmişti. Nitekim bağımsızlığından sonra da Ermenistan'da önce Sovyet sonra Rus nüfuzu güçlü bir şekilde var olmaya devam etti.

¹ Armenia This Week, 21 Eylül 2001.

Başkan Koçeryan bağımsızlığın 10'uncu yılı münasebetiyle verdiği demeçte² son 10 yıl içinde Ermenistan'ın başarılarını dile getirmekle beraber karşılaşılan zorluklara da değindi, ancak bunların nedeninden bahsetmedi. Oysa Ermenistan'ın bugün içinde bulunduğu zorlukların temelinde Karabağ sorununun çözülmemiş olması vardır. Bu durum Azerbaycan ve Türkiye ile ilişkilerin normal hale getirilmesine, ülkenin kalkınmasına harcanacak kaynakların savunmaya ayrılmasına, Batıya açılış kapısı olan Türkiye'den yararlanılamamasına neden olmaktadır. Ermeniler ise sıkıntılarla dolu hayatlarına genelde alışmış görünmekte, direnme gücü olmayanlar ise, kendilerini kabul edecek bir ülke bulurlarsa göç etmektedirler. Nüfusun azalması bir ölçüde işsizliğin de azalmasına neden olduğundan, sonuçta bir tür denge yaratılmaktadır.

Koçeryan demecinde bunlardan bahsetmedi. Ancak Türkiye'nin ismini zikretmeden, sözde Ermeni Soykırımı'na değinerek şunları söyledi, "Ermeni soykırımını tanıyanların bugünkü düzeye çıkması on yıl önce ulaşılamaz bir hedef gibi görünürdü. On yıl sonra bugün inanılmaz gibi görünenleri başarmamız mümkün olabilecek midir?".³

Ermenistan Devlet Başkanının bu sözlerinde bir övünme bir de vaat vardır.

Övünme, Ermenistan'ın bağımsızlığından sonra, sözde Ermeni soykırımını tanıyanların sayısında artış olduğuna dair ifadelerdir. Bu düşünce, rakamsal olarak doğru olmakla beraber, burada önemli olan söz konusu tanımaların Türkiye'yi de böyle bir tanımaya zorlayacak bir nitelik taşımamasıdır. O itibarla bazı ülkelerin 1915 tehcirini soykırım olarak kabul etmeleri, Ermenileri manen tatmin etmek dışında, bir sonuç vermemektedir. İleride bu nitelikteki tanımaların sayısının artması da, şimdiye kadar olduğu gibi, bir rahatsızlık duygusu dışında, Türkiye üzerinde etki yapmayacak ve her halde bir politika değişikliğine neden olamayacaktır.

Koçeryan'ın üstü kapalı vaadi ise on yıl sonra, bugün inanılmaz gibi görünen hususların gerçekleşmesi olasılığıdır. Bu sözler "soykırım" bağlamında düşünüldüğünde Koçeryan'ın Türkiye'nin "soykırım"ı tanımaması, Ermenilere tazminat ödemesini ve Doğu Anadolu'dan Ermenistan'a toprak verilmesini kastettiği sonucuna

² Armenpress Political, 21 Eylül 2001

³ Armenpress Political, 21 Eylül 2001.

varılmaktadır. Ancak Ermeni militanlarının seksen altı yılda aldıkları mesafenin on bir devletin⁴ ve bir uluslararası örgütün⁵ "soykırım"ı tanımamasından ibaret olduğu düşünüldüğünde ve yukarıda izah ettiğimiz gibi, bu tanımların da Türkiye'nin politikasını değiştirecek bir karakter taşımadığı dikkate alındığında, gelecek için beklenen başarıların, bizzat Koçeryan'ın ifade ettiği gibi, gerçekten inanılmaz olacağı görülmektedir.

Burada üzerinde durulmasında yarar olan bir diğer husus Koçeryan'ın Türkiye politikasını "soykırım" eksenine oturtmuş olmasının Türk-Ermeni ilişkilerini Ter Petrosyan dönemine göre çok geriletmiş bulunmasıdır. "Soykırım"ı bir şantaj aracı olarak kullanmanın bir sonuç vermediği ortadadır.

Ermenistan'ın Hıristiyanlığı kabul edişinin 1700'üncü Yıldönümü

Rivayete göre 1700 yıl önce Ermenistan'da Hıristiyanlık devlet dini olarak kabul ve ilan edilmişti.⁶

1700'üncü yıldönümü 20-23 Eylül 2001 tarihlerinde, Ermenistan'ın bağımsızlığının 10'uncu yıldönümüne nazaran çok daha gösterişli bir şekilde ve Hıristiyan aleminin başlıca ileri gelenlerinin de katılımıyla kutlandı. Papa II. Jean Paul ise Rus Patriği II Aleksey'in kendisi ile karşılaşmak istemediğinden 25 Eylül'de Ermenistan'ı resmen ziyaret etti.

Ermenilerin, ülkeyi ziyaret eden yabancıları "soykırımı" anıtına götürmeye büyük önem verdikleri görülmektedir.

Misafir din adamları Ermenice "Tsitsernakaberd" adı verilen sözde soykırım anıtına götürüldüler. Burada saygı duruşunda bulunarak dini ayinlere katıldılar. Ermeni Katolikosu yaptığı bir konuşmada "soykırım" konusunda öfkelelerini belirten dini liderler ve halklara şükranlarını ifade etti ve bunlara gelecek yıllarda başkalarının da katılacağını ümit ettiğini söyledi.⁷

4. Arjantin, Belçika, Fransa, İtalya, Kanada, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Lübnan, Rusya, Uruguay, Vatikan, Yunanistan.

5. Avrupa Parlamentosu.

6. Dergimizin 2. sayısında yer alan Erich Feigl'in "Ermeni Millî Kilisesinin Zafer ve Trajedisi" başlıklı yazısı Ermenistan'ın 301 yılında hıristiyanlığı kabul etmiş olmasının mümkün bulunmadığını açıklamaktadır.

7. Press Release. Mother See of Holy Etchmiadzin, 23 Eylül 2001.

Ermenilerin, ülkeyi ziyaret eden yabancıları "soykırımı" anıtına götürmeye büyük önem verdikleri görülmektedir. 1700'üncü yıldönümü kutlamalarını düzenleyenlerden Baş Piskopos Hovnan Terteryan "soykırım" anıtını ziyaret etmenin politik bir anlamı bulunduğunu zira bu ziyaretin soykırımını tanımak anlamına geldiğini söylemiştir.⁸ Bu nedendir ki Ermeniler ülkelerine gelen hemen herkesi bu anıtı ziyaret etmesi için ikna ve gerekirse biraz icbar etmeye çalışmaktadırlar. Nitekim Türkiye ile gayet dostça ilişkiler yürüten Gürcistan'ın Devlet Başkanı Şevardnadze dahi Ermenistan'ı ziyaret esnasında 24 Ekim 2001 tarihinde, bu anıtı giderek çelenk koymak mecburiyetinde kalmıştır.⁹ Aynı şekilde Türkiye ile gayet iyi ilişkiler içinde olan Romanya'nın Cumhurbaşkanı İliescu, Ermenistan'ı ziyareti esnasında, 1 Kasım 2001 tarihinde "soykırım" anıtına giderek üzerinde "Kurbanların anısına ve Ermeni halkının kahramanlığına" yazılı bir çelenk koymuştur. İliescu aynı gün Erivan Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada "Sizin trajik bir tarihiniz var, tarihi topraklarınızın çok büyük bir kısmını kaybettiniz." sözlerini sarfetmiştir.¹⁰

Söz konusu kutlamalar Erivan'da büyük bir katedralin açılmasına da vesile teşkil etti.

İlk Ermeni Katolikosu olduğuna inanılan Surp Kirkor Lusaroviç'in adı verilen bu katedral dünyadaki en büyük Ermeni kilisesi oldu. On milyon dolara mal olan¹¹ bu katedralde yaklaşık 3000 kişilik oturacak yer bulunmaktadır.¹² Neredeyse Roma'daki Saint Pierre Katedrali ile boy ölçüşecek boyutlara sahip olan Erivan Katedralini kimlerin dolduracağını bilmek zordur. Zira yaklaşık bir milyon kişinin yaşadığı ve çok da dindar olmayan Erivan halkı için bu katedral çok büyüktür.

İstanbul Rum Patriği Bartolomeos, Ökümenik Patrik sıfatıyla, Ermenistan'ın Hıristiyanlığı kabul edişinin 1700. yıldönümü münasebetiyle bu ülkeyi 4 ve 5 Kasım 2001 tarihlerinde ziyaret etti. Kendisine İstanbul Ermeni Patriği Mesrop Mutafyan refakat etti. Bartolomeos dini ayin ve toplantıların yanında Başkan Koçeryan'ı da ziyaret etti.¹³

⁸ RFE/RL Armenia Report 19 Eylül 2001.

⁹ Zerkalo (Bakü) 25 Ekim 2001.

¹⁰ La Lettre de L'UGAB, 10 Kasım 2001.

¹¹ La Lettre de L'UGAB, 29 Eylül 2001.

¹² Press Release Mother See of Holy Etchmiadzin, 25 Eylül 2001.

¹³ Press Release. Mother See of Holy Etchmiadzin. 6 Kasım 2001.

Rum Patriğinin, Papa gibi, diğer Hıristiyan din adamlarından ayrı bir şekilde, tek başına Ermenistan'ı ziyaret etmesi dikkati çekti. Ancak Papa'nın aksine Ermeni basını Bartolomeos'un ziyareti üzerinde pek durmadı, yabancı basın ise hemen hiç ilgilenmedi.

Bartolomeos'un "soykırım" anıtını ziyaret ettiğine dair bir bilgi alınmadı.

Erivan'ın Kuruluşunun 2783'üncü Yıldönümü

Erivan Belediyesi bu şehrin kuruluşunun 2783'üncü yıldönümü münasebetiyle 6-13 Ekim 2001 tarihlerini bayram ilan etti.

Bu konudaki haberlere göre¹⁴ 2783 yıl önce bugün Erivan'ın bulunduğu yerde Urartu'lara ait Erebuni kalesinin temeli atılmış ve şehir böylelikle kurulmuştur. 27 asır önce, yazının yaygın olmadığı bir dönemde, Kafkasya'nın derinliklerindeki bir kalenin temelini atıldığı tarihin kesin olarak nasıl saptanabildiğini anlamak güç olmakla beraber, burada önemli olan husus Urartu'ların Ermeni olmamasıdır.

Bu arada, tarihte Erivan'ın bir Ermeni kenti olmadığını belirtmekte de yarar vardır. Nitekim büyük ansiklopediler¹⁵ bu şehrin tarih boyunca Romalılar, Partlar, Araplar, Moğollar, Türkler, İranlılar, Gürcüler ve 1827'de de Rusların hakimiyetine girdiğini yazmaktadır. Osmanlı tarihindeki Revan seferlerinden de anımsanacağı gibi bu şehrin asıl ismi Revan'dır. Vaktiyle önemli bir ticaret merkezi olması nedeniyle şehir ahali arasında Ermenilerin de bulunması normal ise de Erivan'ın Ermenileşmesi ancak 1827 istilasından sonra, Rusya'nın bazı stratejik düşüncelerle Kafkasya'da Ermeni nüfusunu arttırmak ve bu amaçla Osmanlı İmparatorluğundan ve İran'dan Ermenileri bu bölgeye yerleştirmek politikasının bir sonucudur. Kısaca Erivan belki 2783 yıllıktır, ancak Ermeni şehri olması yenidir.

Erivan Belediyesinin 2783'üncü yıldönümü kutlamaları, herhalde şehrin eskiliği konusundaki aşırı abartmanın yarattığı olumsuz tepkiler nedeniyle de sönük geçti.

Ermeni basınına göre 11 Eylül 2001 tarihinde New York'taki terörist saldırı Ermenistan'daki kutlamaları olumsuz yönde etkiledi

¹⁴ Arminfo 14 Eylül 2001.

¹⁵ Encarta Encyclopedia 99 ve Encyclopaedia Britannica 2001'in Yerevan maddeleri.

ve bir kaynağa göre¹⁶ beklenenden 50.000 daha az turist geldi bu da yaklaşık elli milyon dolar kadar daha az gelirin elde edilmesine neden oldu.

2. PAPALIK VE ERMENİSTAN

Ermeni Katolikos'u II. Karekin, Kasım 2000'de Katolik Kilisesinin başı Papa II. Jean-Paul'ü ziyaret etmişti. Din adamları arasında normal bir temas olarak telakki edilebilecek olan bu ziyaret, II. Karekin'nin seçiminden bir ay gibi kısa bir zaman sonra yapıldığı için, dikkati çekiyor ve iki kilise arasında bir süreden beri yoğun temasların mevcut olduğunun işareti sayılıyordu.

Ortodoks kiliselerinin ve özellikle Rus kilisesinin Papalıkla bir çok sorunda, bu özellikle Katolik Kilisesinin otoritesini tanıyan Ortodokslar olarak tanımlanabilecek "uniate"lar nedeniyle, anlaşmazlıkları mevcuttur. Ermenilerin büyük çoğunluğunun mensubu bulunduğu Gregoryen mezhebi bazı benzerliklere rağmen Ortodokslardan ayrıdır. Ancak geçmişte, gerek coğrafi yakınlık gerek Çarlık Rusyası ve Sovyetler Birliği'nde Ortodoks Kilisesinin diğer mezheplere üstün durumu, Gregoryen Kilisesinin Ortodokslarla beraber hareket etmesini gerektirmişti. Ermenistan'ın bağımsızlığı Gregoryen Kilisesi'nin de bir tür bağımsızlığı sonucunu vermiştir.

Katolik kilisesine gelince, esas amacı dünyadaki tüm hıristiyanları kendi çatısı altında toplamak olan bu kurum, gördüğü direniş karşısında taktik değişikliğine giderek diğer mezheplerin kendisi ile birleşmesi yerine Papa'nın önceliğini (primacy) tanımlarını sağlamaya çalışmış ve bunun için hedef olarak Ermenilerinki gibi küçük kiliseleri seçmiştir.

II. Karekin'in 2000 yılında Vatikan'a yaptığı ziyaret sonunda yayınlanan ortak bildiride yer alan "Asrı başlatan Ermeni soykırımı onu takip edecek olan dehşetlerin öncüsüydü." sözleri Vatikan'ın Ermeni kilisesi ile yakınlaşmasının karşılığı olarak sözde soykırımı tanıdığını gösteriyordu. Bir süre sonra Papa'nın, 1915'de Mardin'de öldürüldüğü iddia edilen Başpiskopos Maloyan'ı, Ermenilerin sözde soykırımını anma günü olan 24 Nisan 2001 tarihinde "şehit" (martyr) ilan etmesi de bu tanımanın bir sonucuydu. Papa, bu kişiyi Ermenistan'ı ziyaretinden hemen sonra, 7 Ekim 2001 tarihinde, aziz rütbesine yükseltti.¹⁷

¹⁶ PanArmenian News, 8 Ekim 2001.

¹⁷ Asbarez Online 09.Ekim 2001.

Bu durumda Papa'nın Ermenistan'ın Hıristiyanlığı kabul edişinin 1700. yılı münasebetiyle Ermenistan'a yapacağı resmi ziyaret sırasında "soykırım"ı tanıdığını teyit etmesi normaldi. Basın haberlerine göre Ankara Papa'nın "soykırım" anıtını ziyaret etmesinden büyük üzüntü duyulacağını Vatikan'a duyurmuş ve bu girişim üzerine Papa da Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'e bir mektup göndererek endişe edilmemesi gerektiğini bildirmişti.¹⁸

Ancak Papa, beklendiği gibi, "soykırım" anıtına gitti ve orada okuduğu duaya şu sözlerle başladı: "Tanrım, bu yerden yükselen yakarışları, "Metz Yeghern" in derinliklerinden gelen ölüm çağrısını dinle".¹⁹ Dua İngilizce yapılmıştı sadece "Metz Yeghern" kelimeleri Ermeniceydi. Bu kelimelerin sözlükteki birinci anlamı "büyük cinayet" idi. Ancak aynı kelimeler zamanla Ermenice'de "soykırım"ı da ifade eder hale gelmişti.²⁰ Büyük haber ajansları ve bazı gazeteler Papa'nın Türkiye'yi rencide etmemek için "soykırım" kelimesini telaffuz etmediği yorumunu yaptılar.²¹ Ancak yanlışlardı. Zira Papa'nın sözlerini dinleyen Ermeniler, haklı olarak, "Metz Yeghern"ı soykırım olarak kabul ettiler. Esasen, "soykırım" anıtında yapılan bir törende bu sözcüklere başka bir anlam verilmesi mümkün de değildi.

Papa'nın, ertesi gün Katolikos II. Karekin ile imzaladığı bildiriye "soykırım" kelimesinin bulunması "Metz Yeghern" sözcüklerinin neden olduğu duraksamaları giderdi. Bildiride bu konuda "Genellikle Yirminci Yüzyılın ilk soykırımı olarak sözü edilen bir buçuk milyon Ermeni Hıristiyanın yok edilmesi ve sonraları eski totaliter rejim zamanında binlerce kişinin ortadan kaldırılması günümüz kuşağının belleğinde hala canlı olan trajedilerdir" cümlesi yer almıştı.²² Papa Ermenistan'dan ayrılırken yaptığı veda konuşmasında "Geçen asrın başında halkınızı tamamen yok edilmenin eşiğine getiren "korkunç olaylardan" söz etti. Bu kez soykırım kelimesi yerine yok etme (annihilation) kelimesini kullanmıştı. Ancak bu iki kelime eş anlamlı sayılabileceğinden aslında bir değişiklik ifade etmiyordu.

Gerek ortak bildiride gerek veda konuşmasında Papa'nın eski totaliter rejim zamanında ortadan kaldırılan binlerce kişiden

¹⁸ Hürriyet 29 Eylül 2001.

¹⁹ Reuters 26 Eylül 2001.

²⁰ Aynı kaynak.

²¹ Associated Press, Reuters , Agence France Press 26 Eylül 2001.

²² www.vatican.va/holy father.. 28 Eylül 2001.

bahsetmesi ve bunlara adeta "soykırım"a uğrayanlar kadar değer vermesi ilginç bir husustur. Sovyetler Birliği'nde, özellikle Stalin zamanında, köylülerin kıtlıktan kırıma uğradıkları ve Tatarlar, Meşketler ve diğer bazı halkların sürgüne gönderildiği doğru ise de Ermenilerin, normal sayılanların dışında, sıkıntı çektiğini söylemek zordur. Aslında Ermeniler, ülkenin Müslüman halklarının aksine, Sovyet rejimine iyi uyum sağlamışlar, devlet başkanlığına kadar yükselen Mikoyan ile mareşal rütbesini alan Bagramyan gibi rejime hizmet eden kişiler yetiştirmişler ve daima Moskova'nın kayırdığı bir halk olmuşlardır. O itibarla bazı rejim muhaliflerinin tasfiye edilmiş olması normal sayılabilirse de, kitlesel bir şekilde binlerce kişinin ortadan kaldırılmış olmasına inanmak zordur ve bu iddianın, aynen "soykırım" için olduğu gibi, acıma hissi uyandırarak dikkati çekmekten öte bir değer taşımaması gerekir.

Sonuç olarak Vatikan ile Ermeni Gregoryen Kilisesi arasında bir yakınlaşma sağlandığını, ancak bunun bedelini Türkiye'nin ödediği görülmektedir. Basına göre²³ Türkiye, Papa'nın bu tutumuna hem Ankara'da hem de Vatikan'da bir girişim yaparak tepki göstermiş ve Papa'nın Ermenistan'ı mutlu etmek için, sözde soykırımı anıtını ziyaret etmesiyle Türk halkını, Türk Hükümetini hiçe sayıp Türk tarihini karalayan bir tutum sergilemesinden duyduğu üzüntüyü bildirmiştir. Türk-Vatikan ilişkilerinin uzun süre bu olayın etkisi altında kalacağı anlaşılmaktadır.

Tarsus'ta Saint Paul'e atfedilen eski bir kilisenin tekrar ibadete açılması Vatikan tarafından öteden beri istenmekteydi. Türk makamları Vatikan'ın sözde soykırımını tanıyan tutumu ile büyük meblağlar harcanarak restore edilen bu kilise arasında bir bağ kurmayı uygun görmedi ve kilise, Papa'nın Ermenistan ziyaretinden birkaç gün sonra, bir törenle ibadete açıldı.²⁴

3. SÖZDE SOYKIRIMINI TANIYAN VE TANIMAYAN DEVLETLER

İsviçre

1995 Yılı Mart ayında milletvekili Angelina Fankhauser mecliste verdiği bir önerge ile İsviçre hükümetinin Ermeni "Soykırımı"ni resmen tanımaya hazır olup olmadığını sormuştu. Aynı yılın Eylül ayında İsviçreli Ermeniler, Parlamenta bu konuda 5000 imzalı

²³ Hürriyet 27/09/2001.

²⁴ Akşam 3 Ekim 2001.

bir dilekçe vermişlerdi. İsviçre'deki Türk dernekleri ise 30 Ocak 1996 tarihinde 4200 kadar imza taşıyan ve Ermenilerin dilekçesine karşı çıkan bir dilekçeyi Parlamente'ye sunmuşlardı.²⁵ Türklerin dilekçesinde, kısaca, Yahudilere karşı işlenen holokost suçu ile Ermeni tehciri arasında bir benzerlik bulunmadığı ve Osmanlı hükümetinin Ermenileri ortadan kaldırmak amacıyla hareket etmemiş olduğu için soykırımdan bahsetmenin mümkün olmadığı belirtiliyordu.²⁶

İsviçre Ermeni Birliği, İsviçre Ceza Kanununun, soykırımı inkar eden, önemini azaltan veya haklı gören kişilerin hapis veya para cezasına çarptırılacağına dair 261'inci maddesine dayanarak, söz konusu dilekçeyi kaleme almış bulunan İsviçre-Türk Dernekleri Birliği üyesi on yedi Türk hakkında dava açtı.²⁷

Bu arada milletvekili Angelina Frankhauser'in sorusuna İsviçre Hükümetince verilen cevapta "soykırımı" değil "trajik olaylar" sözcükleri kullanıldı ve Ermeniler ile Türkler tarafından verilen yukarıda andığımız dilekçelerin de hükümete bildirilmesi ile yetinen bir karar alındı.²⁸

1995 ve 2000 yıllarında yapılan ve sonuçlanmayan girişimlerden sonra İsviçre Parlamentosu 13 Mart 2001 tarihinde, İsviçre'nin sözde Ermeni soykırımını tanımasını öngören bir karar tasarısını üç oy farkla reddetti.²⁹

**İsviçre Parlamentosu
sözde Ermeni soykırımını
tanımasını öngören bir
karar tasarısını reddetti.**

İsviçre Ermeni Birliği tarafından açılan dava 17 Eylül 2001 tarihinde sonuçlanarak, suçlanan 17 Türk beraat etti. Basın haberlerine göre hakim Lienhard Ochsner'in verdiği kararın temelinde Türklerin, söz konusu dilekçeyi verirken, ırkçı bir inanç ile davranmamış oldukları savı vardı. Hakime göre Türkler Ermenilerin girişimine karşı kültürel kimliklerini savunmak amacı ile hareket etmişlerdi. Diğer yandan Hakim 1915 olaylarını soykırımı olarak nitelendirmekten de kaçındı.³⁰

²⁵ Press Release: Association Switzerland-Armenia, 18 Nisan 2000.

²⁶ La Lettre de L'UGAB, 11 Eylül 2001.

²⁷ Press Release: Association Switzerland-Armenia, 18 Nisan 2000.

²⁸ Neue Zürcher Zeitung, 16 Eylül 2001.

²⁹ Bkz. Ermeni Araştırmaları Dergisi, Sayı 1, s.58.

³⁰ Neue Zürcher Zeitung, 16 Eylül 2001.

Ermenilerin bu davayı açmaktan amacı, İsviçre Parlamentosunun soykırımını kabul etmektan kaçınması karşısında bir mahkemeye bu konuda karar aldırtmaktı. Ancak bu yanlış bir taktikti. Zira bir mahkemenin tarihi araştırma yaparak soykırım olup olmadığına karar vermesi imkansız denebilecek derecede zordu. Bazı etkiler altında böyle bir karar verilse dahi bunun üst yargı tarafından bozulması kesin gibiydi. Diğer yandan İsviçre Parlamentosu Ermeni "soykırımı" hakkındaki kararı kabul etmemiş olduğundan mahkeme için başvuracağı bir referans da mevcut değildi. Savcı Hans George Jester'in Türkleri suçlayacak yerde beraatlerini istemesi daha baştan mahkemenin sonucunu belli etmişti.

Ermeniler bu kararı temyiz ettiler. Ancak bir İsviçre gazetesinin³¹ yazdığı gibi, bu mahkeme İsviçre Ermenileri için tam bir yenilgi idi.

Almanya

Almanya'da yaşayan Ermeniler bazı Almanların da katılımıyla 2000 yılı Nisan ayında Alman Meclisine bir dilekçe vererek Federal Almanya Cumhuriyetinin sözde Ermeni soykırımını resmen tanımmasını talep etmişlerdi.

Bu dilekçe Alman Meclisi tarafından işleme konularak Alman Dışişleri Bakanlığından görüş istenmişti. Bu görüşün alınmasından sonra Dilekçe Komisyonu Eylül 2001 ayı içinde toplanarak bu

Alman Meclisi bu hususta yapılan başvuruyu daha dilekçe safhasında reddetmek ve ayrıca konunun parlamentonun işi olmadığını belirtmekle, Avrupa Birliğı üyesi bazı ülkelerin parlamentolarından ayrı bir tutum almıştır.

konunun parlamentonun işi olmadığını ve Türkiye'nin duyarlılığının da dikkate alınması gerektiğini belirten ve Türk-Ermeni sivil toplum örgütleri arasında temasların başlamış olduğuna dikkatleri çeken bir karar kabul ederek konuyu kapattı.³²

Ermeni ve Türk basınında hemen hiç yer almayan bu haber aslında, sözde soykırımının tanınması konusunda,

³¹ Le Temps 16 Eylül 2001 .

³² www.bundestag.de/aktuell/bp/2001bp0109/0109083b.html.

Almanya gibi büyük bir ülkenin tutumunu göstermesi bakımından gayet önemlidir. Alman Meclisi bu hususta yapılan başvuruyu daha dilekçe safhasında reddetmek ve ayrıca konunun parlamentonun işi olmadığını belirtmekle, başta Fransa olmak üzere, İtalya, Belçika ve Yunanistan gibi Avrupa Birliği üyesi bazı ülkelerin parlamentolarından ve bizzat bu birliğin parlamentosundan tamamen ayrı bir tutum almıştır.

Alman Parlamentosu'nun bu tutumu Ermeniler için ciddi bir yenilgiyi ifade etmektedir. Bununla beraber, Almanya'nın Türkiye için büyük önemi dikkate alındığında Ermeni "soykırımı" konusunun, başka şekiller altında, gelecekte tekrar Almanya'da gündeme gelmesini beklemek yanlış olmayacaktır.

Ermenistan'a resmi bir ziyaret yapmakta olan Alman Meclisi Başkan Yardımcısı Antje Vollmer 4 Ekim 2001 tarihinde "soykırım" anıtına giderek bir çelenk koydu. Bu vesileyle gazeteciler ile yaptığı konuşmada sözkonusu çelenği Alman Meclisi ve Alman halkı adına koyduğunu belirterek 1915 olaylarını modern tarihin ilk soykırımı olarak nitelendirdi.³³ Ziyaretçiler defterine de milyonlarca kurban için çok üzgün olduğunu yazdı.³⁴ Almanya'nın Ermeni "soykırımını" tanıyıp tanımayacağı hakkında ki bir soruyu ise Almanya'da herkesin Ermeni "soykırımı" bildiğini, Almanların kendileri tarafından işlenen suçları yıllardır tartıştığını, Ermenistan ve Türkiye'nin de eski cinayetler hakkında aralarında bir dialog başlatacaklarını umduğunu ifade etti.³⁵

Bayan Antje Vollmer Yeşiller Partisi mensubu olup bu parti son seçimlerde oyların %6'sını almıştır. Hal böyle iken adıgeçenin Alman Meclisi ve Alman Halkı adına hareket ettiğini söylemesinin doğru olmadığı açıktır.

Bilindiği üzere Almanya'da aşırı sol çevrelerde ve Yeşillerin pek çoğunda, sistematik denebilecek bir şekilde, Türkiye aleyhinde hareket ve girişimler mevcuttur. Bayan Antje Vollmer'in yetkilerini aşan söz ve davranışları bu çerçevede değerlendirmelidir.

Rusya

Rus Duma'sı 15 Nisan 1995 tarihinde sözde Ermeni soykırımını tanıyan bir karar kabul etmişti. Buna karşın Duma aynı konudaki

³³ RFE/RL Armenia Report 5 Ekim 2001 .

³⁴ Asbarez Online, 5 Ekim 2001.

³⁵ Asbarez, 5 Ekim 2001.

bir önerinin görüşülmesini 14 Şubat 2001 tarihinde ret etmiş ancak 1995 tarihli karar yürürlükte kalmıştı.³⁶ Rus hükümeti ise bu konuda bir tutum almamıştır.

Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Viladimir Putin Ermenistan'a yaptığı ziyaret sırasında, 15 Eylül 2001 tarihinde, Erivan'daki "soykırım" anıtına da giderek ziyaretçi defterine şunları yazdı: "Rusya her zaman Ermeni halkının acı ve trajedilerine karşı duyarlı olmuştur. Soykırım kurbanlarının anısı önünde saygıyla eğiliriz." Ayrıca Putin ve eşi Ludmila anıta bir çelenk koyarak bir de ağaç diktiler.³⁷ Putin, Erivan Üniversitesini ziyareti sırasında da bir soruya verdiği cevapta 1915 olaylarını soykırım olarak tanımladı.³⁸

Rus Duma'sının 1995 yılında aldığı karar bir tavsiye niteliğinde olduğundan önemi sınırlıydı. Ancak devlet başkanının bu konuda açıkça tutum alması durumu değiştirmekte ve Rusya'yı soykırımını tanıyan devletler arasına sokmaktadır. Buna mukabil, Fransızların yaptığı gibi, Putin'de sözde Ermeni soykırımı ile günümüz Türkiye'si arasında (şimdilik) bir bağ kurmamakla, Türkiye Rusya ilişkilerinin zarar görmemesini sağlamaya çalışmıştır.

Polonya

Polonya Cumhurbaşkanı Alexander Kvasniewski Ermenistan'ı resmen ziyareti sırasında, 15 Kasım 2001 tarihinde "soykırım" anıtını ziyaret ettikten sonra deftere şunları yazdı: "Ermeni soykırımının acısını gayet derin olarak hissediyoruz. Nerede olursa olsun insana ve millete karşı yapılmış bu tür trajedilerin, cinayetlerin ve barbarlığın tekrarlanmasına izin vermeyeceğimize eminim."³⁹

Polonya Cumhurbaşkanı aynı gün Erivan Üniversitesinde öğrenci ve okutmanlarla görüşmesi sırasında "soykırımı" anıtına yaptığı ziyaretin resmi ziyaretinin en önemli kısmını teşkil ettiğini, bugün esas sorunun Türk-Ermeni ilişkilerinin geliştirilmesi olduğunu söyledi. Kvasniewski Polonya Parlamentosunun Ermeni soykırımını tanınması hakkında bir kanun kabul edeceğine dair garanti veremeyeceğini de belirterek "gerçeklerle yüzleşmek zamanıdır ve Türk dostlarımızı gerçeği söylemeye çağırıyorum." dedi. Adı geçen

³⁶ Ermeni Araştırmaları Dergisi sayı 1 s. 38.

³⁷ Noyan Tapan, 16 Eylül 2001.

³⁸ Armenpress, 18 Eylül 2001.

³⁹ ArmTv 15 Kasım 2001.

ayrıca "soykırım sorununun tarihi bir problem olarak derhal çözülmesi gerektiğine inanıyorum." ifadelerinde bulundu.

4. KARABAĞ KONUSUNDA GELİŞMELER

Avrupa Konseyi meşru olmayacakları için, Karabağ'da yapılacak mahalli seçimlerden, vazgeçilmesini istedi.

Avrupa Konseyi Bakanlar Kurulu Başkanı Liechtenstein Dışişleri Bakanı Ernest Walch, Konseyin Parlamentosu Başkanı Lord Russell-Johnston ve Genel Sekreter Walter Schwimmer 24 Ağustosta yayınladıkları bir bildiride, meşru olmayacakları

in, Karabağ'da yapılacak mahalli seçimlerden, vazgeçilmesini istediler.

Bildiride Azerbaycan ve Ermenistan'ın Avrupa Konseyine üye olurken Karabağ sorununu siyasi yollardan ve barışçı bir şekilde çözümü hususunda taahhütte buldukları hatırlatıldıktan sonra çözüm çabalarına engel olmanın Karabağ çıkarlarına yaramayacağı ifade edildi. Bildiride ayrıca Minsk gurubu çalışmalarına destek verildi ve Avrupa Konseyinin çözüm arayışları için barış sürecine katkıda bulunmaya hazır olduğu ifade olundu.⁴⁰

İslam Konferansı Örgütü'nde yayınladığı bir bildiride Karabağ'da yapılacak mahalli seçimlere karşı çıktı ve Ermeni kuvvetlerinin işgal edilmiş yerlerden çekilmesini, Azerbaycan'ın egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesini ve Ermenistan-Azerbaycan anlaşmazlığının barışçı müzakerelerle ve Birleşmiş Milletler, AĞİT ve İslam Konferansı Örgütü kararları⁴¹ dikkate alınarak çözülmesini istedi.

Buna karşın ABD Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Richard Boucher sözkonusu mahalli seçimlerin müzakere süreci üzerine etkisi olacağına inanmadıklarını ifade ederek⁴² Avrupalılardan ayrı bir tutum aldı.

Gerek Ermenistan gerek Karabağ yetkilileri Avrupa Konseyinin söz konusu bildirisine karşı çıktılar. Karabağ'da mahalli seçimler öngörüldüğü tarihte, 5 Eylül 2001'de, yapıldı. Bu seçimler, tahmin olunduğu gibi, başkan Gukasyan taraftarlarınca kazanıldı.⁴³

⁴⁰ Council of Europe Press Release, 24 Ağustos 2001.

⁴¹ Ermeni Araştırmaları Dergisi Sayı 2 s.15-16 ve 264-267.

⁴² La Lettre de L'UGAB, 7 Eylül 2001.

⁴³ RFE/RL Armenia Report, 6 Eylül 2001.

Avrupa Konseyi Meclis Başkanı Lord Russell-Johnston'un 9 Eylül 2001 tarihinde Ermenistan'ı ziyareti sırasında "bir çözüm bulunana kadar uluslararası hukuk ve anlaşmalara göre Karabağ işgal edilmiş bir topraktır."⁴⁴ sözleri Ermenistan'da büyük memnuniyetsizliğe yol açtı. Lord Russell-Johnston'un Avrupa Konseyinin Karabağ sorununun çözümüne daha aktif bir şekilde katılmasını arzu ettikleri yolundaki ifadelerine cevaben Ermenistan Dışişleri Bakanı Oskanyan, halen Minsk Grubu eş başkanlarının, Ermenistan'ın ve Karabağ'ın Avrupa Konseyi'nin Karabağ sorununun çözümüne katkı yapmasına ihtiyaç duymadıklarını söyledi.⁴⁵ Oysa Avrupa Konseyi'nde, AGİT üyelerinin hemen tamamı ve ABD hariç, diğer iki eşbaşkan olan Fransa ve Rusya ve ayrıca anlaşmazlığın taraftarı olan Ermenistan ve Azerbaycan'ın üye oldukları düşünüldüğünde bu teşkilatın Karabağ sorunu ile ilgilenmesi gayet normaldir.

Rusya Federasyonu Başkanı Vladimir Putin'in 15 Eylül 2001 tarihinde Ermenistan'ı ziyareti sırasında, Başkan Koçeryan'ın kendisine Karabağ sorunu ile ilgili olarak "Rusya'nın aktif katkısı olmadan bu sorunun çözülmesi açıkça imkansızdır." sözlerine karşılık olarak, Rusya'nın müzakere sürecinde olumlu bir rol oynamaya hazır olduğunu ifade etmekle beraber, "sorunun çözümü sadece Ermenistan ve Azerbaycan'ın elinde bulunmaktadır" demesi ve daha sonra da "Dağlık Karabağ sorunu sizin sorunuzdur ve bunu siz çözeceksiniz"⁴⁶ sözleriyle bu fikrini vurgulaması Karabağ sorunu konusunda Rusya'yı tamamen kendi saflarında görmek isteyen Ermeniler için hayal kırıklığı yarattı.

Bir süreden beri Minsk Grubunun pek aktif olmaması, Başkan Aliyev'in eleştirilerine neden oldu. Aliyev "maalesef AGİT kendi kabul ettiği ilkeleri ihlal ediyor. Bizim (Ermenistan ve Azerbaycan) müzakere edip anlaşmaya varmamızı telkin ediyor. Neyin üzerinde anlaşacağız? Ermenistan bizim topraklarımızı işgal ettiğine ve

Minsk Grubunun aktif olmaması, Başkan Aliyev'in eleştirilerine neden oldu.

çekilmek istemediğine göre ne üzerinde anlaşacağız? Ya Minsk Grubu bu konuda ilkelere dayanarak bir tutum alır ya da biz savaşa başlar ve topraklarımızı işgalden kurtarırız. AGİT kesinlikle

⁴⁴ Noyan Tapan, 10 Eylül 2001.

⁴⁵ Armenpress, 13 Eylül 2001.

⁴⁶ AZG .Türkçe yayını, 18 Eylül 2001.

savaşa karşı. Biz de sorunun barışçı yollarla çözümüne inanıyoruz. Ancak çözülmüyor."⁴⁷ Karabağ sorununun, gerekirse, kuvvet kullanarak çözümleneceğine dair bu sözler Azerbaycan'ın diğer yetkilileri tarafından da sıkça dile getirilen bir husus oldu.

Minsk Grubunun üç eşbaşkanı 4 Kasım'da Bakü'yü, 5 Kasım'da Stepanakert'i ve 6 Kasım'da Erivan'ı ziyaret ederek başkan Aliyev, Koçeryan ve Gukasyan ile görüştüler.

Aliyev'in eşbaşkanlarla yaptığı görüşmenin başlangıcı televizyondan verildi. Aliyev uzun konuşmasında kendisinin ve eşbaşkanların "Ermeni-Azeri-Karabağ ihtilafını" barışçı yollardan çözmek gibi bir tek amaçları olduğunu, kurulalı 9 yıl olmakla beraber Minsk Grubunun sorunu hala çözemediğini söyledi. Böylelikle grubun başarılı olamadığına değindi.

Aliyev, Ermeni-Azeri ihtilafında tarafların eşit koşullara sahip olmadıklarını ifadeden sonra "Ermenistan, Azerbaycan topraklarını işgal etti. Bir milyon mülteci zor durumda yaşıyor. Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü ihlal edilmiştir. Ermenistan, Azerbaycan toprakları üzerinde, ilhak etmek veya bu topraklara bağımsız statü vermek yoluyla, hak iddia etmektedir" sözleriyle Azerbaycan'ın tutumunu açıklıkla ortaya koydu.⁴⁸

Koçeryan ve Gukasyan benzer şekilde kamuoyuna açık toplantılar yapmadıklarından eşbaşkanlara ne söylediklerini öğrenmek mümkün olmadı.

Yeni teklifler arasında Ermeni kuvvetlerinin Karabağ haricindeki Azerbaycan topraklarından çekilmeye başlaması da vardı.

Basın haberlerine göre eşbaşkanlar Karabağ sorununun çözümü için yeni öneriler getirdiler. Bunların ne olduğu açıklanmamış olmakla beraber, esas itibarıyla, Paris ve Florida (Key West)'da⁴⁹ varılan mutabakatın değiştirilmiş bir şekli olduğu basında yazıldı.⁵⁰ Bir habere göre yeni teklifler arasında Ermeni kuvvetlerinin Karabağ haricindeki Azerbaycan topraklarından çekilmeye başlaması da vardı.⁵¹

⁴⁷ Halk gazetesi 24 Ekim 2001.

⁴⁸ Azerbajani TV Channel one 5 Kasım 2001.

⁴⁹ Ermeni Araştırmaları Dergisi Sayı 1 s.30,31.

⁵⁰ Arminfo, 6 Kasım 2001.

⁵¹ RFE/RL Armenia Report, 5 Kasım 2001.

Minsk Grubu eşbaşkanları bölgeden ayrılırken yayınladıkları ortak bildiriye, özetle, Karabağ konusunda tarafların tutumlarını birbirlerine yaklaştıracağına inandıkları "yeni fikirleri" Ermenistan ve Azerbaycan başkanlarına sunduklarını ve anlaşmazlığa çözüm bulmak sorumluluğunun iki başkana ait olduğunu ifade ettiler. Ayrıca, askeri yollarla bir çözüm bulunması hakkındaki çağrılarının kabul edilebilir olmadığı ve çarpışmaların tekrar başlamasının yalnız iki ülke için değil fakat tüm Kafkasya için kötü sonuçlar doğuracağını vurguladılar.⁵²

Grubun Fransız eşbaşkanı Philippe De Surmain, bir soruya cevaben, Karabağ sorununa Türkiye ve İran dahil bölgedeki diğer ülkelerin çıkarları dikkate alınmadan çözüm bulmanın imkansız olduğunu söyledi.⁵³ Bir habere göre, Karabağ ile ilgili görüşmelerin Türkiye'ye bildirilmesi hususunda Fransa ve Rusya arasında görüş ayrılığı vardır. Fransa bu bilgilerin Türkiye'ye verilmesini isterken Rusya bunun aleyhindedir.⁵⁴

Başkan Aliyev ve Koçeryan 29 ve 30 Kasım tarihlerinde bağımsız devletler topluluğu Doruk Toplantısı münasebetiyle Moskova'da bir araya geleceklerdir.⁵⁵ Başkanların bu buluşmadan yararlanarak Karabağ sorununu görüşecekleri ümit edilmektedir.

5. TÜRK-ERMENİ BARIŞMA KOMİSYONU

Türk-Ermeni Barışma Komisyonu ikinci toplantısını İstanbul'da, 23-25 Eylül tarihlerinde yaptı.⁵⁶

Komisyon üyeleri kendi aralarında yaptıkları görüşmelerden başka Türkiye'den bazı aydınlar, üniversite ve medya mensupları, işadamları vb ile görüşerek Türk Ermeni ilişkileri hakkında çeşitli görüşleri dinlediler. Bu arada Komisyonun Ermeni üyelerinin sözde soykırım hakkında duydukları bazı görüşlerden memnun kalmadıkları Türkiye'deki Ermeni basınında yer aldı.⁵⁷

Komisyon'un aldığı kararlar arasında en önemli görülen hususlar, Komisyon'un Ermeni üyelerinin sayısının artırılması, Komisyon için bir sekreteryaya kurulması, bir Web sitesi açılması ile

⁵² RFE/RL Armenia Report, 8 Kasım 2001.

⁵³ Arminfo, 7 Kasım 2001.

⁵⁴ AZG Daily, 8 Kasım 2001.

⁵⁵ Yeni Musavat, 6 Kasım 2001.

⁵⁶ Bu toplantı bildirisinin İngilizce orijinal metni Dergimizin "Belgeler" bölümündedir.

⁵⁷ Agos Gazetesi 28 Eylül 2001.

Uluslararası Geçiş Hukuku Merkezi'nin, Uluslararası Barış Modellerini de içeren hukuksal konular üzerinde bir seminer düzenlemeye davet edilmesi vardır.

Ermeni Diasporası ve Ermenistan basını Barışma Komisyonunu şiddetle eleştirmeye devam ettiler.

Bu toplantıdan önce olduğu gibi⁵⁸ sonra da Ermeni Diasporası ve daha az ölçüde Ermenistan basını Barışma Komisyonunu şiddetle eleştirmeye devam ettiler. Bu meyanda Avrupa'daki başlıca Ermeni kuruluşlarını bir araya getiren "Avrupa Ermeni Birlikleri Forumu" Komisyonun Ermeni üyelerini istifaya davet etti⁵⁹ Komisyon'un Amerikan Dışişleri Bakanlığı tarafından finanse edildiğine dair iddialar ortaya atıldı.⁶⁰

Bu eleştirilerin odağında görevleri arasında sözde Ermeni soykırımı bulunmayan Komisyon'un "soykırım"ın uluslararasıca tanınması sürecini durduracağı veya erteleyeceği endişesi vardır. Buna örnek olarak ise Avrupa Parlamentosu'nun Türkiye ile ilgili olarak aldığı son karara "soykırım" hakkında bir madde eklemeyi kabul etmemesi ve Alman Meclisinin sözde soykırımın tanınması ile ilgili bir dilekçeyi işleme koymaması gösterilmektedir.⁶¹

Amerika'daki en büyük Ermeni kuruluşu olduğunu iddia eden Amerika Ermeni Asamblesi (Armenian Assembly of America)'nin Komisyonu tamamen desteklemesi rakip kuruluş olan Taşnak Partisinin uzantısı Ermeni Milli Komitesi (The Armenian National Committee)'nin itiraz ve eleştirilerine neden olmaktadır. Bu iki kuruluş arasındaki çekişmenin bu yıl Amerikan Kongresi'ne sözde soykırımı hakkında bir karar tasarısı verilememesinin nedeni olarak görülmektedir.⁶² Oysa Komisyon'un bir Ermeni üyesinin dediği gibi "11 Eylül terörist saldırısından sonra kimse bu konuyu (sözde soykırımını) Kongre'ye getirmeyi düşünemez. Türkiye, ABD'nin Orta Doğu'daki stratejik çıkarlarının gerçekleşmesi için yeniden anahtar ülke olmuştur"⁶³

⁵⁸ Bkz. Ermeni Araştırmaları Dergisi Sayı 2, s. 18-21.

⁵⁹ AZG, 6 Kasım 2001.

⁶⁰ Armenian National Committee of America Press Release, 13 Ekim 2001.

⁶¹ AWOL 27 Ekim-2 Kasım 2001 ve California Courier 7 Kasım 2001.

⁶² Azg Daily, 18 Ekim 2001.

⁶³ Andranik Mihranyan. PanArmenian News, 17 Ekim 2001.

Diğer yandan, gelecek bahiste görüleceği üzere, Avrupa Parlamentosu'nun Türkiye ilerleme raporu için kabul ettiği kararda Barışma Komisyonu girişimlerinin, ilişkilerin normalleştirilmesinde götürebileceğini ifade ile bu Komisyon'a önemli bir yer vermesi, Komisyona karşı yapılan eleştirilere iyi bir cevap teşkil etmiş ve ayrıca Amerika Ermeni Asamblesinin Taşnaklara karşı bir başarısı anlamına gelmiştir.

Komisyon'un Ermeni üyeleri, bu şiddetli eleştiri ve yermelere rağmen, çalışmaya devam ettiler ve Komisyon üçüncü toplantısını New York'ta 18-21 Kasım 2001 tarihleri arasında yaptı.

6. AVRUPA PARLAMENTOSU VE SÖZDE ERMENİ SOYKIRIMI

Avrupa Parlamentosunun sözde Ermeni soykırımı ile ilgili ilk kararı 18 Temmuz 1987 tarihini taşır.

Parlamentoyu bu konu ile ilgilenmeye yönelten hususların başında Türkiye'nin 14 Nisan 1987 tarihinde tam üyelik için Avrupa Birliğine başvurması ve bunu fırsat olarak gören Diaspora Ermenilerinin kendi "davaları" hususunda bir karar alınması için Parlamento'ya baskı yapmaları ve Parlamento'nun da Ermenilerin terörizmi 1985 yılı itibarıyla durdurulmuş olmalarını dikkate alarak onlara faaliyetlerini siyasi alanda sürdürmelerine imkan tanımak istemeleri gelmektedir.

Kararın içeriğine gelince bu uzun metinde iki önemli husus vardır. Bunlardan birincisi Parlatentonun 1915-1917 olaylarını bir soykırım olarak kabul etmesidir. İkincisi ise Türkiye'nin soykırımını tanımamayı sürdürmesi halinde bunun Avrupa Birliğine alınmasına engel oluşturacağını belirtmesidir. Bunun yanında kararda günümüz Türkiye'sinin sözkonusu olaylardan sorumlu tutulamayacağı ve Türkiye'nin soykırımını tanımasının siyasi, hukuki ve maddi talepler doğurmayacağı ve ayrıca Ermeni terörizminin kınandığı hususları da yer almıştır. Türkiye'nin adaylık başvurusu bir sonuca bağlanamayınca Parlatentonun bu kararı önemini kaybetmiş ve Ermenilerin yararlanamadıkları bir metin haline dönüşmüştü.

Türkiye'nin adaylığın 1999 yılı Helsinki zirvesinde kabul edilmesiyle beraber "soykırım" konusunun Avrupa Birliği içinde işlenebilmesi olasılığı tekrar belirmiş ve nitekim Avrupa Parlamentosu Türkiye'nin ilerleme raporu hakkında 15 Kasım 2000 tarihinde kabul ettiği bir karara, uzun tartışmalardan sonra

ve az sayılabilecek bir oy farkıyla, Ermeni "soykırımı" ve Ermenistan ile ilişkiler hakkında iki madde konmuştur.⁶⁴

Bu maddelerin çevirisi şöyledir:

Avrupa Parlamentosu.....

"10. Türk toplumunun önemli bir kesimini oluşturan Ermeni azınlığına yeni bir destek vermesi ve özellikle modern Türk devletinin kurulmasından önce bu azınlığın acısını çektiği soykırımının açıkça tanınması için Türk Hükûmetine ve Türkiye Büyük Millet Meclisine çağrıda bulunur."

"21. Bu bağlamda (Türkiye'nin Kafkas ülkeleriyle ilişkilerini iyileştirmek bağlamı), özellikle iki ülke arasında normal diplomatik ve ticari ilişkilerin tekrar kurulması ve mevcut ambargonun kaldırılmasına yönelik olmak üzere Ermenistan ile bir diyalog başlatması için Türk Hükûmetine çağrıda bulunur."

Bu maddelerin içerdiği bazı yanlışlıklar ve özellikle tutarsızlıklar üzerinde durmayacağız. Ancak sözde soykırımdan sadece Türkiye'deki Ermeni azınlığının etkilenmiş olduğu anlamına gelebilecek ifadelerin Diaspora'da ciddi rahatsızlık yarattığını belirtelim.

Bu konuda ilginç olan bir husus da, 1987 yılı kararının aksine, bu kararda Türkiye'nin soykırımı tanımamasının Avrupa Birliğine girmesini engelliyebileceğine dair bir ifade bulunmamasıdır. Ayrıca bu karar 1987 yılı kararına atıfta da bulunmamıştır.

Bu yılki ilerleme raporu hakkında hazırlanan karar tasarısında Ermeni sorunu ve Ermenistan hakkında birer madde olduğu görülmüştür. Bu maddelerin çevirisi şöyledir.

Avrupa Parlamentosu.....

"31. Türkiye'den ve Ermenistan'dan bir grup eski diplomat ve bilim adamı tarafından, geçmiş hakkında ortak bir anlayışa varılmak amacıyla ortaya atılan sivil girişimi destekler; bu girişimin diğerleriyle birlikte, ilgili iki toplum ve devlet arasındaki ilişkilerin normalleşmesi sonucu vereceğine inanır; "

"32. Bu bağlamda, Kafkas bölgesinin tamamında istikrara uygun bir hava yaratılması için gerekli önlemleri ivedi olarak almasını Türkiye'den ister; Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki diyalogun tekrar tesisi için daha aktif bir rol üstlenmesini Türkiye'den talep

⁶⁴ Çeviriler tarafımızdan yapılmıştır.

**Avrupa Parlamentosu,
1987'de soykırımını
tanımak ve Türkiye'ye
tanıtmak gibi bir
tutumdan soykırım
iddialarını dikkate
almayan bir tutuma doğru
gerilemiştir.**

eder ve Ermenistan'a uygulanan ambargonun kaldırılmasının bölgenin barış koşullarına kavuşması için ilk somut adım olabileceğini düşünür"

Görüldüğü üzere bu maddelerde soykırımdan bahis yoktur. Parlamento'nun bu konuda evvelce aldığı ve yukarıda değinilen kararlara atf

da yoktur. Bu şekilde Avrupa Parlamentosu, 1987'de soykırımını tanımak ve Türkiye'ye tanıtmak gibi bir tutumdan soykırım iddialarını dikkate almayan bir tutuma doğru gerilemiştir. Bunda Avrupa Birliğine üye olmak yolunda esasen bir çok sorunu olan Türkiye'nin önüne, neredeyse bir asır önce yaşanmış bir olayı soykırımı olarak tanımlayarak yeni bir engel çıkartmamak isteği rol oynamış olabileceği gibi, 11 Eylül saldırılarından sonra stratejik önemi çok artmış olan Türkiye'yi geçmişe ait bir olayla sıkıntıya sokmamak düşüncesi de etki yapmış olabilir.

Soykırımdan hiç bahsetmemesinin yanında, şiddetle tenkit edilen Barışma Komisyonuna Türkler ve Ermeniler ve ayrıca Türkiye ve Ermenistan arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesi gibi önemli bir işlev tanınması da Ermenilerin eleştirmelerine neden oldu. Avrupa Parlamentosundaki Ermeni yanlıları bu maddelerin değiştirilmesi için değişiklik önerilerinde bulundular. Ancak yapılan oylamalarda bu öneriler, Ermeniler için hezimet teşkil edercesine, büyük oy farkı ile reddedildi.⁶⁵

7. 907. BÖLÜM

Amerikan Kongresi'nce 1992 yılında kabul edilmiş olan Özgürlüğü Destekleme Kanunu 'nun 907. bölümü şu hükmü içermektedir: "Azerbaycan Hükümetinin Ermenistan ve Yukarı Karabağ'a karşı tüm ambargoları ve diğer saldırgan kuvvet kullanımlarını kaldırmak için kanıtlanabilir adımlar attığı Başkan tarafından belirlenip Kongre'ye rapor edilinceye kadar bu kanun veya herhangi bir diğer kanun gereğince Azerbaycan hükümetine Birleşik Devletler yardımı yapılamaz"

⁶⁵ Armenian National Committee of Europe Press Release, 25 Ekim 2001; ve aynı tarihli www.ntv.com.tr/news/114964.asp.

Amerikan Kongresi'nde bazı iç siyaset hesaplarının devletin dış siyaset çıkarlarına üstün tutulduğu birçok örnek vardır.

Ermenistan'ın saldırısına maruz kalıp topraklarının yüzde 20'sini kaybeden ve bir milyon civarında mültecinin çeşitli sorunları ile uğraşmak durumunda bulunan Azerbaycan'a, Ermenistan'a ekonomik ambargo uyguladığı gerekçesiyle, Amerikan yardımı yapılmamasını öngören bu maddenin bir adaletsizlik simgesi olduğunda şüphe yoktur. Bu madde saldırganın tarafını tutmakla onu yüreklendirmekte ve uzlaşmaz bir tutum sürdürmesine yardımcı olmaktadır. Bu nedenle sözkonusu maddenin Minsk Grubu tarafından yürütülen barış sürecine olumsuz bir etki yaptığını söylemek mümkündür.

Amerika'nın Azerbaycan politikasına ciddi engeller getiren bu maddenin kaldırılması için Amerikan hükümetlerince sarfedilen çabalar, etnik grupların etkisine çok açık olan Kongre'nin direnmesi nedeniyle geçen yıllarda başarılı olamamıştı. Gerçekten de Amerikan Kongresi'nde bazı iç siyaset hesaplarının devletin dış siyaset çıkarlarına üstün tutulduğu birçok örnek vardır. Mesala 1970'li yıllarda Türkiye'ye uygulanan silah ambargosu bu meyandadır.

11 Eylül 2001 tarihinde New York' ve Washington'da meydana gelen büyük terörist saldırı, Azerbaycan'ın terörizmle mücadeleye katkıda bulunmasını sağlamak açısından, 907. bölümün kaldırılmasını tekrar gündeme getirdi. Bu konudaki haberlerin yayılması üzerine Ermenistan Başkanı Koçeryan Başkan Bush'a 9 Ekim 2001 tarihinde bir mektup göndererek 907. bölümünün kaldırılmasının veya bu bölümdeki hükümlerin hafifletilmesinin Karabağ sorununun çözümü için sürdürülen barış sürecine zarar vereceğini ifade etti.⁶⁶

Ermenistan Devlet Başkanının bu girişimi etkili olmadı ve Amerikan Dışişleri Bakanı Colin Powell Kongre'ye Başkan adına 15 Ekim 2001 tarihinde bir mektup göndererek Azerbaycan'ın hava sahasını ve hava üslerini Amerika'nın yararlanmasına açtığını ve ayrıca istihbarat bilgilerini paylaşmayı kabul ettiğini belirterek 907. bölüm ile Azerbaycan'a yardım için konan yasağın kaldırılmasını istedi.⁶⁷

⁶⁶ Arminfo, 10 Ekim 2001.

⁶⁷ Asbarez Online, 17 Ekim 2001.

Konu Senato'da görüşülmeye başlamadan önce Amerika'daki Ermeni kuruluşları 907. bölümün değiştirilmemesi için yoğun bir kampanya düzenlediler.⁶⁸ Buna karşın Musevi asıllı tanınmış bazı kişiler ile önde gelen Musevi kuruluşları bu bölümün kaldırılması veya yumuşatılması yönünde faaliyet gösterdiler.⁶⁹ Böylelikle Azerbaycan'a yapılacak yardım konusunda Amerika'daki iki önemli etnik lobi karşı karşıya geldi.

Senato 907. bölümünde bazı değişiklikler yapılmasını 25 Ekim 2001 tarihinde kabul etti.

Buna göre Amerika Başkanı, terörizme karşı mücadeleye destek verilmesi ve ABD ve müttefikleri silahlı kuvvetlerinin harekate hazır edilmesi için gerekli olduğu taktirde ve ayrıca Azerbaycan'ın sınır güvenliği için önemli ise 907. bölümü uygulamayabilecektir. Ancak bu uygulamama Karabağ sorununun barışçı çözümü gayretlerini engellemeyecek ve Ermenistan'a karşı saldırı amacı için kullanılamayacaktır. Bu değişiklik 31 Aralık 2002'ye kadar geçerli olacak ve Amerikan Başkanı yukarıdaki hususları teyit ettiği taktirde her yıl yeniden yürürlüğe konabilecektir.⁷⁰

Senato bu değişikliğin yanında Ermenistan'a toplam 4,6 milyon Dolarlık bir askeri yardım yapılmasını da kabul etmiştir.⁷¹ Bu hareketin, ciddi bir düş kırıklığı yaşayan Ermenileri kısmen olsun teselli etmeye yönelik olduğu görülmektedir.

Böylelikle Azerbaycan Ermenistan'a uygulamakta olduğu ekonomik ambargoyu kaldırmadan, bazı kurallara bağlı kalarak da olsa, Amerika'dan yardım almak olanağını elde etmiştir.

Senatonun yaptığı bu değişiklikler 14 Kasım 2001 tarihinde Senato ve Temsilciler Meclisi üyelerinden oluşan bir ortak komitede ele alındı ve Ermeni yanlısı üyelerin ısrarı ile, Amerikan yardımının Kafkasya'da ki Ermeni toplumlarına karşı da kullanılamayacağına dair kanuna bir ilave yapıldı.⁷² Kafkasya'daki Ermeni toplumları tasrih edilmemiş olmakla beraber Karabağ'ın kastedildiği açıktır.

Amerikan yardımının Ermenistan'a veya Karabağ'a karşı kullanılması esasen sözkonusu olmadığına göre bu değişiklik, Azerbaycan'ın bundan böyle Amerikan yardımı alacak olmasını etkilemez.

⁶⁸ Asbarez, Online, 30 Ekim 2001.

⁶⁹ U.S. Newswire, 29 Ekim 2001.

⁷⁰ Asbarez Online, 25 Ekim 2001.

8. BAKÜ-CEYHAN PETROL BORU HATTININ ERMENİSTAN'DAN GEÇMESİ

Bakü-Ceyhan petrol boru hattının, daha ekonomik olacağı mülahazasıyla, Ermenistan'dan geçilmesi için Amerikan Kongresi'nde başlatılan girişimler,⁷³ bu hat Ermenistan'dan geçmediği taktirde Amerikan Export-Import Bankasının hatla ilgili kredi vermesini önleyen bir teklife dönüşmüştü.

Bu teklif, Ermeni taraftarı Temsilciler Meclisi üyesi Demokrat Joseph Crowley'in adına izafeten "Crowley Değişik Teklifi" başlığı altında Temsilciler Meclisi Mali Hizmetler komitesinde görüşülmüş ve 31 Ekim 2001 tarihinde yirmiye karşı yirmi dört oy ile reddedilmiştir.⁷⁴

Türkiye ile Azerbaycan'ın Ermenistan ile derin bir anlaşmazlığı olduğu bir ortamda, sözkonusu petrol boru hattının Ermenistan'dan geçmesi için ısrar etmenin, geçmediği taktirde bu projeye kredi verilmesini önlemeye çalışmanın ekonomik değil siyasi bir yaklaşım olduğu ve Ermenistan'ın Türkiye ile Azerbaycan'a karşı güttüğü husumet politikasından ilham aldığı açıktır. Bakü-Ceyhan Petrol Boru hattı inşa edilmediği taktirde sadece Türkiye ve Azerbaycan değil, Amerikan şirketlerinin de önemli gelir kaybına uğrayacakları belli iken, diğer bir deyimle Amerikan çıkarlarının da zedeleneceğinden şüphe bulunmaz iken Mali Hizmetler Komitesi'nin bu konudaki teklifi ancak dört oy gibi küçük bir farkla reddetmesi Amerika'da etnik kökenli baskı gruplarının kendi çıkarları için milli çıkarları gözardı etmekte bir sakınca görmediklerinin kanıtını oluşturmaktadır.

9. ERMENİ TERÖRİSTLERİ

Ermeni teröristler 1973-1984 yıllarında aralarında büyükelçi başkonsolos ve askeri ataşelerin de bulunduğu 34 Türk diplomatını ve diğer görevlilerini katletmişlerdi. Ermeni çevrelerinin sözünü etmemeye özellikle dikkat gösterdiği ve Türk basınının da artık pek değinmediği bu cinayetler, maalesef, unutulmaya başlanmıştır.⁷⁵ Oysa bugün Ermeni Sorunu

⁷¹ Armenian Assembly of America Press Release, 25 Ekim 2001.

⁷² Armenian National Committee of America, Press Release, 14 Kasım 2001.

⁷³ Ermeni Araştırmaları Dergisi, Sayı 2, s.27-29

⁷⁴ Press Release, Armenian National Committee Of America, 31 Ekim 2001.

⁷⁵ Dr. Bilal N. Şimşir tarafından 2000 yılında yayınlanan "Şehit Diplomatlarınız" başlıklı 2 cilt kitap bu konuda değerli bilgiler içermektedir.

dendiğinde, 1915 olayları bahane edilerek işlenmiş olmaları nedeniyle, akla ilk gelmesi gereken bu cinayetlerdir.

Söz konusu cinayetlerin faillerinden bazıları kaçmış bazıları da yakalanarak çeşitli ülkelerde hapse mahkum olmuşlardır. Ermeniler bu kişileri bir katil değil bir kahraman gibi görmeye ve göstermeye çalışmışlar ve serbest kalmaları için devamlı gayret içinde olmuşlardır. Bunun en iyi örneğini bu yıl Orly katliamı katillerinden Varujan Garbidyan (veya Garabetyan) adındaki kişinin Fransa tarafından serbest bırakılması oluşturmuştur.

15 Temmuz 1983 tarihinde Paris'in Orly havaalanında Türk Hava Yolları bürosu önünde bir bavul içine konmuş olan bomba patlayarak civarda bulunan 8 kişinin ölmesine ve 50 kadarının da yaralanmasına neden olmuştu. Bu kişilerden dördü Fransız, ikisi Türk, biri Amerikalı, biri de, İsveçli idi. Bu olayı işleyen üç Ermeni yakalanarak yargılanmışlar ve 2 Mart 1985 tarihinde mahkum olmuşlardır. Bunlar arasında ömür boyu hapis cezasına çarptırılan tek kişi olan Garbidyan 22 Nisan 2001 tarihinde Val du Marne mahkemesince serbest bırakıldıktan sonra Ermenistan'a gitmiş ve 24 Nisan'da sözde soykırımını anma törenlerine katılmıştır.⁷⁶ Garbidyan'ın neye dayanılarak serbest bırakıldığı açıklanmamış olmakla beraber, adigeçenin avukatlarının ifadelerine göre Ermeni "soykırımı"nın Fransa tarafından tanınması bunda başlıca etken olmuştur.⁷⁷ Ermenistan, vatandaşı olmamasına rağmen Garbidyan'ı topraklarına kabul etmiş, Erivan belediyesi kendisine ev vermiş ve iş bulmuştur.⁷⁸

"Fransa 1915 Ermeni Soykırımını açıkça tanı" şeklinde bir cümleden ibaret olan Fransız kanununun bir katilin serbest bırakılmasına temel teşkil edecek şekilde yorumlanması şaşırtıcıdır.

"Fransa 1915 Ermeni Soykırımını açıkça tanı" şeklinde bir cümleden ibaret olan Fransız kanununun bir katilin serbest bırakılmasına temel teşkil edecek şekilde yorumlanması şaşırtıcıdır. Bu mantık kabul edildiği takdirde sözde soykırımı ileri sürerek gelecekte Türkleri öldürecek Ermenilerin de, bir süre sonra dahi olsa, serbest

⁷⁶ La Lettre de L'UGAB, 24 Nisan 2001.

⁷⁷ Milliyet Internet, 25 Nisan 2001.

⁷⁸ Milliyet Internet, 25 Nisan 2001.

birakılacakları sonucuna varılmaktadır. Böyle bir düşüncenin hukuk ve adalet kavramları ile ilgisi olmadıktan başka, olası cinayetleri teşvik unsurunu da taşıdıklarını kabul etmek gerekir.

Ermenistan'a gelince daha önce bazı diğer katiller için olduğu gibi, Garbıdyan'ı kabul etmek, ev ve iş vermek ve sözde soykırımı törenlerine iştirak ettirmek gibi, bilinçli olmaktan çok tahrik amacını taşıyan hareketlerle Türkiye ile olan anlaşmazlıklarının dosyasını daha da kabartmakta ve çok istediği diplomatik ilişkiler kurulmasından daha da uzaklaşmaktadır.

Fransa ömür boyu ceza almış bir kişiyi hapisten çıkarmak için olmadık bahanelere başvururken Amerika'da tamamen tersi bir olay yaşanmaya başlanmıştır.

Harry (Hampig) Sassunyan adlı bir Ermeni 28 Ocak 1982 tarihinde Los Angeles'te Türkiye Başkonsolosu Kemal Arıkan'ı katletmişti. Katil ömür boyu hapse mahkum olmuş ve yıllar süren temyiz davasında geçen yıl alınan kararda, ömür boyu hapis cezası teyit edilmekle beraber, cinayetin maktulün milli kökeni (yani Türk olması) nedeni ile işlendiğine dair "özel koşul" kabul edilmemiştir.⁷⁹ Bu karar, 19 yıldır hapiste yatmakta bulunan Sassunyan'ın şartlı tahliyeden yararlanmasına olanak tanıyordu.

Los Angeles Bölge (County) savcısı Steve Cooley, Sassunyan'ın şartlı tahliyesini önlemek için tekrar dava açmayı deneyeceğini söyledi. Savcı "özel koşullar"ı yani merhum Başkonsolos Arıkan'ın sadece Türk olduğu için katledildiğini yeniden kanıtlamak istediklerini "özgün bir toplumda bir millet veya etnik gruba mensup kimselerin bir başka millet veya etnik gruba terörizm uygulamasının kabul edilemeyeceğini" ifade etti.⁸⁰

10. DİĞER GELİŞMELER

Amerika Birleşik Devletlerinde eyalet meclislerinin, eyalet valilerinin ve belediye başkanlarının, seçmenlerine hoş görünmek için, onların istedikleri yönde beyanlarda bulunmaları, bildirimler yayınlamaları adettendir. Özellikle Ermeniler bu durumdan yararlanarak sözde soykırımını tanıyan bazı kararların eyalet parlamentolarından geçmesini sağlamışlardır.

⁷⁹ Los Angeles Times, 29 Eylül 2001 .

⁸⁰ Los Angeles Times, 29 Eylül 2001.

Amerika'daki Türkler genellikle bu imkandan pek yararlanmaz iken 30 Ağustos Zafer Bayramı vesilesiyle bazı anma günü kararları alındığı görüldü. Alabama Eyaleti Valisi Don Siegelman 30 Ağustos gününü "Kurtuluş, Egemenlik ve Bağımsızlık Yolunda Türklerin Yaşadığı Trajediye Anma Günü".⁸¹ Connecticut Eyaletinin Hartford şehri Belediye Başkanı Michael P. Peters 30 Ağustos'u "Türkiye'nin Zafer Bayramını Kutlama Günü"⁸² Connecticut Valisi John G. Rowland aynı günü "Türk Zafer Bayramını Connecticut Eyaletinde anma günü" olarak ilan etti.⁸³

30 Ağustos sözkonusu olduğu için Amerika'daki Yunan lobisini bu kararlara karşı harekete geçirdi. Ermeniler ise, kendilerini doğrudan ilgilendiren bir durum olmamakla beraber, Türkiye ve Türklere karşı besledikleri kin ve düşmanlık duygularının etkisi altında sözkonusu kararlara karşı çıktılar. Bu konudaki girişimler Taşnak Partisinin bir uzantısı olan Ermeni Milli Komitesi tarafından yapıldı. Ermeni ve Yunanlıların müştereken yürüttükleri bu kampanya kısa sürede başarılı oldu Yapılan girişimler sonunda Hartford şehri Belediye Başkanı Peters kararından birkaç gün sonra, 5 Eylül'de vazgeçerek özür diledi.⁸⁴ Alabama Valisi Siegelman ise önce Siyasi Direktörü aracılığı ile, içerdiği "tarihi hatalar" nedeniyle, yaptığı beyanı geri aldığını belirtirken⁸⁵ daha sonra bu hususu kendi imzası ile teyit etti.⁸⁶

Son olarak 30 Ağustos'u "Türk Zafer Bayramı'nı Connecticut Eyaletinde Anma Günü" olarak ilan eden Eyalet Valisi John G. Rowland'da tarihi hataları ileri sürerek kararını iptal etti.⁸⁷ Valinin bürosundan bu konuda Avrupa Ermeni Milli Komitesine gönderilen mektupta Valiliğe her yıl binlerce gün ilan edilmesi veya konuşma yapılması hakkında talep geldiği ve bunları yerine getirirken tartışmalı durumlardan kaçınıldığını belirtti ve Connecticut Eyaleti Ermeni ve Yunan cemaatlerinden özür diledi.

⁸¹ Hürriyetim, 24 Ağustos 2001.

⁸² Hürriyetim, 31 Ağustos 2001.

⁸³ Armenian National Committee of America Eastern Region -Press Report 15 Ekim 2001.

⁸⁴ Armenian National Committee of America, Eastern Region- Press Release, 6 Eylül 2001.

⁸⁵ Armenian National Committee of America Eastern Region - Press Report, 3 Ekim 2001.

⁸⁶ HEC-Associated Members and Hellenic Press , 24 Ekim 2001.

⁸⁷ Armenian National Committee of America Eastern Region Press Release, 26 Ekim 2001.

AMERİKA'DA ERMENİ LOBİSİ VE LOZAN ANTLAŞMASI KAVGASI (1923-1927)

Dr. Bilâl N. Şimşir*

Giriş

Bu yazıda, Amerika'daki Ermeni lobisinin Türkiye-ABD diplomatik ilişkilerini etkilemesi üzerinde durulacak, tarihten çarpıcı bir örnek verilecektir. 1923 yılında Lozan Antlaşmasına karşı Amerika'da nasıl bir fırtına koparılmış, Türkler aleyhinde nasıl bir karalama kampanyası yürütülmüş olduğu ve Amerika içinde buna nasıl tepki gösterildiği anlatılacaktır.¹

Önce Türk - Amerikan ilişkilerini kısaca hatırlayalım: Türkler ile Amerikalılar bugüne kadar birbirleriyle hiç savaşmadılar, hiç harp etmediler. Türkiye ile Amerika arasındaki ilişkiler genellikle dostça ve savaşız geçti. Birinci Dünya Savaşında (1914-1918) Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri karşı bloklarda, karşı cephelelerde yer aldılarsa da birbirlerine yine savaş açmadılar, kurşun sıkmadılar. Yalnız 1917 baharında Türkiye - ABD diplomatik ilişkileri kesildi.

ABD, üç yıl kadar bu büyük savaşın dışında kaldıktan sonra, 1917 yılında Almanya'ya savaş açmıştı. Türkiye veya Osmanlı Devleti, o savaşta Almanya'nın müttefikiydi; müttefikine karşı savaşa başlayan Amerika ile normal diplomatik ilişkilerini sürdürmezdi; 20 Nisan 1917'de Amerika'ya bir nota verdi ve bu devletle ilişkilerini kesti. Ama Amerika'ya savaş açmağa kadar gitmedi. ABD de Türkiye'ye savaş açmadı. İki devlet arasında savaş hali doğmamış, yalnız ilişkiler kesilmişti. Artık Türkiye'deki Amerikan haklarını İsveç gözetecekti. Amerika'daki Türk haklarını koruma görevi de İspanya'ya verilmişti. Bu durum yıllarca sürüp gitti.

1923 Lozan Barış Antlaşmasının yürürlüğe girmesiyle yeni Türkiye'nin dış ilişkileri normale dönmüştü. Türkiye, yıllarca savaştığı ülkelerle nihayet normal diplomatik ilişkiler kurmuştu. 1925 yılı başında Londra, Paris, Roma, Atina gibi eski düşman

* E. Büyükelçi, Tarihçi-Yazar

¹ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.: Bilâl N. Şimşir, "Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Beyin Vaşington Büyükelçiliği (1920-1927)", *Belleter*, Cilt XLI, Sayı 162, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara : 1977, s. 277-356

**Ermeni lobisi ve onların
Amerikalı yandaşlarınca
yürütülen Türkiye
aleyhindeki düşmanca
propaganda kampanyası,
Amerikan Kongresini
etkilemişti.**

ülkelerin başkentlerinde Türk elçileri artık görev başındaydı. İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan Elçileri de Cumhurbaşkanı **Gazi Mustafa Kemal**'e güven mektuplarını sunup Türkiye'de göreve başlamış bulunuyorlardı.

1925 yılında Türkiye'nin normal ilişkiler kuramadığı tek

ülke kalmıştı: Amerika Birleşik Devletleri.

1917'de kesilen Türk - Amerikan ilişkilerinin yeniden kurulması ve normale dönüşmesi 1927 yılı sonunu bulmuştur. Birbirleriyle hiç savaşmamış olan Türkiye ile ABD arasındaki diplomatik ilişkiler tam on yıl kopuk kalmıştır. Bu iki ülke arasında on yıl boyunca normal diplomatik ilişkilerin kurulamamasının başlıca nedeni, Amerika'daki Ermeni lobisiyle Amerikalı destekçilerinin Atlantik ötesinde yürüttükleri Türk düşmanlığı kampanyası idi. Ermeni lobisi ve onların Amerikalı yandaşlarınca yürütülen Türkiye aleyhindeki düşmanca propaganda kampanyası, Amerikan Kongresini etkilemişti. Washington Hükümeti, Kongrenin şimşeklerini üstüne çekmek istememiş ve zamanında yeni Türkiye ile yakınlaşma yürekliliğini gösterememişti.

Amerikan Hükümeti, Türk Kurtuluş Savaşında Türklere dostluk elini uzatmamış, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetini tanımamış, Fransa ve İtalya kadar bile Ankara Hükümetine yakınlık göstermemiştir. İstanbul'da Amerikan Elçiliği binasında oturan, fakat Ankara'ya akredite olmayan, Yüksek Komiser unvanı taşıyan Amiral **Mark L. Bristol**'un kişisel dostluk gösterileri sözde kalmıştır. Türk kuşaklarının yüreklerinde apayrı bir yer tutan Türk Kurtuluş Savaşı tarihinde Amerika Birleşik Devletlerinin yeri ve rolü yok denecek kadar silik kalmıştır.

Türkiye - ABD Lozan Antlaşması

Amerika'da Türk düşmanlığı kampanyasını yürütenler, Kurtuluş Savaşında Türk-Amerikan ilişkilerinin kurulmasını engelleyen başlıca etken oldukları gibi, Türkiye ile ABD arasında Lozan'da imzalanan antlaşmaya karşı da savaş açmışlardır. Başka bir ifadeyle, Amerika'daki Türk düşmanlığı kampanyası, Lozan barışından sonra da yıllarca sürdürülmüş, hatta daha da hızlandırılmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye ile savaşmamış, Sèvres Antlaşmasını imza etmemişti. Bu nedenle Türkiye ile İtilaf Devletleri arasında 24 Temmuz 1923 günü Lozan'da imzalanan barış antlaşmasına taraf değildi. Ama, ABD ile Türkiye arasında, yine Lozan'da, 6 Ağustos günü ayrı bir Dostluk ve Ticaret Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmayla iki ülke arasında dostluk ilişkilerin kurulması, normal diplomatik ve konsolosluk ilişkilerinin yeniden başlatılması da öngörüldü. Bu yazıda söz konusu olan işte bu Lozan Dostluk ve Ticaret Antlaşmasıdır, asıl Lozan Barış Antlaşması değildir. Lozan Barış Antlaşması, çok taraflı bir antlaşmadır, bunun altında sekiz devletin imzaları vardır. Amerika ile Lozan'da imzalanan Dostluk ve Ticaret Antlaşması ise ikili bir antlaşmadır, bunu yalnız Türkiye ile Amerika imzalamışlardır. Böyle olduğu halde bu ikili antlaşma da Lozan barış sisteminin bir parçası sayılmakta idi. Amerika'daki Ermeni lobisi, Türk - Amerikan Lozan Antlaşmasına saldırırken aynı zamanda Lozan barış sistemini de hedef almıştı.

Kasım 1922'de Lozan'da başlayan barış konferansına Amerika yalnız gözlemci olarak katıldı. Amerika'nın Bern Büyükelçisi **Joseph C. Grew**, Roma Büyükelçisi **Richard Washburn Child** ve İstanbul Yüksel Komiseri Amiral **Mark L. Bristol**, Lozan Konferansına gözlemci olarak gönderildiler. Washington Hükümeti, yalnız gözlemci olduklarını, Türkiye ile İtilaf Devletleri arasında yapılacak müzakerelerde resmi bir rol oynayamayacaklarını kendilerine önemle bildirmişti. 1923 Şubat başında Lozan Barış Konferansına ara verilmesi üzerine Grew, Child ve Bristol Lozan'dan ayrıldılar ve asıl görevlerine döndüler. Nisan 1923'te barış konferansı yeniden toplanınca üç Amerikalı gözlemciden yalnız Grew Lozan'a yollandı. Konferansın ikinci döneminde Amerikan delegasyonun başında Grew bulundu.

Lozan Konferansının daha birinci döneminde Türk ve Amerikan delegeleri arasında ikili görüşmeler başlamıştı. Konferans yeniden açılınca, Türk Heyeti Başkanı İsmet Paşa (İnönü), bir Türk - Amerikan antlaşması imzalanması için ikili görüşmelere hemen başlanmasını istedi. Ama Amerikalılar işi biraz ağırdan aldılar; İtilâf devletleriyle Türkiye arasındaki barış görüşmelerinin sonucunu beklediler. Lozan Barış Antlaşması imzalandıktan iki hafta sonra, 6 Ağustos 1923'te, Türk-Amerikan ikili antlaşmaları imzalandı.²

² Roger R. Trask, *The United States Response to Turkish Nationalism and Reform, 1919-1939*, The University of Minnesota Press, Minneapolis: 1971, p. 30-34

Antlaşmaları Türkiye adına **İsmet Paşa** ile yardımcıları **Dr. Rıza Nur** ve **Hasan (Saka) Bey**; Amerika adına da **Joseph C. Grew** imzaladılar.

Amerika ile aynı günde iki antlaşma imzalanmıştı. Birincisi Dostluk ve Ticaret Antlaşması, ikincisi de suçluların iadesi antlaşması idi. Asıl önemli olan birinci antlaşmaydı. Bu antlaşmanın 1. maddesi, Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasını öngörüyordu. 2. maddesi, tüm kapitülasyonların kaldırıldığını belirtiyordu. 3.-8. Maddeler Türk ve Amerikan vatandaşlarının karşılıklı yerleşme, oturma, çalışma haklarıyla şirketlerin durumlarını düzenliyordu. 9. maddeyle taraflar birbirlerine "en çok gözetilen ülke" statüsünü tanıyorlardı. Eskilerin ifadesiyle "En ziyade müsaadeye mazhar devlet" statüsü. Ondan sonraki yedi madde vergiler, ithalat, ihracat resimleri ve Amerikan gemilerinin Boğazlar bölgesindeki hakları gibi konulara ilişkindi. 17-27. Maddeler Konsolosluk görevlilerinin haklarıyla görevlerini düzenliyordu.³

Türk - Amerikan Lozan Antlaşması nispeten kısa, 32 maddelik bir antlaşmaydı. Asıl Lozan Barış Antlaşmasında yer alan devlet sınırları, toprak sorunları, askerlik işleri vb. gibi birçok önemli konuyu kapsamıyordu. Bu gibi konular Amerika'yı doğrudan ilgilendirmemişti. Lozan'da Amerika'nın önemle üzerinde durduğu, kapitülasyonlar, Türkiye'deki Amerikan eğitim, öğretim ve yardım kurumlarının çıkarları, Boğazlardan geçiş ve ticaret özgürlüğü gibi konulardı.⁴ İmzalanan antlaşmayla Amerikan isteklerinin çoğu kabul edilmişti. Türkiye'de Amerika'ya tanınan haklar, öteki

Amerika'ya, en çok gözetilen ülke statüsü tanınıyordu. Türkiye'deki Amerikan okulları, yardım kurumları, hastaneleri, misyonları, misyonerleri Türk kanunları çerçevesinde çalışmalarını yürütebileceklerdi.

devletlere tanınan haklardan daha az değildi. Fransa, İngiltere, İtalya gibi ülkelere tüm kapitülasyonların kaldırılması kabul ettirilmişti. Amerika için kapitülasyon rejiminin yürürlükte kalması söz konusu olamazdı. Kapitülasyonların toptan kaldırılmasını Amerika da kabul etmişti. Türk kanunlarına uymak şartıyla Amerikalılar

³ Ibid. Antlaşmalar "*Traités signés entre la Turquie et les Etats-Unis d'Amérique, le 6 Août 1923 à Lausanne*" başlığıyla 1923 yılında Lozan'da basılmıştır.

⁴ J. C. Hurewitz, *Diplomacy in the Near and Middle East*, Vol. II, New York: 1958, p. 114-9

Türkiye ile ticaretlerini sürdürebileceklerdi. Amerika'ya, en çok gözetilen ülke statüsü tanınıyordu. Türkiye'deki Amerikan okulları, yardım kurumları, hastaneleri, misyonları, misyonerleri Türk kanunları çerçevesinde çalışmalarını yürütebileceklerdi. Yine Türk kanunlarına uymak koşuluyla, Amerikan vatandaşlarına Türkiye'ye gelip yerleşme ve burada iş tutma hakları tanınmıştı...

Lozan Barış Antlaşmasından sonra Türkiye ile Amerika arasında böyle bir dostluk antlaşması imzalanması doğaldı. Çünkü yeni Türk Devleti, dış ilişkilerini normale dönüştürebilmek için savaş halinde olduğu eski düşman devletlerle barış antlaşması imzalıyor, savaş halinde olmadığı devletlerle ise dostluk antlaşmaları yapıyordu. 1923 yılında Arnavutluk, Macaristan ve Polonya ile Türkiye arasında dostluk antlaşmaları imzalanmıştı. Türkiye - Polonya dostluk antlaşması, tıpkı Amerika ile yapılan antlaşma gibi, Lozan'da imzalanmıştı. Türkiye, 1924 yılında da Almanya, Avusturya, Çekoslovakya, Estonya, Hollanda, İspanya ve İsveç ile dostluk antlaşmaları yapmıştı. Normal diplomatik ilişkiler kurulurken önce dostluk antlaşması yapılması usulü benimsenmişti. Türkiye Cumhuriyeti, ilişki kurmak istediği 40 kadar devletle dostluk antlaşmaları imzalamıştı. Lozan'da imzalanan Türkiye - ABD antlaşması bu dostluk antlaşmaları zincirinin sadece bir halkasıydı. Ne var ki, Türkiye'nin öteki ülkelerle yaptığı antlaşmaların hepsi sessiz sedasız onaylanmış, yürürlüğe konmuş ve uygulanmış olduğu halde, Türk - Amerikan dostluk antlaşması etrafında büyük bir fırtına koparılmıştır.

"Lozan Antlaşmasına Hayır!" kampanyası

Lozan'da Türk - Amerikan antlaşması imzalanır imzalanmaz Amerika'daki Ermeni ve Rum lobileri ve bütün Türk düşmanları hemen ayağa kalktılar, kükrediler, harekete geçtiler. Amerika sanki yerinden oynadı. "Lozan Antlaşmasına hayır!" sloganı altında yeni ve güçlü bir Türk düşmanlığı kampanyası başlatıldı. Atlantik ötesinde Türklere karşı yıllardır kampanya zaten yürütülüyordu. Yeni kampanya için hava elverişliydi. Eskiden kurulmuş, oturmuş düşman örgütler zaten hazırды. Yeni kampanya bu kurulu temele oturtuldu. Çabucak tutundu, güçlü bir baskı grubu oluşturuldu.

Mütareke yıllarında Türk düşmanlığı kampanyasına öncülük eden **"Ermenistan Bağımsızlığı için Amerikan Komitesi"** (American Committee for the Independence of Armenia) adlı örgüt, bu kez, **Lozan Antlaşmasına Karşı Amerikan Komitesi**

(The American Committee Opposed to the Lausanne Treaty) adını aldı.⁵ Bu örgüt, bütün hazır kadrosu, organları, gazeteleri ve etkisi altındaki çevreleriyle, Lozan Antlaşmasına savaş açtı. Böylece, yıllarca sürecek bir kampanya başlatılmış oldu. Kampanyaya, başka örgütler, gazeteler ve Amerikan iç politikasına oynayan muhalefetteki Demokrat Parti ileri gelenleri de katılınca, Amerikan kamuoyunun ve Kongrenin baskı altına alınması kolaylaştı.

Yeni kampanyanın elebaşları eski Türk düşmanlarıydı. Bunların başında da **James W. Gerard** vardı. 1927 yılında T.C. Washington Büyükelçiliğine atanan **Ahmet Muhtar Bey**, Gerard hakkında özetle şu bilgileri veriyor:

"New York'un ileri gelen avukatlarından ve muhalefetteki Demokrat Parti liderlerindedir. Hükümeti sürekli rahatsız etmek isteyen ataklığı ile tanınır. Ermeni örgütlerince satın alınmış bir kişidir. Büyük Savaşta Amerika'nın Berlin Büyükelçisiydi. Almanya'ya karşı beslediği kinle Amerikalıların yurtseverlik duygularını bir hayli okşamış ve böylece kamuoyunda tanınmış, kendisine oldukça önemli bir yer yapmıştır. Türkiye'yi hiç tanımamaktadır. Rastgele karşımıza çıkmış şarlatan bir düşmandır. Aşırı İngiliz yanlısıdır. Berlin'deki Elçiliği sırasında, Amerika'yı İngiltere yanında, Almanya'ya karşı savaşa sokmak için hayli çaba harcamıştır. İngiltere'ye yaptığı bu hizmetine karşılık İngiliz Hükümeti kendisine nişan vermiştir. Amerika'daki Ermeni örgütleri de Türkiye'ye karşı kampanyalarında İngilizlerce kışkırtılmakta ve paraca beslenmektedirler. Bu bakımdan Gerard'ın ne gibi ilişkilerle Türkiye'ye musallat olduğu kendiliğinden anlaşılır."⁶

Gerard, Mütareke yıllarında, "Ermenistan'ın Bağımsızlığı için Amerikan Komitesi" adlı örgütün başkanıydı. Bu sıfatla, Türk Kurtuluş Savaşı boyunca Türk düşmanlığı kampanyasını yürütmüş, Ermeni lobisinin sözcülüğünü yapmıştı. Mondros Mütarekesinin, Sèvres Antlaşmasının Ermeniler yararına uygulanmasını savunmuştu.⁷ Ermeni komitesi bu defa "Lozan Antlaşmasına Karşı Amerikan Komitesi" adını alınca bunun da başına yine Gerard geçmişti.

Komitenin elebaşlarından biri de **Vahan Kardaşyan (Cardashian)** adlı yirtici bir Ermeni avukatıydı. **Ahmet Muhtar**

⁵ Trask, op. Cit., p. 37-39

⁶ T.C. Dışişleri Bakanlığı Arşivi (DBA) - S. Amerika, K.1/2 : T.C. Washington Büyükelçisi Ahmet Muhtar Bey'den Hariciye Vekâletine rapor. 27.12.1927, No. 53/26

⁷ Osman Ulagay, *Amerikan Basınında Türk Kuruluş Savaşı*, İstanbul: 1974, s. 51, 192

Amerika'da Türk düşmanlığı kampanyasının bayraktarlarından biri de Amerika'nın eski İstanbul Büyükelçisi Henry Morgenthau idi.

Bey'in bildirdiğine göre, Kardaşyan, "vaktiyle Osmanlı Sefaretinde müstahdem olup bilâhare vazifesine hitam verilen ve bu yüzden bize hasım kesilen ve Amerikalı zengince bir kadınla tehhül (evlenmesi) dolayısıyla hal ve vakti ifa-i tahrikata müsait

bulunan ve bilhassa İngilizler tarafından istihdam kılınan" bir kişiydi.⁸ 1910 - 1915 yıllarında Washington'daki Osmanlı Elçiliğinde tercümanlık yapmıştı. İşine son verilince Osmanlı Hükümetinden alacağı bulunduğunu ileri sürmüştü.

Gerard - Kardaşyan ikilisinin egemen bulunduğu Ermeni Komitesinde ayrıca şu kişiler vardı: **David Hunter Miller, Albert Bushmell Hart, Güney Metodist Piskoposu James Cannon, Jr., Albert James M. Cox, Homer S. Cummings, Abraham I. Elkus, Oskar S. Straus ve Ray Lyman Wilburn.** Bunlar o yıllarda Amerika'da oldukça tanınmış kişilerdi.

Amerika'da Türk düşmanlığı kampanyasının bayraktarlarından biri de Amerika'nın eski İstanbul Büyükelçisi **Henry Morgenthau** idi. New York'un tanınmış ailelerinden ve muhalefetteki Demokrat Parti ileri gelenlerinden olan Morgenthau, Mütareke yıllarında Türklere karşı yazılar yazmıştı. Lozan Barış Konferansı sırasında da Türklere karşı silah kullanılmasını savunuyor ve 10 Ocak 1923 günlü *The New York Times* gazetesinde şunları yazıyordu:

"400 yıldır Türkleri Avrupa'dan kovmak için çaba harcayan Avrupalılar için Lozan, çok acı bir ders olmuştur. Türklerin Avrupa'dan kovulmaları şöyle dursun, Avrupalıların Türkiye'den kovulacakları anlaşılmaktadır...Türkleri yola getirmenin tek yolu onlara karşı silaha başvurmaktır..."⁹

Devletler Lozan'da barış yapmağa çalışırken bu gibi kışkırtıcı yazılar yazabilen Morgenthau, Lozan Antlaşmasından sonra da "*Eli kanlı despotizmle yapılan antlaşma*" başlıklı yazılar yazıyor, bu yazılarını Amerikan Kongresine yolluyor ve antlaşmanın reddedilmesini istiyordu.¹⁰

⁸ DBA - S. Amerika, K. 1-2 :T.C. Washington B.E.'den Hariciye Vekâletine rapor. 27.12.1927, No. 53/26

⁹ Aktaran: Osman Ulagay, *op. cit.*, s. 240

¹⁰ Trask, *op. cit.*, p. 38

"Lozan Antlaşmasına hayır!" kampanyasının Amerikan Senatosundaki ateşli sözcüsü Utah eyaleti Demokrat senatörü **William H. King** idi. Antlaşmaya karşı muhalefetteki Demokrat Partinin görüşlerini kaleme almakla da görevli bulunan King, Türk Kurtuluş Savaşı yıllarında Sèvres Antlaşmasının Türklere empoze edilmesini savunmuş durmuştu. 1921 Sakarya zaferinden sonra Sèvres Antlaşmasının gözden geçirilmesi, Türk - Yunan savaşına son verilmesi doğrultusunda diplomatik girişimler başlayınca, bu girişimlerin karşısına dikilen Amerikalıların başında yer almıştı. 2 Şubat 1922'de yaptığı konuşmada, Sèvres Antlaşmasının zorla uygulanmasını savunuyor ve "*dini, siyasi ve insani hakların korunmasından yana olan tüm örgütlerimizle Mustafa Kemal denen haydutun vahşet ve zulmüne karşı çıkmalıyız*" diyordu.¹¹

Fanatik Türk düşmanı senatör **King**'in iddiasına göre, Amerika, Lozan Antlaşmasıyla Ermenileri yüzüstü bırakmış, onlara verdiği sözü tutmamıştı. Türkiye, ülkesinde yaşayan azınlıklara zulüm yapıyor, antlaşmalara bağlı kalmıyordu. Bu bakımdan Lozan Antlaşması reddedilmeliydi. 1925 yılında çıktığı bir Avrupa gezisi sırasında, kısa bir süre için İstanbul'a da uğrayan önyargılı King, bu gezisini sürekli olarak Türkiye aleyhine kullanmış, Türkiye'de hiçbir şeyin değişmediğini, eski kötü yönetimin sürüp gittiğini öne sürmüş ve Lozan Antlaşmasının reddedilmesi yolundaki görüşünü değiştirmemiş olduğunu açıklamıştır.¹²

ABD Anglikan Kilisesinden 110 kişilik bir din adamları gurubu da "Lozan Antlaşmasına Hayır!" kampanyasına katıldılar ve bir bildiri imzaladılar. Türkiye'deki Amerikan misyonerleriyle doğrudan doğruya ilişkileri bulunmayan ve Türkiye'yi yakından tanımayan bu kilise örgütü, Türkiye'de yıllarca çalışmış din adamlarına kıyasla zayıf durumdaydı. Ama Amerika'daki Türk düşmanlığı kampanyasına oldukça güç kattılar. Zaten kampanya için Türkiye'yi yakından tanımağa pek gerek duyulmuyor, yüksek sesle demagoji yapabilmek ve büyük gürültü koparabilmek yetiyor da artıyordu bile.

"Lozan Antlaşmasına Hayır!" kampanyasını yürütenler, kapitülasyonların kaldırılmasına, Ermenilere isteklerinin verilmemesine karşı çıkıyorlardı. Antlaşmanın Amerika'ya dikte edilmiş olduğunu ileri sürüyor ve koskoca Amerika'nın bu diktaya boyun eğemeyeceğini söylüyorlardı. Komitenin elebaşısı Gerard,

¹¹ 3. 2. 1922 günlü *The New York Times*'tan aktaran : Ulagay, op. cit., s. 153

¹² "King back, still foe of Lausanne Pact", *The New York Times*, 27.8.1925

28 Kasım 1923'te Türkleri "imansızlıkla" suçluyor, antlaşmanın reddedilmesini istiyor, "*Amerika Birleşik Devletlerinin Kemalist Cuntaya boyun eğmesini anlayamadım*" diyor ve şunları ekliyordu:

"Lozan Antlaşması, kapitülasyonların kaldırılmasını onaylamış ve 1830 yılından beri konsolosluk mahkemelerimizin kanadı altında korunmuş olan yurttaşlarımızı imansız Türklerin insafına terk etmiştir. Bu antlaşmayla birçok haklarımızdan vazgeçiyor ve Türklerin bu hakları korumayı vadeden sözlerine bağlı kalmış oluyoruz. Türklerin ne denli sözlerinde durdukları ise herkesçe bilinir.

"İtilaf Devletleri (Lozan Antlaşmasını imzalarken) her şeyden önce sömürgelerindeki Müslümanları düşünerek hareket etmişler ve üstelik Osmanlı İmparatorluğundan geniş toprak parçaları koparmışlardır. 1917 yılında İtilaf Devletlerinin yanında yer almaktan kaçınmış olan Amerika Birleşik Devletleri'nin şimdi onların yolunu izlemek istemesi gerçekten gariptir."

"Türkiye ile herhangi bir antlaşma yapmamak her bakımdan daha uygun olacaktır. Böylelikle, antlaşmaya rağmen bildiklerini okuyacak olan Türklere karşı serbestçe davranmak olanağına kavuşacağız. Senato bu antlaşmayı onaylarsa, Amerika'yı Avrupa'daki amansız fırtınanın tam ortasına sürüklemiş olacaktır."¹³

Bu gibi çarpık yayınlarla kampanyayı yürütenler, Amerikalıların can damarına basıyorlardı. Amerika Türklere boyun mu eğecekti? Monroe doktrini uyarınca yüz yıldır Avrupa politikasından uzak kalmağa çalışmış olan Amerika şimdi Avrupa'daki "amansız fırtınanın" göbeğine mi atılacaktı? Ve buna Türklerin keyfi için mi katlanacaktı? Hayır! Senato buna göz yumamazdı ve yummamalıydı. Ne yapıp yapıp Lozan Antlaşması veto edilmeliydi. Amerika, Türkiye ile hiçbir ilişki kurmamalıydı. İşlenen tema kısaca buydu.

Ermeni lobisi meydanı boş bulmuştu

Türkiye, Lozan Antlaşmasına karşı Amerika'da yürütülen kampanyayı önleyebilecek veya dengeleyebilecek durumda değildi. Normal diplomatik ilişkiler kurulamadığı için Amerika'da Türk

¹³ 29.11.1923 günkü *The New York Times* gazetesinden aktaran: Ulagay; *op.cit.*, s. 310-311.

New York'taki "Türk Teavün Cemiyeti" (Turkish Welfare Association) kampanyaya karşı 1924 yılında ilk tepkiyi gösterdi. "Özgür İnsanlar Ülkesinin Liderlerine" başlıklı İngilizce küçük bir broşür yayımladı.

Elçiligi, Türk konsoloslukları, ataşelikleri yoktu. Atlantik ötesinde büyük bir Türk nüfusu, önemli bir Türk lobisi de yoktu. Amerika'da Türk'ün sesi hemen hiç çıkmıyordu. Türk düşmanları meydanı boş bulmuşlardı ve istedikleri gibi at oynatıyorlardı. İstediklerini söylüyor, saf ve cahil Amerikan kamuoyunu istedikleri gibi şartlandırıyor, aldatabiliyorlardı. Amerika'da Türk görevlileri bulunmadığına göre, Lozan Antlaşmasına karşı yürütülen kampanyaya tepki ya Amerikalıların kendilerinden, ya da Amerika'da yaşayan küçük Türk kolonisinden gelebilirdi.

New York'taki "**Türk Teavün Cemiyeti**" (*Turkish Welfare Association*) kampanyaya karşı 1924 yılında ilk tepkiyi gösterdi. "**Özgür İnsanlar Ülkesinin Liderlerine**" başlıklı İngilizce küçük bir broşür yayımladı.¹⁴ Açık mektup, ya da muhtıra niteliğinde bir broşürdü bu. Amerikan Kongresi üyelerine dağıtılmıştı. Lozan Antlaşmasının onaylanmasını engellemek amacıyla sürdürülen kampanya karşısında, "*Biz, Amerika'daki Türk kolonileri...bu muhtırayı saygıyla dikkatinize sunarız*" diye başlıyordu. Türk düşmanlarının kasıtlı iftiraları "şiddetle protesto" ediliyordu. Ondan sonra Lozan Antlaşmasının neden onaylanması gerektiği açıklanıyor ve özetle şunlar söyleniyordu:

"Antlaşmanın onaylanması, Türkiye ile Amerika arasında normal ilişkiler kurulmasının en kestirme yoludur. Yeni Türk demokrasisi ile antlaşması bulunmayan tek ülke Amerika Birleşik Devletleri'dir. Bu durum, Türkiye'deki Amerikan çıkarlarına da ters düşer. Türk düşmanları kapitülasyonların kaldırılmasına karşı çıkıyorlar. Oysa kapitülasyonlar, yalnız Türkiye'nin ekonomik kalkınmasını kösteklemekle kalmamış, aynı zamanda çeşitli ırklar arasında ayrılıklar ve çatışmalar yaratmıştır. Çağdaş kapitülasyon rejimi, çağdaş Türkiye'de uygulanamaz. Lozan'da, öteki bütün ülkeler kapitülasyonların kaldırılmasını kabul etmişlerdir. Amerika'daki Türkler, "açık kapı" ve herkese fırsat eşitliği politikasını benimsemiş olan

¹⁴ *To the Leaders of the Country of the Free. A Brief from the Turks in America*, Edited by İbrahim Sefa Bey, Contributed by the Turkish Welfare Association, Inc.. Ne York: (1924).

Amerika'nın da kapitülasyonların kaldırılmasını onaylayacağına inanmaktadırlar. Türkiye'deki Amerikan okullarıyla misyonlarının kapitülasyonsuz çalışamayacakları iddiası yanlıştır. Bunun yanlışlığını İstanbul'daki Robert Koleji Müdürü gibi çeşitli yetkililer de belirtmişlerdir. Bugünkü Türkiye, en demokratik temeller üzerine kurulmuş bir Cumhuriyettir. Bütün Türkiye'de yepyeni bir hayat, yepyeni bir enerji ve gayret görülür; dirlik, düzenlik egemendir..."

Broşür, şu cümlelerle son buluyordu:

"Yeni Türkiye Cumhuriyeti, yakın doğuda bir barış ve ahenk faktörü olacaktır. Lozan'daki Amerikan temsilcileri, Türklerin yüce ülkelerini her halde teslim ederek Dostluk ve Ticaret Antlaşmasına imzalarını koymuşlardır. Bu imzaları onaylamakla Birleşik Devletler, Türklerin başlattıkları yapıcı demokratik ve ileri esere en güçlü moral desteği vermiş olacaktırlar."

Amerika'daki Türkler bu kadarcık seslerini çıkarabildiler. Haklı bir sestir bu, yerindeydi, ama pek yetersizdi.

"Lozan Antlaşmasına evet!" diyenler

"Lozan Antlaşmasına hayır!" kampanyasına karşı asıl güçlü tepki yine Amerikalıların kendilerinden geldi. Antlaşmaya "evet" diyenler de "hayır" diyenler gibi örgütlendiler. Merkezi New York'ta bulunan **"Türkiye ile Antlaşmanın Onaylanmasından Yana olan Amerikan Kurumlarıyla Derneklerinin Genel Komitesi"** (*General Committee of American Institutions and Associations in Favor of Ratification of the Treaty with Turkey*) adlı bir örgüt kurdular. On dört kurum ve dernek bu örgüte katıldı. Bazı ticaret odaları, misyoner dernekleri ve Türkiye'deki tüm Amerikan kulüpleriyle dernekleri Komitenin üyeleri arasındaydı. Uluslararası ilişkiler ve devletler hukuku alanlarında uzmanlaşmış "Dış Politika Derneği" ile "Chicago Dış İlişkiler Derneği" de Antlaşmaya "evet" diyenler arasında yer alıyorlardı.¹⁵

¹⁵ Bu Genel Komiteye üye kurumlarla derneklerin tam listesi şudur: American Board of Commissioners for Foreign Missions, American Chamber of Commerce for the Levant, American Manufacturers Export Association, American Men's Club of Constantinople, Chamber of Commerce the United States, Chamber of Commerce of the State of New York, Chicago Council on Foreign Relations, Conference of Women's Foreign Missionary Societies, Federated Chambers of Commerce on the Near East, Foreign Policy Association, National Council of the Congressional Churches, Near East College Association, Young Men's Christian Associations, Young Women's Christian Associations.

Komitenin dokuz kişilik bir yönetim kurulu vardı. Başında Türk-Amerikan İlişkileri Derneği Başkanı *Rayford W. Alley* bulunuyordu.¹⁶ Komite yöneticileri arasında tanınmış kişiler pek yoktu. "Antlaşmaya evet" diyenlerin zayıf taraflarından biri buydu. Amerikan kamuoyunda ve siyaset sahnesinde pek tanınmadıkları gibi, karşı taraftakiler kadar yırtıcı, yüzsüz ve yaygaracı da değillerdi. Komite dışında da Antlaşmanın onaylanmasını savunanlar çoktu. Bunlar da çoğunlukla ağır başlı kişilerdi, Ermeni propagandacıları gibi kavgacı değillerdi.

Lozan Antlaşmasının onaylanmasını isteyen Amerikalılar, -Amerikan vari tuttuğunu koparan "aggressive man" tipinde kimseler gibi görünmemekle birlikte- 1923-1926 yıllarında birçok bildiri yayınladılar, çeşitli demeçler, raporlar hazırladılar, yazılar yazdılar. Bu belgelerin çoğu 1926 yılı sonunda kalınca bir kitapta toplandı. *Türkiye ile Antlaşma-Lozan Antlaşmasının Onaylanmasından Yana Demeçler, Kararlar ve Raporlar*¹⁷ adını taşıyan ve büyük boy 220 sayfa tutan bu kitaptaki belgeler çok ilginçtir. Lozan Antlaşmasının nasıl savunulduğu, yeni Türkiye'nin bir bölüm Amerikalılarca nasıl görüldüğünü yansıtmaktadır O dönemdeki Türk - Amerikan ilişkileri konusunda değerli ve yararlı bir kaynak kitaptır bu. Aşağıda bu kitaptan bazı satırlar aktarılmaktadır.

Kitabın başında Lozan Antlaşması kısaca şöyle savunuluyor:

1) Türkiye'deki bütün Amerikalılar antlaşmanın onaylanmasından yanadırlar. Antlaşma çerçevesinde işlerini sürdürebileceklerine, yoksa ciddi güçlüklerle karşılaşacaklarına inanmaktadırlar. 2) Antlaşma, Türkiye'deki Amerikalılara, öteki yabancılarla eşit haklar sağlamaktadır. Şimdiye kadar 27 ülke Türkiye ile benzer antlaşmalar imzalamış ve onların vatandaşları, tanınan haklardan yararlanmaktadırlar. 3) Türkiye ile Amerika arasındaki eski antlaşmalar artık öne sürülemez, bunlar eksikti, ve artık ömürlerini tamamlamışlardır. Türkiye'de çalışan her Amerikalı da bu kanıdadır. 4) Türkiye ile antlaşma yapan her Devlet, kapitülasyonların kaldırılmasını kabul etmiştir. Amerika, Türkiye ile savaşa girmedikçe kapitülasyonları yaşatamaz. 5) Antlaşmanın onaylanmaması Türkiye'deki Rumlara ve Ermenilere herhangi bir

¹⁶ Komiteni yönetim kurulu şu kişilerden oluşuyordu: Rayford W. Alley (Başkan), James L. Barton, James W. De Graff, Jeanette W. Emrich, Irving G. Gray, John R. Mott, George A. Plimton, Guy Emery Shipler ve E. Veil Stebbins.

¹⁷ *The Treaty With Turkey. Statements, Resolutions, and Reports in Favour of Ratification of the Treaty of Lausanne*, New York: 1926

yarar sağlamayacaktır. Tersine, Amerika'nın Türkiye'deki etkisini sifira indirecek ve dolayısıyla bu azınlıkları Amerika'nın moral desteğinden de mahrum bırakacaktır. Ermeniler için Türkiye'den toprak koparma olanağı yoktur. Amerika, Ermenilere karşı hukuki veya manevî herhangi bir sorumluluk yüklenmiş değildir.

Sıralanan bu gerçekler, kitabın sonraki sayfalarında enine boyuna genişletilmiştir. Çeşitli kurumların, derneklerin, kişilerin yazılarıyla demeçleri birbirine eklenmiş ve Lozan Antlaşmasının savunması iyice güçlendirilmiştir.

Misyonerlerin ilginç tutumu

"Lozan Antlaşmasına evet!" kampanyasında dikkati çeken noktalardan biri şudur: On dokuzuncu yüzyıldan beri sürekli olarak Türk aleyhtarlığı yapmış, Ermenileri Türkiye aleyhine kışkırtmış olan ve Amerika'da bir "Korkunç Türk" imajının yaratılmasında birinci derece sorumluluğu bulunan Amerikan Protestan misyonerleri bu defa yüz seksen derecelik bir dönüş yapmışlardır. Şimdi bütün bu misyonerler oybirliği ile Lozan Antlaşmasını savunurlar. Bu antlaşma Amerika tarafından onaylanmazsa Amerikan misyonerlerinin Türkiye'den büsbütün ayaklarının kesileceği kaygısı vardır.

Misyonerler, kapitülasyonların artık tarihe karıştığını kavramışlardır. Yeni antlaşma çerçevesinde Türkiye'deki işlerini

sürdürebilmek onların son umududur. Buna sıkı sıkıya sarılmışlardır ve Lozan Antlaşmasının onaylanması için savaş verirler. Misyonerler aynı zamanda Atatürk Türkiye'sine hayranlık duymağa başlamışlardır. Türkiye'deki devrimci atılımları dikkatle izlerler.

Türkiye'yi tanımayan Amerikalılara bunları anlatmağa çalışırlar ve "Lozan Antlaşmasına evet" kampanyasının öncülüğünü yaparlar.

Lozan Antlaşmasının onaylanmasından yana olan Amerikan din adamları, 150 imzalı bir bildiri yayınlamışlardır. Din adamları, "*Türk halkına karşı Amerika'da sürdürülen öfkeyi ve toplu suçlamayı üzüntüyle karşıladıklarını*" belirtirler. Antlaşmanın onaylanması için gerekçelerini sayıp dökerler. "*Türkiye egemen bir Devlettir ve egemen bir Devletle kapitülasyonlar çerçevesinde ilişki kurulamaz*" derler. Türkiye'de bugünkü yönetimin, gelmiş geçmiş yönetimlerin

en iyisi olduğunu, Türk tarihinde eşine rastlanmayan devrimler yapıldığını söylerler.¹⁸

Türkiye’de elle tutulur önemli çıkarları bulunan Amerikan misyoner örgütünün 8 Haziran 1926 günü Boston’da aldığı kararda, *"Antlaşma onaylanırsa Amerikan misyonerlerine Türkiye’de çalışma kapısı açılacak; onaylanmazsa daha elverişli bir antlaşma yapma olanağı doğmayacak"* deniyordu.¹⁹ Hıristiyan Genç Bayanlar Yakın Doğu Derneği Sekreteri Ruth F. Woodsmall, "Kapitülasyonlar ölmüştür, Antlaşmanın reddi onları diriltmeyecektir" diye ekliyordu.²⁰ Misyoner Kadınlar Derneği Konferansınının 20 Temmuz 1926 tarihli kararında, *"Uygarlık uğrunda savaş veren uyanmış bir ulusu (Türk ulusunu) kösteklemek, insanca bir davranış değildir"* deniyordu.²¹ Komite üyelerinden Jeanette W. Emrich adlı rahibe, Atatürk Türkiye sinin uygarlık yolundaki devrimci atılımlarını sayıp döküyor, Amerikalıların Türkler hakkındaki önyargılarını eleştiriyor ve bu yargıların uygarlığa ters düştüğünü belirtiyor ve "Biz Amerikalılar neyi destekliyoruz?" diye soruyordu.²²

İstanbul Robert Koleji Müdürü **Dr. Galeb Frank Gates** de Lozán Antlaşmasının onaylanması gerektiğini uzun uzun savunuyordu. *"Yeni Türkiye Cumhuriyeti ile dostluk ilişkileri kuracak mıyız, kurmayacak mıyız? Şimdi sorun budur"* diyor, Türkiye’de yaşanan devrimci atılımları övüyor ve hem bu bakımdan, hem de Amerikan çıkarları açısından Antlaşmanın onaylanması gerektiğini anlatıyordu. Onun görüşüne göre, Antlaşma reddedilirse Türkiye Amerikalılara kapanabilirdi. Kapitülasyonlar zaten ölmüştü, bunları diriltme olanağı yoktu. Amerika bu yüzden Türkiye’ye savaş açamazdı. Amerikalıların Türkiye’de çalışabilmeleri Türklerin iyi niyetine bağlıydı. "Türkler bizi defetmeğe karar verirlerse, hiçbir antlaşma bizi koruyamaz" diyor ve antlaşmaya karşı çıkanlara çatıyordu: Bunların bir bölümü, sadece antlaşmanın reddedilmesini düşünüyor, ondan sonrasını ise hiç umursamıyorlardı. Bu duygusal kişilerle mantık çerçevesinde konuşulamazdı. Kimi Amerikalılar ise Lozan Antlaşması reddedilirse, yerine daha iyi bir antlaşma yapılabileceğini

¹⁸ *Ibid.*, p. 26-29

¹⁹ *Ibid.*, p. 25

²⁰ *Ibid.*, p. 42

²¹ *Ibid.*, p. 59

²² *Ibid.*, p. 58

umuyorlardı. Bunlar da yanılığın içindeydi, gerçek durumu bilmiyorlardı. Amerika için bu antlaşmadan daha iyisini yapma olanağı yoktu.²³

Otuz dokuz yıldır Türkiye'de oturan ve otuz beş yıldan beri de İzmir Amerikan Koleji Müdürü olan Alexander MacLachlan da, "*Son üç yılda Türkiye'de gerçekleşen köklü değişimi gözle görmeyince insan bu ülkenin şimdiki durumunu kavrayamaz... Washington'daki Senato, Ankara Hükümetinin yeni atılımcı ruhunu ve sosyal, dinî ve ekonomik alanlarda şimdiye kadar gerçekleştirdiği şaşırtıcı başarıları kavrayabilirse, Lozan Antlaşmasını hemen, oybirliğiyle onaylar*" diyordu.²⁴

Ticaret Odaları, Gazeteler

Türkiye ile iş yapan Amerikan Ticaret Odaları da Lozan Antlaşmasını yüksek sesle savunanlar arasında, hatta başında yer alıyorlardı. Uzun uzun raporlar hazırlamışlar, bunları bol istatistik verilerine dayandırmışlar, Amerikan tüccarının Türkiye'deki çıkarlarını birer birer sıralamışlardı. Bu çıkarları koruyabilmek için Türkiye ile ilişkileri tez elden normalleştirmek gerektiğini savunuyorlardı. Amerikan tüccarının başlıca iki kaygısı göze çarpıyordu: 1) Normal ilişkiler kurulamadığı için Amerika'nın Türkiye ile ticaret hacmi hızla düşüyor, Türkiye pazarı başkalarına kaptırılıyordu. 2) Türk-Amerikan ilişkilerindeki anormal ve gergin durum sürüp giderse, Türkiye tepki gösterebilir ve Amerikan tüccarına karşı kısıtlayıcı önlemler alabilirdi.

2 Ocak 1926'da Türk Gümrük yasası değiştirildi. Yeni yasa, Türkiye ile ticaret antlaşması olmayan ülkelerden yapılacak ithalatın gümrük tarifelerini yükseltmeyi öngörüyordu. Bu hüküm öncelikle Amerikan tüccarını ilgilendiriyor, daha doğrusu tehdit ediyordu. Yasa uygulanınca Amerika, en çok gözetilen ülke statüsünden yararlanamayacaktı ve dolayısıyla Amerikan mallarından daha çok gümrük alınacaktı. Bunu önlemek için 18 Şubat'ta Amerikan Mümessili Amiral Bristol ile Türkiye Hariciye Vekili Dr. Tevfik Rüştü (Atas) arasında bir Modus vivendi yapıldı. Bu antlaşma altı ay süreliydi, 20 Temmuz'ta altı ay daha uzatıldı. Bu son uzatmaydı. Türk Hariciye Vekilinin ancak bir defa uzatma yetkisi vardı. Bu süre içinde Türk-Amerikan Dostluk ve Ticaret

²³ *Ibid.*, p. 60-63

²⁴ *Ibid.*, p. 67

Antlaşması onaylanmazsa, Amerika artık en çok gözetilen ülke statüsünden yararlanamayacaktı.²⁵ Bu tehdit karşısında Amerikan ticaret çevreleri, Lozan'da imzalanmış olan Türk-Amerikan antlaşmasını Senatodan geçirebilmek için çabalarını arttırdılar.

Amerikan basınının bir bölümü de Lozan Antlaşmasının onaylanmasından yanaydı. Eskiden Türklere karşı sürekli yayın yapmış ve Ermenilerin avukatı kesilmiş olan The New York Herald Tribune gazetesi, bu defa Türk yanlısı görünüyor ve Lozan Antlaşmasını savunuyordu: "Savaş, kapitülasyonları silip süpürdü. Kapitülasyonlar artık nasıl diriltilebilir? ... Japonya'daki kapitüler haklarımızdan Hükümetimiz gönüllü olarak vazgeçti. Çin'deki kapitülasyonlara son verilmesini de Washington konferansında kabul ettik. Türkiye'ye karşı neden ters bir politika izliyoruz?" diye soruyor ve "Bir devlet egemense, onun egemenliğinden vazgeçmesini bekleyemeyiz" diye ekliyordu. Gazete, Lozan Antlaşmasına karşı çıkanların "eski düşünce alışkanlıklarından" vazgeçemediklerini, yeni Türkiye'yi kavrayamadıklarını söylüyor ve "Ne söylenirse söylensin Mustafa Kemal rejimi eski Osmanlı düzeniyle bağlarını kesinlikle koparmış bir rejimdir" diyordu.²⁶

The New York World gazetesi, "1916'ların Enver (Paşa) Türkiyesi değil, 1926'ların (Mustafa) Kemal Türkiyesi söz konusudur" diyor ve bir başyazısında şunları belirtiyordu:

"Lozan Antlaşması, yalnızca bizim Amerikan çıkarlarımıza etkisi ve kimi çevrelerde savaş döneminin eski önyargularını diriltmesi açısından tartışılmamalıdır. Yakın Doğuda yeni bir durum yaratılmasına doğru atılmış bir adım olarak, geniş bir uluslararası bakış açısıyla göz önünde tutulmalıdır. Kapitülasyonlardan vazgeçişimize, milliyetçi Hükümete (Türkiye'ye) ödün vermemize karşı çıkan baylar, eskiye dönmeyi mi arzuluyorlar? Güçsüz düşmüş, alçalmış, horlanan bir Türkiye mi görmek istiyorlar?..."

" (Mustafa) Kemal Hükümeti ve Lozan Antlaşmaları, ülkenin eski, aşağı ve çökmüş durumuna karşı güçlü bir başkaldırıyı simgeler. Aynı başkaldırı, 1890'larda kapitülasyonları kaldırırken Japonya'da da görüldü. Lozan'da, güçlü milliyetçi rejim, Türkiye'nin dünya milletleri arasında eşit olarak yerini alacağını açıkladı. Avrupa bunu kabullendi. Tek başına Amerika mı karşı duracak? Aşırı milliyetçiliğin yalnız tatsız

²⁵ *Ibid.*, p. 90-91

²⁶ *Ibid.*, p. 106 ve 110

Türkleri zulüm yapmakla suçlayanlara karşı da gazete, "çuvaldızı Türklere saplarken iğneyi de birazcık kendimize batıralım" ögüdünde bulunuyordu: "Bizim insanları linç edişimize ne buyurulur?"

yanını düşünüp (Mustafa) Kemal Hükümetinin sivil, siyasal ve sosyal başarılarını görmezlikten mi geleceğiz?

"Gerek Dışişleri Bakanı Kellogg, gerek Türkiye'deki Amerikan iş çevreleriyle misyonerleri gerçekleri kabul etmek durumundadırlar ve zaman çarkının geri döndürülemeyeceğini biliyorlar."²⁷

The Boston Herald gazetesi, Lozan Antlaşmasını engellemeğe çalışanlara sert tepki gösteren gazetelerden biriydi. "Türkiye ile ilişkilerimiz anormal. İstanbul'da bir amiralimiz var. Ama Türk yetkilileriyle kişisel dostluk ilişkilerinden başka hiçbir resmi sıfatı yok...Antlaşma hemen onaylanmalı ve Türkiye ile normal ilişkiler kurulmalı" diyordu. Türkleri zulüm yapmakla suçlayanlara karşı da gazete, "çuvaldızı Türklere saplarken iğneyi de birazcık kendimize batıralım" ögüdünde bulunuyordu: "Bizim insanları linç edişimize ne buyurulur? Kongre, linç aleyhindeki kanunu bir türlü çıkaramıyor. Dünyanın en suçlu halkı biziz. Yıllarca önce başyargıcımız, ceza kanununun uygulanışı "uygarlığın yüzkarasıdır" demişti" diye yazıyordu.²⁸

Lozan Antlaşmasını savunan başka Amerikan gazeteleri de vardı: *The Washington Post*, *The New York Times*, *The Chicago Daily News*, *The Boston Transcript*, *The Baltimore Sun* vs. gibi.

Profesörlerin Lozan Raporu

Amerikan Dış Politika Derneği, Lozan kavgasının sürüp gittiği bir sırada, Lozan Antlaşmasını incelemek üzere özel bir komite kurmuş ve bu komiteye uzun bir rapor hazırlatmıştır.²⁹ Columbia Üniversitesi Tarih Profesörü Edward Mead Earle'nin başkanlığında, tarih, devletler hukuku, uluslararası politika profesörlerince hazırlanan bu ilginç rapor, Lozan Antlaşmasının en güçlü savunmalarından biridir.

²⁷ *Ibid.*, p. 104: "Trying to Turn the Clock Back", *The New York World*, 22. 4. 1926

²⁸ *Ibid.*, p. 112-114

²⁹ *Ibid.*, p. 136-158: The Foreign Policy Association, "Report of the Committee on the Lausanne Treaty to the Executive Committee."

Hiçbir namuslu Amerikan aydını, Türk halkının çektiği acıları görmezlikten gelemez. 1912-1922 döneminde 1.200.000 Türk, yerinden yurdundan edilmiş, göç etmek zorunda kalmıştır. Yalnız 1914-18 savaşında 600.000 Türk can vermiştir.

Bu rapora göre: "Türk-Amerikan Antlaşması, Lozan barışının bölünmez bir parçası olarak görülmeli... Lozan barışı (da) son yüz elli yıldan beri yapılmış en iyi Yakın Doğu barışı" idi.

Rapor özetle şöyle devam ediyor:

"Antlaşmanın onaylanması, yalnız Amerikan çıkarlarına değil, Yakın Doğu halklarının da pek yararına olacaktır. Yakın Doğu elli yıldır savaş alanıdır.

Bölgenin bütün halkları çok acı çekmiştir. Bunda hiçbir halk suçlanamaz. Hiçbir namuslu Amerikan aydını, Türk halkının çektiği acıları görmezlikten gelemez. 1912-1922 döneminde 1.200.000 Türk, yerinden yurdundan edilmiş, göç etmek zorunda kalmıştır. Yalnız 1914-18 savaşında 600.000 Türk can vermiştir. Türk Hükümeti suçlanırken neden bu gerçekler hatırlanmıyor? Yakın Doğu'da halklar boğuşmasına, yabancı entrikalara son vermenin yolu, normal barış dönemi ilişkileri kurmaktan geçer. Lozan Antlaşmasını reddetmek ise, savaşı değilse bile, savaş psikolojisini sürdürmek olacaktır.."

Bunları belirten rapor, gittikçe açılıyordu:

"Lozan'da Müttefikler ve Amerika, Türklere barışı dikte edebilecek durumda değillerdi. Zaten dikte edilen bir barış, iyi bir barış olamaz. Türkler de barış koşullarını kimseye dikte etmemişlerdir. Yapılan barış antlaşması, iyi bir antlaşmadır. Dünya siyasal coğrafyasında kilit yeri tutan Türkiye, barışa gerçek hizmette bulunabilecek durumdadır. Amerika, Ankara Hükümetini desteklemelidir. Lozan'da Amerikan delegasyonu doğru iş yapmıştır. Müttefikler kapitülasyonların kaldırılmasına razı olurken, Amerika için en çok gözetilen ülke hakkından fazlası elde edilemezdi. Kapitülasyonlar, öteden beri Türk hazinesini kurutmuştu, Babiâliyi (İstanbul Hükümetini) Avrupa diplomatlarının ve kapitalistlerinin insafına bırakmıştı. Lozan'da Türkler kapitülasyonları kaldırmaya kesinlikle kararlıydılar. Birinci Lozan konferansı, en başta kapitülasyonlar yüzünden kesilmiştir. Müttefikler kapitülasyonlardan vazgeçerken, Amerika'nın tek başına bunları yaşatması düşünülemez."

Profesörler raporunda Ermeniler konusunda da özetle şunlar söyleniyordu:

"Amerika, hiçbir zaman Ermenilere ahdi bir vaatte bulunmamış; 1856 Paris ve 1878 Berlin antlaşmalarına taraf olmamıştır. Şimdi Ermenileri Lozan Antlaşmasına karşı kışkırtmak cinayet olacaktır. Çünkü Amerika, Ermenileri, gerektiğinde silahla destekleyebilecek durumda değildir. Lozan Barış Antlaşmasında azınlıklara ilişkin hükümler vardır. Türk Hükümeti azınlıklara güvenceler veriyor. Amerikalılar Ermenileri kışkırtmakla onlara iyilik etmiş olmayacaklardır; tersine, ihanet etmiş olacaklardır. Bu kışkırtmalar sonunda Ermeniler gene ayaklanır ve gene ezilirlerse suç, Amerikalıların olacaktır; Ermenilerin ya da Türklerin değil. Ermenilere karşı gerçek dostluk, onları Türklere yaklaştırmak olacaktır. Bu da barış içinde gerçekleştirilebilir. Yapılacak iş, Türk - Amerikan Antlaşmasını onaylayarak Lozan barışına moral, güç kazandırmak olmalıdır. Amerika'nın Yakın Doğu'ya en büyük hizmeti, eski yaraları sarmak, ırk ve din çatışmalarını yatıştırmak olabilir; yoksa insanları suçlamak ve çatışmaları körüklemek değil."

Lozan Antlaşması özel komitesinin kanaati buydu...

Amerikan Senatosu Lozan Antlaşmasını reddediyor

Amerika'da, 1923 yılında başlayan Lozan Antlaşması tartışmaları 1926 sonuna kadar sürüp gitti. Amerikalılar, üç buçuk yıl boyunca konuştu, yazdı, çizdi, kavga etti. Lozan Antlaşması başka hiçbir ülkede bu kadar uzun tartışılmamıştır. Sanki bütün Amerika iki karşıt kampa bölünmüştü. İktidardaki Cumhuriyetçi Parti, Hükümet, Dışişleri Bakanlığı, Ticaret odaları, Türkiye'deki Amerikan misyonerleri antlaşmanın onaylanmasını, Türkiye ile normal ilişkiler kurulmasını savunuyorlardı. Muhalefetteki Demokrat parti, Kilisenin bir bölümü, Ermeniler, Rumlar ise antlaşmanın reddedilmesini, Türkiye ile ilişki kurulmamasını istiyorlar ve büyük gürültü koparıyorlardı. Lozan Antlaşması, Amerika'da iç politika malzemesi yapılmıştı. Kavga sürerken, Başkan Calvin Coolidge yönetimi Antlaşmanın Senatoya sunulmasını geciktirdi ve bekledi.

Sonunda karar günü gelip çattı. Antlaşmaya "hayır" diyenlerle "evet" diyenler söyleyeceklerini söylemişler, söz sırası Senatoya gelmişti. Amerika'ya yeni atanan T. C. New York Başkonsolosu Celâl Bey, gelişmeleri izliyor ve 13 Ocak 1927 günü, *"Amerikan yanında (Senatosunda) muahedemizin müzakeresi hafi (gizli)*

Amerikan Senatosu, 18 Ocak 1927 günü Lozan Antlaşmasını reddetti. Başkonsolos Celâl Bey, bu tatsız haberi Ankara'ya tellerken, "Muahedemizin tasdik olunmadığı kemal-i teessürle arz olunur" dedi ve ekledi: "Verilen 84 reyden 50 rey lehimizde ve 34 aleyhimizde olarak, yani sülûsân (üçte iki) reyden altı rey noksan ile muahedemiz reddolundu."

muahedemiz reddolundu."³¹ Senatonun çoğunluğu olumlu oy vermişti. Ama antlaşmanın onaylanması için gerekli olan üçte iki çoğunluk tutturulamamış, altı oy eksik kalmıştı. Lozan Antlaşması, oy azınlığı ile Amerikan Senatosunca reddedilmişti.

Senatonun bu kararı Amerika'da çok geniş yankı yarattı. Lozan Antlaşmasının onaylanmasından yana olan Amerikan Komitesi, Amerikan basınındaki yankıları, tepkileri, yorumları bir broşürde topladı.³² Bu broşüre bakılırsa, 17 Amerikan gazetesi Senato kararını alkışlamıştı. Buna karşılık 75 gazete kararı tepkiyle karşılamıştı. Amerikan kamuoyu çoğunlukla Senatoyu ve özellikle Demokrat senatörleri eleştiriyor, suçluyor ve Antlaşmanın reddedilmesine üzülüyordu.

Senato kararını alkışlayan gazetelerden biri, "Antlaşmanın onaylanması, (Mustafa) Kemal'in emperyalist planına teslim olmak anlamına gelecekti" diyor; bir diğeri "Diktatör Kemal'e Amerika'nın alçakça teslim olması demek olacaktı" diye yazıyor.³³ Bir üçüncü gazete "Türkiye reddedildi" diye başlık atmıştı.³⁴ Bir taşra gazetesi,

surette cereyan etmek üzere vakt-i âhire tâlik olundu (ertelendi). Şimdilik vaziyet lehimizdedir" diyordu.³⁰ Antlaşmanın Senatoda onaylanacağı umuluyordu.

Ama umut boşa çıktı. Amerikan Senatosu, 18 Ocak 1927 günü Lozan Antlaşmasını reddetti. Başkonsolos Celâl Bey, bu tatsız haberi Ankara'ya tellerken, "Muahedemizin tasdik olunmadığı kemal-i teessürle arz olunur" dedi ve ekledi: "Verilen 84 reyden 50 rey lehimizde ve 34 aleyhimizde olarak, yani sülûsân (üçte iki) reyden altı rey noksan ile

³⁰ DBA. - S. Amerika. K. 1/5: T.C. New York Başkonsolosluğundan Hariciye Vekâletine şifre tel. 13.1.1927.

³¹ Ibid. : T.C. New York Başkonsolosluğundan Hariciye Vekâletine şifre tel. 19.1.1927

³² American Public Opinion Condemns the Failure to Ratify the American-Turkish Treaty, New York: 1927

³³ Ibid., p. 29: Noprfolk Leader Despatch, 20.1.1927, Moon Telegraph, 19.1.1927

³⁴ Ibid., p. 29: Tampa Tribune, 28.1.1927

**The New York Herald
Tribune, "Senato azınlığı,
sağduyu diplomasisini
eski önyargılara feda etti"
diye yazıyordu
(19.1.1927)...**

"Lozan Antlaşması çöp sepetine atıldı; yeri orasıydı" diye seviniyordu.³⁵...

Amerikan gazetelerinin çoğu Senato kararını "aptallık", "dar görüşlülük", "partizanlık", "büyük hata", "gaf" olarak görüyor ve eleştiriyorlardı. *Washington Star*, "Kaybeden Türkiye değil,

Amerika'dır" diyordu (19.1.1927). *Huston Chronicle*, "Antlaşmayı reddetmekle ne kazanacağımızı anlamak zordur, ama ne kadar çok şey kaybedeceğimizi görmek kolaydır" diye ekliyordu (30.1.1927). *The New York Herald Tribune*, "Senato azınlığı, sağduyu diplomasisini eski önyargılara feda etti" diye yazıyordu (19.1.1927)... Bağımsız Demokrat *The New York Times*, pek suya sabuna dokunmayan bir tutum içinde görünüyor, Türkiye'ye olgunluk öğütlüyor, "Şimdi gerçek soru, Türkiye bundan sonra ne yapacak? sorusudur" diyordu (20.1.1927).

Amerikalılar, Türkiye'nin sert tepki göstermesinden, misilleme yapmasından kaygı duyuyorlardı. Mademki Amerikan Senatosu Lozan Antlaşmasını reddetmişti, mademki iki ülke arasında normal diplomatik ilişkiler kurulmasının önünü kesmişti; öyleyse Türkiye, haklı olarak, Amerika'ya sert tepki gösterebilir, Türkiye'deki Amerikalılara karşı bazı önlemler alabilirdi. Türk Hükümeti bu yola gitmedi. Türkiye'deki Amerikan okullarını kapatmağa, Amerika'yı en çok gözetilen ülke hakkından yoksun bırakmağa kalkışmadı. Türkiye, şaşılacak bir ağırbaşlılık ve soğukkanlılık sergiledi. Türk basınının da Amerika'ya tepkisi yumuşak oldu ve kısa sürdü.

İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Sir George R. Clerk'e göre, Türkiye'nin Amerika'ya sert tepki göstermemesinin başlıca nedenleri şunlardı: Türkler, Amerikan Hükümetinin Lozan Antlaşmasının onaylanmasından yana olduğunu biliyorlardı ve Senato'nun kararını Amerikan iç politika çekişmelerine bağlıyorlardı. Amerika'nın iç politikası ise Türklerden çok Amerikalıları ilgilendirirdi. Türk Hükümeti ayrıca, Lozan Antlaşmasını reddetmekle Amerika'nın Türkiye'ye ciddi bir zarar veremeyeceğini görüyordu. Pek rahatsızlık duyulmadan, Amerika'da duyguların değişmesi beklenebilirdi.³⁶

³⁵ *Ibid.*, p. 31: *Eau Claire Telegram*, 20.1.1927.

³⁶ F.O. (*İngiltere Dışişleri Arşivi*) 424/266, p. 32, No. 11: Clerk to Chamberlain, 26. 1. 1927, No. 41

Modus Vivendi

Senato kararı üzerine, Türkiye'nin tepkisini önlemek, Türk Hükümetini yatıştırmak amacıyla Amiral Bristol hemen İstanbul'dan Ankara'ya gönderildi. Kararın, Amerikan iç politika çekişmelerinin bir sonucu olduğunu, Amerikan kamuoyunun ve Hükümetinin görüşlerini yansıtmadığını Türk yetkililerine anlattı.³⁷ Türk yetkilileri, kaygıya kapılmamışlar, Amerika'ya karşı önlemler alma yoluna gitmemişlerdi; ama, Amerika'da azınlığın çoğunluğa egemen olmasına biraz şaşırduklarını de gizlememişlerdi. Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal (Atatürk) de Amiral Bristol önünde Ankara'da yaptığı bir konuşmasında bu noktaya değinmişti. *"Kültürlü ve uygar bir ülkede, bağınaz bir azınlığın, nasıl olup da aydın çoğunluğa istediğini empoze edebildiğini"* anlayamadığını söylemişti.³⁸

Neyse, artık olan olmuş, Lozan Antlaşması Amerikan Senatosunca veto edilmişti. Antlaşmanın yeniden Senatoya sunulmasını isteyenler ve bekleyenler vardı. Amiral Bristol de bunlar arasındaydı. Ama, Amerikan Dışişleri Bakanlığı, Lozan Antlaşmasını Senatodan geçirmek için yeni bir denemeye kalkışmadı; buna karşılık, Türk-Amerikan ilişkilerinin düzenlenmesi amacıyla bir **modus vivendi** yapılması için Amiral Bristol' e yetki verdi. Bristol, Amerika'nın artık kapitülasyonlardan vazgeçtiğini Türk Hükümetine resmen bildirecekti. Türk Hükümeti de Lozan Antlaşmasının Amerikan Senatosundan geçirilmesini beklemek yerine, yeni bir antlaşma yapılmasını tercih ediyordu. Yeni antlaşmanın eskisinin yerini tutacak şekilde yapılmasını arzu ediyordu. Bristol, yapılacak yeni antlaşmanın da Senatodan geçmemesi kaygısını belirtince, nota değiş-tokuşu yoluyla bir Modus Vivendi yapılması daha uygun görüldü.³⁹ Bunun Senatoya sunulmasına gerek olmayacaktı.

Türkiye Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü (Aras) ile Amiral Bristol arasında, Ankara'da üç hafta kadar süren görüşmeler yapıldı. Sonunda, 17 Şubat 1927 günü, notalar imzalanıp değiş-tokuş edildi. Böylece, on yıllık aradan sonra, Türk-Amerikan ilişkilerinin yeniden düzenlenmesini sağlayan bir antlaşma yapılabildiği oldu.

³⁷ F.O. 424/266, p. 32, No. 11

³⁸ Trask, *op.cit.*, p. 47

³⁹ *Ibid.*, p. 48-49

İmzalandığı gün, yani 17 Şubat 1927 günü yürürlüğe giren bu Modus Vivendi'nin Türk-Amerikan ilişkilerinin yeniden kurulmasını öngören maddesi şöyleydi:

*"1. Amerika Hükümet-i Müttehidesi (ABD) ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti aralarında diplomasi ve şebhenderi (konsolosluk) münasebatını, hukuk-u düvel (devletler hukuku) esasına tevfikan yeniden tesis eylemek ve sür'ati mümkinine ile Sefirler teati etmek hususlarında ittifak etmişlerdir. Tarafeynden her birinin siyasi ve şebhenderi mümessilleri, diğerinin arazisinde mütekalibiyet şartı ile, hukuk-u umumiye-i düvel esasınca müesses muameleye mazhar olacaklardır."*⁴⁰

Artık kördüğüm çözülmüş, normal Türk-Amerikan ilişkilerinin yolu açılmış, Senato engeli aşılmıştı. Amerika'daki Ermeni lobisinin çirkin oyunu bozulmuştu. Şimdi Türkiye ile Amerika arasında Büyükelçiler düzeyinde diplomatik ilişki kurulacaktı, hem de tez elden. Antlaşma, "sür'ati mümkinine ile" Büyükelçiler teati edileceğini hükme bağlamıştı. Böyle bir antlaşmaya nispeten kolayca varılabilmesinde, Türk Hükümetinin anlayışlı tutumu ile Amiral Bristol'un Türkiye'deki kişisel dostluk ilişkilerinin büyük payı olmuştur. Bristol, Lozan'da İsmet Paşa ile kurduğu yakın ilişkilerin bu kez Modus Vivendi antlaşmasını yaparken kendisine çok yararlı olduğunu söylüyordu.⁴¹

Yapılan antlaşma, başta İsmet Paşa ile Bristol olmak üzere, Türk ve Amerikan yetkililerini sevindirdi. Amerika'daki Türk dostları da antlaşmayı sevinçle karşıladılar. Türk basınında pek yankı yaratmayan antlaşmayı, Amerikan basını, "Türkiye'deki Amerikan çıkarları için bir zafer" olarak yorumluyordu, çoğunlukla.

Buna karşılık, oyunları bozulmuş olan Amerika'daki Ermeni lobisi bu defa yapılan Modus Vivendi'ye karşı protesto seslerini yükseltti. Ermeni komitesinin elebaşları Gerard-Kardaşyan grubu ve diğer Türk düşmanları antlaşmaya sert tepki gösterdiler. Hele Türk-Amerikan ilişkilerinin Büyükelçilik düzeyinde yeniden kurulacağı ve yakında Türk Büyükelçisinin Washington'da göreve başlayacağı haberi, Ermeni lobisini büsbütün çileden çıkardı. Ermeni Avukat Vahan Kardaşyan, Amerika Cumhurbaşkanı

⁴⁰ Türkiye ile Amerika Hükümeti Müttehidesi Beyninde Münasebatın Tanzimi Zımında Hariciye Vekilli Dr. Tefvik Rüştü Beyefendi ile Amerika Mümessilli Siyasisi Amiral L. Bristol arasında Teati Olunan Notalar, Hariciye Vekâleti, Ankara: 1927

⁴¹ F.O. 424/266, p.45, No. 26: Hoare to Chamberlain, 16.3.1927, No. 134 Confidential.

Dışişleri Bakanlığı, biraz rahatsız olmakla birlikte, protestoları duymazlıktan geldi. Ne demiş atalarımız: İt ürür, kervan yürür!

Coolidge'e, Dışişleri Bakanı Kellog'a, küstahlık derecesine varan mektuplar gönderdi. Türk-Amerikan Modus Vivendi antlaşmasının Amerikan anayasasına aykırı olarak yapıldığını, Dışişleri Bakanlığının Senatoyu atlayarak Türkiye

ile ilişki kuramayacağını ileri sürdü. Ermeni lobisi, Amerika'nın çeşitli yerlerinde mitingler de düzenledi. Mitinglerden de Amerikan Dışişleri Bakanlığına protesto telgrafları çekildi. Dışişleri Bakanlığı, biraz rahatsız olmakla birlikte, protestoları duymazlıktan geldi.⁴² Ne demiş atalarımız: İt ürür, kervan yürür!

Türk Büyükelçisine Amerika'da Ermeni suikastı kaygısı

Modus Vivendi antlaşmasının yapılmasından kısa bir süre sonra Türk-Amerikan diplomatik ilişkilerinin yeniden kurulmasına gidildi. 24 Mayıs 1927 tarihinde Joseph C. Grew, Amerika Birleşik Devletlerinin Ankara Büyükelçiliğine atandı. Büyükelçi Grew, Lozan'da Türk-Amerikan Dostluk ve Ticaret Antlaşmasını imzalamış olan kişiydi. Meslekten yetişme, tecrübeli bir diplomattı. Lozan konferansına katılan, İsmet Paşa'yı (İnönü) yakından tanıyan ve Türk dostu olarak bilinen tecrübeli bir diplomatın Ankara'ya Büyükelçi atanması, Türk Hükümetince ve Türkiye'deki Amerikalılarca olumlu karşılandı. Grew, 21 Eylül 1927 günü İstanbul'a, iki gün sonra da Ankara'ya geldi ve 12 Ekimde Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'e güven mektubunu sundu. Üç gün sonra Ankara'da, TBMM salonunda, Cumhuriyet Halk Partisinin büyük kongresi açıldı. Bu kongrede Atatürk, tarihi eseri Büyük Nutuk'u kürsüden okurken, Büyükelçi Grew, Cumhurbaşkanlığı locasından onu dinliyordu. Atatürk, bir dostluk jesti olarak, kendi locasını yeni Amerikan Büyükelçisine vermişti.⁴³ Türkiye Cumhuriyeti'ne atanan ilk Amerikan Büyükelçisi Grew, ülkemizde çok iyi karşılanmış, saygı görmüştü. Türk-Amerikan yakınlaşması için sürekli çaba harcayacak ve bu çabaları karşılıksız kalmayacaktı.

⁴² Trask, *op.cit.*, p. 52-54

⁴³ Büyükelçi Grew, Türkiye anılarını yayımlamıştır. Bkz. Joseph C. Grew, *Turbulent Era. A Diplomatic Record of Forty Years, 1904-1945*, New York: 1952, Vol. II, p. 707-925. Bu anılar Türkçe'ye de çevrilmiştir. Bkz. Joseph C. Grew, *Yeni Türkiye*, Türkçesi Dr. Kadri Mustafa Orağlı, Multilingual, İstanbul: 1999, Ayrıca bkz. Trask, *op. cit.* p. 54-57;

Amerikan Büyükelçisi Grew'ün Türkiye'ye atanırken, aynı zamanda Türkiye de Ahmet Muhtar Bey'i Washington Büyükelçiliğine atadı. 25 Mayıs 1927 günü Amerika'dan agreman istendi. Amerikan Hükümeti bu seçimi hemen kabul etti. Ahmet Muhtar Bey, o yıllarda Türk diplomatlarının en seçkinlerinden, en tecrübelilerinden biriydi. Arkasında otuz yılı aşkın bir diplomatlık tecrübesi vardı. 57 yaşındaydı. 1870 yılında doğmuş, 1890'de Mülkiye'yi bitirip Hariciye Nezaretine girmişti. Bu arada İstanbul Hukuk Mektebini de bitirmişti. Çeşitli iç ve dış görevlerde bulunduktan sonra Elçiliğe yükselmiş, 1911'de Atina Elçiliğine, 1913'te vekâleten Lahay Elçiliğine, Ağustos 1918'de Ukrayna Elçiliğine atanmıştı. Kasım 1919'da İstanbul Mebusluğuna seçilmiş, son Osmanlı Mebusan Meclisinin İngilizler tarafından basılması üzerine Mayıs 1921'de Anadolu'ya geçmişti. Ankara'da, mebusluğunun yanı sıra Hariciye Vekâleti Vekillikine getirildi. Kasım 1921'de TBMM Hükümetinin Tiflis Mümessillikine, bir yıl sonra da Moskova Büyükelçiliğine atandı. 1924'te, İstanbul Mebusu olarak Büyük Millet Meclisine döndü. Bu görevde bulunduğu sırada Washington Büyükelçiliğine atandı.⁴⁴

Büyükelçi Grew, Ahmet Muhtar Bey'i, Türk diplomatlarının "duayeni", "eski ekolden yetişme bir diplomat" olarak nitelendirmiş, biraz resmi ve kibirli bulmuştu. "Fazla Excellence" diyordu.⁴⁵ Onun Washington'a atanması, Amerikan Hükümetince memnuniyetle karşılanmıştı. Amerikan Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye, en seçkin diplomatlarından birini Washington'a gönderiyor" diyordu.⁴⁶

Ancak, A. Muhtar Bey'in Washington'a gidişi epeyce gecikti. Amerikan Büyükelçisi Grew Türkiye'de göreve başladığı halde A. Muhtar Bey hala Türkiye'deydi. Oysa o yıllarda, ikili diplomatik ilişkiler kurulurken iki ülke Elçilerinin aynı günlerde, hatta aynı gün göreve başlamalarına özen gösteriliyordu. Böyle olduğu halde Amerika'ya atanan Büyükelçimiz göreve başlamayı neden geciktirmişti? Bu gecikmenin, siyasi bir nedeni vardı. Türkiye, Amerika'daki kışkırtmaları, kaynaşmaları kolluyordu. Türk-Amerikan ilişkilerinin yeniden kurulmasına karşı Amerika'da yürütülen protesto kampanyasının yatışmasını bekliyordu. Gerçekten, Gerard ve Kardeşyan'ın başını çektiği Ermeni lobisi, yaz

⁴⁴ DBA- A. Muhtar Bey'in Sicil dosyası No. 315; M. Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Ankara: 1968-69 Cilt III, s. 436-437

⁴⁵ Grew, *op. cit.*, II, p. 729; Trask, *op. cit.*, p. 60

⁴⁶ Grew, *op. cit.*, p. 745

boyunca protesto mitingleri düzenlemekten ve Amerikan basınıni körüklemekten hiç geri durmamıştı.

Ermeni Komitesinin ve Lozan Antlaşmasına hayır diyen komitenin başı James W. Gerard, Türk Büyükelçisinin Amerika'ya varışı öncesinde kolları sıvayıp yeniden işe koyulmuştu. New York'un sicilli Ermeni komitecilerini, Rum bağınazlarını ayağa kaldırmıştı. Amerikan basınıni da durmadan körüklüyor, kin kusuyordu: "Türkiye ile diplomatik ilişki kurulmaz, Senato Lozan Antlaşmasını reddetti" diyordu. Şubat'ta yapılan Modus Vivendi'yi Senato iradesine meydan okumak gibi gösteriyor, Anayasaya aykırı buluyordu. İddiasına göre, Amerikan Hükümeti böyle bir antlaşma yapamazdı. Gerard, bu kadarla da kalmıyor, büsbütün gemi azya alıyor ve Büyükelçimizi Ermeni suikastçılara hedef olarak gösteriyordu. "Ahmet Muhtar Bey 30.000 Ermeninin öldürülmesinden sorumludur" diyordu. "Böyle bir suçlu Amerikan toprağına ayak basamaz!", "Onun Amerika'ya girişi Amerikan halkına karşı bir hakarettir!" diyor, "geleceğı varsa göreceğı de var!" demeye getiriyordu. Bu azgın Türk düşmanının kin saçan iddiaları, ağırbaşlı ve nispeten tarafsız olarak tanınan *The New York Times* gazetesinde bile yer alıyordu.⁴⁷

Türkiye Cumhuriyetinin ilk Washington Büyükelçisi Ahmet Muhtar Bey'e karşı Amerika'da bir Ermeni suikastı düzenlenebileceğı akla geliyordu. Ermeniler terör ustasıydı, Dr. Rıza Nur'un deyişleriyle, "Suikast, Emeni milletinin spesiyalitesi" idi. Ermeni teröristler, 1921'de eski sadrazam Talat Paşa'yı ve Sait Halim Paşa'yı; 1922'de Cemal Paşa'yı vurmuşlardı. Lozan Konferansı günlerinde İsmet Paşa'ya, 1920'lerde ve 1930'larda Atatürk'e karşı suikastlar hazırlamışlardı. Bu defa 1927 yılında Washington Büyükelçimize karşı da suikast hazırlıkları yapıyor gibiydi. Ermeni Komitesi Başkanı İngiliz asıllı Amerikalı Gerard, "Ahmet Muhtar Bey 30.000 Ermenin öldürülmesinden sorumludur" diye iftira ederken, sanki onu Ermeni teröristlere hedef olarak gösteriyordu. Amerikan tarafının da böyle bir suikasttan kaygılandığı anlaşılıyor. Büyükelçimize karşı suikast hazırlandığı söylentilerini Türkiye'den izleyen Büyükelçi Grew de kendi can derdine düşmüş ve 29 Kasım 1927 günü günlüğüne şunları not etmişti: "*Amerika'daki Ermeniler yaşlı Muhtar'ı haklarsa, benim cesedimi de buradan aldirmek için Hükümet hemen bir savaş gemisi gönderebilir, çünkü (öldürülmem) uzun sürmez.*"

⁴⁷ Bu gazetenin haber başlığı şöyleydi: "Gerard Denounces New Turkish Envoy. Blaming Moukhtar Bey for Slaying 30,000 in Armenia. He Calls His Coming an Insult", *The New York Times*, 28. 11. 1927

Büyükelçi Ahmet Muhtar Bey, işte böyle bir havada ve büyük bir uğultu içinde, 28 Kasım 1927 günü Amerikan sularına girdi. Yuvalarına çomak sokulup azdırılmış yaban arıları sürüsü hışımla Türk Büyükelçisinin üzerine çullanmağa hazırlanmıştı. Karaya ayak basar basmaz hemen üzerine yürüyecekler, kendisini oracıkta haklayacaklar veya linç edeceklerdi. Büyükelçimiz, ateş yağmuru altında bir "düşman" hattına gelip dayandığını Leviathan transatlantığı ile New York limanına girince anladı. Karaya çıkmadan önce kendisine getirilen o günkü Amerikan gazetelerine şöyle bir göz attı. Havayı kavradı. Az sonra Amerikan görevlileri geldiler. Türk Büyükelçisini gemiden alıp zırhlı araca bindirdikleri gibi, son hızla trene yetiştirdiler. Ermeni teröristlerinden ve Amerikan siyaset gangsterlerinden salimen kaçırılan Muhtar Bey, nefes alırken, "Amerikan toprağına şerareli bir hava içinde ayak bastık" dedi. O günkü "şerareli", yani elektrikli havayı ve karşılaşımını, tumturaklı diliyle Ankara'ya aynen şöyle telledi:

"Muahedenin tasdikinden evvel Hükümeteynce Sefir teatisinin gayri kanuni olduğuna ve âcizlerinin de Ermeni kıtali âmillerinden bulunduğu dair yandan Gerard'ın gazetelerle aleyhimizde beyanatta bulunması bura efkârı umumiyesini muvasalatımızda şiddetle alâkadar ederek gazeteleri işgal eylemektedir.

"Nümayişlere sebebiyet vermemek için Hükümet seyahatimiz esnasında fevkalâde tedbirler ittihaz etmiş ve New York'ta mitralyözlü otomobil refakatinde heyetimizi diğer müteaddid binek otomobilleriyle ve rehğuzarımızda bütün vesait-i nakliyyeyi durdurarak sür'at-i mümkinine ile derhal limandan istasyona naklettirmiştir. Bu tarz-ı kabul merasim-i ihtiramkârane şeklinde pek heybetli olmuştur.

"Sar-ı mihmannüvazi ibrazından hali kalmayan Hükümet, matbuat tarafından aleyhimizde vaki neşriyatın şayanı teessür olmadığını ve bu velvelenin yakında kesb-i sükün olacağını ifade eylemiştir..."⁴⁸

Amerikan Hükümetinin sıkı koruyucu önlemleri ve dostça davranışı Ahmet Muhtar Beyi hoşnut etmişti. Demek ki, karşı tarafın saldırgan düşmanlığına karşılık Hükümet çevrelerinde Türkiye'ye dostluk duyguları besleniyordu. Türk Büyükelçisinin görevi kolaylaştırılacaktı. Büyükelçimiz, Amerika'da başlıca

⁴⁸ DBA - S. Amerika. 1/2 : T.C. Washington Büyükelçiliğinden Hariciye Vekâletine şifre tel. 2.12.1927, No. 2

görevinin Türkiye'ye karşı sürdürülmekte olan düşmanca kampanyanın etkilerini gidermeye yönelik olacağına ve bunun da her şeyden önce para gerektireceğine inanmıştı. Bu görüşünü Ankara'ya yazdı.

Büyükelçinin bu telgrafı üzerine Türk Dışişleri Bakanlığı, "Maruz kaldığınız matbuat hücumuna karşı (Amerikan) Hükümetin(nin) hareketi burada (Ankara'da) hüsnü tesir etti" dedi. Ahmet Muhtar Bey, "kıyaset, metanet ve hüsnü hareket" öğütledi. Amerikan kamuoyu yeni Türkiye'yi tanıdıkça, kışkırtmaların ve saldırıların yatışacağını söyledi.⁴⁹ Türk Hükümetinin umudu buydu.

Ahmet Muhtar Bey'in suikast tehditleri altında Amerika'ya varışını Washington'daki yabancı diplomatik çevreler de yakından izlemişlerdi. İngiltere'nin Washington Büyükelçisi olayı Londra'ya şöyle rapor ediyordu:

"Amerika'ya yeni atanan Türk Büyükelçisi Ahmet Muhtar Bey 29 Kasım (1927) günü Washington'a geldi. Hayatına karşı bir suikasttan korkulduğu için New York'a gelişinde silahlı, motosikletli bir polis filosu tarafından karşılandı. New York'ta bir gece bile kalamadı. Hemen başkent trenine götürüldü ve gece yarısı saat 12.30'da başkente geldi. Şimdi kalmakta olduğu Wardman Park Hotel'in yan kapısına kadar detektifler eşliğinde getirildi...Gelişi Mr. James W. Gerard'ın şiddetli saldırılarına neden oldu. Gerard, basına verdiği demeçte Muhtar Beyi suçladı...(Ama) Bu saldırıları fazla taraftar bulmadı...New York Tribune ve Baltimoe Sun gazeteleri Türkiye ile Amerika arasında ilişkiler kurulması konusunda Hükümeti destekleyen başyazılar yayınladılar. "New York Tribune gazetesi Lozan Antlaşmasının onaylanmasını savunuyor."⁵⁰

Türkiye Cumhuriyetinin ABD'ye gönderdiği ilk Büyükelçi Ahmet Muhtar Bey, işte böyle çok sıkı güvenlik önlemleri altında Washington'da salimen göreve başladı. Belki bu önlemler sayesinde bir Ermeni suikastına uğramaktan kurtuldu.

Sonrası...

Amerika'daki Ermeni lobisinin elebaşısı James W. Gerard, Ahmet Muhtar Bey'in Washington'a varışından sonra da seviyesizce

⁴⁹ *Ibid.*, T.C. Hariciye Vekâletinden Washington Büyükelçiliğine şifre tel. 5.12.1927, No. 7

⁵⁰ F.O. 424/267, p. 122, No. 68: Howard to Chamberlain, 2. 12. 1927, No. 2167

saldırıları ve kışkırtmalarını sürdürdü. 1 Aralık 1927 günlü Amerikan gazeteleri Gerard'ın yeni demeçlerini yayınladılar. Bunlarda da Türk Büyükelçisi ve Türkiye ağır biçimde suçlandı.⁵¹ Büyükelçimiz, Amerika'daki havayı durmadan Ankara'ya rapor ediyordu. 6 Aralık günlü bir telgrafında şunları söylüyordu:

"Gerard, Hükümetimizi külhan bey çetesi gibi kelimelerle tavsif ve âcizlerine de hücum ile Ermenileri müdafaa, ithamatta berdevamdır. Beyanatı tezvıratından ibaret. Kendisi rüesayı muhaliften mühim bir şahsiyet olmakla velveleye verdiği matbuat ile mehafil-i muhtelifede haysiyetimizi muttasıl rencide etmektedir. Burada hemen herkes bizimle meşguldür denilse sezadır.

"Bir muhalefet manevrası teşkil eden bu hücumlar Amerika Hükümetiyle bizi müşterek bir dâva karşısında bırakıyor. Hükümet ve taraftarlarımızın tavsiyesi, münakaşadan içtinab edip yalnız Yeni Türkiye hakkında hususî temaslar, gazetede mülâkatlar ve saire ile efkâr-ı umumiyeyi mebzulen tenvir suretindedir. Bu tarz-ı hareketi bendeniz de muvafık-ı basiret addederim. Zira Gerard'ın ithamatını burada redde kalkıştığımız takdirde vaziyetimiz bir kat daha eşkal edecek mukabil bir şiddet-i lisan istimali mecburiyetinden sarfınazar Amerikan Hıristiyanlık âlemi nazarında Ermeni bahsini İngilizlerin dahi istifade edebileceği şekilde ihyaya sebebiyet verilmiş olacağından şurası şayan-ı tezkârdır. Irken İngiliz olan mumaileyh Gerard, Ermeni teşkilâtının başında bulunmakla beraber aynı zamanda Berlin'de Sefir iken kendi memleketinden ziyade İngiltere'nin menafiini iltizam etmiş olmakla Hükümet-i müşarileyhanın burada da mürevvic-i âmali olduğu bazı mehafilde beyan edilmektedir. Hatta bu son hattı hareketi Lozan muahedesinin tasdikini akim bırakmak hususunda İngilizlerin eseri telkini addedenler vardır. Ancak bu hücumlara karşı hassas olduğumuzu matbuatımızla ihsas edebiliriz. Bu yoldaki neşriyatın Anadolu Ajansı vasıtasile buraya (Amerika'ya) aksettirilmesi lâzımdır. Bilmünasebe Ajansta Amerika'nın ahvalimizden külliyyen bihaber olduğu muhtac-ı ihtardır. Nitekim Gerard memleketimizin nüfusunu halâ beş milyon iddia ve buna binaen Sefir teatisini ilzam etmektedir.

⁵¹ "Gerard Scents Oil in Turkish Policy. Charges Acceptance of Envoy is Part of Move by Certain Group to Size Deposits...Renews Attack on Moukhtar Bey", *The New York Times*, 1. 12. 1927

"Amerika'ya muvasalatımızla âdeta unutulmuş birçok hasmane dâvaları tekrar uyandırmış olduk. Kendimizi şimdi müdafaa edemezsek buradaki huzurumuz faideden ziyade mazarratı tevliid etmiş olacaktır.

olacaktır.

"Binaenaleyh heyet-i sefaretimizin temsil vezaifini itina-i mahsus ile tevsi ve kendimize müsaid istidatları mütemadi tenmiye ve gazete gibi propaganda vesaitini lehimize imale etmek lâzımdır...Kendimizi lâyikile müdafaa ve memleketi hüsn-ü temsil ettiğimiz takdirde bu netâyic-i mesaimizden hayli ümitvarım".⁵²

Bunları söyledikten sonra Ahmet Muhtar Bey, görevini hakkıyla yapabilmek için en az yirmi bin liraya ihtiyaç duyduğunu, bu para sağlanamazsa "pek ağır bir vaziyette kalacağını" bildirmiştir. Telgrafi Başvekile arz edilmiş ve istenen paranın gönderilmesi ilke olarak kabul edilmiştir.⁵³ Fakat paranın gönderilip gönderilemediği saptanamamıştır.

Amerika'da Türk Büyükelçisine ve Türkiye Cumhuriyetine karşı yapılan adice hücumlar, geçten geç Türk basınına yansdı. İlk defa 3 Aralıkta Türk basını olayı genişçe haber verdi. Türkiye Temsilcisinin ve Türkiye'nin Atlantik ötesinde uğradığı ağır hakaret karşısında Türk basınının da aynı ölçüde patlayacağı umulurdu. Fakat öyle olmadı. İlk günlerde Türk gazetelerinde hiçbir yorum görülmedi. Daha sonraları çıkmaya başlayan başyazılar da pek yumuşaktı. Sadece Gerard ile Ermeniler ve Rumlar hedef alınıyor, Amerikalılara sitem bile edilmiyordu. Türk gazetelerin bu tutumu Amerikan Büyükelçisini bile şaşırtmıştı. Grew, "Türk basınının tutumu şaşılacak kadar ılımlı" diyor ve 6 Aralık gününe kadar Türk

⁵² DBA- S. Amerika. K. 1 / 2: T.C. Washington Büyükelçiliğinden Hariciye Vekâletine şifre tel., 6.12. 1927, No.4

⁵³ *Ibid.*, T.C. Hariciye Vekâletinden Washington Büyükelçiliğine şifre tel. 12.12.1927, No. 26809/10.

gazetelerinde hiçbir yorum görülmediğini ekliyordu.⁵⁴ Türk gazeteleri, yaygaracı Amerikan gazetelerine nispetle, halâ "ağır ol da molla desinler" havasındaydı. Gazetelerimizin Türkiye'de bile pek çekingen ve cılız kalan yayınları Atlantik ötesinde hemen hiç ses getirmemiştir.

Büyükelçi Ahmet Muhtar Bey, 5 Aralık 1927 günü güven mektubunu Amerikan Cumhurbaşkanı Calvin Coolidge'e sundu. Dört gün sonra Ankara'ya ilk olumlu haberi verdi: "Hükümet partisinin mürevvic-i efkârı olan Washington Post gazetesinin bize müzaheretini temim olunmuştur" dedi. Bu gazetenin genel yayın müdürü Mr. Benett, Büyükelçimize ve çalışma arkadaşlarına bir yemek vermiş ve niyetini açıklamıştı: Washington Post, Türkiye'yi savunacaktı. Ermeni lobisinin propagandası karşısında artık susmayacaktı. "Ermeniler, iki Cumhuriyetin el sıkışmasını şimdiye kadar engellemişlerdi." Bundan sonra onların Amerikan kamuoyunu yanıltmalarına izin verilmeyecekti...Mr. Benett, "Ermeniler, Amerika'da da Rusya'da da yılandır" diyordu ve gazetesinde, 9 Aralık 1927 günü "Yeni Türkiye" başlıklı, çerçeve içinde bir yazı yayımladı. Bu, Amerika'daki Türk düşmanlığı propagandasına karşı dolaylı cevaplardan biriydi.

Günler geçtikçe Ermeni lobisinin kampanyası hızını kaybetmeğe başladı. Ermeni örgütünün başı olan Gerard, saldırılarını biraz azalttı. Yeni Türkiye'ye karşı Amerikan kamuoyunda ilgi doğmaya başladı. Büyükelçi Ahmet Muhtar Bey, Washington'da birinci ayını doldururken şöyle diyordu:

*"Hasımlarımızın tahrikiyle Amerika'ya hin-i muvasalatımızda baş gösteren sakil bir cereyan kesb-i sükûnet etmiş ve hattâ mâkûs bir şekil almak istidadını göstermiştir...Şimdilik az çok bir buhranın önüne geçilebilmiştir. Yoksa vaziyet şayan-ı itinadır."*⁵⁵

Büyükelçi Ahmet Muhtar Bey, yedi yıl Washington'da kaldı. Bu yıllar Türk-Amerikan yakınlaşmasının gitgide dostluğa dönüştüğü yıllar oldu. Atatürk Türkiyesi, bütün dünyada olduğu gibi, Amerika'da da saygınlık kazandı. Amerikan Cumhurbaşkanı Franklin D. Roosevelt, Türkiye Cumhuriyetinin onuncu yıldönümünü dolayısıyla 1933'te yayınladığı mesajında, *"Bu nispeten kısa müddet zarfında Türk milleti hayatında ve müesseselerinde husule getirdiği ve derin akisler yapan yenilikler*

⁵⁴ Grew, *op. cit.*, II, p. 748

⁵⁵ DBA-S. Amerika K. 1 / 2: T.C. Washington Büyükelçiliği'nden Hariciye Vekâletine. Rapor. 27.12.1927, No. 53/26

ve değişiklikler sayesinde terakki yoluna büyük bir emniyetle girmiş ve bütün dünyanın dikkat ve hayranlığını üzerine celbetmeye muvaffak olmuştur" diyordu.⁵⁶ Amerika'da Türkiye'nin prestiji yükseldikçe Ermeni lobisinin düşmanca sesi kısılıyor gibiydi.

Ve 50 yıl sonrası

Ancak, evet ancak, Büyükelçi Ahmet Muhat Bey, Amerika'daki Türk düşmanlığının, Ermeni propagandasının köklü olduğuna ve kolay kolay söndürülemeyeceğine de dikkati çekmişti. "Bu hasmane cereyan, kuvvetli kökenleri olmak itibarıyla kolay kolay kabil-i itfa değildir" diyordu. Türk-Amerikan dostluğunun doruk noktasına ulaştığı, ya da öyle görüldüğü dönemlerde bile, Türk düşmanlığı tohumları sürekli besleniyordu. İlk fırsatta patlayabilirdi. "Vaziyet şayan-ı itinadır" diye ekliyordu Muhtar Bey.

Bu söyledikleri yarım yüzyıl sonra doğrulandı. 1920'lerde, fanatik bir Ermeni lobisine boyun eğerek Lozan Antlaşmasını reddeden Amerikan Senatosu, 1970'lerde de Türkiye'nin Kıbrıs çıkarmasını bahane ederek NATO üyesi Türkiye'ye silah ambargosu uygulamaktan çekinmedi. Bu ortamda, Amerika'daki Türk düşmanlığının çabucak hortlayıverdiği görüldü. 1920'lerde Ermeni lobisi elebaşları Gerard gibi Amerikan siyaset gangsterlerinin serpmiş oldukları Türk düşmanlığı tohumlarından

1920'lerde, fanatik bir Ermeni lobisine boyun eğerek Lozan Antlaşmasını reddeden Amerikan Senatosu, 1970'lerde de Türkiye'nin Kıbrıs çıkarmasını bahane ederek NATO üyesi Türkiye'ye silah ambargosu uygulamaktan çekinmedi.

eli kanlı Ermeni teröristler üretilmiştir. Bu teröristlerin Amerikan topraklarını kana buladıkları da görüldü. Şöyle ki:

27 Ocak 1973: T.C. Los Angeles Başkonsolosu Mehmet Baydar ile yardımcısı Muavin Konsolos Bahadır Demir, Kaliforniya'nın Santa Barbara Kasabasında, Ermeni terörist Mıgırdıç Yanıkyan tarafından pusuya düşürülüp şehit edildiler. Katil terörist yakalandı, yargılandı ve

⁵⁶ Bu mesajın tam metni ve Atatürk ile Amerikan Cumhurbaşkanları arasındaki yazışmalar için bkz. Bilâl N. Şimşir, *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, Cilt I, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara: 1993, s.237-238 ve devamı

müstahak olduğu cezaya çarptırıldı. Ama, 1920'lerin Ermeni terörü elli yıl sonra Amerikan topraklarında hortlatılmış oldu. Ermeni cinayetleri devam edecekti artık.

28 Ocak 1982: T.C. Los Angeles Başkonsolosu Kemal Arkan, sabahleyin evinden işine giderken, Ermeni teröristlerce arabası içinde şehit edildi. Suikastı kendilerine "Adalet Komandoları" diyen Ermeni terör örgütü üstlendi, katil veya katiller yakalanamadı, cezasız kaldı.

4 Mayıs 1982: T.C Boston Fahri Başkonsolosu Orhan Gündüz, Massachusetts eyaletinin Boston şehrinde, işinden evine dönerken, yine "Adalet Komandoları" adlı Ermeni terör örgütü tarafından şehit edildi. Katil veya katiller yakalanamadı, cezasız kaldı.

27 Ağustos 1982: T.C. Ottawa Büyükelçiliği askeri ataşesi Hava Kurmay Albay Atilla Altıkat, sabah evinden işine giderken arabası içinde Ermeni teröristlerce şehit edildi. Suikastı aynı "Adalet Komandoları" adlı Ermeni terör örgütü üstlendi. Katil veya katiller yakalanamadı, cezasız kaldı....

Amerika Birleşik Devletlerinin teröre savaş açtığı şu günlerde (Ekim 2001'de), bizleri pek yakından ilgilendiren bu terör cinayetlerini hatırlamadan edemedik. Ve bu teröristler, Afganistan dağlarında değil, Amerikan (ve Kanada) topraklarında yetişmiş, barınmış ve yine oralarda gizlenip korunmuşlardır. Buna bir nokta koyalım.

Ermeni terörüne karşı uyanık olmak gerektiğini söyleyen ve "Vaziyet şayan-ı itinadır" diyen rahmetli Büyükelçi Ahmet Muhtar Bey'i saygıyla anıyoruz. Onun bu sözleri, sorumsuzca hortlatılmış olan Ermeni terörü karşısında halen geçerlidir.

ABD VE KANADA'DA ERMENİ DİASPORASI: KURULUŞLAR VE FAALİYETLERİ

"Bir insanın kendi kendisinin ithamcısı olmasını istemek iddiası çok korkunç ve pek gülünçtür, gerçek, sanki onun adaleleri ve sınırları içine gizlenmiş gibi, onu işkence ile çıkarmaya çabalamak, vahşet ve budalalıktır."

BECCARIA

Şenol Kantarcı*

Giriş

Bu çalışmada, Ermenilerin Amerikan kamuoyunu etkileme çabalarında oynadıkları rol, Amerikan siyasi gücünü kendi lehlerine çevirmeleri ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Ermeni sorununu dış politika unsurları içerisinde kabul ederek savunmalarının uzun geçmişi anlatılmıştır.¹ İncelemenin ağırlığını ABD'deki Ermeniler'in faaliyet gösterdikleri kuruluşlar almıştır. ABD'deki bu kuruluşlar verilirken (Amerika'ya oranla 50.000 - 60.000 gibi az bir nüfusa sahip olmasına rağmen) Kanada'daki Ermeni kuruluşları da verilmiştir. Zaten Kanada'da bulunan kuruluşlar burada da görüleceği gibi tamamen ABD'deki kuruluşlarla ilişkilidir. Hatta Birleşik Devletler'deki örgütlerin birer şubesi durumundadırlar. Çalışmada genel olarak diasporanın nasıl şekillendiği, ABD'ye ilk Ermeni göçlerinin başlaması, Birleşik Devletler'deki yerleşim bölgeleri, nüfusları, önemli Ermeni simaları, faaliyet gösteren kuruluşları, bu kuruluşların sayıları, amaçları ve faaliyetleri, siyasi partileri, yayın organları (Gazete, süreli yayınlar, bültenler, dergiler, TV-Radyo programları vs.), Ermeni kiliseleri, lobi faaliyetleri, Ermeni Lobisi'nin Kongre çalışmaları, 11 Eylül olayı ve bunun yansımaları çeşitli başlıklar altında ele alınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Çalışmadaki eksikliklerden birisi, çok önemli olduğuna düşündüğümüz ABD ve Kanada'da Türk diplomatlarına yönelik Ermeni terörist saldırıdır. Olayın önemi ve çok geniş olması, ayrı bir çalışmayı gerektirdiğinden yüzeysel bir şekilde de verilmek istenmemiştir. Bu konu ayrı bir çalışmada ele alınacaktır.

* Ermeni Araştırmaları Enstitüsü, Ankara ve Atatürk Üniversitesi, Erzurum. skantarci@eraren.org

¹ Konuyla ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Şenol Kantarcı, "Ermeni Lobisi: ABD'de Ermeni Diasporası'nın Oluşması ve Lobi Faaliyetleri" Ermeni Araştırmaları, (Mart-Nisan-Mayıs 2001), Sa: 1, Ankara, 2001, s.147.

İnceleme, Birleşik Devletler'in konuya ilk olarak kendi iktisadi çıkarları açısından nasıl yaklaştıkları, 1800'lü yıllardan itibaren Anadolu ve Ortadoğu topraklarının kaynak zenginliği, pazar niteliği, ulaşım olanakları, Osmanlı Devleti ile yapmış olduğu 1830 Antlaşması ve ticarî anlamdaki yakınlıklar, çeşitli olanakları sağlayan bu verimli toprakların Amerikan çıkarları bakımından ne şekilde ve hangi ölçülerde ve toplumun hangi kesimleriyle ilişki kurularak sağlanabileceği konularında önemli bilgi ve araştırma verilerini hazırlamıştır. Osmanlı ülkesindeki Ermeniler elbette bu ilişkilerde en önemli unsur olarak kabul edilmiştir. Zaten çok daha önceleri Ermeni unsuru din, kültür ve iktisadî çıkarlar bakımından, başta Katolik mezhebine çekmeye çalışan Fransa olmak üzere, Ermeniler üzerinde Protestanlığı, çıkarları için yerleştirmeye çalışan İngiltere, büyük idealleri için Ermenileri yıllarca kullanan ve Ortodoks bir Ermeni kitlesi yaratma çabalarında olan Rusya tarafından parsellenmeye çalışıldığı devrelerde bu defa Amerika da misyoner örgütleriyle, okulları, yetimhaneleri, hastahaneleriyle adı geçen unsur üzerinde etkili olmaya başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'na kadar Amerika Ermeni sorununu etkili bir şekilde siyasi bir düzeye getirmemiştir. Gerçekte mesele ABD'nin iç sorunlarının dış politikaya aksetmesi sonucunda daha açık bir ifadeyle Monroe Doktrini'nin bir gereğidir. Birinci Dünya Savaşı'nda ABD ilk defa kendi kıtası dışında Avrupalılarla birlikte savaşa katılınca durum değişmiş artık Ermenilik, Rumluk vs. gibi konularda fikir ve söz sahibi olmaya ve bunları devletler arası düzeyde ortaya atmaya başlamıştır. İşte bu devrede Ermeniler uzun bir süreden beri yakınlık içerisinde buldukları ve iyi kaynaştıkları ABD ile kamuoyunu hareketlendirmek ve davalarının savunuculuğunu Birleşik Devletler'in daha etkin ölçüde yapmalarını sağlamalarının yoluna gitmişlerdir.²

1. TARİH BOYUNCA ERMENİ GÖÇLERİNİ VE DİASPORASINI ŞEKİLLENDİREN FAKTÖRLER

Ermeniler genellikle 1915 tehciriyle birlikte dünyanın çeşitli bölgelerine dağıldıklarını ve böylelikle bir Ermeni diasporasının oluştuğunu iddia ederler. Ancak, tarihî kaynaklar incelendiği zaman, ileri sürülen iddianın (sözde) "Ermeni Davası" (Hai Tahd)'ni desteklemek amacı ile ortaya atıldığı görülmektedir.³

² Esat Uras, Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, İstanbul, 1987, s. XCIX.

³ Erdal İtler, Ermeni Kilisesi ve Terör, Ankara, 1999, s.72.

Çalışmamızda da görüleceği üzere Ermeni diasporasının oluşumu iyi bir şekilde tarihsel süzgeçten geçirildiğinde anlaşılacaktır ki, Ermeniler tarihleri boyunca sürekli olarak sürgünlere, zorunlu göçlere uğramışlar ve bir yerde bu durum Ermeni tarihinin önemli bir parçası haline gelmiştir. Ermeni göçlerini, Agos gazetesi yazarlarından Hrant Dink çok güzel betimlemiştir. "Diasporanın Köyü" isimli yazısında diaspora Ermenileri'ni ve için için ağlayarak göçler yüzünden gittikçe küçülen yok olmaya yüz tutan Ermenistan'ı anlatan Dink, tarih boyunca gerçekleşen Ermeni göçlerinden 'savrulma' diye bahsedecektir ve *"Bu savrulma öyle güçlü bir savrulmadır ki, bu gün bakıldığında dünyanın hemen bütün kıtalarında ve hemen her bölgesinde kolonileşmiş ve cemaatleşmiş Ermenilerin varlığı görülebilir. Ermeni edebiyatının seçkin ve önemli kalemlerinden Vahram Mavyan'ın önemli eseri "Her yerde Ermeni var (Armendeğ hay ga) bu dağılımıslığı öyküleştiren önemli eserlerden biridir. Ancak gelin görün ki "Ermeni göçü Sovyetler Birliği'nin dağılıp Ermenistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra da dinmemiş, bu gün de sürmektedir."* demektedir.

Ermeni göçlerinin oluşmasında en önemli etkenlerden birisini Ermeniler'in yaşadığı bölgeler oluşturmaktadır. Tarihte Ermeni yerleşim bölgelerine bakıldığında, yayılma ordularının geçit alanı ve uğrak yerleri olması bölgede Ermeni göçlerine neden olmuştur.

Hıristiyanlık öncesi Ermeniler'in ateşe tapması Ermeniler ile İranlılar'ı dil, din ve kültür bakımından birbirlerine bağlıyordu. Ancak, Ermeniler'in arasına Hıristiyanlığın girmesi, Ermenileri bir taraftan Bizans'a bağlarken, diğer taraftan da Sasanî hükümdarlarının (tekrar, eski dinleri olan, ateşe tapıcılığa döndürmek için) üzerlerindeki baskıyı artırmasına neden oluyordu. Bu sebepten dolayı Ardaşir ve Hosrev, binlerce Ermeni'yi İran içlerine doğru sürmüştür. Şapur II., birçok şehri yıktıktan sonra 70.000 Ermeni'yi Parthia'ya zorunlu bir tehcire tabi tutmuştur. Beşinci yüzyıl, İran ile Ermenistan arasında din savaşlarının sürdüğü bir yüzyıl olmuştur. Bu savaşlar sırasında katliamlardan kurtularak esir edilen Ermeniler Parthia'ya, Bacteria'ya, Hyrcania'ya, Mazendaran, Horasan, Nişabur, Hoziston gibi yerlere sürülmüşlerdir. Thomas Arzruni, sadece Van ve Ardaşad'dan İran'a, yaklaşık olarak 500.000 Ermeni'nin esir olarak götürülmüş olduğunu bildirir. Yezgerd II. de, binlerce Ermeni'yi İran içlerine sürmüştür. Ermeniler ile İranlılar arasındaki bu din savaşları, Araplar'ın Sasanî İmparatorluğunu mağlup etmesiyle sonuçlanmış ve bu defa da Arapların Nahcivan, Muş ve Tevin gibi yerlerden

Burada şu iddia edilebilir ki, eğer Ermeniler Selçuklu hakimiyetine girmemiş olsalardı ne dinlerini ne de milliyetlerini koruyamamış ve bugünlere taşıyamamış olacaktı.

gerçekleştirilmiştir. Gerçekte Bizanslılar, Gregoryen olan Ermeniler'e karşı mezhepleri yüzünden bir antipati beslemekteydiler. Ancak düşmanlıklarının kaynağında Ermeniler'in kendilerine karşı olan ihanetleri vardı.⁵ Bu yüzden Bizanslılar, uzunca bir süre Ermenilere kin ve nefretle bakmışlar ve ağır hakaretlerde bulunmuşlardır. Bu durum Ermeniler'in Selçuklu hakimiyetine girmelerine kadar sürmüştür. Burada şu iddia edilebilir ki, eğer Ermeniler Selçuklu hakimiyetine girmemiş olsalardı ne dinlerini ne de milliyetlerini koruyamamış ve bugünlere taşıyamamış olacaktı.⁶ Zira, IV. yüzyılda Bizans

binlerce Ermeni'yi, Arabistan ve Suriye'ye göç ettirmesiyle sonuçlanmıştır. Gevont'un "Ermenistan'da Araplar'ın Savaşları ve Fetihleri Tarihi" adlı eserinde bu dönemde sadece Tevin'den 35.000 Ermeni'nin götürülmüş olduğu yazılıdır.⁴

Ermeniler'i yerlerinden çıkarmak hususunda en ağır hareketler Bizanslılar tarafından

⁴ Esat Uras, Tarihte Ermeniler, s. 56-66., 622-624.

⁵ Zaman zaman kendi aralarında da çatışmalara giren Ermeniler, komşu bölgelerdeki Müslüman emirliklerle (Ziyaroğulları, Revvâdiler, Şeddadoğulları vs. gibi) işbirliği yaparak çeşitli aralıklarla Bizans'a karşı isyana kalkışıp bağımsızlık mücadeleleri yapmaktaydılar. (Ali Sevim, Selçuklu-Ermeni İlişkileri, Yeni Türkiye, Ermeni Sorunu Özel Sayısı II (Mart-Nisan 2001), Sa: 38, Ankara, 2001, s.595.

⁶ "Sultan Alp Arslan'ın ölümü (24 Kasım 1072) üzerine Büyük Selçuklu Devleti tahtına geçen oğlu Melikşah, Selçuklu vasallığını kabul etmiş olan Gürcülerin isyana başlamaları üzerine onlara karşı bir ordu sevketti. Selçuklu ordusu, kısa zamanda, Gürcülerin işgal ettikleri Ermeni ve Şirvan memleketlerini yeniden ele geçirdi. Bu askerî hareket sırasında adları geçen memleket halkları, Selçuklu ordusuna karşı direnişe geçip mücadeleye girmeleri sonucunda, Ermenilerin de yaşadığı bu bölgeler tahribata uğramış ve halklarına ağır vergiler yüklenmişti. Bunun üzerine Anı Ermeni başpiskopozu Barseğ, prens ve din adamlarından oluşturduğu bir heyetle, vergi yükünü azaltmak ve Ermeni lideri Philateros Brachamios'un, sayısını dörde çıkardığı Ermeni Patrikliği'nin durumunu arz etmek amacıyla İsfahan'a sultan Melikşah'ın huzuruna gitti. Huzuruna kabul ettiği Ermeni heyetine son derece iyi muamelede bulunan Sultan, "Ermeni Katolikosluğu'nun tek bir makamla temsil edilmesi, bütün kilise, manastır ve ruhanilere vergi muafiyeti getirilmesi" hususlarında bir buyruk (ferman) hazırlatıp Barseğ'e verdi. Sultan daha sonra içinde Selçuklu mülki ve askerî erkânının da bulunduğu bir askerî birliğin koruması altında bu Ermeni heyetini memleketlerine uğurlayıp gönderdi. Sultan Melikşah yazdırdığı ferman emirlerinin uygulanmasıyla görevlendirdiği Azerbaycan Selçuklu Genel Valisi Kutbeddin İsmail, çok kısa zamanda vergileri kaldırdıktan başka Ermenilerin yaşadıkları bütün kent ve yörelerini imar ettirdi, ayrıca Ermeni kilise ve manastırlarını da Selçuklu Devleti adına kendi himayesi altına aldı; bu nedenle özellikle Ermeni müellifi Urfalı Mateos, telif ettiği Vekayinâmesi'nde (s.178), sultanın ölümü dolayısıyla, "Herkesin babası, bütün insanlara karşı merhametli ve iyi niyet sahibi sultanın ölümü, bütün dünyayı büyük bir mateme düşürdü" demiştir. O, ayrıca Kutbeddin İsmail hakkında da (s.179) "İsmail, iyi, merhametli ve imar edici bir şahıstır. O, bütün Ermenistan'ı yönetimi altına alarak memleketi imar etmeye başlamış ve bütün kilise ve manastırları İranlıların fenalıklarına karşı himaye edip korumuştur" sözlerini kaydetmiştir. (Ali Sevim, "Selçuklu-Ermeni İlişkileri" Yeni Türkiye Ermeni Sorunu Özel Sayısı II, (Ocak-Şubat 2001), Sa:37, s.597. Ayrıca bkz. Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162), Çev. Hrnt D. Andreasyan, Ankara, 1987, s. 178-179.

İmparatorları Ermenileri Rumlar vasıtasıyla temsil ettirmek için, mümkün olan her şeyi yapmışlardır. Ana dil yasak edilmiş, ruhani reislerinin millet üzerindeki haklarını tanımamışlar özellikle de 452 Chalcedoine meclisi toplantısından sonra Bizanslılar, Ermeniler'in inançlarındaki aykırılıkları sökmek, kilisenin etkilerini, milliyet hislerini ortadan kaldırmak için sürgün etmişler ve Bizans'ın daimi politikası olarak Ermeniler'i sürekli olarak buldukları bölgenin dışına çıkarmışlardır. Örneğin: İmparator Justiniéen II., Ermeni varlığını azaltmak için Ermeniler'i Malatya bölgesinden zorla çıkararak, İstanbul ve Trakya'ya sürmüştür. 582'de İmparator Morik, birçok Ermeni'yi Trakya'ya yollamış ve bunlardan alay ve taburlar meydana getirerek Avar'lara karşı kullanmıştır. VIII. yüzyılda, Copronym, Erzurum'u işgal edince, Bizans İmparatoru Constantin V., ordusuyla buraya gelip Erzurum'u yağmaladıktan sonra bölgedeki Ermeniler'i imparatorluğun çeşitli bölgelerine sürmüştür. İmparator Basile II., X. asırda birçok Ermeni'yi tarımda kullanmak, Bulgarlar'a ve Macarlar'a karşı savaşa sokmak üzere Trakya'ya, Makedonya'ya, Teselya'ya, ve Bulgaristan'a göndermiştir.⁷

İşte bu manzara karşısında geçmiş irdelendiği zaman ne bağımsız Ermenistan'ın, ne de birleşik bir Ermeni milletin mevcutiyetinden bahsetmek, tarihî bir hakikat olarak görülmüyor. Sadece 50 yıl kadar bir süre Tigran devrinde bağımsız bir Ermenistan mevcut, ancak bunu söylerken de bahsedilen devlet içerisindeki feodal otonomileri muhafaza eden beylerin hepsinin Ermeni olduğunu iddia etmek mümkün olmadığı gibi, bölgenin ahalisinin tamamının Ermeni olmadığı hususu ise çok rahatlıkla söylenebilir.⁸

Buraya kadar anlatılanlar, Ermenilerin Selçuklu ve daha sonra da Osmanlı hakimiyetine girinceye kadar ne kadar büyük badireler atlattıklarını göstermesi bakımından önemli görülecek hususlar olarak ortaya çıkmaktadır.

Bizans döneminde ezilen Ermeniler'e, Selçuklular döneminde Selçuklu Sultanı Melikşah çeşitli imtiyazlar vermiştir. Bunun dışında Ermeniler'in yaşadıkları yerlerin yeniden imar edilmesi, bir zamanlar Sasanî ve Bizans baskısı altında inlemekte olan Ermeniler'e rahat bir nefes aldırılmış ve o günden günümüze diliyle, diniyle, kültürüyle (Selçuklular'dan sonra da Osmanlı yönetiminin de imtiyazlarıyla) Ermenilerin mevcudiyeti hasıl olmuştur.

⁷ Uras, Tarihte Ermeniler ..., s. 622-623. Ayrıca bkz. Kamuran Gürün, Ermeni Dosyası, Ankara, 1998, s. 29-38.

⁸ Gürün, Ermeni Dosyası, s.37.

Erdal İter, Ermeni diasporasının oluşmasında, Ermeni göçlerinin sebeplerini dört başlık altında toplar:

1. Ermeniler'in paraya (ticarete) ve servete düşkünlükleri,
2. Ermeniler'deki maceraperestlik ruhu,
3. Hıristiyanlık'taki mezhep kavgaları, Ermeniler'in Ortodokslar tarafından hor görülmeleri ve dinî baskılar,
4. Ermeniler'in tarih boyunca metbûlarına karşı ihanet içinde bulunmaları⁹dır.

Yukarıda özetlemeye çalıştığımız Sasaniler ve Bizans dönemlerine bakıldığında, Ermeni kilisesinin tarihçesi dikkatli bir şekilde tetkik edildiğinde İter'in dört maddeyle özetlemeye çalıştığı Ermeni göç oluşumundaki sebeplerin ne kadar isabetle yapıldığı, Ermeni diasporasının oluşumunda 1915 yılını göstermenin son derece yanlış ve kasıtlı olduğu görülür. Amerika'daki diaspora için de aynı şeyler söylenebilir. Çünkü ABD'de Ermeni diasporasının oluşum tarihi XIX. yüzyıla başlar.¹⁰

2. ABD'YE İLK ERMENİ GÖÇLERİ ve ERMENİ DİASPORASI'NIN OLUŞMASI

Amerika'dan Türkiye'ye ilk gelenler tacirler ve misyonerlerdi. Türkiye'den Amerika'ya ilk olarak giden Ermeniler de bu tacir ve misyonerlerin gözetip kolladıkları kimseler oldu. Türkiye'den Ermeni göçünü ilk olarak misyonerler başlattı. Bu misyonerler, Ermeni çocuklarına verdikleri eğitim-öğretimle Amerika özlemi yarattılar ve Yeni Dünya'yı gidip görme arzusunu kamçılادılar. Böylece misyonerlerin eğitiminden geçen her Ermeni çocuğu birer Amerikan hayranı olup çıkıyordu.¹¹

Misyonerler 1840'lardan itibaren Amerika'ya Ermeni öğrencileri (genellikle teoloji tahsili için) göndermeye başladılar. Bir süre

⁹ Erdal İter, Ermeni Kilisesi ve Terör, Ankara, 1999, s. 72.

¹⁰ Kantarcı, "Ermeni Lobisi", s.147.

¹¹ Bilâl N. Şimşir, "Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine", Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu ile İlişkileri Sempozyumu (8-12 Ekim 1984, Erzurum), Ankara, 1985, s. 103.

**Misyonerlerin yetiştirdiği
bu eğitilmiş Ermeni
gençleri, Amerika'da Türk
düşmanlığını yaymak
bakımından sayılarına
oranla büyük rol
oynadılar.**

Ermenilerin eğitilmiş kanadını oluşturan Diaspora'nın çekirdeğini oluşturdular. Sayıları az olmasına rağmen yüksek öğrenim görmüş olanlar, genç ve dinamik kişilerdi. Aynı zamanda koyu birer Türk düşmanı olarak yetiştirilmişlerdi. Misyonerlerin yetiştirdiği bu eğitilmiş Ermeni gençleri, Amerika'da Türk düşmanlığını yaymak bakımından sayılarına oranla büyük rol oynadılar. Bunlar, Amerika'ya yerleşen ilk Ermeni grubuydu. Amerika'ya yerleşen ikinci Ermeni grubu, yeni yetişme küçük tüccar takımıydı. Bunlar da Amerikan tüccar ve misyonerlerinin vasıtasıyla gitmişlerdi. Ancak birinci gruba kıyasla daha az eğitimliydi, kimileri birkaç yıl misyoner okullarında okumuşlar kimileri de misyonerlerin yanında uşak, postacı gibi ayak hizmetinde çalışmışlardı. En önemli özellikleri, inanılmaz bir Türk düşmanlığı içerisinde bulunmalarıydı. Hatta Türk düşmanlığını veya Ermeni propagandasını, ticarî reklam aracı olarak kullanmışlardı. Öyle ki bu düşmanlık babadan oğula, ondan toruna aktarılmış ve Ermeni işadamlarının ikinci bir karakteri olup çıkmıştır. Bu tarihlerde filizlenen düşmanlık, eksilmeden bugüne kadar devam etmiştir. Bu Ermeniler, ilişkileri olsun olmasın; Amerikan gazetelerine, Amerikan Senatosu'na, Amerikan Başkanı'na mektuplar, telgraflar yollamışlar ve bunu bir yerde etnik bir karakter yapısı şekline sokmuşlardır.¹²

Öğrenciler, küçük tüccar derken 1890'lara doğru esnaf, zanaatkar ve köylü Ermeni göçü başlamıştır. Bu göçler o kadar yoğunlaşmıştır ki, gerek Amerika gerekse Osmanlı Devleti buna karşı çıkmaya başlamışlardır. Amerika sağlık bakımından sıkı kontrolden geçirmeden göçmen almak istemiyordu. Osmanlı ise, bazı yörelerde nüfusunun azalmasını istemiyordu. Bu kısıtlamalar gelince bu defa Amerika'ya kaçak Ermeni göçmeni götürmek üzere Ermeni simsarları türedi. Gerek Amerika'nın gerekse Osmanlı'nın kısıtlamalarına rağmen, 1890-1900 yılları arasında yaklaşık 12.000

¹² Şimşir, "Ermeni Propagandasının", s. 103-104.

kadar Ermeni'nin Amerika'ya göç ettiği görülmüştür. R. Mirak'a göre 1869-1890; 1401 ve 1890-1895 yılları arasında 5.500 Ermeni Amerika'ya göç etmişti. Agos gazetesi bu göç olayını şöyle anlatmaktadır: "...Ermeniler, Protestan misyonierlerinin övgüyle bahsettiği "Fırsatlar Ülkesi"ne ilgi duymaya başladılar. Amerika'ya ilk göç eden Ermeniler eğitimlerini sürdürme ve geçimlerini sağlama konularında daha iyi fırsatlara sahip olma amacıyla yola çıktı. O dönemde pek çok Ermeni göçmeninin amacı yeteri kadar para kazanıp geri dönmek ve ailelerinin yaşamlarını düzeltmekti. Buralara giden Ermeniler bir daha geriye dönmediler. Amerika'daki Ermeni göçmenlerin sayısı ise giderek artmaya başladı."¹³ Amerika'ya Ermeni göçleri 1901 yılından sonra da devam etmiştir, özellikle göç sınırlamalarının gevşetildiği dönem olan İkinci Meşrutiyet döneminde Ermeniler'in topluca Amerika'ya göç ettikleri görülmüştür. 1908 yılında 3.300, 1910 yılında 5.500 ve 1913 yılında 9355 Ermeni Amerika'ya göç etmiştir. Öyle ki Birinci Dünya Savaşı öncesinde Amerika'daki Ermeni kolonisinin nüfusu 50.000'i aşmıştır.¹⁴ Agos gazetesi: "Birinci Dünya Savaşı döneminde yaşanan tehcirin ardından Ermeniler kendilerini kabul eden her ülkede yeni bir yaşam kurmanın mücadelesine giriştiler. 1915'ten sonraki yıllarda ABD'ye yaklaşık 25 bin Ermeni geldi... 1916'ya gelindiğinde, çoğunluğu Manhattan'da olmak üzere New York'ta yaklaşık 16.000 Ermeni bulunuyordu."¹⁵ diye yazmaktadır.

2. 1. ABD'de Ermenilerin Yerleşim Bölgeleri ve Nüfusu

1924'te yaklaşık 100 bin Ermeni Türkiye ve Sovyetler Birliği'nden ABD'ye doğru yola çıkmıştır. Manuel Sarkisyanz "Transcaucasian Armenia" isimli eserinde; 1939 larda "...Yaklaşık 100.000 Ermeni'nin İran'da, 175.000'inin Suriye ve Lübnan'da, 75.000'inin Fransa'da ve 200.000'nin de ABD de yaşadığını"¹⁶ belirtmiştir. 1970'lerin ortalarında ABD'deki Ermeni cemaatinin sayısı 350-400 bin civarındadır. Bunların %45'i New England ve Orta Atlantik eyaletinde, %15'i Michigan, Illinois, Ohio ve Wisconsin'de, % 25'i de California'da yaşamaktadır. Bugün ABD'de sadece Boston'da 50.000 Ermeni ikâmet etmektedir. Genel

¹³ Agos Gazetesi, (Naklen; Ersal Yavi, 1856-1923 Emperyalizm Kiskacında Türkler Ermeniler Kürtler, İzmir, 2001, s. 389.)

¹⁴ Şimşir, "Ermeni Propagandasının", s. 105.

¹⁵ Agos Gazetesi. (Naklen, Yavi, Türkler Ermeniler, s.390.)

¹⁶ Manuel Sarkisyanz, A Modern History of Transcaucasian Armenia, Germany, 1975, s. 310.

itibariyle ABD ve Kanada'daki diaspora en gelişmiş ve uluslararasılaşmış Ermeni topluluğunun bulunduğu yerdir.¹⁷

ABD'de Ermeni yerleşimlerine bakıldığında: Massachusetts'te (Boston, Springfield, Watertown, Wercenster, Vhitinsville Laurenc, Lowell Haverhill), New York, New Jersey, Pensylvannia (New York City, Troy, Syracuse, Niagara Falls, Union City, Watervielt, Philadelphia), Rhode Island (Providence, Powtucket), Connecticut (New Britain, Hartford, Bridgeport), Orta Amerika'da (Cleveland, Chicago, Granite City, Wankegan, Detroit, Pontiac, Rearborn, Racine), Batı eyaletlerinde (Fresno, Los Angeles, Oakland, Montebello, Valley, San Fransisco, Texas ve Florida) Ermeniler küçük üniteler halinde yaşamaktadırlar. Ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi büyük çoğunluğu New England ve Orta Atlantik civarındadır. Burayı, Ermenilerin ülkeye yayılımı bakımından, California izlemektedir.¹⁸ California'da en yoğun Fresno ve Watertown'da bulunmaktadır. Ermenilerin California'daki nüfusu 1980'de 80.000 civarında iken 1990'da bu rakamın çok üzerine çıkmıştır. Los Angeles ve civarında da önemli bir Ermeni nüfusu vardır.¹⁹ ABD'ye son Ermeni göçleri Sovyet Ermenistanı'ndan olmuştur.²⁰ Kanada'da Ermeniler özellikle Montreal ve Toronto bölgelerinde yaşamaktadırlar. Kanada genelinde bulunan Ermeni nüfusu yaklaşık 60.000 civarındadır.²¹

Amerika'daki Ermenilerin nüfusu hakkında değişik tahminler yapılmıştır. 1990'lı yıllardaki resmî kayıtlara göre 700.000 civarındadır. Bu gün 800.000 ile 1.000.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir.²² Nüfusları ve Kongre'de temsilileri bakımından pek göz doldurucu bir sayıda olmasalar da, Türkiye'ye yönelik Amerikan politikasını çarpıtma imkânına sahip oldukları görüldüğünde, ABD politikasında dikkate değer bir Ermeni baskı grubu gücünün varlığı görülür. Bunda çeşitli faktörler etkindir. Her şeyden önce ABD'deki gerçekten dikkate değer organizasyonları, bunların koordine faaliyetleri, önemli rol oynar. Yine Ermenilerin batılılara gerek dinsel bakımdan gerekse kültürel bakımdan, daha yakın olması, ayrıca bir asrı aşan bir süre Amerikan toplumu

¹⁷ Christopher J. Walker (ed.), *Armenia and Karabagh, the Struggle for Unity*, Londra, 1991, s. 49.

¹⁸ Uras, *Tarihte Ermeniler*, s. XCVII.

¹⁹ Walker, *Armenia And Karabagh*, s.49.

²⁰ Walker, *Armenia And Karabagh*, s.49.

²¹ Walker, *Armenia And Karabagh*, s.51.

²² Agos Gazetesi, 1,5 milyon olduğunu yazmaktadır. (Naklen, Yavi, *Türkler Ermeniler*, s. 385.)

içerisinde bu kültürle yetişmeleri, bu toplum ile daha çabuk ilişki kurmalarını sağlamıştır. Bu da Ermenilerin Amerika'daki yaptırım güçlerini kuvvetlendirmiştir.

2. 2. ABD'de Önemli Ermeni Simaları

ABD'de politik arenada sivrilen ilk isim, New York'tan milletvekili seçilen Steven Derounian (1952-64) olmuştur. 1952 yılından itibaren ABD'de Ermeni diasporası etkinliğini artırarak devlet dairelerinde çeşitli pozisyonlara gelmişlerdir.²³ 1985 yılında bu defa California'dan Charles Pashayan milletvekili olarak Temsilciler Meclisi'nde görülmektedir. Pashayan, ilk olarak 1978 yılında meclise girmiştir. Pomona Koleji, California Üniversitesi'nde hukuk, Oxford Üniversitesinde İngiliz Edebiyatı tahsili gören Pashayan, askerlik görevini Amerikan Stratejik İstihbarat servisinde yapmıştır. Pashayan, Amerika Ermeni Kilise'sine mensuptur.²⁴

Bir başka Ermeni Richard Manoogian, ABD Başkanı Jimmy Carter döneminde Beyaz Saray'da "Eserleri Koruma" görevine atanmıştır. 1980'li yılların ikinci yarısının önemli bir diğer ismi de Ermeni Lobisi'nin önde gelen isimlerinden George Deukmenjian'dır. 1982 yılından 1990 yılına kadar California Valiliği yapmış olan Deukmenjian,²⁵ daha önce California Eyalet Savcılığı ve Eyalet Senatosunda Azınlık liderliği görevlerinde de bulunmuştur. Ayrıca Başkan Ronald Reagan'ın Başkanlık kampanyasında "Ermeni Asıllı Amerikalı Oy Sahipleri Komitesi"ne başkanlık yapmıştır.²⁶ 1970'lerden itibaren Ermeni Lobisi'nin Deukmenjian'la beraber çalışmalarını yürüten ismi California Eyalet Meclisi üyesi Walter Karabian olmuştur. Karabian, lobi faaliyeti olarak California'da Türkiye aleyhine kamuoyu oluşturma görevini yerine getirmeye çalışmıştır.²⁷

Amerika'da tanınmış Ermenilerden bir diğer isim Rhode Island'da Brown Üniversitesi Başkanı Vartan Gregorian'dır. Bu şahıs Tebriz doğumludur. Akademik kariyerini yapmadan önce New York Halk Kütüphanesi'nin başkanlığını yapmıştır. ABD'de iş dünyasının ünlü isimlerinden birisi de Alex Manoogian'dır. Manoogian,

²³ N. Nisa Bayramoğlu, Amerika Birleşik Devletleri'nde Lobi Faaliyetleri, Ankara, 1985, s.43.

²⁴ Bayramoğlu, Amerika Birleşik Devletleri'nde, s.43.

²⁵ Walker, Armenia And Karabagh, s.49.

²⁶ Bu komite dokuz kişiliktir ve çeşitli eyaletlerden oluşturulmuştur. Komitenin danışmanlığını ise Pashayan yapmıştır. (Bayramoğlu, Amerika Birleşik Devletleri'nde, s.43.)

²⁷ Bayramoğlu, Amerika Birleşik Devletleri'nde, s.43.

ABD’de Türkiye aleyhtarı lobi faaliyetlerine maddi destekleriyle dikkatleri çeken bir isimdir.²⁸ Yine ABD’de önde gelen kişilerden birisi de Los Angeles’li finansör Kerkorian’dır.

Ermenilerin önde gelen lobicilerinden biri de ABD Birleşmiş Milletler eski Daimi Temsilci Yardımcısı Set Momjian’dır. Momjian, Başkan Carter zamanında Yahudi Soykırımı Anma Konseyi (U.S. Holocaust Memorial Council)’ne atanmıştır. Ayrıca 1979’da Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu’nda Beyaz Saray’ı temsil etmiştir. Edward’ P. Djeredjian ABD’nin Moskova Büyükelçiliği’nde Üçüncü Katıplık görevi yapmıştır. 1972’lerde Başkan Nixon için çalışan Ken Khachian, Başkan Reagan’ın seçim kampanyasında "konuşma yazarı" olarak çalışmış, 1981 Mayıs ayına kadar Beyaz Saray’daki bu görevine devam etmiştir. Ayrıca 1985 yılında Beyaz Saray Humaniter Bilimler Milli Vakfı Program ve Politika Dairesi Direktörü Armen Tahsidinian adlı Ermeni asıllı Amerikalı’da bu isimlere katılabilir.²⁹

Yukarıda sayılan simalara ilave olarak Amerika’da bulunan Amerikalı Ermeni tanınmış isimlere Türkiye Mardin doğumlu, Kanada’da yaşamını sürdüren fotoğraf sanatçısı Yusuf Kars ve Türkiye Van doğumlu ressam Vosdanik Adoian da gösterilebilir.³⁰

2. 3. ABD’ de Faaliyet Gösteren Ermeni Kuruluşları

1965 yılından 2000’e kadar gerek ABD’de gerekse Kanada’daki Ermeni kuruluşlarında gözle görülür bir artış gerçekleşmiştir. Bu dönemde ABD ve Kanada’da yüzlerce örgüt kurulmuştur. Bu örgütlerin çeşitli şehirlerde ve kasabalarda şubelerinin bulunduğu da hesaba katılırsa rakam oldukça yüksektir. Genel olarak 1887’den günümüze ABD ve Kanada’daki Ermeni kuruluşlarının sayısı kiliseler hariç³¹ yaklaşık 1046 civarındadır. Bu rakama 182 Ermeni kilisesini eklediğimizde, sayı 1228’e ulaşmaktadır.³²

ABD ve Kanada’daki Ermeni Diasporası kuruluşları, çeşitli isimler altında örgütlenmişlerdir. Bu örgütlerin sahip oldukları maddi olanaklar ve destekler, örgütlenme biçimleri ve haberleşme

²⁸ Walker, Armenia And Karabagh, s.49.

²⁹ Bayramoğlu, Amerika Birleşik Devletleri’nde, s.43-43.

³⁰ Walker, Armenia And Karabagh, s.50.

³¹ Bu kiliseler siyasi olarak da faaliyet göstermektedirler, özellikle ABD Başkanlık seçimleri döneminde Ermeni kiliseleri, herhangi bir Ermeni partizan kuruluşun çalışma tarzından farklı çalışmaz.

³² Hamo B. Vassilian, Armenian American Almanac, California, 1995.

araçlarından yararlanma bakımından diğer ülkelerde bulunan Ermeni örgütlerinden çok daha etkin durumdadırlar. Bu ülkede Taşnaklar'ın, Ramgavarlar'ın, Hinçaklar'ın birbirlerinden bağımsız ayrı örgütleri mevcuttur. Bu üç grup örgütün Ermeni davası üzerine izlemiş oldukları politikanın bir gereği olarak, dünyadaki diğer hareketler ve uzun vadeli dış politikalarından etkilenmektedirler. Ayrıca, Avrupa, Ortadoğu, Afrika ülkeleri ile Sovyetler Birliği ve Ermenistan Cumhuriyeti ile amaç ve ilkeleri oranında ilişkilere sahiptirler. Yani ABD'deki bu örgütler saydığımız yerlerdeki Ermeni örgütleriyle koordinasyon sağlamaktadırlar. Bütün bu psikolojik etkilenme olanaklarının dışında Amerika'da mevcut bilimsel kuruluş ve araştırma merkezleriyle, siyasî kişilerle, kilise, hastahane, bakımevleri, yetimhaneler, yurttaşlık örgütleri, halkevleri, ve çeşitli mahalli örgütlerle de gereğinde işbirliği ve karşılıklı yardım adı altında ilişkiler kurmaktadır.³³

Genel olarak Amerika Birleşik Devletleri'nde ve Kanada'da faaliyet gösteren Ermenilere ait kuruluşlar şunlardır: Okul Mezunları Kuruluşları (Alumni Organizations), Ermeni Çalışmaları ve Araştırma Merkezleri (Armenian Studies and Research Centers), Sportif Kuruluşlar (Athletic Organizations), Halkevleri (toplum) Merkezleri (Community Centers), Yurttaş (Hemşehri) Kuruluşları (Compatriotic Organizations), Kültürel kuruluşlar (Cultural Organizations), Bekar Ermeni Bay ve Bayanları Tanıştırma Hizmeti Kuruluşları (Dating Service Organizations), Eğitimsel Kuruluşlar (Educational Organizations), Vakıflar (Foundations), Cenaze Defin-Tören Meskenleri ve Mezarlıklar (Funeral Homes and Cemeteries), Edebiyat Kuruluşları (Literary Organizations), Bakımevleri ve Nekahat Hastaneleri (Nursing Homes and Convalescent Hospitals) Gösteri-Temsil ve Bağlı Sanat Grupları (Performing and Allied Arts Groups), Hayırsever Kuruluşlar (Philanthropic Organizations), Mülteci Yerleştirme Kuruluşları (Refugee Resettlement Organizations), Dini Kuruluşlar (Religious Organizations), Sosyal Hizmet Kuruluşları (Social Service Organizations), Öğrenci Kuruluşları (Students' Organizations "College and University"), Gençlik Kuruluşları (Youth Organizations)'dır.³⁴

2. 4. Kuruluşların Sayıları, Amaçları ve Faaliyetleri

Ermeniler'e ait ABD ve Kanada'da bulunan Okul Mezunları Kuruluşları' (Alumni Organizations) nın sayısı 17'dir. Bunların 16'sı

³³ Uras, Tarihte Ermeniler, s.XCVII.

³⁴ AAA, s.17-72.

ABD’de bir tanesi de Kanada Quebec’dedir. Okul Mezunları Kuruluşlarının genel olarak ilk temel amaçları: Her birlik, (mümkün olabilen her şekilde) mezun oldukları okulların (Kolejlerin) eğitim seviyelerini iyileştirmeyi ve ileriye götürmeyi hedeflemektedir. Her birlik, kendi okul mezunları ile sıkı irtibatlar kurarak bir çatı altında toplanıp halihazırda bu okullarda eğitim gören Ermeni öğrencilere sosyal, kültürel, eğitimsel vs. gibi alanlarda destek olmayı gaye edinmiştir. Ayrıca bu dernekler Ermeni öğrencilere eğitim ve kültürel aktiviteler vasıtasıyla milli duyarlılığı (Ermeni milliyetçiliğini) sunmayı hedeflemişlerdir. Bu kuruluşlar kendi mezunlarının finansal destekleriyle faaliyetlerini sürdürmektedirler.³⁵

Ermeni Çalışmaları ve Araştırma Merkezleri (Armenian Studies and Research Centers): ABD’ de faaliyet gösteren Ermeni Çalışmaları ve Araştırma Merkezleri gerek NGO olarak, gerekse çeşitli Amerikan üniversitelerinde faaliyet göstermektedirler. Bu merkezlerin 9’u California da, 4’ü New York’ta, 3’ü Massachusetts’te, 2’si Quebec Kanada’da, 2’si Michigan’da, Utah, Ontario Kanada ve Connecticut’ta birer tane olmak üzere (toplam 23 adet) aktif bir şekilde faaliyet göstermektedirler. Bu merkezlerin yaklaşık üçte biri çeşitli üniversitelerde faaliyet gösterirken geri kalanı NGO olarak çalışmalarını yürütmektedir. Bu araştırma merkezlerinin en önemli kuruluş ve icra amaçları: (sözde) Ermeni soykırımını araştırmalarını akademik olarak yürütmek ve bunun için konferanslar, paneller gibi aktiviteleri hem organize hem de maddi olarak desteklemektir.³⁶ Bunların yanı sıra hem Ermenistan’da hem de diaspora’daki Ermeni kültür, tarih, dil, edebiyat gibi araştırmalarını yürütmek ve Ermeniler’in sosyo-politik ve ekonomik sorunlarını çözüme kavuşturmadır. Kuruluşların faaliyetleri çeşitlilik göstermektedir. ABD ve Ermenistan Cumhuriyeti’nde teknoloji, eğitim ve ekonomi’yi etkileyen meselelerin analizini,

³⁵ AAA, s.17-19.

³⁶ Bunun için bkz. Armenian American Society for Studies on Stress and Genocide’nin faaliyetlerine (AAA, s.19.) "Ermeni grupları için her ilmi çalışma, Ermenilik davasına hizmet ettiği ölçüde, (sözde) Ermeni topraklarının Türkiye, Azerbaycan, Gürcistan ve İran’dan nasıl toprak koparılacağını anlattığı ve bu toprakların Ermenilere ait bulunduğunu kanıtladığı derecede ilgi çekicidir. Ermeni tarihi, sanatı ve kültürü, arkeolojisi, sosyal bilimler ve dil üzerinde çalışan ve kıyaslamalı araştırmalar yapan üniversite ve ilim kurumlarının ve araştırma merkezlerinin vazgeçemeyeceği konular içerisindedir. O halde, faaliyet alanı olarak birinci sırada üniversiteler, araştırma merkezleri, enstitüler gelmektedir. Gerektiğinde (sözde) Ermeni Davası’na hizmet edici merkezler ve enstitüler de kurulmaktadır. Böylece bu araştırma merkezlerinin çalışmaları, propaganda aracı olarak kullanılmak sureti ile dünya kamuoyunun dikkati (sözde) Ermeni Meselesi üzerine çekilmektedir." (İlter, Ermeni Propagandasının Kaynakları, Ankara, 1994, s. 30-31. Konuyla ilgili olarak ayrıca bkz. Uras, Tarihte Ermeniler, s.CXI-CXII-CXIII.)

³⁷ Uras, Tarihte Ermeniler, s.CXII.

(Sözde) Ermeni soykırımı konusunda ABD'deki hemen bütün Ermeni araştırma merkezleri (enstitüleri) koordine bir şekilde faaliyet göstermektedirler.

araştırmasını ve istişaresini yapmak gibi faaliyetler de yürütmektedirler.

(Sözde) Ermeni soykırımı konusunda ABD'deki hemen bütün Ermeni araştırma merkezleri (enstitüleri) koordine bir şekilde faaliyet göstermektedirler. Bunların arasında özellikle Armenian American Society for

Studies on Stress and Genocide, Armenian Center for National ve 1967 yılında kurulan International Studies, California State University Fresno Armenian Studies Program gösterilebilir.³⁷ Bunların yanı sıra Center for Armenian Research and Publication University of Michigan Dearborn, National Association for Armenian Studies & Research (NAASR), University of California Los Angeles UCLA ve Massachusetts'de Zoryan Institute for Contemporary Armenian Research and Documentation, Inc. gibi araştırma merkezleri Türkiye aleyhine çalışmalar yürütmektedirler.³⁸

Adı geçen kuruluşların diğer faaliyetleri:

Ermeni sanatı, jeopolitik tarihi, edebiyatı, kültürü vs. gibi çalışmalarını teşvik etmek, dünya genelinde bu gibi akademik araştırma yapanlarla işbirliği içerisinde olmak.³⁹ Gerek ABD'de gerekse dünyanın çeşitli yerlerine dağılmış bulunan Ermeni diasporasının demografik yapısını incelemek, aile kayıtlarını tutmak, muhafaza etmek, konuyla ilgili evlilik, doğum, ölüm, iltica, hastahane, göç, oy verme, organ bağıışı, vergi, mezarlık işleri, kişisel vs. gibi konularda dosyalar tutmak,⁴⁰ millî bir data verisi oluşturmak için, Ermenistan ve Ermeni halkı ile ilgili materyalleri bir kütüphanede toplamak, konu hakkında akademik yayınlar yapmak,⁴¹ hıristiyanlık üzerine eserler yayınlamak, Ermeni kiliseleri için papazlar yetiştirmek, Ermeni kiliseleri inşa etmek vs. şeklinde sıralanabilir.⁴²

³⁸ AAA, s.19-23.

³⁹ Bunun için bkz. Armenian Educational Council adlı kuruluşun amaç ve faaliyetlerine.(AAA, s.20.)

⁴⁰ Bunun için bkz. Armenian Genealogical Society'nin amaç ve faaliyetlerine.(AAA, s.20.)

⁴¹ Bunun için bkz. Center for Armenian Research and Publication University of Michigan-Dearborn'ın amaç ve faaliyetlerine. (AAA, s.20.)

⁴² Bunun için bkz. Emmanuel Bible College' in amaç ve faaliyetlerine. (AAA, s.21.)

Ermeni sanat ve kültürü, tarih, arkeoloji, sosyal bilimler, dil gibi konular üzerinde çalışan ve kıyaslamalı araştırmalar yapan üniversite ve bilim kurumları genel itibariyle konuyu tamamen ilimsel olarak, insanlık ve uygarlık tarihi ve araştırmaları açısından görürken, Ermeni azınlık örgütleri bu yaklaşımı birer propaganda konusu ve aracı şeklinde değerlendirmektedirler. Ermeni grupları için her bilimsel çalışma Ermenilik davasına hizmet ettiği ölçüde, her araştırma merkezi Ermeni topraklarının Türkiye, Rusya veya İran'dan nasıl koparılacağını anlattığı ve bu toprakların Ermenilere ait olduğunu kanıtladığı derecede ilgi çekicidir. Bu yüzden faaliyet alanı olarak ilk sırayı üniversiteler, araştırma merkezleri ve enstitüler, (herhangi bir imkân doğar doğmaz da Ermeni davasına hizmet edici) merkezler, kurma işi almaktadır. Üniversite, enstitü ve araştırma merkezlerinin çalışmaları propaganda aracı olarak kullanılmak suretiyle dünya aydınlarının, gençliğinin dikkati Ermeni davası üzerine çekilerek bu zümreler tarafından güçlü ve dinamik bir destek sağlanacağı düşünülmektedir.⁴³

Bütün bu kuruluşlar yayınladıkları bilimsel eserlerde, haritalarda, sanat ve kültür ağırlıklı konular üzerine yaptıkları çalışmalarda Türkiye ve Türklük ile ilgili konuları Ermeni davası gözü ile ele almakta özellikle haritalar üzerinde oynamaktadırlar. Örneğin bu kuruluşların çizdikleri haritalarda Doğu Anadolu, Trabzon-Adana arasındaki çizginin doğusu tamamen Ermenistan olarak gösterilmektedir. Bu kuruluşlar şunlardır:

- American Armenian International College
- Analysis Research & Planning for Armenia (ARPA Institute)
- Armenian American Society for Studies on Stress and Genocide
- Armenian Center for National and International Studies
- Armenian Film Foundation
- Armenian Genealogical Society

⁴³ Uras, Tarihte Ermeniler, s.CXI-CXII. Ermeni davasına hizmet eden bu tür kuruluşlar ABD'nin yanı sıra diğer bir çok ülkede faaliyet göstermektedir. Avrupa'ya bakıldığında Ermeni azınlık örgütlerinin rehberliğinde başta Fransa olmak üzere Almanya ve İngiltere'de Ermeni meselesi üzerine araştırma, yayın yapan kürsüler ve enstitüler bulunmaktadır. Lübnan'da Beyrut Amerikan Üniversitesi, Ermeni faaliyetlerinin önemli merkezlerinden birisidir. İran İsfahan Üniversitesi'nde 1969 yılı başında kurulan Ermeni kürsüsü günümüze kadar yoğun çalışmaları ile dikkat çekmektedir. Erivan'daki enstitüler, araştırma merkezleri ve arşivler gerek ABD'deki gerek Avrupa'daki gerekse dünyanın çeşitli yerlerinde bulunan bu tür kuruluşlara sürekli bilgi ve belge sunmak gibi bir hizmeti üstlenmiştir. Bilimsel konferans ve sempozyumlar özellikle uluslar arası bir nitelik taşıdığı zaman bu kuruluşlardaki yetkililer katılmakta ve Ermeni sorunu üzerine yapmış oldukları çalışmaları meslektaşlarına aktarma imkanlarına kavuşmuş oluyorlar. (Uras, Tarihte Ermeniler, s.CXII.)

- Association des Etudes Armeniennes
- California State University, Fresno Armenian Studies Program
- Center for Armenian Research and Publication University of Michigan-Dearborn
 - Columbia University Program in Armenian Studies
 - Emmanuel Bible College
 - Harvard University Armenian Studies Program
 - National Association for Armenian Studies & Research⁴⁴
 - Quebec Armenian Studies Association
 - Saint Nersess Armenian Seminary
 - Society for Armenian Studies University Research Center University of Michigan Dearborn.
 - University of California Los Angeles (UCLA)
 - University of Connecticut Armenian Studies Program
 - University of Southern California Friends of Armenian Music
 - Zoryan Institute for Contemporary Armenian Research and Documentation, Inc.
 - Zoryan Institute of Kanada Inc.⁴⁵

Yukarıda özetlemeye çalıştığımız Ermeni araştırma ve çalışmalarını merkezlerinin hemen hepsinin amacı, ABD ve dünyanın diğer yerlerindeki Ermeni kimliğini, kültürel, tarihi, vs. olarak korumanın yanı sıra Türk düşmanlığı propagandası yapmak ve yaymaktır.

Yılın farklı zamanlarında çeşitli mezheplerdeki Ermeni'yi bir araya toplayarak ABD'de olan Ermeniler arasında birlik sağlamayı amaçlayan kuruluşlardan biri de Birleşik Devletler'de faaliyet gösteren ve sayısı 21 bulan Sportif Kuruluşlardır (Athletic Organizations). Bu kuruluşların 20'si Birleşik Devletler'de birisi Quebec Kanada'dadır. Eğitim ve yardım amaçlı olan bu kuruluşlar Ermenistan'dan resmi ve ziyaret amaçlı kabileleri de içine alan koordineli aktivitelerinin yanı sıra bir sonraki olimpiyat oyunları için nitelik kazanmak üzere ABD'yi ziyaret eden Ermeni takımlarının yaptıkları masrafları üstlenme gibi sorumluluklarla çalışmaktadırlar.⁴⁶ Benzer şekilde toplumsal hizmeti amaçlayan,

⁴⁴ NAASR: Bu merkezin ayrıca (sözde) "Ermeni Soykırımı Çalışmaları İçin Program" (Program for Armenian Genocide Studies) adı altında ayrı bir birimi mevcuttur.

⁴⁵ AAA, s.19-23.

⁴⁶ AAA, s.25.

Amerika Birleşik Devletleri'nde dikkat çeken en önemli Ermeni kuruluşları, ikisi Kanada'da olmak üzere 32 dernek olarak faaliyet gösteren Yurttaş (Hemşehri) Kuruluşlarıdır (Compatriotic Organizations).

Ermenileri bir araya toplamayı hedefleyen kuruluşlardan birisi de Halkevleri (Toplum) Merkezleridir (Community Centers). Bu kuruluşlarında ikisi Kanada'da diğerleri Birleşik Devletler'de olmak üzere sayısı 13'ü bulunmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri'nde dikkat çeken en önemli Ermeni kuruluşları, ikisi Kanada'da olmak üzere 32 dernek olarak faaliyet gösteren

Yurttaş (Hemşehri) Kuruluşlarıdır (Compatriotic Organizations). Bu kuruluşlara verilen isimler ilginç olduğu için aşağıda bu örgütlerin listesi verilmiştir.

- **Arabkir** Union, Inc.
- **Ararat** Armenian Society
- Armenian **Aintabtzy** Association
- Armenian Compatriotic Union of Guessaria
- Armenian Compatriotic Union of **Ourfa**
- Armenian Society of Los Angeles
- **Beylan** Compatriotic Union
- **Bolsahay** Culturel Association
- **Chomaklou** Compatriotic Society
- Compatriotic Union of Dickranagerd
- **Constantinople** Armenian Relief Society, Inc.
- Culturel Society of Armenians from **Istanbul** A.B.G.U. School Building.
- Educational Association of **Malatia** (Massachusetts)
- Educational Association of **Malatia** (New Jersey)
- General Society of **Vasbouragan**
- **Iranian** Armenian Society of New York
- **Kessap** Armenian Educational Association
- **Mousa** Ler Association
- Organization of **Istanbul** Armenians
- Pan-Sebastia Rehabilitation Union

- Raffi Romanian Armenian Association
- **Sghert** Armenian Association
- Societe Des Armeniens D'**Istanbul**
- **Tibverank** Alumni, Inc
- Union of Armenians of **Aintab**
- Union of **Marash** Armenians (Watertown-Massachusetts)
- Union of **Marash** Armenians (Boston-Massachusetts)
- Union of **Marash** Armenians (New York)
- Union of **Marash** Armenians (California)
- Union of **Marash** Armenians (Kanada)
- **Urmia** Armenian Organization
- **Zeyton** Compatriotic Association

Yurttaş (hemşehri) kuruluşlarının hemen hepsinin ortak amacı: İsimlerinden de anlaşılacağı üzere (Arapkir Birliği, Siirt Ermeni Birliği, Maraş Ermenileri Birliği vs. gibi.) Birleşik Devletler'deki üçüncü nesil Ermeni çocuklarına (sözde) Ermeni toprakları diye nitelendirdikleri Türkiye topraklarının kendilerine ait olduğu fikrini aşımaya çalışmalarıdır.⁴⁷ Bu amaçlarının yanı sıra kültürel, eğitimsel ve toplumsal aktiviteler yürütmektedirler. Örneğin: California Glendale'de 1956 yılında kurulan Armenian Society of Los Angeles (A.S.L.A.) örgütü, Ermenice eğitim veren bir koroya, kadınlar, çocuklar ve gençler için bir dans grubuna sahiptir. Ayrıca her yıl piknikler organize ederek Ermeniler'in bir araya gelip kaynaşmalarını sağlamaktadırlar.⁴⁸ Constantinople Armenian Relief Society, Inc. adlı örgüt, İstanbul ve ABD'deki Ermeni örgütlerine moral ve finansal olarak destek sağlamak amacıyla kurulmuştur.⁴⁹ Genel olarak bu dernekler ABD'deki Ermeniler arasında kabile zihniyetini ve etnik olarak Ermeni kimliğini yaşatmaya çalışmaktadırlar.⁵⁰

Sayıları 104'ü bulan Ermenilere ait Kültürel Kuruluşlar (Cultural Organizations)'ın Ermeni kimliğinin Birleşik Devletler'de yaşatılması bağlamındaki çalışmaları ve yeni nesil Ermenilere Ermenilik ruhunu aşılması gayretini sürdürmesi bakımından

⁴⁷ Örneğin bu durum General Society of Vasbourgan'ın amaç ve faaliyetlerinde açıkça belirtilmiştir. (AAA, s.27.)

⁴⁸ AAA, s.26-27.

⁴⁹ AAA, s.27.

⁵⁰ Bunun için bkz. Pan-Sebastia Rehabilitation Union'ın amaç ve faaliyetlerine.(AAA, s.28.)

önemli bir faaliyet yürütmektedirler. Bu örgütlerin 89'u ABD'de çeşitli eyaletlerde 15 tanesi ise Kanada'da bulunmaktadır. Bu kuruluşlardan bazılarının amaç ve faaliyetleri şöyledir:

A.G.B.U. Central Committee of America East: 1906 yılında New York'ta kurulan bu derneğin amacı, her nerede Ermeni varsa, eğitimsel, kültürel, fiziksel, manevî ve ahlakî gelişimini desteklemek. Her nerede yardıma muhtaç Ermeni varsa tespit edip, genel refah düzeyini iyileştirmek, iş ve meslek kazandırmak. Bu insanlara hibe olarak yardımda bulunmak veya borç para vermek, öğrenciler için burs sağlamak gibi hizmetlerin yanı sıra yine Birleşik Devletler'deki Ermeniler için anaokulları, ilkokullar, liseler ve kolejler açmak gibi faaliyetler yürütmektir.⁵¹

A.G.B.U. Cleveland Chapter: 1906 yılında Ohio Cleveland'da kurulan bu dernek tamamen A.G.B.U. Central Committee of America East'ın amacı doğrultusunda hizmet vermektedir. Yukarıdaki faaliyetlere ilave olarak bu amaçlara hizmet edecek projeler üretmek, programlar geliştirmek ve enstitüler kurmak gibi çalışmalar yürütmektir.⁵²

AGBU President's Club: 1975 yılında Virginia Arlington'da kurulmuştur. AGBU President's Club, Ermeni gençlerine yönelik programlar için (A.G.B.U.) Genel Ermeni Yardımsever Birliği'ne özel destek sağlayan önemli bir bağış kurulusudur. Bu dernek, A.G.B.U. New York Yazlık İntörn Programına (A.G.B.U. New York Summer Intern Program) ve A.G.B.U. Los Angeles Yazlık İntern Programına (A.G.B.U. Los Angeles Summer Intern Program) maddî destek sağlar ve bu programları yürütür. AGBU President's Club, Alex ve Marie Manoogian kurumlarıyla birlikte Michigan Üniversitesinin Erivandaki Ermeni Dili Yazlık Enstitüsünün Sponsorluğunu yapar. Bu dernek ayrıca "Aram Khachaturian Müzik Ödülü" nün hem sponsorluğunu hem de organizasyonunu yürütür.⁵³

Ararat Foundation: Ermeni tarihi, müziği, sanatı, üzerine seminerler organize etmek, Ermeni kültürü ve Hıristiyanlık inancının yayılmasına katkıda bulunmak, bu amaçla Ermeni Amerikan kiliselerine, kolejlere ve Hıristiyan derneklerine İncil dağıtmak; Ermenice el yazması kitapların ortaya çıkarılması için araştırmalar yürütmek; konferanslar organize etmek ve Ermenistan

⁵¹ AAA, s.29.

⁵² AAA, s.29.

⁵³ AAA, s.30.

depremi mağdurlarına yardım sağlamak gibi faaliyetler yürütmektedir.⁵⁴

Armenian American Citizens' League of California: 1931 yılında California Fresno'da kurulan AACL'nin beş tane şubesi vardır. Derneğin amacı maddeler halinde şöyle sıralanmıştır.

1-Amerika Birleşik Devletleri'nin bütün yasal kurum ve kuruluşlarını ve anayasasını savunmak ve el üstünde tutmak,

2-Kanuna ve düzene itaati teşvik etmek,

3-Amerikan Demokrasisinin yüksek idealleri ve Amerikan vatandaşlığının imtiyazlarına minnettarlık duygusunun gelişmesini desteklemek,

4-Yardım amaçları, Ermeni eğitim ve kültür hizmetleri için maddi destek sağlamak ve yaratmak,

5-İyi vatandaşlık ve adil bir yaşam için gerekli bilgiyi, yurttaşlık şuurunu bir bütün olarak toplumu içerisinde ve kendi üyeleri içerisinde geliştirmek ve desteklemek,

6-Karşılıklı yardımseverlik ve işbirliği ruhuna dernek üyelerinin kendisini adamayı kutsallaştırmaktır.⁵⁵

AACL, Ermeni öğrencileri için burs, ABD'de yardıma muhtaç Ermeniler için hibe yoluyla bağış ve borç para yardımında bulunmak gibi faaliyetler yürütmektedir.⁵⁶

Armenian American Culturel Society of Las Vegas: 1976 yılında kurulmuştur. AACCS'nin amacı, Birleşik Devletler'deki Ermeni diasporasına, Ermeni tarihini, kültürünü, gelenek ve göreneklerini öğretmeyi amaçlamaktadır. AACCS, ayrıca Las Vegas'a yeni gelen Ermeniler'e yardım etmektedir.⁵⁷

Armenian Association of Greater Baltimore: 1944 yılında kurulmuştur. Amacı, Ermeni yetimhanelerine yardım, Ermenistan'a yakıt yardımı gibi önemli Ermeni sorunları için mali destek sağlamaya çalışmak ve diğer Baltimore Ermenileriyle Ermeni kültürünü ve dilini paylaşmaktır.⁵⁸

⁵⁴ AAA, s.30.

⁵⁵ AAA, s.31

⁵⁶ AAA, s.31.

⁵⁷ AAA, s.31. 1968 yılında Ohio Toledo'da kurulan Armenian Association of Toledo'da AACCS gibi tamamen aynı amaçlar için hizmet vermektedir. (AAA, s. 32.)

⁵⁸ AAA, s.32.

Armenian Culturel Association of Washington (ACA): 1988 yılında kurulan dernek, Washington'da Ermeni kültürünü, sanatını, dilini, müziğini geliştirmek, tanıtmak için faaliyet yürütmektedir. Derneğin "ACA Dil Laboratuvarı" isimli bir günlük Cumartesi okulu ve "ACA Newsletter" isimli bir bülteni vardır.

Armenian Culturel Organization of Minnesota (ACOM): 1980 yılında kurulmuştur. Kuruluşun amacı: Ermeni tarihini, dilini kültürünü korumak ve geliştirmek için üyelerini teşvik eden faaliyetleri ve programları yürütmektir. Bu genel amacın dışında özellikle Minnesota çevresi için, Ermeni tarihi yanında dil ve kültür hizmeti programlarını yürütmek, dini siyasi ve sosyal farklılıkları göz önünde tutmadan katılımı teşvik eden bir çevre yaratmak ve üyeleri arasında bir aheng, uyumun oluşturulmasına etkin bir biçimde yardımcı olmaktır. Ayrıca Minnesota çevresindeki Ermeni asıllı insanların Ermeni kültürüne ilgi duyan dostlarına ve akrabalarına Ermeni kültürünü tanıtmak için toplantılar ve tanışma günleri tertip etme gibi faaliyetleri sürdürmektedir. Derneğin "ACOM Newsletter" isimli bir bülteni mevcuttur.⁵⁹

Armenian Network of America, Inc. (A.N.A.): 1983 yılında New York'ta ve 1984 yılında Washington D.C. de kurulmuştur. Üç şubesi vardır. Bu örgüt Amerikalı Ermenileri sosyo-kültürel ve mesleki uzmanlık alanlarında bir araya getirme, birbirlerinden haberdar etme, Amerikalı Ermenilerin ilgi alanını destekleme ve dünya çapında Ermeniler'in yüz yüze kaldığı sorunlara yönelme ve onlara çözüm arama gibi amaçlarla çalışmalar yürütmesinin yanı sıra mesleki uzmanlık programları, kültürel programlar ve Ermenistan'da son gelişmeler, Ermeni sanatı, mesleki uzmanlık gelişimini içeren aylık olarak düzenlenen güncel konular üzerine konferanslar gibi aktiviteleri yürütmektedir. Bu faaliyetlere ilave olarak A.N.A. "Inroads to the Armenian Network" isimli yayını çıkarmaktadırlar.⁶⁰

Tekeyan Culturel Association (TCA): İlk olarak 1964 yılında Quebec Kanada'da kurulan TCA daha sonra 1967 yılında Ontario Kanada ve 1969 yılında da New York'ta kurulmuştur. Politik bağlantı olarak Ramgavar Partisi'ne bağlıdır. Quebec Kanada'daki TCA'nın 12 şubesi vardır. Ontario Kanada'daki TCA'nın 3, New York TCA'nın ise 14 şubesi vardır. Genel olarak amaç ve faaliyetleri: Konferanslar, sergiler, kutlamalar, konserler ve TV

⁵⁹ AAA, s.33.

⁶⁰ AAA, s.35. Ayrıca bkz. Armenian Network of America, Inc. için www.armnet.org

programlarını destekleme gibi çalışmalarının yanı sıra Ermeni gençleri arasında kültürel aktiviteleri yürütme, Ermeni öğrencilerine, okullarına hatta üniversitelerine maddî destekte bulunma gibi çalışmaların içerisinde yer alırlar. Kitap satış hizmetleri ve "Arch. Vazken Keshishian Kütüphanesi" vardır. "ABAKA Armenian Weekly" diye birde gazete çıkartmaktadırlar.⁶¹

Yukarıdaki örgütlere ilave olarak, Ermenistan'a sağlık, eğitim ve refah konularında yardım etme amacıyla kurulan Bay Area Friends of Armenia (BAFA),⁶² ABD ve Ermenistan'daki halkları kaynaştırmak, Ermeni halkının geleneklerini devam ettirmek ve Ermenistan depreminden zarar görenlere yardım gibi konularda faaliyet yürüten Armenian Society of Greater Kansas City (ASGKC),⁶³ Cambridge ve Massachusetts ile Ermenistan (Erivan) arasında eğitim, kültürel ve diğer alanlarda sıkı ilişkiler içerisinde olan Cambridge-Yerevan Sister City Association, Inc.,⁶⁴ Ermeni tarihi binaları vs. gibi restore etme işini misyonu olarak kullanan ABD ve Kanada'da altı tane şubesi bulunan Land and Culture Organization, Inc.(LCO),⁶⁵ ve benzer alanlarda çalışan bir çok örgüt bulunmaktadır.

Birleşik Devletlerde faaliyet gösteren ve oldukça ilginç olan Ermeni Kuruluşları da bulunmaktadır. Örneğin Bekar Ermenileri bir araya getirerek tanıştırmaya hizmet veren kuruluş bunlardan birisidir. (Dating Service Organizations). Bunlar Armenian Singles Group ve Hye Introductions, Inc. olmak üzere California'da iki kuruluş olarak hizmet vermektedir.

ABD California'da American University of Armenia, Davitian & Mariamian Armenian Educational Foundation ve Mekhitarian Educational Foundation olarak faaliyet gösteren eğitim kuruluşlarının yanı sıra Washington D.C.'de bulunan Armenian American Action Committee, New Jersey'de Armenian American Support & Education Center, Ontario Kanada'da Armenian Educational Committee Center & Armenian Community Center, New York'ta Armenian National Education Committee Ermenilerin eğitimi alanında çalışmaktadırlar. Bu kuruluşlar genel olarak Kanada ve ABD'de haftada tek gün eğitim yapan (One-day School) Ermeni okullarının kalitesi ve etkinliğini iyileştirmeye çalışmanın

⁶¹ AAA, s.40.

⁶² www.bafa.org

⁶³ AAA, s.36.

⁶⁴ AAA, s.37.

⁶⁵ www.lcousa.org

Birleşik Devletler’de ikisi California’da olmak üzere Michigan, Connecticut, New Jersey, New York ve Nevada’da toplam yedi vakıf ABD ve dünyanın diğer yerlerindeki Ermeni çıkarları için hizmet vermektedir.

yanı sıra bu okullara gelen her öğrenciye Ermeni kültürünü ve dilinin bilgisi temelinde Ermenilik ruhunu naksetmeye çalışmaktadırlar. Ayrıca bu kuruluşlar kendi toplumunda Ermeni eğitimi için kendisini derin bir ilgiyle adanmış olan bütün gönüllü mesleki uzmanları toplamaya çalışır, görevlendirmeler yapar, tavsiyelerde bulunurlar. Eğitim materyallerini ve okullara ders kitaplarının dağıtımını yaparlar. Bunlara ilave olarak öğretmen eğitimi seminerleri yürütmek, öğrenciler için festivaller, eğitim programları, akademiler ve deneysel okullar için sponsor bulma ve diğer bölgesel aktiviteleri yürütürler.⁶⁶

Birleşik Devletler’de ikisi California’da olmak üzere Michigan, Connecticut, New Jersey, New York ve Nevada’da toplam yedi vakıf ABD ve dünyanın diğer yerlerindeki Ermeni çıkarları için hizmet vermektedir. ABD’de vakıfların yanısıra Edebiyat Dernekleri (Literary Organizations),⁶⁷ Bakımevleri ve Nekahat Hastahaneleri (Nursing Homes and Convalescent Hospitals),⁶⁸ Gösteri-Temsil ve Bağlı Sanat Grupları (Performing and Allied Arts Groups),⁶⁹ Hayırsever Kuruluşlar (Philanthropic Organizations)⁷⁰ Mülteci Yerleştirme Kuruluşları (Refugee Resettlement Organizations),⁷¹ Sosyal Hizmet Kuruluşları (Social Service Organizations),⁷² Öğrenci Kuruluşları (Students’ Organizations "College and University")⁷³ ve Gençlik Kuruluşları (Youth Organizations)⁷⁴ kapsamında birçok Ermeni kuruluşu faaliyet göstermektedir.⁷⁵

⁶⁶ AAA, s.41-42.

⁶⁷ İki Ermeni Edebiyat Derneği, New Jersey ve California’da faaliyet göstermektedir.

⁶⁸ ABD’de Ermenilere ait toplam 9 Bakımevi ve Nekahat Hastahanesi bulunmaktadır.

⁶⁹ Bu derneklerin sayısı 29’dur. Bunlardan iki tanesi Kanada’dadır.

⁷⁰ 16 Hayırsever Kuruluş mevcuttur.

⁷¹ 4 tane Mülteci Yerleştirme Kuruluşu faaliyet göstermektedir.

⁷² Bir tanesi Kanada’da olmak üzere toplam 14 kuruluş çalışma yapmaktadır.

⁷³ Beş tanesi Kanada’da olmak üzere toplam 69 Öğrenci Derneği Birleşik Devletler’de çalışma yürütmektedir.

⁷⁴ 10 Gençlik Kuruluşu bulunmaktadır.

⁷⁵ Bu kuruluşların geneli için bkz. AAA’ a.

3. ABD ve KANADA'DA ERMENİ YAYIN ORGANLARI

3. 1. ABD ve Kanada'da Yayın Yapan Ermeni Gazeteleri (Günlük ve Haftalık)

Birleşik Devletlerde haberleşme ve kamuoyunu oluşturma araçlarında genel itibariyle "Ermeni Sorunu" yoğun bir şekilde yer almaktadır. Bu yoğunluk özellikle Nisan ayında başlayıp Mayıs ayı sonuna kadar devam etmektedir. Son yıllarda yılın hemen tamamını kaplamaya başlamıştır. ABD'de genel basın yayın organları arasında Ermenilere en büyük desteği veren gazete the New York Times'tir. Bu gazetenin en büyük özelliği taraflı bir şekilde sadece Ermeni görüşlerini yansıtmasıdır.

Gerek Kanada gerekse Birleşik Devletler'deki Ermeni yayın organları Hınçak ve Taşnak örgütleri tarafından yönlendirilmektedir.

ABD'de yayın yapan en eski gazete 1899 yılında yayın hayatına başlayan ve sadece Ermenice olarak çıkan Hairenik Weekly adlı gazetedir. Bu gazeteyi Sosyal Demokrat Hınçak Partisi'nin sahip olduğu Eritassart Hayastan adlı gazete takip etmektedir. 1903 yılında çıkartılmaya başlayan gazete Ermenice ve İngilizce olarak New Jersey'de yayın yapmaktadır. ABD'de yayınlanan bir diğer gazete de Asbarez Armenian Daily'dir. 1908 yılında kurulan gazete California'da Ermenice ve İngilizce olarak çıkmaktadır. Bu gazeteleri 1922 yılında çıkan ve bu gün Massachusetts'de aylık olarak yayın hayatına devam eden Bakiar Monthly ve yine aynı tarihte yayın hayatına California'da başlayan, haftada iki gün Ermenice olarak çıkan Nor Or Semi-Weekly adlı gazeteler izlemektedir. Bu gazetelerin dışında kuruluş tarihlerine göre Massachusetts'de sadece İngilizce olarak çıkmaya başlayan Armenian Mirror Spectator gazetesi, 1933 yılından beri İngilizce ve haftalık olarak çıkartılmaya başlayan Armenian Weekly, İngilizce olarak 1958 yılından beri yayın yapan (ABD'de Ermeniler için İngilizce olarak çıkan en eski gazete) California Courier gazetesini saymak mümkündür.⁷⁶

⁷⁶ AAA, s.108.

Bu gazetelere ilave olarak Quebec Kanada'da Abaka Weekly ve Horizon Armenian Weekly, California'da Armenian Life Hai Gyank Weekly, Vozni, Paros Bi-Weekly, Nor Gyank New Life Weekly, New Armenia Daily, Massis Armenian Weekly, Kamarak Weekly, Yerkoonk, Nor Seroond, Armenian Observer ve New York'ta Armenian Reporter gazeteleri yayınlanmaktadır.⁷⁷

3. 2. Ermeni Çalışmaları Süreli Yayınları

Ermeni Çalışmaları üzerine Birleşik Devletlerde yaklaşık olarak 17 süreli yayın çıkartılmaktadır. Bu yayınların 5'i California'da, 3'ü New York'ta, 4 tanesi Massachusetts'de, 2'si Ohio'da diğerleri ise Washington, D.C., Michigan ve Illinois'te yayınlanmaktadır. Bu yayınların sadece 4 tanesi Ermenice ve İngilizce olarak yayınlanmakta 13 tanesi ise tamamı İngilizce olarak çıkartılmaktadır. Bunlar aşağıda sıralanmıştır.

- *Annual of Armenian Linguistics
- *Annual of the Society for the Study of Caucasia University of Chicago Slavic Language Dept.
- *Ararat Magazine A.G.B.U.
- *Armenian Behavioral Science Association Bulletin c/o Social Sciences Division
- *Armenian Numismatic Journal
- *Armenian Review
- *Armenian Studies at Columbia University Newsletter
- *Aspora
- *Hye Sharzhoom (Armenian Action)
- *Journal of Armenian Studies
- *Journal of the Society for Armenian Studies Dept. of Near Eastern Languages
- *Locus U.C.L.A.
- *NAASR Newsletter
- *Navasart
- *RAFTA Journal of Armenian Poetry
- *Society for Armenian Studies Newsletter c/o Armenian Research Center
- *TransCaucasus: A Chronology⁷⁸

⁷⁷ AAA, s.107-109.

⁷⁸ Bu süreli yayınlar için bkz. AAA, s.110-112.

3. 3. Bültenler ve Dergiler

ABD ve Kanada'da Ermenilerin çıkarmış oldukları bülten, kısa haber bülteni (newsletter) ve dergi toplam sayısı 118'dir. Bunlardan, Nor Ayk, Pourastan, Toronto A.G.B.U., Canada Armenian Press, Gantegth gibi yayınlar Kanada'da çıkmaktadır. Geriye kalan 113 yayın ise Birleşik Devletler'in çeşitli eyaletlerinde yayınlanmaktadır.

California'da Armenian International Magazine, Locus, Navasart, Armenian Professional Society Bay Area Newsletter, Calvary Messenger, Forty Martyrs Armenian Apolostic Church of Orange Country Bulletin, Gantegth, Harvest, Haytoug, Hie Tbrotz, Holy Cross Armenian Apolostic Cathedral, Hoosharar, Hromgla, Hye Booj Health Quarterly, Immanuel, Kach Nazar Monthly, Lifeline, Loos, Mashdots Periodical, Menk, Meshag Publishing Report, Mesrobian Reporter, Mother Church, Nakhagoch, Navasart Monthly, Oshagan, Our Voice, Pari Loor (Van Nuys'da), Pari Loor (Los Angeles'ta), Pilgrims Progress, Saint Garabed Armenian Apolostic Church Bulletin, Saint James Armenian Apolostic Church Newsletter, Saint Mary Armenian Church of Yetteem Bulletin, Saint Mary's Armenian Church Bulletin, Saint Vartan Voice, Saint Sahag and Mesrop Armenian Church Bulletin, School Life, Seeds, Shoghagat, Shrijapat, Tertig, Varak, Verelk, Voice, Noor Loos, Window View of the Armenian Church, Yerchanic Hoos.

New Jersey'de A.G.A.U. Bulletin, AMAA News, Beacon, Chah, Eritassard Hayastan, Gantegth, Hyedoun, Journal of the Association of Armenian Information Professionals, Lradoo, Saints Vartanantz Newsletter.

New York'ta A.G.B.U. News Magazine, AGBU/AIS, Armenian Church Monthly, Armenian Evangelical Church of New York Bulletin, Eternal Flame, Hoosharar (Armenian Edition), Hope, Loosaper, Nareg, New York Armenian Home for the Aged Newsletter, News From Your Seminary, Nor Sebastia, Outreach, Saint Sarkis Armenian Apolostic Church of Niagara Falls Bulletin, Shoghagat, Sunrise, Tebi Yergir (Toward the Land), Zong, Zuartnotz.

Massachusetts'de NAASR Newsletter, Armenian Artists Association of America Newsletter, Armenian Library and Museum of America Newsletter, Dadjar, First Armenian Church of Belmont Bulletin, Hai Sird, Loosavorich, Loos, Sanahin, Soorhantag.

Michigan'da Armenian Congregational Church of Greater Detroit, Ereponi Visions, Vartenik.

Illinois'te Lantern, Pevr Monthly, Saint Gregory Armenian Apolostic Church Bulletin. Bunların yanı sıra Washington'da Azdarar Gazett. Washington, D.C. 'de Shnorhali. Connecticut'ta The Church Bell, Loosaper. Rhode Island'da Gantegh, Paros. Florida'da Gomidas. Pennsylvania'da The Illuminator, Louys. Maryland'da Mashtots. PA'da Mer Doon, Saint Mark's Parish News. New Hampshire'de Mount Ararat News. Wisconsin'de Nareg, Varak. Ohio'da Paros. Texas'ta Saint Kevork Armenian Church. Virginia'da Sevan Newsletter vs. gibi yayınlar çıkartılmaktadır.

3. 4. TV-Radyo Programları

Ermenilere ait 3'ü Quebec Kanada'da, 22'si Birleşik Devletlerde olmak üzere İngilizce ve Ermenice yayın yapan 25 radyo programı bulunmaktadır.

Quebec Kanada'da: Hamazkayin Armenian Radio Hour, Tekeyan Armenian Radio Hour, Tele-Armenia isimli programlar yayınlanıyorken ABD'de Michigan'da: ARARAT Amateur Net, Heritage of Armenian Culture, Armenian Radio Hour of Metropolitan Detroit, California'da: ARARAT Net Western North America, Armenian American Radio Hour, Armenian Tele-Radio, Fresno Armenian Radio Hour, Hamazkayin Armenian Radio Hour, Hye Oozh Armenian Radio Show, Menk Talk Show, Spuirk Armenian Radio Hour, Massachusetts'de: Armenian Culturel Hour, Armenian Heritage Radio Program, Armenian Independent Broadcasting, New Jersey'de: Armenian Outreach Radio, Armenian Radio Hour of New Jersey, Sound of Armenia ve bunların yanında Rhode Island'da: Armenian Radio Hour, Illinois'te: Armenian Radio of Cleveland, Pennsylvania'da: Armenian Radio Hour of Philadelphia ve Washington, D.C. de: Voice of America (Armenian Service) isimli radyo programları yayınlanmaktadır. Bu radyo

Ermenilere ait 3'ü Quebec Kanada'da, 22'si Birleşik Devletlerde olmak üzere İngilizce ve Ermenice yayın yapan 25 radyo programı bulunmaktadır.

programları farklı kanallardan farklı günlerde ve farklı saatlerde yayın yapmaktadırlar. Örneğin California'dan KTYM 1460 kanalından yayın yapan Armenian American Radio Hour, Cumartesi geceleri saat 3.00'dan 4.00'a kadar bir

saatlik, Pazar günleri ise sabah 10.00'dan 11.00'a kadar bir saatlik yayın yapmaktadır. Yine 1943 yılında kurulan ve WNZK 690 AM kanalından Ermenice ve İngilizce yayın yapan, Armenian Radyo Hour of Metropolitan Detroit, Pazar günleri saat 10.00- 11.00 arası bir saatlik program yapmaktadır.⁷⁹

ABD'de ve Kanada'da yayın yapan Ermenilere ait televizyon programlarının sayısı ise 10'dur. Bu TV programlarının 4'ü Kanada'da, 6'sı ise ABD'nin yalnızca bir vilayetinde yayın

Genel olarak bu radyo ve televizyon programları Ermenilere yönelik kültürel hizmetler verirken, Ermenileri bir arada tutma ve Türkiye'ye yönelik son derece bölücü yayınlar içeren programları kapsamaktadır.

yapılmaktadır. Bunlardan Andre Danik Show, Armenia Today, Armenian Teletime, Tele Armenia, Horizon Armenian T.V. ve Nor Serount adlı TV programları California'da, Araratian T.V. Program, Armenorama T.V. Program, Hay Horizon Armenian Television ve Tele-Armenia isimli programlar ise Kanada'da yayın yapmaktadırlar. Bu programlar da radyolar gibi çeşitli kanallarda, belirli günlerde ve

belirli saatlerde yayın yapmaktadırlar.⁸⁰ Genel olarak bu radyo ve televizyon programları Ermenilere yönelik kültürel hizmetler verirken, Ermenileri bir arada tutma ve Türkiye'ye yönelik son derece bölücü yayınlar içeren programları kapsamaktadır. Örneğin: Türk-Amerikan Dernekleri Federasyonu Başkanı Egemen Bağış'ın şu sözleri Ermeni Paranoyası'nın ne kadar vahim bir hal aldığını göstermesi ve ABD'deki bu programların içeriğini ortaya koyması bakımından oldukça düşündürücüdür:

"Öyle olaylar yaşıyoruz ki bazen beş yaşındaki bir Ermeni kızını televizyona çıkartıyorlar; *"Sana köpek dediğimiz zaman aklına ne geliyor?" sorusunu sorduklarında "Türkler" cevabını veriyor. Yani bu beyin yıkama olayı çok küçük yaşlardan başlıyor*"⁸¹ demektedir.

⁷⁹ AAA, s.183-185.

⁸⁰ AAA, s.186.

⁸¹ www.nethaber.com/haber/haberler/0.1082, 34254-6.00.html

4. ABD VE KANADA'DA ERMENİ KİLİSELERİ

4. 1. Başlıca Ermeni Kiliseleri

ABD'de Doğu Piskoposluk Bölgesiyle bağlantılı olan 55, Batı Piskoposluk Bölgesiyle bağlantılı 20 kilise vardır. Kanada 'da Doğu Piskoposluk Bölgesiyle bağlantılı 12 kilise bulunmaktadır. Bunların dışında doğrudan Doğu Piskoposluğuna bağlı 28, Batı Piskoposluğuna bağlı 13, Kanada Piskoposluğuna bağlı olan 9 Ermeni kilisesi vardır. Ayrıca Roma Katolik Kilisesi'ne Birleşik Devletlerde bağlı 7, Kanada'da 2 Ermeni kilisesi bulunmaktadır. Evangelical yani Protestan mezhebine bağlı Ermeni kilise sayısı ise ABD'de 38, Kanada'da 8'dir.⁸²

Yukarıda Ermeniler'in genellikle 1915 tehciriyle birlikte dünyanın çeşitli bölgelerine dağıldıklarını ve böylelikle bir Ermeni diasporasının oluştuğunu iddia ettiklerini belirtmiştik. ABD'deki

Kiliselerin kuruluş tarihleri değerlendirilmeye alındığında 1915 öncesinde dünyanın diğer bölgelerinde olduğu gibi ABD'de de karakteristik bir Ermeni diasporasının oluştuğu farkedilecektir.

kiliseler incelendiğinde durumun hiç de böyle olmadığı ortaya çıkar. 1881 yılında Massachusetts'te Armenian Evangelical Church of the Martyrs'in inşa edilmesi, 1889'da Rhode Island'da Armenian Euphrates Evangelical Church'ün inşa edilmesi, 1892'de yine Massachusetts'de First Armenian Church of Belmont inşa edilmesi, 1896'da Armenian Evangelical Church of New York'un inşası, 1897'de California'da First Armenian Presbyterian Church'ün inşası ve devamla 1898'de New Jersey'de Armenian Presbyterian Church, 1900'de Pennsylvania'da Holy Trinity Armenian Apolostic Church, 1901'de yine California'da Pilgrim Armenian Congregational Church, 1907'de New York'ta United Armenian Calvary Congretional Church, 1910'da California'da Saint Gregory the Illuminatör Armenian Church, yine New York'ta Saint Illuminator's Armenian Apolostic Cathedral ve 1914 yılında California'da Holy Trinity Armenian Apolostic Church inşa edilmiştir.⁸³ Kiliselerin kuruluş tarihleri değerlendirmeye alındığında 1915 öncesinde dünyanın diğer bölgelerinde olduğu gibi ABD'de de karakteristik bir Ermeni diasporasının oluştuğu farkedilecektir.

⁸² AAA, s.103.

⁸³ AAA, s.73-103.

Hemen hemen ABD'genelinde bütün eyaletlere dağılmış olan bu kiliseler yoğun olarak California, New York ve New Jersey'de bulunmaktadır. ABD ve Kanada'da bulunan Ermeni kiliseleri, dini etkinliklerin ötesinde daha çok farklı alanlarda faaliyet göstermektedirler. Her kilise bulunduğu bölgedeki yöre Ermenileri'ne kültürel etkinlikler alanında da sponsorluk yapmakta ve ABD'de Ermenilerin düzenlemiş oldukları festivallere her yıl düzenli olarak katılmaktadır.⁸⁴ Düşünüldüğünün aksine yani bir kilisenin asli görevi olan dini öğretmek, insanlara sevgiyi, kardeşliği aşılama gibi asli bir görevi ifa etmek varken, bahsi geçen kiliseler Birleşik Devletler'de yaşayan diaspora Ermenileri'ne sevgi yerine kini, kardeşlik yerine düşmanlığı aşımaktadırlar. Bunun en bariz delillerinden birisi, bu kiliselerde her yıl düzenlenen (sözde) soykırımı anma günlerinde ortaya çıkmaktadır.⁸⁵

4. 2. ABD' de Eçmiyazin-Antilyas Kavgası

Gerçekleşen ilginç vakalardan birisi de Eçmiyazin-Antilyas arasındaki rekabetin ABD'de son derece vahim bir şekilde patlak vermesidir. Antilyas Katogigosluğu'nun Eçmiyaz'in Katogigosluğu'nun ruhani üstünlüğünü 1933 yılında tanımaması ile başlayan bu ikiliğin aynı yıl içerisinde New York'da Holy Cross Ermeni Kilisesi'nin mihrabında Noel ayını düzenleyen ve Eçmiyazin'i destekleyen Başpiskopos Gevond Turyan'ın Taşnak teröristler tarafında öldürülmesiyle su yüzüne çıkmış olmasıdır. Öyle ki temel fikir ayrılıkları 1956'ya kadar devam etmiştir. Sonunda Eçmiyazin Katogigosluğu'na bağlılığı reddeden kiliseler, Antilyas'a bağlılığı kabul ederek Eçmiyazin'den ayrılmışlardır. Söz konusu anlaşmazlık ve çatışmalar gerçekte Eçmiyazin'in Hınçak ve Ramgavar örgütlerinin kontrolü altında olmasından, Antilyas Katogigosluğu'nun ise Taşnak kontrolünde bulunmasından kaynaklanmaktadır. Yukarıda da bahsedildiği üzere ABD'deki Ermeni kiliselerinin siyasetin içerisinde yer almaları ABD' yönetiminin de Soğuk Savaş döneminin doruğa çıktığı yıllarda Ermeniler üzerindeki siyasi manevralarını kolaylaştırmıştır. 1950'li yıllarda CIA ve Taşnak işbirliği bunun en önemli göstergelerinden birisidir. Bahsi geçen dönemde CIA, Sovyet aleyhtarı Taşnaklar'ı ve Antilyas Katogigosluğu'nu, Eçmiyazin Katogigosluğu'nun çıkarlarına karşı kullanma eğiliminde bulunmuştur. Antilyas Katogikosu I.

⁸⁴ Bkz. Armenian Church of San Antonio'nun faaliyetlerine. (AAA; s.74.)

⁸⁵ Bkz. Hooly Trinity Armenian Apolostic Church, Saint Gregory of Nareg Armenian Church (AAA, s.76-77.)

Horen, 28 Nisan 1967'deki Avrupa gezisinde Papa ile görüşmüştür. Bu hareketiyle I. Horen Hıristiyanlık tarihinde ilk defa Vatikan'ı ziyaret eden Gregoryen Katogikosu olmuştur. Bu ziyaretten sonra da Cenevre'deki Dünya Kiliseler Birliği Merkezi'ni ziyaret etmiştir. Bu seyahatten hemen sonra bu defa Eçmiyazin Katogikosu I.Vasgen Cenvrede adı geçen merkezi ziyaret etmiştir. Bu rekabet Vatikan'ın desteğini kazanarak nüfus elde etme gayretlerinden başka bir şey değildir. 1968 yılında Birleşik Devletleri ziyaret eden Eçmiyazin Katogikosu I.Vasgen, yalnızca Washington ve Chigago valileri ile görüşebilmişken, 10 Nisan 1969 tarihinde ABD'yi ziyaret eden Antilyas Katagikosu I. Horen, New York havalanında ABD adına temsilcilerinde bulunduğu kalabalık bir topluluk tarafından karşılanmış ve daha sonra Başkan Nixon ve yardımcısı tarafından kabul edilmiştir. Katogikos I. Horen Başkan'a ve yardımcısına "üstünlük nişanı" olarak kabul edilen "Kilikya Büyük Haç Nişanı" takmış ve yaptığı konuşmada ABD'nin Ermeni Davası'na sahip çıkmasını istemiştir.⁸⁶

28 Nisan 1974'te, Chicago Televizyonu'nda (dinî muhtevada program yapan) "Everyman" adlı programda işlenen "Ermenilik" konulu yayın, Chicago Kiliseler Federasyonu tarafından yayına konulmuştur. Taraflı bir şekilde yönlendirilen programda objektiflik görüntüsü vererek kamuoyunu etkilemek amacıyla biri Ermeni, ikisi Amerikalı ilim adamı ve (sözde) soykırım şahidi bir Ermeni kadını konuşturmuşlar ve Türkler ve Türkiye aleyhine propaganda yapmışlardır. Konuşmacılar, genelde her platformda tekrarladıkları iddialarını tekrarlamışlar ve bir gün Sovyet Ermenistanı'nın Komünizim boyunduruğundan kurtulması durumunda, bunun arkasının geleceğini belirtmişlerdir. Adı geçen programda Ağrı Dağı çevresindeki (sözde) Ermeni topraklarını Tanrı'nın bir gün kendilerine vereceğine inandıklarını, bunun için aralarındaki anlaşmazlıkları bırakarak işbirliği yapmaları gerektiğini ve Türkiye'ye karşı birlikte mücadele vermeleri lazım geldiğini beyan etmişlerdir.⁸⁷

⁸⁶ Uras, Tarihte Ermeniler....., s.CV., İter, Ermeni Kilisesi ve Terör, Ankara, 1999, s.88-90. "I.Horen'in, 1970'li yılların başında, doğum yeri olan Kıbrıs'a yaptığı ziyarette, Makaryos'a "Kilikya Haçı"ni vermesi yüzyıllardır aralarında derin anlaşmazlıklar bulunan Ermeni Gregoryen ve Grek Ortodoks kiliseleri arasında uzlaşma, işbirliği ve ittifak ortamı doğurmuştur. Bilâhare, 1974 Kıbrıs Başı Harekatı esnasında, Ermeni fanatikler, kilisenin riyasetinde Rum yandaşları ile güçlerini birleştirerek, Türkiye'ye ve Türk milletine karşı, haysiyet kırıcı, hakaretimiz ve iftira dolu ortak bir kampanyaya girişmek üzere kaynaklarını birleştirmişlerdir. Aslında ortam, Ermeni ve Rum kil'seleri için uygundu. Herşeyden önce, eski suç ortakları idiler. Çünkü, Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele dönemlerinde, birbirlerinin sırtlarını sıvazlayarak, İtilâf Devletleri marifeti ile Anadolu'da bir Ermeni ve Rum devleti kurmayı denemişlerdi." (İter, Ermeni Kilisesi....., s.90.)

⁸⁷ İter, Ermeni Kilisesi, s.95.

1987'de Birleşik Devletlere giden Eçmiyazin Katogigosu I. Vasgen, çeşitli eyaletlerde ayinler ve toplantılara katılmış ve buralardaki Ermeni asıllı Amerikalılara "Ermenistan'a dönüş" temasını işlemiştir. Bu gezisi sırasında New York, San Francisco ve Los Angeles'ı ziyaret etmiş daha sonra Kanada'ya geçmiştir. Burada yaptığı konuşmalarda, Avrupa Parlamentosu'nun (sözde) soykırımı kabul etmesinden sonra Birleşmiş Milletler'in aynı konuda karar alması gerektiği ve (sözde) soykırımın tanınmasının, Hıristiyan bilincinin ve Hıristiyan adaletinin temel konusu olduğu ve bir gün Ağrı Dağı'nın etrafında yeniden bir araya gelineceği gibi temaları işlemiştir.⁸⁸

4. 3. ABD'de Ermeni Kiliselerinin Teröre Verdikleri Destek

Ermeniler'in Türklere yönelik propaganda savaşında Ermeni kiliselerinin etkin bir rolü olduğu bugün artık rahatça gözlenebilmektedir. Bu kiliselerin Ermeni terörüne verdikleri desteğin yanı sıra, sürekli olarak Türkiye'yi tedirgin etmek, Ermeni millî bilincini ayakta tutmak, kiliseye bağlılığı artırmak gibi faaliyetleri bulunmaktadır. Finansal olarak iyi bir şekilde destek alan bu Ermeni kiliseleri, dine, ahlaka ve insanlığa aykırı olarak, hiçbir zaman Ermeni terörünü kınamamışlardır.⁸⁹ Aksine Ermeni terörü diye bir şeyin varlığını dahi kabul etmemişlerdir. Örneğin: ABD'de Boston civarında Watertown'da yaşayan Ermeni Papazı Vartan Hartunyan Ermeni terörünü reddetmektedir.⁹⁰

28 Ocak 1982 yılında Türkiye'nin Los Angeles Başkonsolosu Kemal Arkan'ı şehit eden ve yargılanarak mahkum edilen Lübnan asıllı Hampig Sasunyan için 21 Kasım 1983 tarihinde California Montebello'da bulunan "Kutsal Haç Ermeni Resul Kilisesi"nde "Hampig Gecesi" adı verilen bir anma gecesi düzenlenmiştir. "Batı Ermeni Resul Kilisesi" Başpiskoposu Yeprem Tabakyan tarafından yönetilen bu törende terörist katil Hampig Sasunyan'a Ermeni kilisesinin manevî desteği sergilenmiştir. Aynı şekilde Lizbon'daki Türk Büyükelçiliği'ni 27 Temmuz 1983 tarihinde basan ve baskın sırasında ölen beş Ermeni terörist için 12 Ocak 1984 tarihinde Washington D.C.'nin Chevy Chase mahallesindeki Surp Haç Kilisesi'nde; 21 Ocak 1984 tarihinde Illinois, Glenview Ermeni

⁸⁸ İter, Ermeni Kilisesi, s.95.

⁸⁹ İter, Ermeni Kilisesi, s.96.

⁹⁰ Erich Feigl, A Myth of Terror, Salzburg, 1986, s.22.

**Katil bir teröristin
kilisenin riyasetinde bir
kahraman olarak göklere
çıkartılması Ermeni
kiliselerinin terörist
faaliyetlere yaklaşımını
ortaya koymaktadır.**

Azizler Resul Kilisesi'nde, 22 Ocak 1984'te New Jersey Ridgefield'deki S.t. Vartanantz Kilisesi'nde "Lizbon Beşlisi" için ayinler düzenlenmiştir. Ayinler, Taşnak Partisi tarafından himaye edilmiştir.⁹¹

24 Aralık 1994 yılında da Dağlık Karabağ'da Azeri Türklerine karşı çarpışırken

ölen Ermeni kuvvetleri komutanı, ASALA-RM'nin lideri terörist Monte Melkonyan'ın ölümünün birinci yıldönümünde, California, Pasadena'daki St. Gregory Ermeni Kilisesi'nde bir anma töreni düzenlenmiştir. Törenin başkanlığını yapan Başpiskopos Vahe Hovsepyan, Melkonyan'ı bir kahraman olarak göklere çıkarmış ve ondan övgüyle bahsetmiştir. Bu törene başta Ermeni kilisesi olmak üzere, Ermeni partileri temsilcileri, Ermeni akademisyenler ve Ermeni basını katılmıştır. Bunların ışığında yukarıda da belirttiği gibi aynı şekilde katil bir teröristin kilisenin riyasetinde bir kahraman olarak göklere çıkartılması Ermeni kiliselerinin terörist faaliyetlere yaklaşımını ortaya koymaktadır.⁹²

5. ABD'DE LOBİ FAALİYETİ YÜRÜTEN ERMENİ KURULUŞLARI

Bu gün ABD'de faaliyet gösteren Ermeni Lobisi'nin üyeleri yukarıda rakamlarını verdiğimiz, Ermeni örgütleridir. Bu örgütler, 1984 yılında Amerika Ermeni Asemblesi (Armenian Assembly of America: AAA) adıyla bir çatı altında toplanıp lobi kurumu olarak etkili çalışma yürütmeye başlamışlardır. Amerika Ermeni Asemblesi (AAA)⁹³nın yanı sıra Ermeni Milli Komitesi (Armenian National Committee) adlı kuruluş, Armenian National Committee, Washington. D.C. (ANC), Armenian National Committee, Western Region (ANC-WR), Armenian National Committee, Eastern Region (ANC-ER) olarak faaliyet göstermektedir.⁹⁴ Partizan lobi faaliyeti yürüten diğer kuruluşlar arasında; Ermeni Devrim Federasyonu (Armenian Revolutionary Federation (ARF)),⁹⁵ Doğu Amerika

⁹¹ İter, Ermeni Kilisesi, s.97.

⁹² İter, Ermeni Kilisesi, s.97.

⁹³ www.aaainc.org/about.htm

⁹⁴ www.anca.org/anca

⁹⁵ www.arf.am/English/history/003history.htm

Hınçak Sosyal Demokrat Partisi (Hunchakian Social Democratic Party of Eastern USA),⁹⁶ Ermeni Liberal Demokratik Partisi (Armenian Democratic Liberal Organization)⁹⁷ Milli Ermeni Amerikan Cumhuriyet Meclisi (National Armenian American Republican Council (NAARC)) gösterilebilir.⁹⁸

5. 1. Ermeni Lobi Kuruluşları

Amerika Ermeni Asembləsi (Armenian Assembly of America, Inc.(AAA)): Amerikalı Ermeni toplum içinde, seçmenlerle ilişkiler ve bir acil eylem ağı dahil, Amerika'daki Ermenileri, kültür mirasları ve tarihi kimlikleri konusunda bilinçlendirmek; önemli Ermeni kültürel materyalleri ve anıtları korumayı geliştirmek; Amerikan toplumunun Ermeni konusunun önemi hakkında konuşmasını sağlayacak araçlar hazırlamak; Ermeni halkının -onların (sözde) Ermeni soykırımı ile ilgili bilgilerde dahil- tarihi, eğitimsel, dini ve kültürel hayatıyla ilgili bilgi yaymak ve veri toplama araştırmasını geliştirmek; Amerikalı Ermeni toplumuna bilgi toplamak ve yaymak; Amerikan demokrasi sürecinde Amerikalı Ermenilerin daha büyük katılımını sağlamak; Ermeni soyundan gelen, Amerika'da vatandaşlık haklarının ihlâlüne maruz kalan insanlara yardım etmek; Ermenilerin karşılaştıkları zorlukları hafifletmek için insani ve eğitim alanlarında yardımla uğraşmak; Amerika'nın Ermenistan Cumhuriyeti'ne yardımını artırmak; Ermenistan'a kongre ziyaretlerini teşvik etmek; Ermenistan'da demokratik ve sosyal kurumların gelişimini amaçlayan projeler üretmek için bir forum olarak hizmet etmek ve ulusal bir çerçeve oluşturmaktır.⁹⁹

AAA'nın faaliyetleri, Akademik İşler, Hükümet İşleri, Uluslararası İşler, Halkla İlişkiler Mülteci İşleri ve Öğrenci İşleri olarak altı geniş alana bölünmüştür.

Özel Programları şunları kapsar:

+ **Washington İntörnlüğü:** 1978'den beri AAA ülkenin başkentinde (Washington D.C.) Amerikalı Ermeni olup yüksek okul çağındaki öğrenciler için bir intörnlük programını mali olarak desteklemiştir. Her yaz yaklaşık 30 öğrenci 10 haftalık programa katılır.

⁹⁶ www.hunchak.org.au/

⁹⁷ Ramgavarlar örgütüne ait bir partidir.

⁹⁸ AAA, s.54.

⁹⁹ AAA, s.50.

+ **Ermeni Ağaç Projesi:** 1994 yılında kurulmuştur. Ermeni halkının hayat standartlarını yükseltmek ve global çevreyi korumak için ağaç kullanılmasına teşvik etmektir. Bu konu, öncelikle kendi kendine yeterliliği artırma, çabuk etkilenebilirliği azaltma, ihtiyacı olanlara yardım etme ve yerli eko sistemi koruma ihtiyacından doğmuştur.¹⁰⁰

+ **Hükümete Bağlı Olmayan Eğitim ve Araştırma Projesi:** Amerikan Ermeni Hükümete Bağlı Olmayan Kuruluşlar (NGO) için eğitim ve atölye çalışmaları; NGO'lar için teknik yardım; NGO araştırma merkezi (Kütüphaneler dahil); NGO Konsorsiyomu; Batılı Ermenistanlı NGO'lar arasında ortaklığı geliştirmek.

AAA'nın; Daily News Report from Armenia (Ermenistan Günlük Haber Raporu), Armenia this Week (Ermenistan'da bu Hafta) Assembly this Week (Asemble'de bu Hafta), Montly Digest of News From Armenia (Ermenistan'dan Aylık Haberler) gibi yayın organları ile Lobi faaliyetlerini duyurmaktadırlar.

Ermeni Millî Komitesi (**Armenian National Committee, Washington D.C.: ANC**): ANC bütün Amerika'da bölgesel ilişkiler ağı ve dünya çapında organizasyon ilişkileri ile ilgilenen bir grass roots siyasî kurumudur. En etkili ve en büyük Ermeni Amerikan politik kurumu olarak ANC kendini, Ermeni sosyal haklarının geliştirilmesi yanında Türkiye üzerine düşmanca faaliyetlere ve bunun takibine adanmıştır.

ANC'in üç amacı vardır: Özgür, birleşik! ve bağımsız Ermenistan'ı desteklemek için kamu bilincini oluşturmak; Amerikalı Ermeni toplumu için sadece Ermeni siyasî hakları korumakla kalmayıp, ilgi alanlarında devlet politikası önermek ve yönlendirmektir. İkincisi; devlet politikası ile ilgili konularda kolektif Amerikalı Ermeni görüşünü temsil etmektir. Bu amaçla ANC destek için yasama çalışmalarını teşvik eder, (sözde) Ermeni Soykırımı, depremden etkilenen Ermenistan'ın yeniden yapılandırılması, Dağlık Karabağ halkının '*self determinasyonu*' vs... Amerikalı Ermeni toplumunu ilgilendiren konularda yasal düzenlemeleri teşvik eder ve destekler. Son olarak ANC, Ermeni Lobi faaliyetleri yürütmek üzere seçilen görevlileri Amerikalı Ermeniler konularında eğitmektedir. Ayrıca adayların desteklenip desteklenmemesi hususunda karar

¹⁰⁰ www.armeniatree.org/

¹⁰¹ Kongre Rapor Kartı: ABD Parlamentosu'nda gerek senatörlerin gerekse Kongre'deki görevlilerin Ermeni meselesine sağladığı destek düzeyini bir şekilde ölçen kartlardır.

vermektedir. Bunun için ANC Amerikalı Ermeni oylarını yönlendirme yetisiyle Federal, Eyalet ve Yerel düzeylerde seçim sürecine katılır. ANC, Aday Anketi, Kongre Rapor Kartları¹⁰¹ ve Federal Seçim Rehberleri hazırlar, bunların yanı sıra ABD genelinde basın açıklamaları, bültenler ve bölgesel gazeteler yayınlar, ANC'nin en önemli yayını, TransCaucas: A Chronology (Transkafkasya: Bir Kronoloji)'dir.

Ermeni Millî Komitesi, Doğu Bölgesi (**Armenian National Committee, Eastern Region: ANC-ER**): 1918'den beri faaliyet gösteren ANC-ER, Ermeni olmayan topluma Ermeni halkının sosyal, kültürel, eğitimsel, tarihi ve ulusal katkılarını, ihtiyaçlarını ve özelemlerini anlatmak ve yorumlamak için hem bir millî ses hem de bir toplum ilişkileri aracı olarak hizmet eder. Zaman zaman Ermeni veya Amerikalı Ermeniler'in geniş ulusal ve uluslararası ilgi alanlarındaki görüşlerini temsil eder. Yayın Organı ANC Newsletter (ANC Bülteni)'dir.

Ermeni Millî Komitesi, Batı Bölgesi (**Armenian National Committee, Western Region: ANC-WR**): 1890 yılında kurulan ANC-WR bugün ABD'de kendini Amerikalı Ermeni toplumunun üyeleri için önemli olan konuların hızla ele alınmasına adan bir grass roots halkla ilişkiler kurumudur. ANC-WR, yıllarca Batı Amerika'da Ermeni Amerikalılar'la ilgili birçok konu üzerinde bilgi vermek, eğitmek ve eylemde bulunmak üzere hizmet vermiştir.

ANC-WR merkezi 14'ü aşkın yerel dernekleriyle işbirliği halinde bir kültürel, eğitimsel, sportif, yardım ve gençlik kuruluşları ağıyla birlikte çalıştığı için geniş tabanlı bir toplum desteğine sahiptir.

Ayrıca ANC-WR kendi günlük radyo programı ve Horizon TV¹⁰³ ağından yararlanma dahil bir dizi medyayla bağlantı halindedir.¹⁰⁴

ANC-WR, Amerikan Kongresi'nin (sözde) Ermeni Soykırımı ile; Ermenistan ve Dağlık Karabağ'la ilgili konularda Ermenistan lehine kararlar çıkarmak için öncü rol oynamaktadır.

Amerika'daki Ermeniler için önemli olan konuları savunmak ve gündemde tutmak için ANC-WR, Amerikan Kongresi'nin (sözde) Ermeni Soykırımı ile;

¹⁰² AAA, s.53.

¹⁰³ Ermeni Millî Komite Medya Ağı (Armenian National Committee Media Network)'a bağlı olan Horizon Armenian TV, 1989 yılında kurulmuştur. Ermenice ve İngilizce olarak yayın yapmaktadır.

¹⁰⁴ Ermenilerin ABD'de 10 TV programı ve 25 radyo programı faaliyet göstermektedir.

Ermenistan ve Dağlık Karabağ'la ilgili konularda Ermenistan lehine kararlar çıkarmak için öncü rol oynamaktadır. ANC-WR, yerel-bölgesel ve ulusal seviyede çalışan bürolarıyla ülke çapında Ermeni meselesini kamu görevlilerinin "arka bahçesine" taşıyarak bir ulusal grass roots ağını etkili bir şekilde işletebilmektedir. ANC-WR aynı zamanda Ermeni meseleleriyle ilgili konuların propagandalarını etkin bir şekilde gerçekleştirmek için medya kuruluşlarıyla sıkı irtibat halinde çalışmaktadır. Her yaz ANC-WR genç Amerikalı Ermenileri Washington D.C.'ye seyahat etmesini sağlamak ve Ermeni meselesini nasıl takip edeceklerinin "In"lerini ve "Out"larını öğrenecekleri ANC bürolarında çalıştırmak için gezilere mali destek sağlar. ANC-WR aynı zamanda bir Amerikalı senatörün ve kamu görevlisinin Ermeni meselesine sağladığı destek düzeyini doğru bir şekilde ölçen kongre rapor kartlarını da dağıtır. ANC-WR faaliyetlerini ANC Bulletin (ANC Bülteni) adlı yayın organıyla kamuoyuna duyurur.¹⁰⁵

Yukarıdaki etkin olarak lobi faaliyetleri yürüten bu Ermeni kuruluşlarının yanı sıra yine politik olarak lobi faaliyeti yürüten 1890 yılında kurulan Ermeni Devrim Federasyonu (Armenian Revolutionary Federation: ARF), 1887 yılında Cenevre'de kurulan, şu anda ABD'de faaliyet gösteren Doğu ABD Hınçak Sosyal Demokrat Parti (Hunchakian Social Democratic Party of Eastern U.S.A.) ve 1958 yılında ABD'de kurulan Milli Amerikan Cumhuriyet Meclisi (National Armenian American Republican Council) Ermeni Liberal Demokratik Partisi. (Armenian Democratic Liberal Organization) gibi Ermeni kuruluşları mevcuttur.¹⁰⁶

6. ABD'DE FAALİYET GÖSTEREN PARTİZAN ÜÇ ÖNEMLİ ÖRGÜT: TAŞNAK, RAMGAVAR, HINÇAK

6. 1. Ermeni Devrim Federasyonu (ARF) "Taşnaksutyun Komitesi"

Taşnaklar ABD'de "ARF" adı altında teşkilatlanmışlardır. Bu teşkilat Antilyas Kilisesine bağlıdır. Amerika'da yaşayan Ermenilerin yarısına yakını temsil eden bu örgüt, kurulmuş en eski Ermeni örgütlerinden birisidir. Sosyalist sistemle donanan bağımsız bir Ermenistan kurulmasını amaçlar. Asıl gayesi Sevr'i hortlatmaktır, çünkü programında "Birleşik Ermenistan'ın sınırları Nahçıvan, Ahal-

¹⁰⁵ AAA, s.52.

¹⁰⁶ Bu kuruluşlar için bkz. www.arf.am/English/history/003history.htm, www.hunchak.org.au/

**"Türk'ü, Kürt'ü her yerde,
her türlü şartlar altında
vur. Gericileri, sözünden
dönenleri, Ermeni
hafiyelerini, hainlerini
öldür. İntikam al."**

kelek ve Karabağ yanında Sevr Anlaşmasıyla Ermenistan'a verilen toprakları kapsamaktadır" demektedir. Yine programında Taşnaksutyun (ARF), "Ermeni halkına karşı hâlâ cezalandırılmamış (sözde) soykırım suçu kınanmalı ve işgal edilen (!) toprakların iade edilmesi ve

Ermeni halkının kayıplarının telafi edilmesi ile bu durum düzeltilmelidir" diyerek amacının tamamen Türkiye üzerine kurulu olduğunu açıkça beyan eder.¹⁰⁷ ARF"; the Armenian Revolutionary Federation – Dashnaktsution / Socialist Party ya da Ermenice "Droshak-Troşak" ın kısaltmasıdır. Türkçe tarihte, Taşnak veya Daşnak (çoğunlukla Taşnak Komitesi) olarak bilinmektedir. Troşak adlı gazete çıkardıkları için Taşnaklar'a Troşak Komitesi adı da verilmiştir.¹⁰⁸ Komitenin 1892'ye kadar belli bir programı olmamıştır. 1892'deki ilk programlarını, Rusların Narotnovolets teşkilatından almışlardır. Esas itibariyle Taşnaksutyun'un kurucusu olan Krisdapor Mikaelyan'da Narotnovolets'de yetişmiş bir adamdır.¹⁰⁹ 1892 sonbaharında Tiflis'teki ilk toplantısına Türkiye Ermenileri'nden de birçok kişi katılmıştır. Toplantıda yapılan müzakereler sırasında, genel isyanlar çıkartılması, hükümet reislerine ve Ermeni düşmanlarına karşı suikastlar yapılması ve suikast yapanların diğerlerini kurtarmak için olaydan sonra kaçmayarak teslim olunması teklif olunmuştur. Ayrıca çok önemli ilk iş olarak Türkiye'ye silah sevkiyatı, Türkiye Ermenileri'nin silahlandırılmaları ve bu Ermeniler'in silah eğitiminden geçirilmesi, bu işin özellikle gençlere yaptırılması ayrıca Ermeni halkının da hazırlanması uygun görülmüştür.¹¹⁰ Bu toplantıda ayrıca, çeteler kurma, çete başıları yetiştirme, savunma yapılanması gibi faaliyetlere hazırlık yapılmasının yanı sıra, Kürtleri'de yanlarına alarak genel isyanlar çıkartmak istiyordu. Bir taraftan Kürtleri yanlarına alarak isyan çıkartmayı hedefleyen Taşnaklar diğer taraftan 'da Komite emri olarak *"Türk'ü, Kürt'ü her yerde, her türlü şartlar altında vur. Gericileri, sözünden dönenleri, Ermeni hafiyelerini, hainlerini öldür. İntikam al."* emrini uyguluyordu.¹¹¹

¹⁰⁷ AAA, s.53.

¹⁰⁸ İter, Türkiye'de Sosyalist Ermeniler, İstanbul, 1995, s.26-27.

¹⁰⁹ Uras, Tarihte Ermeniler, s.446.

¹¹⁰ Uras, Tarihte Ermeni'ler, s.450.

¹¹¹ Uras, Tarihte Ermeniler, s.443.

Programları, sınıf ve sosyalizm esaslarını ihtiva etmekteydi. Böylelikle kendilerine sosyalist-demokrat, sosyalist-ihtilalci, milliyetçi ve adem-i merkezîyetçi vasıflarını veren Taşnak partisi bir terör örgütü olarak ortaya çıkmış oluyordu.¹¹²

ABD'de Antilyas Kilisesine bağlı olarak faaliyet yürüten ARF'ye bağlı, tespit edilmiş politika hudutları içinde kalmakla birlikte kendi içerisinde hareket serbestisine sahip iki Taşnak komitesi mevcuttur. Bunlar, merkezi Boston'da olan 'American Committee for the Independence of Armenia' ile yine genel merkezi Boston'da olan 'Armenian National Committee of America'dır. Bunların dışında çeşitli zamanlarda ve propagandanın hareketliliği ölçüsünde birden bire ortaya çıkan ve bir müddet sonra kaybolan örgüte bağlı alt komiteler mevcuttur. Örgütün yayın organları: Hairenik ve Armenian Weekly'nin yanı sıra Ermenice olarak çıkartılan Taşnaksutyun, Asbarez'dir. Bunların dışında İngilizce olarak çıkan Harenik gazetesi, ile üç ayda bir çıkan The Armenian Review dergisi Taşnak amaçlarının yayılmasını sağlamaktadır.¹¹³

6. 2. Hınçak Sosyal Demokrat Partisi (Hunchakian Social Democratic Party of Eastern U.S.A.)

Birleşik Devletlerde New York'ta 'Social Democrat Hunchakian Party of America' ismiyle faaliyet gösteren örgütün 'Hunchakian Social Democratic Party of Eastern U.S.A.' ve 'Hunchakian Social Democratic Party of Western U.S.A.' diye biri New Jersey diğeri California'da iki şubesi vardır.

Cemiyet ilk olarak Kafkasyalı Ermeniler'den Avedis Nazarbeg¹¹⁴ ile sonradan evlendiği Maro adındaki kadın ve bunların arkadaşları olan Kafkasyalı Ermeni öğrenciler tarafından 1887'de İsviçre'de Karl Marx'ın prensipleri esas tutulmak suretiyle kurulan marksist bir partidir.¹¹⁵ Örgütün başında ve üyeleri arasında çok sayıda Rusyalı Ermeni bulunuyordu. İlk hedefi faaliyet alanı olarak Türkiye'nin doğusuydu. Komite merkezi sonradan Londra'ya aktarılmıştır.¹¹⁶

¹¹² İter, Türkiye'de Sosyalist, s.27.

¹¹³ Uras, Tarihte Ermeniler, s. XCVIII.

¹¹⁴ Avedis Nazarbeg: Avetis Nazarbekian olarak ve aynı zamanda bazen de "Lerents"olarak isimlendirilir., (Louise Nalbandian, The Armenian Revolutionary Movement, London, 1963, s.105.)

¹¹⁵ Nalbandian, The Armenian Revolutionary, s.105. Hınçak Partisinin yedi resmi kurucusu şunlardır: Avedis Nazarbeg, Mariam Vardanian (Maro), Gevorg Gharadjian, Ruben Khan-Azat, Christoper Ohanian, Gabriel Kafian ve Levon Stepanian.

¹¹⁶ Uras, Tarihte Ermeniler, s.431.

Hınçak örgütünün takip ettiği siyaset, Türkiye'nin doğu illerini Ermenistan'a katmaktır.

Hınçak¹¹⁷ örgütünün takip ettiği siyaset, Türkiye'nin doğu illerini Ermenistan'a katmaktır. Burayı Rus ve İran Ermenistanlarıyla birleştirerek buralarda hür, bağımsız bir Ermenistan yaratmaktadır.¹¹⁸

Program olarak, sosyalist- marksist ve merkezîyetçiliği esas alır. Faaliyet alanı tamamen Türkiye, Türk Düşmanlığı olup ayrıca Türk idarecilerine, hafiyelerine, ihanet edenlere karşı terör uygulamaktır.¹¹⁹ Bu örgüt Birleşik Devletler'de, Ermeni ırkının korunması, Ermeni haklarının iddiası ve takibi ve Ermenistan'la ilişkilerin geliştirilmesi gibi çalışmaların yanı sıra tamamen öteki organizasyonlar gibi çeşitli iftira kampanyalarıyla ABD'de ve dünyada "Türk İmaji"ni zedelemek için gayret göstermektedir.

6. 3. Armenian Democratic Liberal Organizations (A.D.L.)

1921 yılında kurulmuştur. Merkezi Massachussetts'de olan örgütün, Michigan, Watertown ve California'da şubeleri vardır. Amerika Birleşik Devletleri'nde faaliyet gösteren Ramgavarlar dini olarak Eçmiyazin'e bağlıdırlar. Ramgavar Partisi hedefinin milli bağımsızlığı kazanmak olduğu parti programında belirtilmiştir. Ramgavar Azatakan Partisi 1885'de kurulan Armenakan teşkilatının devamıdır. Hınçak partisi ile uzun yıllar devam eden işbirlikleri neticesinde 1908 yılında Ermeni Anayasa Ramgavar Partisi kurulmuştur.¹²⁰ Yeniden teşkil olunmuş olan Hınçak, "Azatakan" Ermeni Anayasa Ramgavar Partisi ve bütün liberal-demokrat görüşü benimseyen teşkilatlar 1 Ekim 1921'de İstanbul'da toplanarak Ramgavar Azatakan Partisini kurmuşlardır. Ramgavarlar Türkiye'den toprak almanın imkansızlığını kabul etmekte ve Ermeni yurdu olarak önceleri Sovyet Ermenistanı'nı şimdi ise bu günkü Ermenistan'ı görmektedirler. Bu örgüt, diğer dağınık örgütlerle sıkı bağlar kurulmasını, daha geniş ve daha etkin örgütlenmelere gidilmesini istemektedir.¹²¹

¹¹⁷ Hınçak: Çan, çan sesi, çingirak anlamlarına gelmektedir. Bkz. Uras, Tarihte Ermeniler, s.431.

¹¹⁸ Uras, Tarihte Ermeniler, s.431.

¹¹⁹ Uras, Tarihte Ermeniler, s.436.

¹²⁰ http://www.azg.am/HRAK/HRAK_RU.html

¹²¹ Uras, Tarihte Ermeniler, s.LXVII.

Millî Ermeni Amerikan Cumhuriyet Meclisi (National Armenian American Republican Council: NAARC): Genel olarak Ermeni meselesine ilgi duyan adayları seçmek için ülke genelinde Amerikan seçim süreci içinde Ermeni ve etnik oyları kontrole almak ve harekete geçirmek için faaliyet yürütür.

NAARC aynı zamanda ülke çapında ve yurt dışında Ermeni çıkarlarıyla ilgili konularda Amerikan Kongresi ve yerel yetkililere lobi çalışmaları yürütmektedir.¹²²

Yukarıda özetlemeye çalıştığımız lobi faaliyeti sürdüren Ermeni kuruluşlarının hepsinin ortak amacı; Ermenilerin kimliklerini, kültürlerini, tarihlerini, edebiyatlarını vs. korumanın yanı sıra hepsinin birleştikleri, hatta kuruluş sebebi olarak dahi gösterebileceğimiz nokta "Türk Düşmanlığı"dır. Bunun için (sözde) "soykırım" kozundan başka bir stratejik özelliğe sahip olmayan Ermenistan'ın Karabağ meselesinde dünya kamuoyunu "ezilmiş millet" kimliği ile yanına çekmek ve dünya milletlerine "Victimization" (kurban olmuşluk) kimliğiyle kendilerini tanıtmaktır.

ABD'deki Ermeni Lobisi "Victimization" kimliklerinin tanıtımında sadece lobi faaliyeti olarak her yıl milyonlarca dolar para harcamaktadırlar. Örneğin sadece 1994 yılında AAA, örgütün tüm faaliyetleri için –bunun içinde kamuoyu oluşturma, akademik çalışmalara destek sağlamak, toplantı ve konferanslar düzenleme, medya ilişkileri gibi dolaylı lobicilik kapsamına girecek faaliyetler de dahil- 7 milyon dolar para harcamışlardır.¹²³ Bu paranın büyük bir bölümünü kongre lobiciliğinde kullanmışlardır.

7. ERMENİ LOBİSİ'NİN KONGRE ÇALIŞMALARI

7.1. Kongre'de İşledikleri Ana Temalar

Ermeni Lobisi Kongre'de genel olarak üç tema üzerinde çalışmaktadır. Birincisi; (sözde) Soykırımı Amerikan Senatosu'ndan çıkarmak.¹²⁴ İkincisi; ABD'nin Ermenistan'a insanî yardım programları, teknik yardım ve kalkınma yardımını sağlamak¹²⁵ ve üçüncü olarak ta; Azerbaycan'a ve Türkiye'ye müeyyideler uygulanmasını sağlamak için lobi faaliyetleri yürütmektir.¹²⁶

¹²² AAA, s.54.

¹²³ Tayyar Arı, *Amerikada Siyasal Yapı Lobiler ve Dış Politika*, İstanbul, 1997, s.274.

¹²⁴ Ermeni Lobisi'nin bu çalışması için bkz. U.S. Congressional Record (1985-2001).

¹²⁵ U.S. Congressional Record (1985-2001).

¹²⁶ U.S. Congressional Record (1985-2001).

Ermeni Lobisi öncelikle (sözde) soykırımı ABD senatosundan çıkararak adım adım diğer ülkelerin parlamentolarından da çıkmasını sağlamaya çalışmaktadır.

Ermeni Lobisi öncelikle (sözde) soykırımı ABD senatosundan çıkararak adım adım diğer ülkelerin parlamentolarından da çıkmasını sağlamaya çalışmaktadır. (sözde) soykırım hususunda Ermeni Lobisi;

a) Türk Devleti'ne "1915'de 1,5 milyon Ermeni'nin soykırım sonucu öldürüldüğü" iddialarını

kabul ettirmek,

b) Türk Devleti'ne özür diletmek ve tazminat ödetmek,

c) Doğu Anadolu'da "Ermeni toprakları!" veya "Batı Ermenistan!" diye iddia ettikleri bölümün kendilerine verilmesini sağlamak ve buralarda bağımsız bir Ermenistan devleti kurmayı amaçlamaktadır.

1998 yılında Türk Amerikan Dernekleri Asemblisi (ATAA) Başkanı olan Tamer Açıkalın Ermenilerin kısa ve uzun vadeli hedeflerini, her biri İngilizce "R" harfi ile başlayan ve Türkçe, "4 T" stratejisi olarak şöyle sıralamaktadır.

"Birinci hedef "Tekrar canlanmak" (resurrection): Ermeni Militanlar, işe 1973'te terörizm ile Los Angeles'te başladılar. Bu terör dalgası yıllar sürdü ve pek çok Türk diplomatın yaşamına mal oldu. Militanlar bu kampanya ile, Ermeni milliyetçiliğini "tekrar canlandırma" yı amaçladılar.

İkinci hedef, "Tanınma" (recognition): Diğer bir deyişle dünyanın "Ermeni soykırımı" nı bir "gerçek" olarak tanımmasını sağlamak. ABD'de bu, yerel düzeyde (New Jersey ve California'da) bir ölçüde gerçekleşti. Şimdi Ermenilerin Fransa' da ve diğer Avrupa ülkelerinde, stratejilerinin amacında budur.

Üçüncü hedef, "Tazminat" (restitution): Ermeniler ilk iki amacı gerçekleştirdikten sonra, maddî-manevî kayıpları için Türkiye'den zarar-ziyan isteyecekler.

Dördüncü hedef, "Toprak" (repatriation): Bu kampanyanın sonunda Doğu Anadolu üzerinde toprak talepleri de gelecek."¹²⁸

¹²⁷ Ermeniler Fransa' oaki amaçlarını gerçekleştirdiler.

¹²⁸ Milliyet, 2 Haziran 1998.

Bütün bu iddiaları kabul ettirmek için Ermeni Lobisi dünyanın diğer yerlerinde, ABD'de ve özellikle de 1985 yılından beri ABD parlamentosunda hummalı bir çalışma içerisindeyler. Parlamento-daki Ermeni Lobisi elemanları diye nitelendirebileceğimiz senatörlere her yıl Şubat, Mart ve özellikle 24 Nisan öncesi ve 24 Nisan günlerinde (sözde) soykırımı anma toplantıları adı altında konuşmalar yaptırmaktadırlar.

Ermeni Lobisi, Senato'da veya Temsilciler Meclisi'nde konuşuracakları senatörleri konuşmalarından yaklaşık bir hafta öncesinden motive etmeye başlarlar. Örneğin 24 Nisan 1990'da Senatoda Senator Levin, konuşmasının bir yerinde *"Bay Başkan geçen Cumartesi ve Pazar Michigan'da Ermeni Soykırımının kutlamalarında bulunmakla şereflendirildim. Cumartesi akşamı "Greater Detroit 75, Anma Komitesi" tarafından organize edilen etkileyici bir toplantıya katıldım. Bu toplantılarda tarihin görgü tanıkları olan Ermeni soykırımının hayatta kalanlarıyla olmanın tecrübesini paylaştım. Önceden de yaptığım gibi bu insanlarla tanıştım, onların yüz ifadelerini gördüm, onlarla konuştum ve korkunç gerçeği işittim"* demektedir.¹²⁹ Yine benzer bir konuşmayı, 22 Nisan 1998'de Temsilciler Meclisi'nde Mc. Govern yapıyor. Mc. Govern, 60 kişilik bir grupla tanıştığını, bunların tehcir dönemini yaşadıklarını ve bu kişilerden 14'ü ile tanıştığını ve konuştuğunu söylemiştir.¹³⁰

Ermeni Lobisi'nin ABD Kongresi Senatörleri ve Temsilciler Meclisi Üyeleri üzerindeki çalışma taktiklerinden birisi de, senatörleri veya Temsilciler Meclisi Üyelerini sık sık Ermenistan'a kısa gezilere götürmeleridir. Burada incelemelerde bulunan bu Parlamenterler gözlemlerini gerek Temsilciler Meclisi'nde gerekse Senato'da dile getirmektedirler. Ocak 1990 yılında Temsilciler Meclisi Üyesi Pell'i dönemin Sovyet Ermenistan'ına götürmüşler, incelemelerde bulunmasını sağlamışlar, Pell'de 24 Nisan 1990'da Kongre'de; bölgeye gittiğini ve Ermeni mültecileriyle konuştuğunu ve onların (güya) ne kadar acılar içerisinde olduklarını, kendisinin yakından gördüğünü, anlatmıştır.¹³¹

Bu konuşmalarında parlamenterler bazen bir Ermeni vatandaşından kendilerine gelen (sözde) soykırım ile ilgili bir

¹²⁹ U.S. Congressional Record, April 24, 1990, s.S4921.

¹³⁰ U.S. Congressional Record, April 22, 1998, s.H2219.

¹³¹ U.S. Congressional Record, April 24, 1990, s.S4850.

mektubu çok önemli bir vesikaymış gibi, duygu sömürsü ile Senato'ya sunmakta, bazen herhangi bir gazetede Ermeniler lehine bir haberi, yanlışlığı doğruluğu araştırılmadan sunmaktadırlar. Yine senatörlerin bir çoğu seçim bölgelerindeki Ermenilerin kendilerini ziyaret ettiklerini ve bu kişilerin konuyla ilgili temennilerini kendilerine belirttiklerini Temsilciler Meclisi ya da Senato'daki konuşmalarında anlatırlar.¹³²

ABD Temsilciler Meclisi'nde veya Senato'daki (sözde) "Armenian Genocide" görüşmeleri tamamıyla "Ermenistan'a Yardım" propagandalarının yapıldığı bir görüntü içermektedir. Kürsüye çıkan her parlamenter, o yıl (sözde) soykırımın kaçınıcı yılı ise, O'nu kutladıktan sonra, *"Ermenistan'a her ne pahasına olursa olsun mutlaka maddî, manevî yardımda bulunmalıyız"* diye temennilerini dile getirmektedirler. Bu temenniler dile getirilirken ABD çıkarlarıyla özdeşleştirilerek Ermenistan'a yardımın ABD çıkarlarına hizmet edeceği hemen hemen bütün konuşmalarda vurgulanır.

California'lı parlamenter Levine, *"Geçmişini hatırlamak önemli olduğu gibi, geleceğe doğru bakmak da hayattır. Sovyetler Birliği'nin parçalanması ve bağımsız bir Ermenistan'ın yeniden doğması ABD ve Ermenistan arasında güçlü ilişkileri inşa etmenin yegane fırsatını sunar. Ayrıca bu durum Transkafkasya bölgesinde ABD için liderlik fırsatını sunar. Fakat Bush yönetimi bu fırsatı ele geçirmede başarısız oldu."*

"ABD'nin bölgede liderliğinin eksikliği en fazla Dağlık Karabağ bölgesinde hissedilmiştir..."

"Bush yönetiminin Transkafkasya bölgesine yönelik son politikasını yeniden değerlendirmesi gerekir. Ermenistan ve Dağlık Karabağ bulunduğu coğrafya yüzünden büyük bir politik risk ile yüz yüze kalacaktır, bu kolayca tahmin edilebilir. Denize çıkış yolları yoktur ve her tarafı durağan olmayan potansiyel düşmanlarla çevrilmiştir. Ermenistan'ın güçlü ve güvenli olmasını anlamada ABD'nin hayati çıkarı vardır" diyerek, ABD'nin Ermenistan politikasını özetlemeye çalışır.¹³³

Son 10 yıllık süreçte bu gibi konuşmalar parlamenterler tarafından (sözde) "Armenian Genocide" toplantılarında ısrarla

¹³² COSTELLO "Benim Kongre bölgem olan Güneybatı Illinois'de yaşayan birçok Ermeni vatandaşı, şu andaki Ermenistan'ın durumu ve geçmiş olaylar hakkındaki üzüntülerini belirtmek için benimle irtibata geçtiler" demektedir. (U.S. Congressional Records, April 22, 1993, s.E1015.)

¹³³ U.S. Congressional Record, April 28, 1992, s.H2691.

vurgulanmıştır. Gerçekte bu görüşmelerin ismi her ne kadar (sözde) "Armenian Genocide" toplantıları olsa da tamamen bu amacından çıkmıştır.

Bu çalışmalarıyla Ermeni Lobisi zaman zaman istediği birçok kararı, özellikle Ermenistan'a yardım kararlarının çıkarılmasında etkili olmuştur. Örneğin: 1995 yılında Porter'ın çalışmaları sonucu Ermenistan'a insanlık yardımı olarak 85, gelişim yardımı olarak da 30 milyon dolar yardım yapılmıştır.¹³⁴

Ermeni Lobisi'nin Kongrede bu kadar etkili olması sadece iyi organize olmasından kaynaklanmamaktadır. Rum Lobisi'nin bu lobiyle birlikte hareket etmesi, Kongre'deki Rum asıllı parlamenterlerin "Düşmanımın düşmanı benim dostumdur" ilkesiyle Türkiye düşmanlığında Ermeni Lobisi'ne dahi fırsat tanımaması, hatta Ermeni Lobisi'nin Türkiye aleyhindeki bütün kararlarını desteklemesi, Ermeni Lobisi'nin Kongre'deki gücünü artırmaktadır. Yunan Lobisi'nin desteğinin yanı sıra Uluslararası Af Örgütü (Amnesty International: AI), Uluslararası İnsan Hakları Örgütü (International Human Rights Organizations)-Yunan ve Ermeni Lobilerinden sonra önümüzdeki yıllarda Türkiye'nin başını çok ağrıtabilecek gibi görünen Kürt Lobisi- Amerika Kürt Ulusal Kongresi (Kurdish National Congress) gibi örgütler ve bunlarla ilişki halinde olan kongre üyeleri tarafından da desteklenmektedir.

Kanada'ya bakıldığı zaman, (sözde) Ermeni soykırımının tanınması için faaliyetler şu ana kadar Federal düzeyde bir sonuç vermemiştir. Kanada Parlamentosu'nun (sözde) soykırım konusunda 1996 yılında kabul ettiği kararda "trajik olaylar" deyimini kullanılmıştır. Diğer taraftan ise Ontario ve Québec'deki eyalet parlamentoları 1980 yılında (sözde) Ermeni soykırımını kabul eden kararlar almışlardır.¹³⁵

¹³⁴ U.S. Congressional Records, April 24. 1996, s.H3776.

¹³⁵ Ömer E. Lütem, "Olaylar Ve Yorumlar" Ermeni Araştırmaları, (Haziran-Temmuz-Ağustos 2001), Sa: 2, Ankara, 2001, s.25. Lütem, "Olaylar Ve Yorumlar" başlıklı yazısında devamla: "...bulduğumuz yıl içinde, Nisan ayında, Ermeni asıllı Kanada milletvekili Serkis Asaduryan'ın Avam kamarasına, Senatör Shirley Maheu'nün de Senatoya sundukları tasarılar kabul edilmemiş Kanada Parlamentosunda 3 Mayıs 2001 tarihinde Serkis Asaduryan'ın bu konudaki bir sorusuna cevap veren Dışişleri Bakanı John Manley "soykırım" yerine "korkunç bir felaket" deyimini kullanmış ve ayrıca Türk ve Ermeni hükümetlerini anlaşmaları için teşvik etmiştir.... Serkis Asaduryan 1 Haziran 2001 tarihinde Parlamenta sözde Ermeni soykırımının tanınmasını öngören bir karar tasarisini sunmuştur. *Parlamenta'nın usul kuralları gereğince ya bu tasarinin oya konmasını ya da, hiç itiraz olmaması halinde, oya başvurmadan mutabakat ile kabul edilmesi şıklarından birini seçmek hakkına sahip bulunan Asaduryan ikinci şıkı tercih etmiş ve bir üyenin itiraz etmesi üzerine tasarı reddedilmiştir...*" şeklinde değerlendirmede bulunmuştur. (Lütem, "Olaylar Ve Yorumlar", s.25.)

Ermeni Lobisi'nin bütün bu organize çalışmalarına rağmen Türkiye üzerinde fazla etkili olamamasında bu lobinin çalışma eksikliği değil, ABD'nin bölge üzerindeki çıkarları üstün gelmektedir. Zira, Amerikan yönetiminin, Türkiye gibi çok önemli bir stratejik müttefikini, bugüne değin Rusya'ya yakın politikaları ile dikkat çeken Ermenistan yüzünden kendisine küstürmek gibi bir lüksü yoktur. Türk-Amerikan ilişkileri, Kore Savaşı'ndan Çöl Fırtınası'na kadar uzanan bir çizgide ve bütün Soğuk Savaş yılları boyunca karşılıklı çıkar esasına dayanmış son derece güçlü ilişkilidir. Ayrıca Türkiye, ABD'nin NATO'daki güçlü bir müttefiki olarak stratejik açıdan çok önemli bir ülkedir. Türkiye'nin Avrasya enerji hatları açısından son derece önemli bir konumda bulunması, Amerika'nın uzak pazarlara girmesinde Türkiye'yi kendisine stratejik ortak olarak görmesi, bunların yanı sıra Balkanlar ve Doğu Akdeniz'in güvenlik ve istikrarı açısından hem Amerika'nın yakın ortağı hem de stratejik önemde olması, ABD'yi Türkiye ile ilgili alacağı kararlarda temkinli olmaya zorlamaktadır. Tıpkı 1830'lu yıllarda olduğu gibi Amerikan tüccarının bölge üzerindeki çıkarları bugün hala tazeliğini korumaktadır. Zira Amerikan teknoloji, iletişim enerji ve savunma sanayi firmalarının büyük kâr beklentileri vardır.

8. ERMENİ SORUNU VE TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN SON 15 YILI

8. 1. 1980'li Yıllarda Türk-Amerikan İlişkileri

Her ne zaman Türk-Amerikan ilişkilerinde bir düzelme durumu kendisini gösterse, sanki otomatik olarak gündeme taşındığı izlenimi veren (sözde) Ermeni Soykırım Tasarısı vakit geçirilmeden ABD Parlamentosu'na getirilir. Seçimle iş başına getirilen

Her ne zaman Türk-Amerikan ilişkilerinde bir düzelme durumu kendisini gösterse, sanki otomatik olarak gündeme taşındığı izlenimi veren (sözde) Ermeni Soykırım Tasarısı vakit geçirilmeden ABD Parlamentosu'na getirilir.

milletvekilleri (Temsilciler Meclisi Üyeleri) ve senatörler -ulus devlet olgusunu yerleştirmeye çalışan ancak yüzlerce yabancının bir araya gelmesiyle mozaik bir durum sergileyen bir ülkede - ne pahasına olursa olsun seçilmeyi amaçlayan hırslı politikacılar- olarak ortaya çıkmaktadırlar. Bunların yanında Rum ve Ermeniler gibi,

Türk düşmanlığıyla yoğrulmuş azınlıkların güçlü olduğu bölgelerde, bir çok kongre üyesi, inanmasalar da hatta milli menfaatlerine uymasa da bu tür azınlık gruplarının hissiyatını okşayan kanun ve tasarılarla kolaylıkla oy verebilmektedirler.

Genel olarak Türkiye-ABD ilişkilerine son dönemde bakıldığı zaman gerek ekonomik gerekse askeri düzeyde iyi bir çizgi yakalandığı görülecektir. Türkiye'nin, NATO'nun büyüme planları içerisinde Avrupa, Ortadoğu ve Asya'ya uzanan bir köprü olması Irak'ın Türkiye üzerinden kontrolü, Körfez Savaşı sonrası ABD'nin Ortadoğu'da artan pazar payının korunması, İsrail'in ve ABD yanlısı diğer devletlerin varlığını daha güvenli sürdürmesi amaçlı olarak oluşturulan Türkiye, İsrail ve Ürdün askeri işbirliği ve bütün bu gelişmeler özellikle son dönemde Türkiye'nin ABD nezdinde önemini artırmıştır.

1985 yılında ABD Kongresi Temsilciler Meclisinde konuşma yapan Milletvekili Siljander, Türkiye'nin ABD için stratejik önemini dile getirirken, Türkiye'nin NATO'nun en stratejik ve güçlü ülkesi haline geldiği, İran, Irak, Suriye, Bulgaristan ve Sovyetler Birliği ile sınırlarının olması ve hepsinden önemlisi de topraklarında NATO'nun Karargahının ve ABD üslerinin bulunması dolayısıyla önemli bir müttefik olduğu vurgulamıştır. Siljander konuşmasında, 1974 yılında Türkiye'ye uygulanan silah ambargosuyla neredeyse Türkiye'deki Amerikalıların kovulduğunu da anlatır.¹³⁶

Aynı yıl ABD Dışişleri Bakanı George Shultz, Türkiye'nin Kore'de ABD ile savaştığını belirttikten sonra " ..NATO'nun en büyük kara ordusuna sahip, Sovyetlerin Karadeniz üslerini Akdeniz'den ayıran boğazları koruyan ve güvenliğimiz için çok önemli olan askeri ve diğer kolaylıkları sağlayan Kuzey Atlantik İttifakı Teşkilatı'nın güvenilir bir müttefikidir." diye bir açıklama yaparak Türkiye'nin ABD için taşıdığı önemi dile getirmiştir.¹³⁷

Bir taraftan bu dönemde Amerikan kanadında bunlar söylenirken, Soğuk Savaşın bitmesiyle beraber genel olarak Türk tarafınca düşünülen nokta, Türkiye'nin stratejik öneminin azalacağı kaygılarıydı. Bunun tabii sonucu olarak Batıdan daha az askeri ve ekonomik yardım alınacağı endişeleri bulunmaktaydı. Türkiye, yukarıda gerek Siljander'in gerekse Dışişleri Bakanı Shultz'un da belirttiği gibi ABD'nin sadık müttefiki olarak kalmıştı. Bu dönemde

¹³⁶ U.S. Congressional Record, 12 December, 1985, s.H11920.

¹³⁷ U.S. Congressional Record, 12 December, 1985, s.H11920.

ortaya konan sadakat ve işbirliğine rağmen diğer NATO üyelerinin yanı sıra özellikle ABD'den daha fazla mali ve askerî yardım elde edememe, bu dönemde Türk yönetiminin en önemli problemlerinden birisini oluşturmuştur.¹³⁸

8. 2. 1990'lı Yıllarda Türk-Amerikan İlişkileri

Ancak Körfez Savaşının ortaya çıkışı ile ilk etapta Türkiye için öngörülen Amerikan yardımı bu dönemde 553.4 milyon dolardan 635.4 milyon dolara çıkmış ve bu yardımın en büyük kısmı ise doğrudan hibe yardımı şeklini almıştı. AKKA çerçevesi içerisinde ortaya çıkan askerî malzemenin Türkiye'ye verildiği de hesaba katılırsa Türkiye'nin kabaca bu dönemde Amerikan ve Alman askerî yardımı olarak 8 milyar dolarlık bir yardım elde edeceği görülmüyordu. Elbette Türkiye bölgedeki stratejik önemini burada bir kere daha ortaya koymuş oluyordu. Bu savaş sırasında Türkiye'nin ABD'ye sağladığı yardım hayati bir önem taşımaktaydı. Petrol boru hattının kapatılması Batının ekonomik ambargosunun başarısını bu dönemde garantilemiştir. Ayrıca İncirlik Hava Üssünün Amerikan uçaklarına Kuzeyden gelebilecek muhtemel bir saldırıyı göz önünde bulundurmamak zorunda kalan Irak üzerinde büyük bir baskı oluşturmuştur. Türkiye, bu desteğiyle Soğuk Savaşın sona erip yeni bir dünya düzenine geçildiği sırada Batı içindeki yerini ve dünyanın belli başlı devletleri içinde stratejik önemini garanti altına alıyordu. Bir diğer önemi ise: Washington'un müttefiklere ihtiyaç duyduğu bir sırada Türkiye'nin (ABD'nin) yardımına koşmasıydı.

Bu dönemde Körfez Savaşının yanı sıra Orta Asya'daki hareketlilik gerek ABD için gerekse Batı için Türkiye'nin stratejik önemini bir kere daha gözler önüne sermiştir. Bu dönemden sonra Amerika'nın güvenlik düzenlemeleri düşüncesi içerisinde yer alan örneğin, Kafkasya, Avrupa'nın kanatlarındaki jeopolitiğin yeniden keşfedilmesi, kitlesel imha silahlarının ve nükleer füzelerin

¹³⁸ James Brown, *Delicately Poised Allies: Greece and Turkey: Problems, Policy Choices and Mediterranean Security*, London, 1991, s.160.

Amerikalı yetkililer Türkiye'yi NATO içerisinde yeni cephe devleti olarak görmenin yanı sıra Balkanlar, Ortadoğu, Kafkasya eksenini ve Avrupa güvenliğiyle ilgili olarak da temel aktör olarak görmektedirler.

artmasına tepki verme konusuna daha fazla eğilme ve bölgesel dengelere hakim olmayı isteme gibi faktörler ABD'nin Türkiye'ye karşı stratejik ortak olarak daha fazla ilgi duymasını da beraberinde getirmiştir. Amerikalı yetkililer Türkiye'yi NATO içerisinde yeni cephe devleti olarak görmenin yanı sıra Balkanlar, Ortadoğu, Kafkasya eksenini ve Avrupa güvenliğiyle ilgili olarak da temel aktör olarak görmektedirler.¹³⁹

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Türkiye'nin bölgedeki genel jeopolitik önemine bakıldığı zaman: Artık Sovyetler'in Orta Asya-Kafkasya ekseninde tek başına sahip olduğu çıkar politikalarının ve dar jeopolitik perspektiflerin yerini yeni ve daha geniş jeopolitik perspektiflere bırakmış olduğu görülür. Herhangi bir ülke bulunduğu bölgenin askeri ve ekonomik güvenliği için sorumluluk taşıyorsa istese de istemese de o bölgedeki en güçlü devlet ve bölgesel güçtür. Türkiye işte bu kategoriye girmektedir. Kafkasya, Orta Asya, Balkanlar ve Ortadoğu'nun yol ayrımında yer alan Türkiye Soğuk Savaş döneminde hem Ruslar'ın Akdeniz'e inmesine engel olmuş ve hem de radikal dini unsurların Avrupa'ya girmesini engellemiştir.

9. 11 EYLÜL OLAYI'NIN ERMENİ SORUNU'NA YANSIMALARI

9. 1. Türk-Amerikan İlişkileri Yeni Bir Sürece Giriyor...

Bölgede önemli çıkarları bulunan ABD'nin, Körfez Savaşı sırasındaki Türkiye ile yakınlaşması yine zorunlu olarak ortaya çıkmış bulunmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri, Ortadoğu ve Kafkasya bölgesinde yapılacak muhtemel askeri hareketlerde daimi müttefiki olan Türkiye'ye yakınlaşmak zorunda kalacaktır.

New York'taki "Eurasia Group"un raporunda belirtildiği gibi Türkiye'nin NATO'daki değerinin artmasının yanı sıra Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği (AGSK) konusunda da AB karşısında çok daha güçlü olacaktır. Bu olaydan sonra Türkiye'nin bölgedeki zaten var olan stratejik önemini yanı sıra yıllardan beri

¹³⁹ Ian O. Lesser, "Turkey's Strategic Options", The International Spectator, c. 34, No. 1, (Ocak-Mart 1999), s. 88.

ABD çıkarlarının Türkiye üzerinde ağır bastığı bu dönemde Amerikan Kongresinde geçici de olsa Türkiye'ye yönelik "Ermeni Tasarısı" görüşmeleri bir süre için askıya alınacak gibi görünmektedir.

Türkiye'nin başında bir kara çıban olarak bulunan teröre karşı verdiği mücadele ve yaptığı sınır ötesi hareketlere artık gerek AB den gerekse ABD'den itirazlar yükselemeyecektir. Yine bu rapora göre uluslararası finans kuruluşlarının Türk ekonomisinde yeni sıkıntılar olması halinde yardıma koşacakları da belirtilmiştir.¹⁴⁰

ABD çıkarlarının Türkiye üzerinde ağır bastığı bu dönemde Amerikan Kongresinde geçici de olsa Türkiye'ye yönelik "Ermeni Tasarısı" görüşmeleri bir süre için askıya alınacak gibi görünmektedir. Bu olayın böyle olacağını görmek için biraz geriye (Tarihe) bakmak isabetli olacaktır.

1985 yılından 1991 yılına kadar hummalı bir şekilde ABD Kongresinde gerek Temsilciler Meclisinde, gerekse Senatoda Türkiye aleyhine (sözde) Ermeni soykırımı ile ilgili sesler sürekli yoğunlaşarak artmıştır. Ancak 1991 sonrası bölgedeki yeni gelişmelerle birlikte Kongredeki görüşmelerde de bu duruma paralel olarak bazı farklılıklar ortaya çıkmıştır.

1990 yılında Senatodaki konuşmasında Ermenilere karşı Türkiye'yi bombardımana tutan Senatör Pressler, 21 Şubat 1991 yılında (sözde) "Armenian Genocide" görüşmelerinde yine Senato'daki konuşmasında: "*Açıkçası, Türkiye Körfez Savaşı ile birlikte artan bir şekilde ABD'nin önemli bir müttefikidir. Ben ve arkadaşlarım Türkiye ile ilişkilerimize büyük değer veriyoruz...*" diyerek 180 derecelik bir dönüş yapmıştır.¹⁴¹ Hatta Ermeni sorunu konusunda Türkiye aleyhine ABD Kongresinde yoğun faaliyetler içerisinde bulunan Bob Dole dahi Körfez Savaşındaki Türkiye yardımını göstererek 1992 yılı görüşmelerinde Türkiye'ye zeytin dalı uzatmıştır.

Türk-Amerikan ilişkilerinde yukarıda özetlemeye çalıştığımız iyi niyet temennilerinden sonra şunun da çok iyi bir şekilde değerlendirilmesi gerekir. Bugün ABD'de 800.000 civarında Ermeni yaşamaktadır. Bu kitle her ne kadar 2,5 milyon nüfuslu Ermenistan Cumhuriyeti nüfusundan az olsa da bu nüfustan çok daha etkin bir

¹⁴⁰ Milliyet Gazetesi, 5 Eylül 2001.

¹⁴¹ Bu görüşmeler için bkz. U.S. Congressional Record, February 21, 1991. (Senate)

**Zira, çalışmamızda
görüldüğü üzere bir
Fransa'dan, İngiltere'den
ayrı olarak ABD'nin Ermeni
meselesinde farklı bir
konumu vardır.**

Ermeni meselesinde siyasi olarak etkin rol oynayan, bu konuda sıkı çalışmalar yürüten 182 kilisesiyle birlikte sayısı çeşitli örgütleriyle 1228'i bulan (şubeleri hariç) Ermeni kuruluşları ABD'de Türkiye aleyhtar faaliyet yürütmektedir. Özellikle Ermeni Çalışmaları ve Araştırma Merkezleri (Armenian Studies and Research Centers) koordine bir şekilde çalışmalar yapmaktadırlar. Bunlara ilave olarak ABD'nin çeşitli eyaletlerinde çıkan sayısı 21'i bulan günlük ve haftalık gazeteleri, 17 tane Ermeni Çalışmaları Peryodikleri, 188 adet bülten, newsletters ve Journal'leriyle, 25 radyo, 10 TV programlarıyla Türkiye aleyhine kamuoyu oluşturma gayreti içerisindedirler.

Herşeyden önce bütün bu çalışmaların yürütüldüğü ABD'nin (sözde) Ermeni Soykırımı iddiasını kabul etmeyeceğini düşünmek nispeten hayal veya iyi niyet düşüncesi olarak görülebilir. Zira, çalışmamızda görüldüğü üzere bir Fransa'dan, İngiltere'den ayrı olarak ABD'nin Ermeni meselesinde farklı bir konumu vardır. Bu hadisenin tohumlarını 1810'lu yıllarda planlı-programlı bir şekilde atan ABD, konuyu 1895'li yıllardan itibaren senatosuna taşımış olmakla kalmayıp, bu mesele için sadece 19. yüzyılda milyonlarca dolar para harcamıştır. Hatta şu iddia edilebilir ki, bugünkü bilinçli, planlı-programlı Ermeni hareketinin okulu, 1810 yılında Boston'da kurulan ABCFM olmuştur.

Elbetteki bir de madalyonun öteki yüzüne yani olaya ABD perspektifinden yaklaşmak gerekmektedir. Durumu ABD açısından 1985 yılında ki konuşmasında Parlamenter Hubbard şöyle ortaya koymaktadır:

"Sizin ve benim bölgemdeki Amerikalılar, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Amerika'yı asırlar önce Kızılderillilere yaptıklarından ötürü ya da esefle belirtiyorum ki Amerikan tarihinde kendi bölgemde ve Amerikanın diğer bir çok bölgesinde zencilerin köle olduğu şeklinde her yıl bir karar çıkarırsa ne düşünür?"¹⁴²

¹⁴² U.S. Congressional Record, 12 December, 1985, s.H11920.

Aynı bağlamda 2000 yılı Eylül ayında Temsilciler Meclisi Uluslararası İlişkiler Komitesi'nde (sözde) Ermeni soykırımı karar tasarisına ilişkin görüşmelerde söz alan Indiana milletvekili Dan Burton: *"Temsilciler Meclisi'ne daha önce Afrikalı köle ticaretiyle ilgili tasarı getirdiğimizi hatırlamıyorum. 18 Milyon Afrikalıyı Amerika'ya getiren atalarımızı kınayan bir tasarı yok. **Amerika'ya geldiğimizde 7 milyon Kızılderili vardı. Şu anda 300 bin Kızılderili bulunuyor. Peki bu insanlara ne oldu?**"*¹⁴³ demesi ABD'nin konu üzerinde ince eleyip sık dokuyarak kendi geleceğini ilgilendirebilecek konularda daha dikkatli davranması gereğini ortaya koymaktadır.

Fransa'nın (sözde) soykırımı kabul etmesi, yarı diğer Avrupa ülkelerinin haçlı zihniyetiyle gündemlerine getirecekleri karar tasarisını ABD'nin bu gün henüz kabul etmemesinin altında, bölgedeki çıkarlarının yattığının, unutulmaması gereken bir gerçek olduğu kabul edilmelidir. Planlı bir şekilde parlamentosunda sürüncemede bırakması da, "bölgede güçlenmesi istenmeyen Türkiye'ye karşı yapılması düşünülen yaptırımlarda kullanılacak bir koz olarak" tutulması düşünülebilir.

¹⁴³ Türkiye Gazetesi, 30 Eylül 2000.

LÜBNAN'DA ERMENİ DİASPORASI

Dr. Erdal İter*

1. Diaspora Ermeniliği ve Yapısı:

Ermeni kuruluşları, partileri ve yazarları, Ermeniler'in 1915 tehcirini müteakip dünyanın çeşitli ülkelerine göç ettiklerini, bu tehcir olayı vuku bulmasaydı Ermeniler'in bugün Anadolu topraklarında var olacaklarını bıkmadan-usanmadan dünya kamuoyuna empoze etmeye çalışmaktadırlar.¹ Ancak tarihî kaynaklar incelendiğinde, bu iddianın, sözde "Ermeni Davası" (Hay Tahd)'ni desteklemek amacıyla ortaya atıldığı görülmektedir. Ermeni göçlerinin sebeplerini, dört grupta toplamak mümkündür.

1. Ermeniler'in paraya (ticarete) ve servete düşkünlükleri,²

2. Ermeniler'deki maceraperestlik ruhu,³

3. Hıristiyanlık'taki mezhep kavgaları, Ermeniler'in Ortodokslar (Bizans = Doğu Roma İmparatorluğu) tarafından hor görülmeleri ve dinî baskılar,⁴

4. Tarih boyunca bağımsız bir devlet kuramayan Ermeniler'in, tarih boyunca metbûlarına karşı ihanet içinde bulunmaları.⁵

İşte bugün Ermeniler'in çeşitli ülkelerde bulunmalarının sebebi, çağlar boyunca devam eden kitle halindeki göçleri ve hıyanetleri yüzünden tehcir edilmeleridir.

* Tarihçi-Yazar.

¹ Ermeniler'in propaganda temaları için bkz., Erdal İter, Ermeni Propandasının Kaynakları, (Ankara: Kamu Hizmetleri Araştırma Vakfı, 1994), s. 33-36, 44.

² J. Laurent, "Les origines médiévales de la Question Arménienne," Revue des Etudes Arméniennes, tome I, fascicule I, (Paris 1920), s. 2, 37-46.

³ J. Laurent, a.g.m., gösterilen yer.

⁴ Msl. bkz., Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi ve Papaz Grigor'un Zeyli, (Türk.trc., Hrnt D. Andreasyan), (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1962), s. 111-112, 122.

⁵ Jacques de Morgan, Histoire du Peuple Arménien, (Paris 1919), s. 207; Işın Demirkent, Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi, (İstanbul 1974), s. 145-146; Armenians in Ottoman Documents (1915-1920), (Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1995).

Diaspora Ermenileri'nin⁶ teşkilatlanması ampirik tiptedir. Diaspora'da, insanı şaşırtacak derecede birçok teşkilât, dernek, parti ve hareketler vardır. Diaspora Ermeniliği'nin bugünkü yapısının en önemli unsurları arasında, Ermeni Siyasî Partileri (Taşnak, Hınçak, Ramgavar), Kiliseleri (Gregoryen, Katolik, Protestan), Yardım Kurumları (Ermeni Kızılhaçı, Ermeniler'e Yardım Birliği = Ermeni Mavi Haçı), ve Kültür Dernekleri sayılabilir.

Ermeni literatürü, diasporada yaşayan Ermeni cemaatlarını altı grupta toplamaktadır:⁷

1. Kendileri veya ataları belli bir merkezden, iki veya daha fazla dış ülkelere yayılmış olanlar,

2. Sözde anavatanları ile ilgili ortak bir hatıra, görüntü ve mitolojiye sahip olanlar,

3. Kendilerinin, evsahibi toplum tarafından bütünü ile kabul edilmediklerine ve muhtemelen edilemeyeceklerine inanmış olan ve bu sebeple bu toplumdaki kısmen soğutulmuş ve izale edilmiş olanlar,

4. Anavatanlarını, kendilerinin gerçek, ideal yurdu olarak gören ve şartlar uygun olduğu zaman eninde sonunda kendilerinin veya torunlarının dönecekleri bir yer olarak görenler,

5. Toplu olarak kendilerini, sözde orijinal vatanlarının korunması veya yeniden oluşturulmasına ve bu anavatanın güvenliği ve refahına adanmış olduklarına inanmış olanlar,

6. Şahsen veya vekâleten, anavatanları ile şu veya bu yolla ilişkilerini devam ettirenler.

İşte bu şekilde bir inançla dolu olan Ermeniler'in buldukları en önemli merkezlerden birisi de Lübnan'dır.

⁶ Diaspora Ermeniliği ve çeşitli ülkelerdeki Ermeni kolonileri için bkz., Les Comités rév. Arméniens et La Colonie arménienne d'Amérique, (Constantinople 1918); Jacques de Morgan, a.g.e., s. 279-298; Gregory L. Aftandilian, Armenia, Vision of a Republic: The Independence Lobby in America, 1918-1927, (Boston: Charles River Books, 1981); N. Nisa Bayramoğlu, Amerika Birleşik Devletleri'nde Lobi Faaliyetleri, (Ankara, Dış Politika Enstitüsü, 1985), s. 42-75; Bilâl N. Şimşir, "Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine," Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu İle İlişkileri Sempozyumu (8-12 Ekim 1984, Erzurum), (Ankara 1985), s. 79-124; Esat Uras, The Armenians in History and the Armenian Question, (İstanbul 1988), s. 38-78; Christopher J. Walker (ed.), Armenia and Karabagh, (London 1991), s. 49-58; Şenol Kantarcı, "Ermeni Lobisi: ABD'de Ermeni Diasporası'nın Oluşması ve Lobi Faaliyetleri," Armenian Studies, Issue: 1 (March-April-May), (Ankara 2001), s. 139-169.

⁷ Salpi Haroutunian Ghazarian, "Brave New World: Armenians in Transition," Armenian Voice, Nu. 11 (February 1992), s. 14.

2. Lübnan Ermeniliği'nin Doğuşu:

Millî Mücadele (1919-1922) döneminde Fransız ve İngiliz işgal kuvvetleri ile birlikte Maraş, Urfa ve Antep'de Türkler'e, akla ve hayale gelmeyen baskı ve zulüm uygulayan Ermeniler'in büyük bir bölümü (Ermeni kaynaklarına göre, 120.000 Ermeni), Ankara Antlaşması (20 Ekim 1921)'ni müteakip, Çukurova (Kilikya)⁸ ve çevresinin boşaltılması sırasında Fransızlar tarafından Suriye ve Lübnan'a taşınmışlardı.⁹ Böylece, Fransa'nın himayesinde Çukurova'da bir "Millî Ermeni Yurdu" kurma operasyonu başarısızlıkla sonuçlanmıştı.

Fransa'nın Adana Konsolosu Laporte, Adana'dan İskenderun'a giden Sis Katogigosu'na 1921 Kasım'ında mevcut durumu açıklarken, "Gelecek olan hükümet (Türk idaresi) âdil olacak ve azınlıkların menfaatlarını koruyacaktır. Bunun için göç edenleri (Ermenileri) sefaletten ve mülklerini tehlikeye düşürmekten kurtarmak lâzımdır. Bu sebeple, gidenler geri dönsünler... Kilikya'da Fransızlar sizler için 5.000 evlâdını toprağa verdi." sözlerini sarfetmiş, ancak Sis Katogigosu Konsolosun tarihi yanılıklarını açıklarken, "...Fransızlar'ın bize yaptıklarını takdirle anarız. Ama buna karşılık 30.000 Ermeni de Mütareke'den (Mondros) beri Fransızlar için ölmüşlerdir."¹⁰

Aslında, Fransız generalleri ve subaylarının büyük çoğunluğu, Fransız ordusu saflarında Anadolu'nun işgaline katılan Ermeni Lejyonu'ndan bezmişlerdi. Fransa'ya çektikleri mesajlarda, bu lejyona mensup Ermeniler'in sadece intikam hisleri ile davrandıklarını, Türk köylerini yakıp yıktıklarını, böylece Fransız aleyhtarlığının süratle yayıldığını bildirmişlerdi. Fransızlar ise, "Sizlere bu bereketli topraklarda yeni bir vatan kuracağız." diye, dünyanın dört bir yanından koparıp getirdikleri Ermeniler'e, Millî Mücadele sonunda, "Türkler geliyor, katliâma girişecekler." sözleri ile onları peşlerine takarak sürüklemişlerdi.¹¹

16. yüzyıl başında Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyetine geçmiş olan Lübnan, Birinci Dünya Savaşı'na kadar 400 yıl

⁸ Kilikya, Toros Dağları, Amanos Dağları ve Akdeniz arasında kalan bölgedir. İdarî anlamda ise Kilikya, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Adana Vilâyeti'ne verilen coğrafi isimdir. Kilikya'nın sınırları zaman zaman değişmiştir.

⁹ Esat Uras, a.g.e., s. 969.

¹⁰ Kasım Ener, Çukurova Kurtuluş Savaşında Adana Cephesi, (Ankara: Türkiye Kuvayı Milliye Mücahit ve Gazileri Cemiyeti, 1970), s. 286-287; Ayrıca bkz., Erdal İter, "Millî Mücadele'de Doğu Lejyonu (Legion d'Orient)'nun Fransız İşgal Bölgesindeki Fonksiyonu," Atatürk Yolu, Sayı: 3 (Mayıs 1989), s. 419-436.

¹¹ Erdal İter, a.g.m., gösterilen yer.

Suriye ve Lübnan'ın iyi bir pazar ve hammadde kaynağı olması ve çeşitli limanlarının Akdeniz ticaretindeki stratejik mevkiî Fransa'nın iştahını kabartan nedenlerden idi.

Büyük Lübnan, Fransa'nın himayesinde olan Maruni Hıristiyanlar ile bunların geleneksel düşmanları Dürziler'in yaşadıkları eski Osmanlı vilâyetine ek olarak Beyrut, Trablus, Sayda ve Sur'un ve ülkenin içinde uzanan Bekaa vadisini de kapsamakta idi.¹³ Suriye ve Lübnan'ın iyi bir pazar ve hammadde kaynağı olması ve çeşitli limanlarının Akdeniz ticaretindeki stratejik mevkiî Fransa'nın iştahını kabartan nedenlerden idi.¹⁴ İşte Fransızlar bu şartlar altında Ermeniler'i, etnik ve dinî yönlerden karışık olan Lübnan'a yerleştiriyorlardı.

Fransız yönetimi, Anadolu'dan ve özellikle Adana, Maraş ve Antep vilâyetlerinden Lübnan'a göç eden Ermeniler'e, 31 Ağustos 1924 tarihinde "Lübnan Vatandaşlığı" hakkını tanıdı.¹⁵ Halbuki, Lozan Antlaşması (24 Temmuz 1923)'nin 31. Maddesi'nde, "Onsekiz yaşını aşmış olup da Türk uyrukluğunu yitiren ve 30. Madde uyarınca hukuk açısından yeni bir uyruklu ediniş bulunan kimseler, işbu Antlaşma'nın yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak, iki yıllık bir süre içinde Türk uyrukluğunu seçebileceklerdir."¹⁶ deniliyordu. Bu madde ile, daha önce Osmanlı İmparatorluğu vatandaşı olan ve yeni kurulan devletlerin vatandaşlığına kabul edilmiş olan herkesin iki yıl içinde Türk vatandaşı olarak Türkiye'ye gelebileceği karara bağlanmıştı. Bu madde, savaş sırasında göç ettirilen veya hangi sebeple olursa

¹² M. C. Şehâbeddin Tekindağ, "Lübnan," İslâm Ansiklopedisi, 7. Cilt, (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1988), s. 106 a; Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980), (Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 1983), s. 198.

¹³ David Fromkin, Barışa Son Veren Barış: Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? (1914-1922), (İstanbul: Sabah Kitapları, 1993), s. 437.

¹⁴ Bige Yavuz, Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri, Fransız Arşiv Belgeleri Açısından (1919-1922), (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1994), s. 90.

¹⁵ Hratch Bedoyan, "The Social, Political and Religious Structure of the Armenian Community in Lebanon," The Armenian Review, Vol. 32, Nu. 2/126 (June 1979), s. 120.

¹⁶ Lozan Barış Konferansı: Tutanaklar-Belgeler-Konferansda İmzalanan Senetler (30 Ocak ve 24 Temmuz 1923), İkinci Takım, C. II, (çev., Seha L. Meray), (İstanbul 1993), s. 9.

olsun, savaş sonrası döneminde Türk toprakları üzerinde bulunmayan Osmanlı Ermenileri için de geçerli idi. 31. Madde, Türkiye'ye dönmek isteyen Ermeniler için biçilmiş kaftandı. Bu madde uyarınca, bir zamanlar Osmanlı vatandaşı olan her Ermeni 24 Temmuz 1925 tarihine kadar Türkiye'ye dönebilirdi. Bu maddeyi hiç dikkate almamış olan yurtdışında bulunan Ermeniler'in de, Türk vatandaşlığı ile ilgileri ortadan kalkmış oluyordu. Anadolu'dan Beyrut'a gelip yerleşen Ermeniler, kendi mahallelerini, okullarını, hastahanelerini, kiliselerini, sosyal, kültürel ve politik derneklerini kurarak, Lübnan'ın siyasi mukadderatında etkin bir rol oynama gayretine giriştiler. Beyrut'a ilk gelen Maraş Ermenileri, kısa zamanda kendi kasabalarını kurarak, Beyrut nehrinin doğu kıyısında arsalar ve bahçeler satın aldılar. Kozan (Sis), Adana, Amanos (Gâvur Dağları) ve Van Ermenileri, Beyrut'un kuzeydoğusunda bulunan Bourj Hammond banliyösünü kurdular.¹⁷

Böylece, Birinci Dünya Savaşı'ndaki kargaşalıkların sonunda, Lübnan, OrtaDoğu'da geniş bir Ermeni nüfusuna vatan oldu ve Ermeniler'in sayısı toplam nüfusun % 6'sına ulaştı.¹⁸

Suriye ve Lübnan'a yapılan ikinci bir Ermeni göçü, 1939 yılında gerçekleşecektir. Fransız mandasında kalmış olan bölgedeki İskenderun Sancağı'nın 1939 yılında Türkiye'ye teslim edilmesinden sonra da, Fransızlar tarafından 1919 ve 1921 yıllarında Çukurova, Erzin, Dört Yol, İskenderun, Belen, Kırıkhan ve Samandağ ile çevre köylere yerleştirilen Ermeniler de Suriye ve Lübnan'a göç edeceklerdir.¹⁹

**Lübnan'a yerleşen
Ermeniler, iki-üç kuşak
sonra, yine bir hayal
uğruna, bu defa Antilyas
(Kilikya = Sis)
Katogigosuğu'nun
riyasetinde, uluslararası
terörizmin temsilcisi
olarak yeniden gündeme
geleceklerdir.**

Böylece, İkinci Dünya Savaşı arifesinde, ikinci defa, Çukurova ve çevresinde yeni bir "Ermeni Yurdu" yaratma girişimi de başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Lübnan'a yerleşen Ermeniler, iki-üç kuşak sonra, yine bir hayal uğruna, bu defa Antilyas (Kilikya=Sis) Katogigosuğu'nun riyasetinde, uluslararası terörizmin temsilcisi olarak yeniden gündeme geleceklerdir.

¹⁷ Meguerditch Bouldoukian, "Armenian Business in Lebanon," The Armenian Review, Vol. 32, Nu. 2/126 (June 1979), s. 131.

¹⁸ Christopher J. Walker, Armenia: The Survival of a Nation, (New York: St. Martin's Press, 1980), s. 365.

3. Lübnan'daki Ermeni Siyasî Partileri ve Lübnan Ermeniliği'nin Geçirdiği Dönemler:

Lübnan'daki Ermeni toplumunun politik ve kültürel hayatlarında rol oynayan üç parti bulunmaktadır: Taşnak, Hınçak ve Ramgavar.

Lübnan'daki ilk Ermeni siyasî kuruluşu Taşnak Partisi'dir. 1901 yılında, Beyrut Amerikan Üniversitesi öğrencileri tarafından faaliyete geçirilmiştir.²⁰ 1890 yılında Tiflis'de kurulan ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ermeni isyanlarında başrolü oynayan Taşnak Partisi, 1918-1920 tarihleri arasında kısa ömürlü olan Ermenistan Cumhuriyeti Hükümeti'ni tesis etmiş, ancak Komünistler'in darbesinden sonra Lübnan, ABD, İran, Fransa ve diğer birçok ülkeye dağılmıştır. Yürürlüğe konulmayan 1920 Sevr Antlaşması'nda belirlenen Türkiye'den alınacak topraklar ile Ermenistan Cumhuriyeti

**Taşnaklar, Lübnan
Parlamentosu'nda temsil
edilen en etkin Ermeni
partisidir.**

topraklarını birleştirerek büyük Ermenistan'ı kurmak amacındadır.²¹ Taşnaklar, Lübnan Parlamentosu'nda temsil edilen en etkin Ermeni partisidir. Taşnak Partisi'nin bugün, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne ve Türkler'e karşı acımasız bir şekilde faaliyet yürütmesinin altında, 1920 yılında kendi liderliğinde kurulan Ermenistan ordusunun, Mustafa Kemal Paşa (Atatürk) ordularına karşı uğradığı yenilgi ve 2/3 Aralık 1920 tarihinde imzalamaya mecbur bırakıldığı Gümrü (Alexandropol) Antlaşması'nın ezikliği yatmaktadır.

Hınçak Partisi, 1887 yılında Cenevre'de kurulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ermeni isyanlarında Taşnak Partisi kadar etkin rol oynamıştır. Lübnan, ABD, Fransa ve Ermenistan Cumhuriyeti'nde faaldir. Türkiye'den alınacak toprakların Ermenistan Cumhuriyeti'ne ilhaki amacındadır.²²

Ermeni literatüründe nötr olarak nitelendirilen Ramgavar Partisi ise, sosyal ve kültürel meselelere eğilerek Ermeniliğin bekasını sağlamak amacındadır. 1908 yılında İstanbul'da organize olan

¹⁹ Jean-Pierre Alem, L'Arménie, (Paris: Presses Universitaires de France, 1972), s. 67; Jean Mécérian, Histoire et institutions de l'Eglise Arménienne, (Beirut:Imprimerie Catholique, 1965), s. 108-109; Mehmet Tekin, Hatay Tarihi, (Antakya 1993), s. 244.

²⁰ Hratch Bedoyan, a.g.m., s. 124.

²¹ Erdal İter, Ermeni Propagandasının Kaynakları, s. 13.

²² Erdal İter, a.g.e., gösterilen yer.

Ramgavar Partisi, liberalliği, anti-devrimciliği ve *Laissez-faire* (bırakınız yapsınlar) kuralını benimsemiş idi.²³ Ramgavarlar bugün, Ermeniliğin kurtarılması için uluslararası Ermenilik ile dağınık örgütlerin sıkı bağlar kurarak daha etkin örgütlenmelere gidilmesini istemektedirler. Ramgavar Partisi'nin, Hınçak Partisi'ne eğilimi vardır.²⁴

Lübnan'daki Ermeni cemaatı, dört önemli dönem geçirmiştir:²⁵

a. 1934-1947 Dönemi:

Bu dönemde, Lübnan'daki Taşnaklar, Hınçaklar, Ramgavarlar ve Ermeni Komünistleri, ülke yönetimine girebilmek için aktif bir politika takip etmişlerdir. 1934'de Lübnan Parlamentosu'na Ramgavar Partisi'ne mensup bir milletvekili girebilmiştir. 1937 yılında yapılan seçimleri Taşnak Partisi adayı kazanmıştır. 1943 seçimlerinde Parlamento'ya bir Taşnak ve bir Ramgavar milletvekili girmiştir. Ayrıca, 1943 seçimlerinde Taşnak - Hınçak güçbirliği doğmuştur.

b. 1948-1957 Dönemi:

1947'den sonra, bir tarafta Taşnak, diğer tarafta Hınçak, Ramgavar ve Ermeni Komünistleri iki zıt kutba ayrılmışlardır. Bu mücadele sonunda, 1951, 1953 ve 1957 yılı Parlamento seçimlerini Taşnak Partisi'nin adayları kazanmış ve Parlamento'da 1951'de 2, 1953'de 2, 1957'de 3 milletvekili ile temsil edilmişlerdir. Bu dönemde, Taşnak partisi bir kitle partisi haline gelmiştir.

c. 1958-1972 Dönemi:

Bu dönemde, Taşnak Partisi disiplinli parti teşkilâtı ve millî hislere hitap eden sloganları sayesinde parti programını, Ermeni ideallerinin gerçekleşmesi için metod olarak kullanmıştır. 1970'lere kadar Taşnaklar, Türkiye'nin yanında Sovyetler Birliği'ni de baş düşmanları olarak mütalâa etme eğilimi göstermişlerdir. Bu dönemde artık, Türkiye Taşnaklar'ın hedefi haline gelecektir.

²³ Richard G. Hovannisian, *Armenia on the Road to Independence*, 1918, (Berkeley: University of California Press, 1967), s. 282.

²⁴ Erdal İter, a.g.e., gösterilen yer.

²⁵ Hratch Bedoyan, a.g.m., s. 126-127; Michael M. Gunter, "The Armenian Dashnak Party In Crisis," *Crossroads* (Nu.26, 1987), s. 82-83; Aghop H. Der-Karabetian, "Image and Self-Image of Armenians in Lebanon: A Psychosocial Perspective," *The Armenian Image in History and Literature*, (Ed.: Richard G. Hovannisian), (Malibu, California 1981), s. 241-249; Hassan Krayem, "Political Parties and Electoral Systems in Lebanon and Israel: Interactive Reinforcement," <http://almashriq.hiof.no/ddc/projects/pspa/krayem/krayem.html>.

Taşnak Partisi, 1972 yılında Viyana'da yapılan XX. Dünya Kongresi'nde, Lübnan Ermeni gençliğini, yeni bir militan tutuma doğru yönlendirmek ve ayrıca partinin radikal ve tutucu eğilimlerini birleştirmek için kararlar almıştır. 1945 yılından 1965 yılına kadar Sovyet Rusya'nın teşvik ve tahrikleriyle Marksist - Leninist ideolojiyle sistemli olarak yeraltında organize edilen sözde "Ermeni Meselesi", 1965 yılından itibaren yeniden birdenbire ortaya çıkarılmış ve örgütlenme, 1972 yılı sonuna doğru tam anlamıyla organize edilmişti. Taşnak Partisi yapılan seçimler sonunda Lübnan Parlamentosu'nda, 1960'da 4, 1964'de 4, 1968'de 3, 1972 yılında da 2 milletvekili ile temsil edilmiştir.

d. 1973-1986 Dönemi:

Bu dönemde, Lübnan'da Türkiye'ye karşı Ermeni terör örgütlerinin yeniden kurulduğu görülmektedir. Bu örgütler arasında, ASALA (Ermenistan'ın Kurtuluşu İçin Ermeni Gizli Ordusu), ASALA - RM (ASALA - Devrimci Hareketi) ve JCAG (Ermeni Soykırımı Adalet Komandoları) sayılabilir. Son örgütün, Taşnak Partisi tarafından organize edildiği bilinmektedir. Bu yıllar arasında, Türk ve yabancı kişi ve kuruluşlarına yöneltilen çok sayıda eylem, anılan terör örgütlerince üstlenilmiştir.²⁶ Diğer taraftan, bu dönemde Taşnaklar ile ASALA arasında başlayan liderlik ihtilâfı, iki taraftan da insan kaybına sebep olmuş ve Taşnak Partisi'nde kriz başlamıştır.

1975-1977 yılları arasındaki Lübnan İç Savaşı ve daha sonraki olaylar ise, Lübnan Ermeniliği için bir felâket olmuştur. Savaşın getirdiği şartlar içinde Ermeniler'in bir kısmı, Lübnan dışına göç etmek zorunda kalmışlardı. Lübnan İç Savaşı'ndan önce, ülkedeki Ermeni nüfusu 170.000 iken, savaş sonrası Lübnan'da 100.000 Ermeni bulunuyordu.

Bugün itibariyle, Lübnan'daki Ermeni nüfusu 116.214'dür. Bunun 88.601'i Gregoryen Ermeni, 20.259'u Katolik Ermeni ve 7.354'ü Protestan Ermeni'dir. Ermeniler'in yoğun olarak buldukları yer, Bourj Hammond'dur.²⁷ Lübnan Parlamentosu'nda ise Ermeniler, 6 Gregoryen milletvekili tarafından temsil edilmektedirler.²⁸

²⁶ Bkz., Michael M. Gunter, Pursuing the Just Cause of their People: A Study of Contemporary Armenian Terrorism, (New York: Greenwood Press, 1986); Francis P. Hyland, Armenian Terrorism: The Past, the Present, the Prospects, (Boulder: West Press, 1991).

²⁷ Ara Sanjian, "Armenians and the 2000 Parliamentary Elections in Lebanon," <http://groong.usc.edu/ro/ro-20000907.html>.

²⁸ "Lebanon Parliament 2000-2005 Legislature," http://lebanoembassy.org/country_lebanon/parlam.html.

Lübnan Ermenileri'ni kendi programına göre yönlendiren Taşnak Partisi, Homenetmen Spor Klübü, Hamazkaine Kültür Derneği, Lübnan Ermenileri'ne Yardım Derneği vasıtası ile çalışmalarını sürdürmektedir. Hınçak Partisi, Homenmen Spor Klübü ve Yeni Nesil Kültür Derneği'ni elinde bulundurmaktadır. Ramgavar Partisi'nin kontrolünde bulunan kuruluşlar ise, Tekeyan Kültür Derneği ve Ermeni Genel Yardım Birliği'dir.²⁹

4. Antilyas (Kilikya = Sis) Katogigosluğu'nun Yeniden Yapılanması ve anti-Türk Propagandası:

Gregoryen Ermeni Kilikya Katogigosu'nun, Katolik Ermeni Kilisesi Patriği'nin ve Orta-Doğu'daki Protestan Ermeni Kiliseleri Birliği Başkanı'nın ikâmet ettiği yer Beyrut'tur. Lübnan Ermenile-

**Lübnan Ermenileri'nin
büyük çoğunluğu
Gregoryen (Apostolik)
Kilisesi'ne bağlıdır.**

ri'nin büyük çoğunluğu Gregoryen (Apostolik) Kilisesi'ne bağlıdır. Gregoryen Kilisesi, 1921 yılında Kozan (Sis)'dan ayrılarak, önce Adana'ya, oradan Halep'e ve daha sonra da 1929 yılında Beyrut'un

Antilyas semtindeki binasına taşınmıştır.³⁰ Ancak, kilise yer değiştirmesine rağmen, ortaçağdaki "Kilikya = Sis Kilisesi" adını değiştirmemiştir. Başlangıçta, Lübnan (Beyrut), Suriye (Şam, Halep), ve Kıbrıs (Lefkoşa) ile sınırlı olan yetki alanı, daha sonra, 1956 yılında önemli ölçüde genişlemiş, Yunanistan (Atina), İran (Tebriz, Tahrah, İsfahan), Kuzey Amerika (New York) ve Kuveyt de yetki alanına katılmıştır.³¹

Antilyas Katogigosluğu 1941 yılına kadar, Osmanlı İmparatorluğu döneminde, 1863 yılında ilân edilen "Ermeni Milleti Nizâmnâmesi" ne göre yönetilmiş, bu tarihten sonra çıkarılan "Kilikya Katogigosluğu Nizâmnâmesi" (Kilikya Görüşü)'ne göre, yeni bir hüviyet kazanmıştır. Bu yeni nizâmnâmeye göre, kilisenin en önemli organı, sadece erkek üyelerin alındığı 21 üyeden teşekkül eden Cemaat Meclisi'dir. Cemaat Meclisi ise, kendi içinden Dinî Meclis ile Sivil Meclis'i seçer. Bunların dışında, dört yıl süre ile

²⁹ Hratch Bedoyan, a.g.m., s. 128; Sima Aprahamian, "A Multitude of Overlapping Identities: A Lebanese Armenian Community in the Bekaa Valley of Lebanon," *The Armenian Review*, Vol. 43, Nu. 1/169 (Spring 1990), s. 77.

³⁰ Jean-Pierre Alem, a.g.e., s. 104; Avedis K. Sanjian, *The Armenian Communities in Syria under Ottoman Dominion*, (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1965), s. 259.

³¹ Jean-Pierre Alem, a.g.e., s. 111; Christopher J. Walker, a.g.e., s. 369.

seçilen Mahallî Meclis vardır. Sivil Meclis üyeleri, halkın içinden geldikleri sebebi ile dinî üyelerden daha yetkilidirler.³²

1920-1943 yılları arasında Fransız manda yönetimi döneminde, bütün Ermeni siyasî partileri, hem parti mensupları ve hem de parti yandaşları tarafından Kilise meclislerinde temsil edildiler. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra (1948'lerde), Lübnan'daki Ermeni siyasî hayatı açık bir değişikliğe uğradı. Bir tarafta Taşnak Partisi ve onun destekleyicileri, diğer tarafta ise Hınçaklar, Ramgavarlar ve Ermeni Komünistleri'nden teşekkül eden anti - Taşnak güçleri ile iki kutuplu bir sistem ortaya çıktı. Meclislerde parti hizipleşmeleri yüzünden zaman zaman sert tartışmalar oldu. Kilise içindeki çatışmalar iki yıl devam etti. Nihayet, 1958 yılında, Kilise Cemaat Meclisi'nde 19 üyeden 11'i, çatışmaları önleyemediği bahanesiyle Kilikya Katogigosu I. Zareh (1956 - 1958)'e muhalefet ederek onun görevden uzaklaşmasını sağladılar. Böylece, Lübnan Gregoryen Kilisesi, "Kilikya Katogigosluğu Nizâmnamesi" nin savunucusu olan Taşnak Partisi'nin kontrolüne girdi. Taşnak Partisi'nin Beyrut'ta güçlenmesi ve Kilise ile işbirliği yapmasından sonra, Antilyas Katogigosluğu yeni dinî teşkilâtlanması ile, ABD ve Avrupa'dan dinî, sosyal ve eğitim hizmetlerinin geliştirilmesi için büyük meblâglara ulaşan yardımlar almaya başlayacaktır.³³ Böylece, Kilikya Ermeni Kilisesi, Taşnak Partisi ile işbirliği yaparak, hem Eçmiyazin (Erivan) Katogigosluğu'nun hakimiyet sahası dışında kalan Ermeni kiliselerinin merkezi durumuna gelmiş ve hem de Lübnan'daki diğer Ermeni partilerinin ikinci plâna düşmelerini sağlamıştır.

Ortaya çıkan bu durum, kilise ile Taşnak Partisi'nin işbirliği, az sonra Türkiye'ye yönelik yıkıcı faaliyetlerde Lübnan'ın odak noktası haline gelmesine neden olacaktır. Taşnak Partisi'nin etkisi ve kontrolü altına giren Antilyas Katogigosluğu, tamamen siyasî faaliyetler içerisinde kalacaktır. Özellikle, Kıbrıs doğumlu Katogigos I. Horen (1963-1977) ve Kesep doğumlu II. Karekin (1983-1995)³⁴ Türkiye ve Türklük aleyhindeki propağandaları ile tanınacaklardır.

10 Nisan 1969 tarihinde ABD'yi ziyaret eden I. Horen, New York hava alanında ABD adına, temsilcilerin de hazır bulunduğu

³² Bedoyan, a.g.m., s. 121.

³³ Hratch Bedoyan, a.g.m., s. 123.

³⁴ Antilyas Katogigosu II. Karekin, 4 Nisan 1995 tarihinde, Erivan-Eçmiyazin Kilisesi'nde yapılan Katogigosluk seçimi sonucunda, Levon Ter-Petrosyan'ın koruyuculuğu altında Eçmiyazin Kilisesi'nin 131. Katogigosu olarak gösterilecek ve I. Karekin adı ile makama oturacaktır (Marmara, 5.4.1995).

kalabalık bir topluluk tarafından karşılanmış, Başkan Nixon ve yardımcısı tarafından kabul edilmiştir. I. Horen, Başkan ve yardımcısına bir "üstünlük nişanı" olarak kabul edilen "Kilikya Büyük Haç Nişanı" nı takmış, yaptığı konuşmada da ABD'nin Ermeni Davası (Hay Tahd)'na sahip çıkmasını istemiştir.³⁵

I.Horen'in, 1970'li yılların başında, doğum yeri olan Kıbrıs'a yaptığı ziyarette, Makaryos'a "Kilikya Haçı" nı vermesi, yüzyıllardır aralarında derin anlaşmazlıklar bulunan Ermeni Gregoryen ve Grek Ortodoks kiliseleri arasında uzlaşma, işbirliği ve ittifak ortamı doğurmuştur. Daha sonra, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı esnasında, Ermeni fanatikler, kiliselerinin riyasetinde Rum yandaşları ile güçlerini birleştirerek, Türkiye'ye ve Türk Milleti'ne karşı, iftira dolu ortak bir kampanyaya girişmek üzere kaynaklarını birleştirmişlerdir. Aslında ortam, Ermeni ve Rum kiliseleri için uygundu. Herşeyden önce, eski suç ortakları idiler. Çünkü, Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele dönemlerinde, birbirlerinin sırtlarını sıvazlayarak, İtilâf Devletleri marifeti ile Anadolu'da bir Ermeni ve Rum devleti kurmayı denemişlerdi.

1977 yılı, Antilyas Katogigosluğu için önemli bir yıldır. Antilyas Kilisesi'nin Kuzey Amerika Doğu Bölümü Başpiskoposu Karekin Sargisyan, Mayıs 1977'de Beyrut'a gelerek, dünyanın çeşitli yerlerinden gelen Ermeni dinî liderlerinin huzurunda, rahatsız olan I. Horen'in yardımcılığı (Katogigos Naibliği) görevine getirildi.³⁶ Karekin Sargisyan, seçimden sonra yaptığı konuşmada, Birinci Dünya Savaşı ve onu izleyen yıllarda, Türk Hükümeti'nin iki milyon Ermeni'ye soykırım uyguladığını iddia etmiştir.³⁷ 1983 yılında I. Horen'in ölümü üzerine Katogigosluk Makamı'na II. Karekin adı ile oturan Sargisyan, politikasını, anti-Türk çalışmalar üzerine inşa etti. O, Lübnan - Beyrut'u dünya Ermenileri'nin dinî ve siyasî merkezi haline getirmek, Antilyas Katogigosluğu'nun kontrolünde bulunan diğer ülkelerdeki Ermeni cemaatlarını anti-Türk propaganda ile beslemek ve uluslararası platformlarda Ermeniler'in sözcüsü olarak görünmek yolunda yoğun faaliyetlere girişti.³⁸ 28 Haziran 1995 tarihinde Antilyas Katogigosu seçilen Aram Keşişyan da, Lübnan Ermeniliği'ni canlı tutabilmek için seçimi müteakip yaptığı konuşmada "Birleşik Vatan" hedefleri üzerinde durmuştu.³⁹

³⁵ Esat Uras, a.g.e., s.71-72.

³⁶ Christopher J. Walker, a.g.e., s. 370, 391; Histoire des Arméniens, (Sous la Direktion de Gérard Dédéyan), (Toulouse: Editions Privat, 1982), s. 579, 660.

³⁷ "An Eyewitness Report On The Situation in Lebanon," The Armenian Review, Vol. 29 (1977), s. 203.

³⁸ Cezmi Yurtsever, Ermeni Terörü-Gelişimi ve Analizi, (İstanbul 1987), s. 18.

³⁹ The Armenian Weekly, 1.7.1995.

Ermeniler'in, Lübnan merkezli Türkiye aleyhtarı çalışmalarını 1985 yılından sonra, terör ortamından yoğun bir propaganda ortamına kaydırarak görülmektedir.

Ermeniler'in, Lübnan merkezli Türkiye aleyhtarı çalışmalarını 1985 yılından sonra, terör ortamından yoğun bir propaganda ortamına kaydırarak görülmektedir. Onlar, bu propagandalarında, Osmanlı Devleti'nden miras kalan dinî ve etnik problemleri, modern Türkiye'nin politikalarına sokmak gayreti içinde bulunmaktadır.

Ermeniler'in mutasavver amaçlarını gerçekleştirmek için takip ettikleri yöntem farklılıklarının en tipik örneklerini sergiledikleri Lübnan, politik, kültürel, sosyal, dinî kuruluşları ve terör örgütleri ile Ermeni Diasporası'nın merkezi haline gelmiştir denilebilir.

RUSYA'DA ERMENİ DİASPORASI: OLUŞUMU VE FAALİYETLERİ

Hatem Cabbarlı*

Giriş

Ermeni diasporasının Avrupa ve Amerika'daki faaliyetleri konusunda bazı araştırmalar yapılmış olsa da Rusya'daki Ermeni diasporası konusu gölgede kalmıştır. Bu çalışmada Rusya'daki Ermeni diasporasının nasıl oluştuğu, Ermenilerin Rusya'ya göçleri, yerleşmeleri, faaliyetleri ve Ermenistan'a destek bağlamında ne gibi katkıları olduğu incelenecek, bunun yanı sıra Rusya'nın sosyal-siyasi hayatında nasıl bir rolleri olduğu ve günümüze kadar olan gelişmelere açıklık getirilecektir.

Bazı Ermeni araştırmacılar Ermenistan'ın 387'de Bizans ve Pers İmparatorlukları arasında paylaşılması ve XI. yüzyılda Selçukluların bölgeye gelmesiyle komşu ülkelere göç eden Ermenilerin diasporanın çekirdeğini oluşturduğunu ifade etmektedir.¹ Başka bir görüşte ise milli ve dini duygularının istismar edildiği (özellikle de Arapların Kafkasya'yı işgal etmesinden sonra) gerekçesiyle ülkesini terk etmeye mecbur kalmış Ermenilerin, diasporanın ilk örneğini

**Ermeniler üzerine
araştırma yapan bazı Türk
yazarlar ise Ermenilerin
Avrupa ve Amerika'ya göç
etmelerinin onların
ticarete olan eğilimleri ve
Hıristiyanlıktaki mezhep
kavgalarından
kaynaklandığını ileri
sürmektedir.**

oluşturduğu bildirilmektedir.² Bu zaman sürecinde Ermeniler sadece milli kimliklerini ve dinlerini korumaya çalışmış, ancak yaşadıkları ülkelerin sosyal ve siyasi hayatında etkili olamamışlardı.

Çoğu Ermeni tarihçisi, Ermenilerin Amerika ve Avrupa'ya göç etmeleri ve belirli bir plan dahilinde teşkilatlanmalarını XIX. yüzyılın sonlarında ve 1915 tehciri

* Ermeni Araştırmaları Enstitüsü, Ankara.

¹ Levon Abramyan, "Armeniya i Armyanskaya Diaspora: Roskhojdenie i Vstreça" (Ermenistan ve Ermeni Diasporası: Ayrılık ve Görüş), *Planeti Diaspori*, (Moskova, No 1-2, 2000), s. 53.

² *Daıapora v Rossii v XI-XVIII v (XI-XVIII. yüzyıllarda Rusya'da Diaspora):* www.armeninews.narod.ru.

sonrasında göç etmelerine bağlamaktadır. Ermeniler üzerine araştırma yapan bazı Türk yazarlar ise Ermenilerin Avrupa ve Amerika'ya göç etmelerinin onların ticarete olan eğilimleri ve Hıristiyanlıktaki mezhep kavgalarından kaynaklandığını ileri sürmektedir.³ XX. yüzyılın başlarında Ermenilerin Avrupa ve Amerika'ya göçleri daha da hızlanmış ve zamanla yerleştikleri ülkelerde kendi varlıklarını ve milli kimliklerini koruyabilen ve bu ülkelerin sosyal ve siyasi hayatında yer edinen bir topluluk haline gelerek örgütlenmeye başlamışlardır. I. Dünya Savaşı'nda Kafkasya cephesinde Ermenilerin Ruslarla işbirliği yaparak Osmanlı ordusunun ilerlemesine engel olması ve cephe arkasında ayaklanarak Osmanlı Hükümetini zor durumda bırakması nedeniyle Ermeniler tehcire tabi tutulmuştur. Osmanlıya karşı Rus-Ermeni işbirliğini Ermeni tarihçileri de kabul ediyorlar.⁴

Özellikle 1991'den itibaren Ermeni devletinin dış politikasının "sözcülüğünü" yapan Ermeni diasporasının bu konuda büyük mesafeler kaydettiği bilinmektedir. Ermenilerin kendi deyişleri ile **spyurk**⁵ (diaspora) Ermenistan'ın siyasi ve ekonomik çıkarlarını korumak için her zaman yoğun faaliyetlerde bulunmuştur. Sözde Ermeni soykırımının Fransa tarafından tanınması ve konuyla ilgili yasa çıkarmasında Ermeni diasporasının etkili olduğu da bilinmektedir.

Rusya tarihindeki bazı kaynaklar XI. yüzyıldan itibaren Ermeni tüccar ve seyyahların Rusya'ya geldiklerini göstermektedir.⁶ 1695'de I. Petro'nun Çar ilân edilmesinden sonra Rusya'nın dış siyasetinde Kafkasya büyük bir önem kazanmaya başlamıştır. Bu dönemde Rusya'nın Kafkasya siyaseti, Rusların kendi deyimleri ile "kaplumbağa yürüyüşü" gibi yavaş, ama emin adımlarla ilerlemekteydi. 18 Temmuz 1722'de I. Petro büyük bir ordu ile Astrahan'dan Derbent üzerine yürüyüşe başladı. 15 Ağustos'ta Derbent Hanı İmamkulu Bey kaleyi teslim etti. İsveç'le savaş

³ ABD'deki Ermeni diasporası konusunda daha geniş bilgi bakınız: Şenol Kantarcı, "Ermeni Lobisi:ABD'de Ermeni Diasporasının Oluşması ve Lobi Faaliyetleri", *Ermeni Araştırmaları*, Ankara, Mart-Nisan-Mayıs 2001, Sayı: 1, s. 139-169.

⁴ Sovmestnaya s Rossiei Borba Armyanskogo Naroda Protiv Persii i Turçii (Rusya ile Birlikte Ermeni Halkının Pers ve Türklere Karşı Mücadelesi: www.armenia.ru/history/history.php3?page=hist06; V. A. Parsamyan, *İstoriya Armyanskogo Naroda. 1801-1900g* (Ermeni Halkı Tarihi. 1801-1990), Erevan, Hayastan Yayınevi, 1972.

⁵ Spyurk-Ermenistan'dan kenarda yaşayan Ermeniler.

⁶ Daha geniş bilgi için bakınız: *Diaspora v Rossi v XI-XVIII v*: www.armenianews.narod.ru. ve Vartan Khaçaturyan, "Stanovlenie Armyanskikh Koloniy v Rossii", (Rusya'da Ermeni Kolonilerinin Oluşumu), *Planeta Diaspori*, 2000, No: 1-2).

**Bazı kaynaklara göre
hâlen Rusya'da yaklaşık
2 milyon Ermeni
yaşamaktadır.
Bunların 2/3'si
1988'depremeninden
sonra ve ekonomik
nedenlerle ülkeyi terk
eden Ermenilerdir.**

tehlikesi ortaya çıktığı için Petro burada fazla kalamadı ve geri döndü. I. Petro'nun yarım kalmış politikasına Katerina devam etti; 1801'de Doğu Gürcistan ve 1804'de ise Azerbaycan Rusya tarafından işgal edildi. Çarlık Rusya'sı Kafkasya'ya yerleştikten sonra 1826-1828 Türk-Rus savaşında Rus ordusu Erivan Hanlığı'nı işgal ederek geçici Erivan yönetimini kurdu. Çarlık Rusyası'nın eyaleti olan Ermenistan 1918'de bağımsızlığını ilan etti. Ancak 1920'de Bolşevikler Ermenistan'ı işgal ettiler.

Ermenistan'da Sovyet Hükümeti kurulduktan sonra komünist rejimle yönetilen Ermeniler Ermenistan'ın milli davası olan *Hai Tahd*'dan⁷ az da olsa uzaklaşmış, ancak tamamen terk etmemişlerdir. 1960'lı yıllarda Ermeniler yeniden bu konuda propaganda faaliyetlerine girerek özellikle 1965'ten itibaren sözde Ermeni soykırımı günü olarak 24 Nisan'ı anmak için Sardarabad'ta⁸ toplanmaya başlamışlardır.

Bazı kaynaklara göre hâlen Rusya'da yaklaşık 2 milyon⁹ Ermeni yaşamaktadır. Bunların 2/3'si 1988'depremeninden sonra ve ekonomik nedenlerle ülkeyi terk eden Ermenilerdir. Rusya'daki Ermeni diasporasının temelini daha önceden Rusya'da yaşayan ve 1950'li yıllardan sonra bu ülkeye göç eden Ermeniler oluşturmaktadır.

Kiev Rusya'sında Ermeniler

Ermeni araştırmacılar X-XI. yüzyıllardan itibaren Ermenilerin Kiev Rusya'sına, XIV. yüzyılda ise Moskova'ya göç ettiklerini, özellikle XI. yüzyılın sonlarından itibaren Kiev Rusya'sı ve güney devletleri arasında ticari ilişkiler kurulmasında Ermeni tüccarların önemini vurgulamaktadırlar. Burada yaşayan Ermenilerin genellikle

⁷ Hai Tahd-Ermeni davası. XIX yüzyılın sonlarında başlayan Ermeni davası 4 T prensibine dayanmaktadır. 1) Terör, 2) Tanıma, 3)Tazminat, 4)Toprak. Ermeniler bu konu ile bağlı mücadelelerini sürdürmektedirler.

⁸ Sardarabad'ta sözde soykırımı uğramış Ermenilerin anısına büyük bir anıt inşa edilmiştir ve Ermeniler her yıl 24 Nisan'da burada anma törenleri düzenlemektedir.

⁹ T. Poloskova, *Armyanskaya Diaspora v Rossii* (Rusya'daki Ermeni Diasporası): www.armenia.ru. (Bu konuda kesin bilgi yoktur ve verilen bilgi tartışılabilir).

ticaret, zanaat ve hekimlikle uğraştıkları ifade edilmiştir. XIV. yüzyılda Moğolların Kiev'den çıkarılmasından sonra burada yaşayan Ermeni cemaati Ukrayna'yı yöneten Letonya Prensligi'nden ayrıcalık almayı başardı. XV. yüzyılın ortalarında Letonya Prensi IV. Kazimir'in Ermenilere tanıdığı ayrıcalık şartlarına göre kendi evlerinin olmasına, zanaat ve ticaretle uğraşmalarına imkan sağlandı. Ermeni cemaatine iç yönetim hakkı tanındığı ve Ermenilerin kendi Piskoposu ve mühürleri olduğu bildirilmektedir.¹⁰

Güney Rusya

Ermeniler XIII. yüzyılın başlarından itibaren Rusya'nın güney bölgeleri ile ticaret ilişkilerini kurmuş ve bu bölgeye yerleşmeye başlamışlardır. XIII. yüzyılın ortalarından başlayarak güney bölgelerde özellikle, Lvov'da Ermeni mahalleleri kurulmaya başladı. Ermeniler XIV. yüzyılın ortalarında, Lvov'da kilise inşa etmek için izin aldılar. O yıllarda Rusya'da yaşan Katoliklere böyle bir imkân kesinlikle tanınmıyordu. Ancak Ermeniler her zaman bu hakkı alıyorlardı. Askeri yükümlülük taşımayan Ermenilerin ticarete olan yakınlıkları¹¹ nedeniyle yaşadıkları bölgelerin ticaretinde başarılar elde etmiş ve itibar kazanmışlardır.

Ticaret yolu üzerindeki şehirlerden biri de Yazloveç idi. XIII. yüzyılda Kırım'da yaşayan Ermenilerin bir çoğu buraya yerleşmişlerdi. Ermeniler burada Aziz Bogorodıç Kilisesini, daha sonra Balagoveşenya Saat Kulesini ve Aziz Grigor Manastırını inşa etmişlerdi. Yazloveç Ermenilerine tanınan haklara göre onların toprak sahibi olmalarına, ev inşa etmelerine, zanaatkarlıkla uğraşmalarına izin verilirdi. Onların yerel mahkemelerden bağımsız kendi mahkemeleri de vardı.

XVI-XVII. yüzyıllardan itibaren Ermeniler Rusya'nın güneyinde Volını-Luçk, Vladimir, Tismeniç, Gorodenk, Obertin ve Stanislav'da (şimdiki İvano-Frankovsk) yerleşmeye, ticaret ve zanaatkarlıkla uğraşmaya başladılar.

Moskova ve Güney Bölgelerde Ermeni Kolonilerinin Oluşumu

XIV. yüzyıldan itibaren Moskova'nın siyasi açıdan önem kazanması ve Rus devletinin kurulması, Moskova'nın güneydeki

¹⁰ XI-XVIII. *Diaspora / Rossi v XI-XVIII v* : www.armenianews. narod.ru.

¹¹ Mesut H. Çaşın, 'Ermenistan Silahlı Kuvvetleri', *Avrasya Dosyası*, Cilt:II, Sayı:4, Sonbahar 1995-96, s. 54.

devletlerle yaptığı ticaretin gelişmesine imkân sağladı. Ermeni tüccarlar Volga nehri boyunca Moskova'ya kadar giderek ticaret ilişkilerini devam ettirdiler.

Moskova ticaretinde, sadece Kırım'dan gelen tüccarlar değil, aynı zamanda Kafı'dan (Feodosiya) gelen tüccarlar da büyük önem taşımaktaydı. Bu tüccarlar arasında Kırım, Povoljye, ve Kafkasyalı Ermeniler de vardı ve onlar zamanla Moskova'ya yerleşmeye başladılar. XVI. yüzyılın ortalarından başlayarak Moskova panayırlarında Ermeni tüccarların "ticaret evleri" kurulmaya başladı.¹²

XVI. yüzyılın ortalarında Volga nehri havzasının Rusların eline geçmesi, Rusların Hazar sahilleri ve Ön Kafkasya'ya açılmaları, Hazar havzası, Orta Asya ve İran'la doğrudan temasta bulunmaları bölgedeki siyasi güç dağılımını değiştirdi. Bunun bir sonucu olarak Rusya'nın güney ülkeleri ile ticaretinde büyük bir gelişme yaşandı. XVII. yüzyıl sonlarında kapitalist ekonominin geliştiği bir dönemde Rusya'da Ermenilerin ekonomik alanda ağırlıkları hissedilmeye başladı.

İran'ın dış ticaretini kontrol altında tutan Nor Cugi şehri Ermeni tüccarları, özellikle ipek ticaretini tekellerine almışlardı ve bu kişiler Asya ve Avrupa'da büyük bir pazara sahiplerdi. Ancak Avrupa ekonomisinin, özellikle de İngiliz ekonomisinin gelişmesi Ermeni tüccarlarını Rusya'ya yöneltti. Çünkü Ermeni tüccarların Avrupa pazarlarındaki rekabet güçleri zayıftı.

Cugi tüccarı Hoca Zakhar Sagradyan 1659'da elmas ve başka değerli hediyelerle Rusya'ya giderek Rus Çarı'yla Ermenilere sağlanacak kolaylıkların şartlarını görüştü ve 1667'de bu konuda bir anlaşma imzalandı. Rusya'nın Ermenilere sağladığı kolaylık sonucunda Ermeni tüccarlar Rusya'nın hangi bölgesine giderlerse gitsinler sadece 5 kuruş vergi ödeyeceklerdi. Bu Avrupa tüccarlarından alınan vergilerden çok daha az idi.¹³

Rusya'nın Ermeni tüccarlara tanıdığı bu kolaylık, Kafkasya ve İran'da ticaretle uğraşan Ermenilerin Astrahan'a toplanmalarına ve ticaretin gelişmesine de yardımcı oldu. Astrahan Ermeni tüccarlarının yerleştiği bir merkez haline geldi.

Rusya'nın Kafkasya politikasındaki başlıca amacı, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Avrupa'dan müttefikler aramak, bu

¹² Khaçaturyan, *Stanovlenie Armyanskikh Koloniy ...*, s. 80.

¹³ Khaçaturyan, *Stanovlenie Armyanskikh Koloniy...*, s. 85.

müttefiklerin arasına İran'ı da alabilmek ve Kafkasya'da Hıristiyan halklar üzerinde daha etkili olarak onları kazanmaktı.

1695'de I. Petro, İran Şahına yazdığı bir mektupta ipek ticaretini kontrol eden Ermeni tüccarlara kolaylık sağlanmasını istiyordu. Rusya, 22 Mart 1711 tarihli kararname ile Ermenilerin Rusya ile ticaret yapmalarına daha geniş imkânlar sağladı. Ermeniler, sınırda ülkeye girerken değil, Moskova'ya vardıkları zaman vergi ödüyorlardı. Bu imtiyazla ilk defa olarak sadece Ermenilere olmak üzere, vergi ödemediği ülkeden mücevher çıkarma müsaadesi verilmiş oldu.¹⁴

Rusya, Ermenileri sadece ekonomik açıdan desteklemiyordu. Onlara her zaman bağımsızlıklarını elde etmelerinde ve devlet kurmalarında yardım edebileceğini bildiriyorlardı. Ermeni meselesini Çar'la görüşen İsrail Ori ona bir plan sundu. Plana göre, Ermeni halkının bağımsızlığını kazanmasında Rusya'dan destek alınacak, Ermeni silahlı birlikleri oluşturulacaktı. Ori, I.Petro'dan Astrahan'da bir Ermeni alayı kurmak için izin istedi. Petro, bu planı desteklediğini bildirdi. Ama Ruslar Hazar havzasında ve Kafkasya'da yerleşemedikleri için Ermenilere vaat ettikleri projeleri hayata geçiremediler.

17 Eylül 1746 tarihli bir başka kararname ile Astrahan'da yaşayan ve ticaretle uğraşan Ermeniler bazı vergilerden muaf tutuluyordu. Onlardan sadece askeri vergi alınıyordu. Kararname gereğince yabancılara kendi mahkemelerini kurma yetkisi de veriliyordu. Bu ise yabancılara sadece kendi mahkemelerini oluşturmak değil, aynı zamanda iç yönetim hakkını veriyordu. Böylece, Astrahan'da milli Ermeni kolonisi oluşumu süreci de tamamlandı. Astrahan Ermeni cemaati, Rusya'daki Ermeni cemaatinin milli Ermeni kolonisi olma sıfatlarının hepsine sahip oldu.¹⁵

Ermeni tüccarların yoğun olduğu bir bölge de Kizlyar kalesi idi. Güney ticaret yolu üzerinde olduğu için bu kasaba büyük önem taşıyordu ve ticaret gelişmekteydi. Burası, özellikle İran ve Türkiye'den gelen Ermeni tüccarların, Astrahan ve Kafkasya'dan gelen Ermenilerin toplandığı bir merkez idi. Bölgede yaşayan Ermeniler genellikle dokumacılık, boyacılık, kuyumculuk ve meyvacılıkla uğraşıyorlardı. Şarap ve konyak üretimi de

¹⁴ Valeri Senderov, *Armyane i Armeniya v sudbah Rossii* (Rusya'nın Kaderinde Ermeniler ve Ermenistan): <http://www.armenia.ru/history/history.php3?page=sinderov>

¹⁵ Khaçaturyan, *Stanovlenie...*, s. 86.

Ermenilerin kontrolünde idi. 1746 tarihli kararnamede verilen ayrıcalıklardan Kizlyar Ermenileri de yararlanıyordu. Ancak kendi mahkemelerini kuramıyorlardı ve Astrahan Ermeni mahkemesi tarafından yargılanıyorlardı. Bu durum XVIII. yüzyılın sonlarına kadar böyle devam etmiştir.

Petersburg'da Ermeni Kolonisinin Oluşumu

Bazı Ermeni kaynaklarında 1708'den itibaren Ermenilerin Petersburg'a geldikleri bildirilmektedir.¹⁶ Petersburg'a giden Ermeniler genellikle ticaret ve boyacılıkla meşgul oluyorlardı. XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Petersburg'da yaşayan Ermeniler kendi aralarında örgütlenmeye başladılar.

Petersburg'da yaşayan Ermeniler doğu dillerini bildikleri için devlet tarafından tercüman olarak görevlendiriliyordu. Petersburg'lu Ermenilerden Lazarev kardeşler Ermeni cemaatinin önde gelen simalarındandı. Lazarev kardeşlerden L.N.Lazarev

Rusya-İran diplomatik misyonunda tercüman olarak çalışıyordu. İ.L.Lazarev ise II.Katerina ile şahsen tanışıyordu. O, Rusya Devlet Merkez Bankası ve Rusya'nın doğu politikası üzere Katerina'nın danışmanı idi.

1774'de II. Katerina, L.N. Lazarev'e asilzade unvanı verdi. Petersburg'ta yaşayan Ermeniler kentin sosyal-siyasi hayatında önemli rol oynuyorlardı. Artık sadece ticaretle uğraşmıyor, üniversitelerde tahsil yapıyor ve öğretim elemanı olarak çalışıyorlardı. 1842'de Kazan üniversitesinde, 1849'da ise Petersburg üniversitesinde Ermeni dili ve edebiyatı fakültesi açıldı. Ermeniler kendilerini daha iyi tanıtmak, burada yaşayan Ermenilerin birliği ve beraberliğini korumak amacıyla kendi yayınlarını yapmaya başladılar. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gazete ve broşürler yayınlandı. 1863'de Yysis (Kuzey), edebiyat ve sanat dergisi Araks, 1903-1904'de Banber Grakanutyun yev Arvest (Edebiyat ve Sanat Haberleri), Arçunker (Göz yaşı) ve Sapriç (Kuaför) mizah gazeteleri yayınlanıyordu.¹⁷

¹⁶ Ermeni Cemaati Tarihi: www.armenianews.narod.ru, Senderov, *Armyane i Armeniya v sudbah Rossii*.

¹⁷ Ermeni Cemaati Tarihi: <http://artsakh.al.ru/Obshina.htm>.

Çarlık Rusya'sının Erivan Hanlığı'nı İşgal Etmesi

1828'de Erivan Hanlığı işgal edildikten sonra burada Ermeni nüfusunu artırmak ve Rusya'nın güney sınırlarında Ermenilerden oluşan bir tampon bölge oluşturmak amacıyla, Rusların Osmanlı topraklarından ve İran'dan 140 bin Ermeni köylüsünü Erivan Hanlığı ve komşu bölgelere zorla göç ettirdiğini Ermenilerin kendileri de kabul etmektedirler.¹⁸ Çarlık Rusya'sı Kafkasya'yı işgal ettikten sonra bölgeyi yönetmek için merkezi yönetim kurumlarını Tiflis'e taşıdı. Tiflis, Kafkasya'da yaşayan her üç halkın (Azerbaycan Türkleri, Gürcüler ve Ermeniler) siyasi ve kültürel merkezi oldu. Ermeniler, Kafkasya'da ilk olarak 1846'da Tiflis'te "Kovkas" (Kafkasya) gazetesini, 1851'de "Ararat" gazetesini yayınlamaya başladılar. Ermeniler eğitime büyük önem veriyorlardı. 1824'de Tiflis'te Nersisyan okulunu, 1832'de Erivan Bölge Okulu'nu, 1837'de Erivan Merkez Okulu'nu ve 1738'de Şuşa Ruhani Okulu'nu açtılar. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Ermeni-Rus ilişkilerinin gelişmesinde Ermeni yazarı ve tarihçisi Khaçatur Abovyan'ın (1805-1848) büyük katkıları olduğunu belirtmekte de yarar vardır.

Sovyetler Birliği Zamanı Ermeni Örgütleri ve Lobi Faaliyetleri

Rusya Genel Meclisi, Bolşevikler tarafından dağıtıldıktan sonra Kafkasya üyeleri 23 Şubat 1918'de "Mâverây-ı Kafkas Komiserliği"ni kurdular. Bu Komiserlik Kafkasya'nın yüksek hakimiyet organı olmalıydı. Ama Mâverây-ı Kafkas Komiserliği üyeleri arasında Kafkasya'nın dış politikası konusunda büyük anlaşmazlıklar ortaya çıktı. 22 Nisan 1918'de "Kafkasya Bağımsız Federe Devleti" ilan olunduysa da taraflar arasında çekişmelerin devam etmesi üzerine 26 Mayıs 1918'de Gürcistan, 28 Mayıs'ta ise Ermenistan ve Azerbaycan bağımsızlığını ilan etti. Ermenistan bağımsızlığını iki yıl koruyabildi ve 1920'de Bolşevik Rusya tarafından işgal edildi. Ermenistan 1922'de Kafkasya Federasyonu'na, 1936'da ise SSCB'ye katıldı.

Sovyetler Birliği zamanında Ermenilerin ilk propaganda faaliyetleri 1930-1936 yıllarında başlamıştır. Ermenistan'ın bağımsızlığı kadar olan faaliyetleri dört aşamada gerçekleştirilmiştir.

¹⁸ Parsamyan, *Istoriya Armyanskogo ...*, s. 71

1. 1930'dan İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönem.
2. 1945'den 1960'a kadar.
3. 1960-1962 yılları.¹⁹
4. 1962-1991 yılları.

Ermeniler birinci aşamada propaganda faaliyeti altyapısı üzerinde çalışmış ve bu konuda ortak hareket edebilecek güçleri belirlemişlerdir. Bu anlamda Rus tarihçileri Ermenilerle işbirliği yapmıştır. Örneğin, Büyük Sovyet Ansiklopedisi'nde Ermeniler, Gurko-Kryajin²⁰ tarafından Ermeni meselesi ile ilgili Ermeni görüşlerini destekleyen bir yazının yazılmasını başarmıştır.

**Azerbaycan Türklerinin
çoğunlukta oldukları
bölgelere ise Ermeniler
yerleştirilmeye başlandı.
İkinci aşamada ise
Ermenistan'da yaşayan
Azerbaycan Türkleri toplu
olarak göç ettirmeye
başlandı.**

Ermeniler, ayrıca Ermenistan'da yaşayan Azerbaycan Türklerinin çoğunlukta oldukları bölgelerde il sınırlarını değiştirmeye başladılar. Eylül 1930'da Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde arazi yönetim değişikliği yapıldığı zaman Azerbaycan Türklerinin yaşadıkları yerleşim merkezleri birbirinden ayrı merkezlere bağlandı. Azerbaycan Türklerinin çoğunlukta oldukları

bölgelere ise Ermeniler yerleştirilmeye başlandı.

İkinci aşamada ise Ermenistan'da yaşayan Azerbaycan Türkleri toplu olarak göç ettirmeye başlandı. Göç ettirme işlemi 1948-1953'de hayata geçirildi. 1943 Tahran Konferansı'nda Sovyet-İran ilişkileri müzakere edilirken Ermeniler, SSCB Dışişleri Bakanı Molotov'dan İran'da yaşayan Ermenilerin, Ermenistan'a göç ettirilmesine müsaade etmelerini istedi. Molotov bu konuyu Stalin'le görüştüktan sonra İran Ermenilerinin göç ettirilmesine müsaade edildi. Ermenistan'da yaşayan Azeri Türklerinin Azerbaycan'a göç ettirilmesine çalışıldı. Bu konuda SSCB Bakanlar Konseyi 23 Aralık 1947 tarihli "Ermenistan Sovyet Sosyalist

¹⁹ Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, İstanbul, Belge Yayınları, 1987, s. LXXV. Esat Uras üçüncü aşamayı 1960-1962 olarak göstermektedir. Sözde Ermeni soykırımı yıldönümünün kutlanması ise 1965'te başlamıştır.

²⁰ Derleyen: B. Gaibov, V. Gurko-Kryajin. *Armjanskiy Vopros (Ermeni Meselesi)*, Bakü, Komünist.Yayınevi, 1990.

Cumhuriyetinden köylülerin ve başta Azerbaycan Türklerinin Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin Kür-Araz ovalığına göç ettirilmesi hakkında" karar verdi. Bu kararla 1948-1950'de "gönüllülük" prensibi esasında 100 bin Azerbaycanlının göç ettirilmesi öngörülüyordu. Karar gereğince 1948'de 10 bin, 1949'da 40 bin ,1950'de ise 50 bin kişi Azerbaycan'a göç ettirilmeli idi.²¹

Ermeni propagandasının bir konusu da Türkiye'den toprak alma iddiaları olmuştur. İkinci Dünya Savaşından sonra SSCB-Türkiye ilişkilerinde ciddi sorunlar ortaya çıkmıştı. Sovyetler Birliği Boğazların kontrolünü kendi eline almak istiyordu. Böyle gergin bir ortamda Haziran 1945'de Eçmiyazin Katolikosu seçimlerini bahane ederek bir çok ülkeden gelen Ermeniler Eçmiyazin'de toplandı. Toplantıda konuyla hiçbir ilgisi olmayan siyasi bir karar alınarak Kars ve Ardahan'ın Sovyetler Birliği tarafından ilhak edilmesi istendi.²²

1960'lı yılların başında Ermeniler sözde soykırım günü olarak 24 Nisan'ın kabul edilmesini sağlamak üzere Moskova'dan izin almak için yoğun faaliyete başladılar. 1965'de Rusya'da yaşayan Ermeni ileri gelenlerinin ve özellikle Mikoyan'ın çabaları sonucunda "Ermeni soykırımının" 50. yıldönümünü anmak için izin alındı. Ermenilerin milli kahraman olarak tanıttıkları Antranik'in²³ doğum günü de bu tarihe denk geliyordu. Ermenistan Komünist Partisi Genel Sekreteri Zorabyan ve Mikoyan öncülüğünde Antranik'in doğum gününün kutlanması için Moskova'dan izin alındı. Bütün gazete ve dergiler Antranik hakkında makaleler yayınlıyordu.

Moskova'nın onayını aldıktan sonra sözde Ermeni Soykırımının 50. yıldönümü 24 Nisan 1965'de, Erivan'da dört yüz bin kişinin katıldığı bir mitingle anıldı. Mitingde açılan pankartlarda "**Batı Ermenistan (Yani Anadolu) Bizim Olmalıdır!**", "**Dağlık Karabağ Bizimdir!**", "**Nahçıvan Ermenistan Toprağıdır!**" ve "**Ermeniler! 1915'in İntikamını Almak Zamanıdır. Birleşin!**" yazıyordu.²⁴ Bu olaylar Ermenilerin hiçbir zaman Türk düşmanlığını unutmayacağını, soykırım iddialarından ve toprak taleplerinden

²¹ İ. Memmedov, S. Asadov, *Ermenistan Azerbaycanlıları ve Onların Acı Kaderi*, Bakü, Azerbaycan Yayınevi, 1992. ss. 48-54.

²² Esat Uras, *Tarihte ...*, s. LXXV

²³ Memmedov, *Ermenistan ...*, s.52

²⁴ Memmedov, *Ermenistan ...*, s. 52.

vazgeçmeyeceklerini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Nitekim günümüzde yaşanan gelişmeler bunu doğrulamaktadır. Taşnaksutyun Partisi Merkez Komitesi Yardımcısı Gagig Mkrtiçyan Cumhuriyet gazetesinin sorularını yanıtlarken toprak talepleri olduğunu ve soykırımın Türkiye tarafından tanınması ve Ermeni halkından özür dilemesi gerektiğini ifade etmiştir.²⁵ Ermeniler, yazdıkları bütün kitaplarda konusu ne olursa olsun mutlaka Türklerin Ermenileri katlettiğini yazmakta ve bunu özellikle vurgulamaktadır. Örneğin, Rusça yazılmış "Kratkiy Kurs Armyanskogo Yazıka" (Ermeni Dilinin Kısa Kursu) dilbilgisi kitabında bile Türklerin katil, cellat oldukları ve Ermenilere karşı soykırım yaptıkları yazılmıştır.²⁶

Ermeni bilim adamları Ermenistan ansiklopedisini hazırlarken bütün ciltlerde "çeğaspanutyun"dan (sözde soykırımdan) bahsetmektedirler.²⁷

1970'den 1980'li yılların ikinci yarısına kadar olan zamanı Rusya'daki Ermeni diasporasının propağanda devri olarak adlandırmak mümkündür. Bu dönemde daha çok eğitim ve kitap yayını ile ilgilenmişlerdir. Nitekim Zori Balayan'ın **Ocak** adlı kitabı bu yıllarda basılmıştır. Balayan'ın kitabına göre Azerbaycan ve Türkiye toprakları alınarak Büyük Ermenistan kurulmaktadır. Balayan'a göre Ermenistan doğu ve batı Ermenistan olarak ikiye bölünmüştür.²⁸

Moskova'nın Ermenilerin bu tür faaliyetlerine izin vermesi ve hatta teşvik etmesinin nedenlerinden biri de coğrafi özelliğine göre büyük önemi olan Türkiye'nin, Sovyetler Birliği sınırlarına en yakın NATO ülkesi olmasıydı. Amerika'nın Türkiye'de askeri üsleri vardı.

Ermeni meselesi Rusya'nın istihbarat kurumlarını da ilgilendiriyordu ve 1960'dan itibaren bu konuyu takip etmeye başladı. KGB (**Komitet Gosudarstvennyy Bezopasnosti**, Devlet Güvenlik Komitesi) mültecilerden sorumlu 1. bölüme bağlı 19. şubenin başkanlığına Ermeni asıllı General Ağayan getirildi. 19. şube çalışmalarını 4 yönde sürdürüyordu: Slav hattı, Yahudi hattı, Ermeni hattı ve Kafkasya-Orta Asya hattı. Ermeni hattında çalışmak için 101. KGB okulunda ajanlık eğitimi almış Ermeniler işe

²⁵ Cumhuriyet, 1 Mayıs 1993.

²⁶ A.S. Garibyan, C.A. Garibyan, *Kratkiy Kurs Armyanskogo Yazıka* (Ermeni Dilinin Kısa Kursu), Erevan, Luys Yayınevi, 1987, s.180.

²⁷ Memmedov., Asadov, *Ermenistan Azerbaycanlıları ve...*, s.52

²⁸ Zori Balayan, *Ocak*, Erevan, Sovetakan Grok Yayınevi, 1984.

alınıyordu. Bu ajanlar daha sonra yurtdışına giderek burada yaşayan belirli bir finans gücüne ve mevkiye sahip Ermenilerle işbirliği yapmaya başladılar. KGB, NATO'nun güney kanadını zayıflatmak için, Amerikan Kongresinde "Ermeni Soykırımı" yasa tasarısının gündeme getirmesi çalışmalarına hız verdi. Eğer bu yasa tasarısı Senato'da tartışılırsa, Türkiye'nin buna karşı ABD ve NATO ile ilişkilerini yeniden gözden geçireceği ve hatta NATO'dan çıkacağı bile tahmin ediliyordu. 1975'de bu yasa tasarısı Kongre'de tartışıldıysa da bir karar alınmadı. KGB ve 19. şube ABD ve NATO-Türkiye ilişkilerinde sorun çıkarmak için Türkiye'de konuşlanan NATO üsleri ile ilgili uydurma haberler vermeye başladılar. Güya, ABD-SSCB arasında savaş başlarsa ABD, Türkiye'deki üslerinden Sovyetler Birliği'ne karşı nükleer silah kullanacak ve doğal olarak Türkiye Sovyetler Birliği'nin nükleer hedefi olacaktır. 19. şube Türkiye'nin Amerika'ya olan güvenini sarsmak için Amerika'nın Kürt bölücü hareketini desteklediği konusunda haberler vermeye başladı.²⁹

Ermenilerin başarılı propaganda yapabilmelerinin nedenlerinden biri de Moskova'da merkez yönetimde çok sayıda üst düzey Ermenilerin bulunmasıydı. Örneğin, 1980-1990'da SSCB devlet teşkilatlarında Abel Aganbekyan Cumhurbaşkanlığı Ekonomi Dairesi Başkanı, Sitaryan SSCB Devlet Planlama Dairesi Başkanı Birinci Yardımcısı, Kaçaturov Kitle Haberleşme ve Enformasyon Merkezinde Başkan Yardımcısı, Avetikov SOVİNFİLM'in Genel Düzeltmeni görevlerinde bulunuyorlardı. Ermeni diasporası bilim ve eğitim sistemine de yerleşmişti. SSCB İlimler Akademisinde 11 Ermeni akademisyen, 20 muhabir üye akademisyen çalıştığı halde Ermenistan İlimler Akademisinde yalnız eşi Ermeni olan bir Rus çalışmaktaydı. 1986'ya kadar SSCB İlimler Akademisinde 65 Ermeni çalışıyordu. Başka bir deyişle SSCB İlimler Akademisinin 883 üye ve muhabir üyesinin %4'ü Ermenilerden oluşmaktaydı.³⁰

Özellikle, Gorbaçov yönetiminde Ermenilerin Türkiye ve Azerbaycan'a karşı faaliyetleri güçlendi. **Perestroyka ve Glasnost** ilkelerinin uygulanması Ermeni bölücülerinin yasal olarak faaliyet yapmalarına da imkân sağladı. 1920'de Karabağ'ı Azerbaycan'dan koparamayan ve sadece özerklik statüsü alabilen Ermeniler, Karabağ'ın Ermenistan'la birleştirilmesi için ciddi faaliyetlere

²⁹ A. Raşidoğlu, "KGB Pod Armyanskim "Kolpakom" (KGB Ermeni Külâhında), *Zerkolo*, 17 Ağustos 2001.

³⁰ Ahmet B. Ercilasun, M. Kengerli, "Sovyetlerde Ermeni Lobisi", *Türk Kültürü*, Sayı. 313, Yıl. XXVII. Mayıs 1989, s. 292.

başladılar. Gorbaçov'un ekonomi danışmanı Aganbekyan, Fransa'nın **Humanite** gazetesine verdiği demeçte Karabağ'ın Ermenistan'a verilmesini istedi. Aganbekyan böyle bir beyanata Moskova'nın izni olmadan veremezdi. Eski sistemle Sovyetler Birliği'nin varlığını koruyamayacağını anlayan Moskova, müttefik cumhuriyetlerde siyasi ve askeri varlığının devamı için milli ve etnik sorunların ortaya çıkmasına imkân sağladı. Denilebilir ki Rusya'nın bu politikası Baltık devletleri hariç, bugün de eski Sovyet cumhuriyetlerinde devam etmektedir.

Rusya'daki Ermeni Diasporası ve Faaliyetleri

Yüzyıllar boyu Rusya'nın himayesi altında yaşamış, onların maddi, manevi ve siyasi yardımları sayesinde devlet kurmuş Ermeniler, 24 Eylül 1991'de Ermenistan'ın bağımsızlığını ilan ettiler. Sovyet ekonomik sistemi gereğince bütün cumhuriyetlerin ekonomisi birbirine bağlı idi. Bağımsızlık süreci ve sonrasında bu sistem tamamen çöktü ve Ermenistan ciddi ekonomik sorunlarla karşı karşıya kaldı. Bir çok sanayi merkezinin, fabrika ve iş yerlerinin kapanması nedeniyle Ermeniler Rusya'ya ve Batı ülkelerine göç etmeye başladılar. Ermenilerin Rusya'ya göç etmeleri Rusya'daki Ermeni diasporasının gelişmesinde beklendiği kadar etkili olamadı. Çünkü, öteden beri Rusya'da yaşayan ve kendilerini Ermenistan'ın Rusya'daki parçası olarak tanımlayanlar, bağımsızlık sonrası Rusya'ya göç edenleri vatana ihanet etmekle suçluyorlardı. Ekonomik nedenle göç eden Ermenilerden bazıları kendilerine iş kurarak büyük başarılar elde etmelerine rağmen, bir çoğu da suç örgütlerine katılmış ve Ermenistan'ın "imajını" kötü yönde etkilemişlerdir. Bu nedenle de hâlen bu iki grup arasında bazı anlaşmazlıklar mevcuttur.

Avrupa ve Amerika'daki Ermeni diasporasını Rusya'daki Ermeni diasporası ile karşılaştırırken bir çok farkın olduğunu görmekteyiz. Büyük finans gücüne sahip Batı Ermeni diasporası Ermenistan'ın dış politikasını yönlendirmeye çalışmaktadır. Daha kısıtlı siyasi ve ekonomik gücü olan Rusya'daki Ermeni diasporası ise bu gibi faaliyet yeteneğine henüz sahip olamamıştır.

Rusya'da yaşayan Ermenilerin, özellikle 1990'lı yıllardan sonra siyasi ve kültürel örgütlenme sürecine başladığını görmekteyiz. Bu örgütlerden ilkleri "Kendi Kaderini Tayin Etme" ve "Siyasi Mahkumların Haklarının Korunması İçin Ermeni Komitesi" idi.³¹

³¹ Eldar İsmayilov ve.b., *Azerbaycan Tarihi*, Öğretmen Yayınevi, Bakü, 1995, s. 311.

Siyasi ve kültür merkezlerinin sayımına göre Rusya'da Yahudi, Ukraynalı ve Tatarlardan sonra Ermeniler dördüncü sırada yer alırlar.

Ermeniler bu örgütler aracılığıyla ileriki yıllarda yapacakları siyasi eylemlerin altyapısını hazırlıyordu.

Siyasi ve kültür merkezlerinin sayımına göre Rusya'da Yahudi, Ukraynalı ve Tatarlardan sonra Ermeniler dördüncü sırada yer alırlar.³² Rusya'da

Aganbekyan, Armen Cigerhanyan, Migranyan ve Artur Çilingarov'un³³ desteklediği "Ermenistan ve Dünya" dergisi yayınlanmaktadır. Bu derginin esas amacı Ermenistan'da ve dünyada gelişen olaylar ile Amerika, Avrupa ve Rusya'daki Ermeni diasporası konusunda bilgi vermektir. Rusya'nın toplumsal hayatında, büyük ve orta ölçekli ticarete, siyasi dairelerde ve kültür kurumlarında tanınmış Ermeniler vardır. Rusya'daki diasporanın Batı diasporası kadar siyasi ve kültürel faaliyetleri yoktur ve bir çok konuda Batı diasporasının görüşlerini benimsemektedir. Bunun birkaç nedeni vardır:

-1980'li yıllardan önce Rusya'ya göç eden Ermeniler yaşadıkları bölgenin siyasi ve kültürel hayatına adapte olmuştur. Daha sonra Rusya'ya göç eden Ermeniler ise Rusya vatandaşı statüsünü alamamış ve yaşadıkları bölgelerin siyasi ve kültür hayatına uyum sağlayamamışlardır. Rusya'da yaşayan Ermenilerin arasında kültür anlayışlarında da farklılıklar vardır.

-Ermenistan'dan göç ederek Rusya'da yaşayan Ermenilerin ekonomik durumunun genelde çok iyi olmasına rağmen, bazıları diaspora faaliyetlerine katılmamaktadırlar. Rusya'daki Ermenistan Büyükelçiliği'nden yapılan açıklamada büyük finans gücü olan Ermenilerin mafya örgütleri ile işbirliği yaptıkları ve diaspora ile ilgilenmedikleri ifade edilmiştir.³⁴

³² Poloskova, *Armyanskaya Diaspora v Rossii*: www.armenia.ru.

³³ Artur Çilingarov. 25 Eylül 1939'da Leningrad'da doğdu. S. Ordjenikidze adına Baltık tersanesinde çalıştı. 1958'de Amiral Makarov adına Leningrad Deniz Mühendisliği okulunu kazandı ve 1963'de okyanus bilimleri fakültesinden mezun oldu. 1963-1965'de Kuzey Kutbunda bilimsel çalışmalar yaptı. 1965'de Yakutya Sovyet Sosyalist Özerk Cumhuriyeti Bulunsk ili Komünist Partisi Genel Sekreterliğinde Gençlerle İş Üzere Bölüm Başkanı seçildi. 1986'ya kadar çeşitli görevlerde bulundu. Şimdi Rusya devlet Duması Federal Meclis Başkanı yardımcısıdır. Sovyetler Birliği Kahramanı unvanı almış son Ermenidir. Rusya'daki Ermeni diasporasının en etkili temsilcilerinden biridir.

³⁴ Poloskova, *Armyanskaya Diaspora...*: www.armenia.ru.

- Ermeni siyasi partileri arasında Rusya'daki Ermeni diasporasında etkili olmak için rekabet yoktur. Taşnaksutyun Partisi hariç, diğer partilerin Rusya'da altyapı çalışmaları ve faaliyetleri mevcut değildir. Rusya'daki Ermeni diasporası kuruluşlarının faaliyetlerini düzenleyen kanun yoktur. Bazı diaspora kuruluşları arasında anlaşmazlıklar vardır.

Ermeni aydınlarının ve iş adamlarının en çok yoğun olduğu yer Moskova'dır. Bağımsızlık sonrasında, burada yaşayan Ermeniler daha etkin bir örgütlenme sürecini başlatmışlardır. Moskova'da ilk Ermeni diasporası 1988'de kurulmuştur ve diaspora kuruluşlarının hepsi Karabağ konusunda ortak görüşleri benimsemişlerdir. Azerbaycan topraklarının % 20'sinin Ermenistan tarafından işgal edilmesine rağmen, Rusya kamuoyuna bu işgal bağımsızlık mücadelesi gibi tanıtılmıştır. Ermeni kuruluşları Ermenistan'a maddi ve manevi yardımların yanı sıra, burada yaşayan Ermeniler için cumartesi okulları açmakta, gazeteler, dergiler ve kitaplar yayınlamaktalar. Moskova'daki Ermeni diasporası kuruluşlarından biri de "**Rusya Ermenileri Birliği**"dir (REB). Birlik Başkanlığına elmas üretimi konusunda Rusya'da tanınmış işadamı Ara Abramyan getirilmiştir. REB'nin esas amacı Rusya'daki Ermenileri

Moskova'daki Ermeni diasporası kuruluşlarından biri de "Rusya Ermenileri Birliği"dir (REB).

kendi etrafında birleştirmek, Rusya'daki Ermeni ve Rus işadamlarının Ermenistan'a yatırım yapmalarını sağlamak, Karabağ sorununu Ermenilerin lehine Rus kamuoyunun gündeminde tutmak ve sözde

Ermeni soykırımı konusunun Rusya Duma'sında görüşülmesine çalışmaktadır. REB Başkanı Abramyan ve temsilcilerden oluşan bir grup 3 Mart 2001'de Ermenistan'ı ziyareti sırasında Başkan Robert Koçaryan'la Ermenistan'a yatırım imkanları ve ekonominin gelişmesi konusunda görüşlerini ifade etmiş Koçaryan da her konuda REB'nin girişimlerini destekleyeceğini ve Ermenistan'ın ekonomik kalkınmasında Rus sermayesinin büyük önem taşıdığını bildirmiştir.³⁵ REB, Ermenilerin dini ve milli bayramları için Moskova'da kutlama törenleri düzenlenmesini sağlamaktadır.

REB, sözde Ermeni soykırımının Rusya Duma'sı tarafından görüşülmesi ve bu konuda kanun çıkarılması için yoğun çalışmalarda bulunmaktadırlar. Rusya Devlet Başkanı 15 Eylül

³⁵ Azg, 6 Mart 2001.

**Rusya Ermenileri
1990'lardan itibaren
açıkça Türkiye'ye karşı
toprak iddiaları ileri
sürmeye başladılar.**

2001'de Ermenistan'a yaptığı ziyaret sırasında sözde Ermeni soykırımı anıtına çiçek koymuş, anıt defterine "Rusya her zaman Ermeni halkının acı ve trajedilerine duyarlı olmuştur. Soykırımı kurbanları önünde saygıyla eğiliriz"³⁶ diye

yazmıştır. Liberal Demokrat Partiden milletvekili Aleksey Mitrofanov'un 1995'te hazırladığı ve Rusya Duma'sının "Batı Ermenistan'da 1915-1922'de Ermeni halkı soykırımının kınanması hakkında" bildiriye kabul etmesi Ermeni diasporası faaliyetlerinin bir sonucudur.

2000'de Amerika'da Temsilciler Meclisi'nde sözde Ermeni soykırımı tartışılırken ABD Başkanı Bill Clinton'un devreye girerek bu konuyu gündemden çıkarması ile ilgili olarak REB 24 Ekim 2000'de yayınladığı bir bildiride Ermeni "gerçeklerinin" kabul edilmesi gerektiğini ifade etmiş ve Clinton'u kınamıştı.

Rusya Ermenileri 1990'lardan itibaren açıkça Türkiye'ye karşı toprak iddiaları ileri sürmeye başladılar. Ermeniler, "Batı Ermenistan" diye adlandırdıkları Erzurum, Trabzon, Van ve Bitlis'ten 1917'ye kadar göç etmiş Ermeniler adına Moskova'da "**Batı Ermenistan halkına yurtdışında temsilcilik kurması hakkında çağrı!**" yayınladılar. Bu çağrıda, sözde "Ermeni faciası" konusunda bilgi verildikten sonra Türkiye'nin doğusunda yaşayan Ermeni halkına "soykırım" yapıldığını, bütün ülkelerin yanı sıra Türkiye'nin de "soykırımı" tanınması ve sorumluluğunu üstlenmesi gerektiği bildirilmiştir.

Aşağıda gösterilen hedeflere ulaşmak için "Batı Ermenistan" halkının nüfus sayımı yapılmasını ve sürgünde olan "**Batı Ermenistan**" Millet Meclisi ve Hükümetinin kurulması öngörülmüştür. Bunun için hedefleri şunlardır:

-Uluslararası örgütlerde, Türk hükümeti ve diğer ilgili taraflar karşısında "Batı Ermenileri" torunlarının çıkarlarını savunmak;

-1915-23'de yapılan sözde soykırımın Türkler ve diğer devletler tarafından tanınması;

³⁶ Azg, 18 Eylül 2001.

³⁷ Nezavisimaya Gazeta, 31 Kasım 2000.

-Sözde soykırım yapmış Osmanlı İmparatorluğunun hukuksal devamı olan Türkiye'den Batı Ermenilerine yapılan haksızlıklar için maddi ve mânevi tazminat almak için BM ve Lahey İnsan Hakları Mahkemesine başvurmak, vs.³⁸

Özellikle son yıllarda Rusya'daki Ermeniler Karabağ ve sözde soykırım propagandasının yanı sıra Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü tehlikeye sokan beyanlarda bulunmaktalar. Cevahetya bölgesinde yaşayan Ermeniler son yıllarda bölücülük faaliyetlerini artırmaktalar. REB'nin 2 Aralık 2000'de Milli Bağımsızlık Harekatının 110. yıldönümü nedeniyle düzenlediği törene Taşnaksutyun Partisi Divan Kurulu üyesi Vaan Ovannisyan, Ermenistan'ın Rusya Büyükelçisi Suren Saakyan, Rusya-Ermenistan İşbirliği Komitesi Başkanı Bagdasaryan ve Emekli General İsakulov da katılmıştır. Görüşmelerde, Gürcistan'da yaşayan Ermenilerin problemleri ve statüleri tartışılmış, Gürcistan Anayasasında değişiklik yapılarak Ermenilere kendi kaderlerini tayin etme hakkı verilmesi gerektiğini ifade edilmiştir.³⁹

Ermeniler, Moskova'da sosyal ve kültürel faaliyetlerde bulunmaktadırlar. Ermeni kültürünü tanıtmak için basın yayın kuruluşları vardır ve görüşlerinin savunulmasında çok etkili olmaktadır. Moskova'da aşağıdaki Ermeni teşkilatları faaliyet göstermekte, gazete ve dergiler yayınlanmaktadır:

- Rus-Ermeni Derneğini Koruma Fonu.
- Moskova Ermenileri Topluluğu.
- Ermeni Gençlik Merkezi "**Aregak**" (Güneş),
- Uluslararası Ermeni Öğrenciler Birliği
- "**Yusisapayl**" gazetesi.
- "**Armeniya i Mir**" (Ermenistan ve Dünya) ve "**Armyanskiy pereulok**" (Ermeni Sokağı)

Ermeni kuruluşları ve yayın organları Moskova'daki Ermeni işadamları ve akademisyenler tarafından maddi olarak desteklenmektedir. Onlar sadece vatansever oldukları için değil, aynı zamanda Moskova'da kendi ekonomik ve siyasi çıkarlarını korumak için basın-yayın kuruluşlarına yardım etmektedirler.

³⁸ *Nezavisimaya Gazeta*, 21 Kasım 2000

³⁹ *Azg*, 5 Aralık 2000

⁴⁰ Zdravamislova. A. E, *Paradigmi zapadnoy soçialogii obşestvennix dvijenii*, (Batı sosyolojisinde toplumsal hareket paradigması), SPb., 1993. s. 80.

1980'li yılların sonlarına doğru Sovyetler Birliği'nin iç ve dış politikasında yaşanan değişikliklerden ilk kez yararlananlar da Ermeniler olmuştur.

Sovyetler Birliği zamanında Ermeni diasporasının örgütlendiği merkezlerden biri Leningrad olmuştur. 1970'li yıllardan başlayarak burada yaşayan Ermeniler "Ermeni hayatını" organize etmeye başladılar. Bu kişiler eskiden beri Leningrad'da yaşayanlar değil, daha sonra buraya yerleşen Ermeniler idi.

1980'li yılların sonlarına doğru Sovyetler Birliği'nin iç ve dış politikasında yaşanan değişikliklerden ilk kez yararlananlar da Ermeniler olmuştur. Ermeni propagandası sonucunda 1988'de Sovyet Kültürü Fonuna bağlı olarak "Ermeni Kültürü Dostları Cemiyeti" kuruldu ve Ocak 1992'de Adalet Bakanlığında "Ermeni Cemiyeti" olarak resmen onaylandı.

Bazı araştırmacılar Leningrad'daki Ermeni diasporası kuruluşunun siyasi ve doğal afetlerle ilgili olduğunu ifade etmektedirler.⁴⁰ 1988'de Ermenistan'da olan deprem ve Dağlık Karabağ sorununun ortaya çıkması nedeniyle bir çok Ermeni Rusya'nın çeşitli bölgelerine özellikle Moskova, Leningrad ve Krosnodar'a göç etti. Azerbaycan'dan göç eden Ermeniler birbirlerine yardım etmek amacıyla ekonomik, sosyal, kültürel ve hukuki yardım komitesini kurdular (ESKHVK). Ermeniler dini faaliyetlerine de ağırlık vermeye başlamışlardı. 11 Eylül 1988'de Leningrad Şehir Yönetim Kurulu Halk Vekillerinin kararıyla Aziz Voskreseniya kilisesi Leningrad'daki Ermeni Kilisesine verildi. 8 Ekim 1988'de Eçmiadzin Kilisesinden Ezras Nersisyan Leningrad Ermeni kilisesine rahip tayin edildi⁴¹ ve böylece Leningrad Ermeni Cemaati kuruluş sürecini tamamladı. Leningrad'daki Ermeni kilisesi faaliyete başladıktan sonra mülteci çocuklara sosyal ve psikoloji yardım merkezini (Tsitsernak-Kırlangıç) kurdu. 12 Ağustos 1992'de Petersburg⁴² Belediye Başkan Yardımcısının kararıyla Aziz Katerina Kilisesi de Ermeni Kilisesine verildi.⁴³

Petersburg Ermeni diasporası iki yönde faaliyet göstermekteydi. Birincisi, Kilisenin kontrolünde dini ayinler ve merasimler

⁴¹ Çikadze, Elena Çikadze, Armyane Peterburga: Ot Obşestvennogo Dvijeniya k Obşinnım Institutam, (Petersburg Ermenileri: Toplumsal Hareketten Toplumsal Kurumlara), *Planeti Diaspori*, (Moskova, No 1-2), s. 204.

⁴² 6 Eylül 1991'de Leningrad'ın adı yeniden Petersburg olarak değiştirildi.

⁴³ *Ermeni Cemaati Tarihi*: <http://artsakh.al.ru/obshina.htm>.

**Ermeni diasporası
Rusya'da yaşayan
Kürtlerle her zaman
işbirliği yapmaya
çalışmıştır.**

yapılmaktadır. Kilise cemiyetine bağlı pazar günü okulu, kütüphane, gençler birliği ve gaziler birliği faaliyet göstermektedir. Onlar sadece Ermeni cemiyetinin sorunlarla ilgili değil, aynı zamanda şehir sorunları ile de ilgilenmektedir.

İkincisi, Petersburg Ermeni Cemiyeti (PEC) diğer Ermeni kuruluşlarından farklı olarak sosyal, siyasal ve kültürel alanda değil, Rusya'da yaşayan Ermenilerin hak ve hukuklarının korunması üzerine çalışmalar yapmaktadır. PEC, 1992'de kurulduğu zaman ekonomik nedenlerle göç eden Ermenilere iş bulma ve barınma konusunda yardım ediyordu. Ancak daha sonra bu yardımlar nedeniyle Ermenilerin göç etmesinde artış görüldüğü için yardım durduruldu. Ermeni diasporasının en büyük başarılarından biri de 13 Eylül 1999'da Petersburg üniversitesinin doğu dilleri fakültesinde Ermeni dili fakültesinin açılmasını sağlamasıdır.⁴⁴

Ermeni diasporasının etkili olduğu bölgelerden biri de Rusya'nın güneyinde Krasnodar bölgesidir. Burada 140 bin bulunan Ermeninin yaşadığı iddia edilmektedir.⁴⁵ Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra burada yaşayan Ermeniler ciddi bir şekilde örgütlenmeye başladılar. **Krasnodar Ermeni Kültür Topluluğu**⁴⁶ (KEKT) kültür faaliyetlerinin yanı sıra bu bölgede yaşayan Ermenilerin birlik ve beraberliğini sağlamak, Ermenistan ve dünyadaki Ermeni diasporasının faaliyetleri ve sözde Ermeni soykırımı konusunda bilgi vermeyi amaçlamaktadır. Örneğin, 1878 Türk-Rus savaşının 120. yıl kutlamaları organizasyon çalışmalarına KEKT da katılmıştır. Ermeni diasporası Rusya'da yaşayan Kürtlerle her zaman işbirliği yapmaya çalışmıştır. Bunun en önemli nedenlerinden biri de Türkiye'ye karşı yaptıkları propaganda için onların desteğini almak veya bu amaçla onları bir araç olarak kullanmaktır. Ermeni diasporası sözde soykırım propagandası yanı sıra Kürtlerin Türkiye'ye yönelik faaliyetlerinin savunucusu olmuştur.

Krasnodar Ermeni diasporası yayınladığı "**Erkramas**" (Eyalet) adlı gazetede Rusya'daki Ermeni diasporası konusunda geniş bilgi

⁴⁴ *Ermeni Cemaati Tarihi*: <http://artsakh.al.ru/obshina.htm>.

⁴⁵ *Azg*, 17 Nisan 2001.

⁴⁶ *Erkramas*, Ocak 1998, No 1: www.erkramas.al.ru.

vermekte, Türkiye ve Azerbaycan konusunda da yanlı haberler yayınlamaktadır. Rusça ve Ermenice yayınlanan gazetenin amacı Rus kamuoyunda Türkiye ve Azerbaycan'ın imajını değiştirmektir. Erkramas gazetesi her fırsatta Türklerin Ermenilere karşı sözde soykırım yaptığı, Karabağ Ermenilerinin kendi kaderlerini belirlemek haklarının Azerbaycan tarafından çiğnendiği gibi hususlar yazmaktadır. Gazetede, aynı zamanda Türk istihbaratının Rusya'nın güneyinde etkin olduğunu, burada yaşayan Müslüman nüfusu birleştirmek ve Hıristiyanlara karşı koymak istendiği konusunda haberler yayınlamaktadır. Gazetenin Genel Yayın Yönetmeni Tigran Tavadyan'dır. Tavadyan'ın yazdığı makaleler ve gazetede çıkan haberlerden Taşnaksutyun Partisinin görüşlerini benimsediği açıkça görülmektedir. Erkramas gazetesi bütün sayılarında Taşnaksutyun Partisinin kurulması ve faaliyetleri konusunda bilgi vermektedir. "Ermeni Araştırmaları" dergisinde yayınlanan bir makaleyle⁴⁷ ilgili görüşlerini açıklayan Tavadyan "ciddi" bir biçimde makaleyi eleştirmiş, makalenin Türk istihbaratının siparişi ile yazıldığını bildirmiştir.⁴⁸

Rusya'nın güneyinde Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerden biri de Kuban eyaletidir. Bazı kaynaklara göre Ermeniler XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın başlarından itibaren Kuban'a yerleşmeye başlamışlardır.⁴⁹ Sovyetler Birliği zamanında Kuban Ermenilerinin sosyal ve kültürel teşkilatları yoktu. Ancak 1990'lı yıllardan sonra Rusya'nın her yerinde olduğu gibi Kuban Ermenileri de Diaspora kuruluşları kurarak lobi faaliyetlerine başladılar. İlk olarak örgütlenen Ermeni Kilisesi olmuştur. Çünkü, dini duygular öne çıkarıldığı zaman insanları bir araya getirmek daha kolay oluyordu.

Ermeni diasporası Rusya'nın kuzey bölgelerinde de teşkilatlanma sürecini başlatmıştır. Örneğin, Çelyabinsk'te yaşayan Ermeniler 1997'de "**Kurunk**" (Turna) Ermeni teşkilatını kurdular. Rusya'nın güneyinde yaşayan Ermeniler, kuzeyde yaşayan Ermenilere göre daha iyi örgütlenmişlerdir ve daha yoğun faaliyetlerde bulunmaktadırlar. Bunun birkaç nedeni vardır:

⁴⁷ Hasan Kanbolat ve Nazmi Gül, "Kafkasya'da Cevaheti (Gürcistan) ve ile Krasnodar (Rusya) Ermenilerinin Jeopolitiği ve Özerklik Arayışları". *Ermeni Araştırmaları*, Ankara, Haziran-Temmuz-Ağustos 2001, Sayı: 2, s. 186.

⁴⁸ *Erkramas*, Ağustos 2001, No 13.

⁴⁹ *Erkramas*, Şubat 1999, No 2.

-Güneyde yaşayan Ermeniler daha XVIII-XIX. yüzyıllardan itibaren buraya göç etmiş, vatandaşlık statüsü almış ve genellikle toplu halde yaşamışlardır.

-Güney bölgelerde yaşayan Ermeni nüfusu daha yoğundur ve diaspora kuruluşları birbirleri ile her zaman temas halindedirler.

-Ekonomik nedenlerle kuzeye göç eden Ermeniler daha çok ticaretle uğraşmakta ve lobi faaliyetlerine katılmamaktadır.

Rusya'nın güney bölgelerinde örgütlenmiş Ermeni diasporası sözde Ermeni soykırımı konusunda yoğun faaliyetlerde bulunmaktadır.

Rusya'nın güney bölgelerinde örgütlenmiş Ermeni diasporası sözde Ermeni soykırımı konusunda yoğun faaliyetlerde bulunmaktadır. Galustov'un başkanlığını yaptığı Ermeni diasporasının çalışmaları sonucunda Kislovodsk'ta sözde soykırım anısına anıt dikilmiştir. Anıtın açılış merasimine Stavropol yönetimini temsilcisi, Kislovodsk valisi, Güney Rusya Ermeni Kilisesi Piskoposu ve Ermenistan hükümet temsilcisi katılmıştır.⁵⁰

SONUÇ

Rusya'daki Ermeni diasporasının kurulması Ermenilerin Rusya'ya göç etmeleri ile başlamıştır. Uzun bir oluşum süreci yaşayan Ermeni diasporası XIX. yüzyıla kadar sadece Rusya'da yaşayan zengin Ermenilerden oluşmuştu. XIX. yüzyılın sonlarından itibaren Ermeniler kendi siyasi görüşlerini hayata geçirmek için Rusya ile ciddi bir şekilde işbirliği yapmaya başladılar. Günümüzde Karabağ sorunun hâlen devam etmesinin diaspora faaliyetlerinin bir sonucu olduğunu söyleyebiliriz.

1960'lara kadar Ermeniler sözde soykırım konusunda ciddi bir faaliyette bulunmamışlardı. 1965'de "Ermeni Soykırımı"nın 50. yıldönümünü kaydetmek için merkezi yönetim-Moskova'dan izin alındıktan sonra Ermeni propagandası daha da genişledi. 1965 yılını Rusya'daki Ermeni diasporasının dönüm noktasını olarak kabul edebiliriz. Özellikle, bu tarihten sonra Ermeniler açık bir şekilde Azerbaycan ve Türkiye'ye karşı faaliyetlerde bulunmaya başladılar. 1980'li yılların ikinci yarısından sonra Gorbaçov yönetiminin getirdiği "demokrasi" Ermeni diasporasının

⁵⁰ *Erkramas*, Nisan 1999, No 4.

Rusya'daki Ermeni diasporası Rusya'nın siyasi ve ekonomik alanında bazı başarılar elde etmesine ve Ermenistan'ın çıkarlarını korumak için yaptığı çabalara rağmen Avrupa'daki Ermeni diasporası kadar etkili değildir.

gelişmesine yardımcı oldu ve faaliyet alanı genişledi. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Rusya'da yaşayan Ermeniler kurumsallaşmaya başladılar. Rusya'nın büyük şehirlerinde bu süreci tamamlayan Ermeni diasporası Rus kamuoyunda belirli bir güce sahip oldu. Rusya'daki Ermeni diasporasının esas amacı Türkiye aleyhine propaganda yaparak sözde soykırıma uğradıklarını kabul

ettirmek, Karabağ sorunu ile ilgili Rus kamuoyunun ve siyasilerinin desteğini almak, Ermeni kültürünü tanıtmak ve Ermenistan ekonomisinin kalkınması için Rus sermayesinin yatırım yapmasını teşvik etmektir.

Rusya'daki Ermeni diasporası Avrupa'daki Ermeni diasporası kadar güçlü değildir. Bunun en önemli nedenlerinden biri de Rusya'daki Ermeni diasporasının resmi faaliyete 1990'lı yılların başlarından sonra başlaması ve Rusya'daki diaspora temsilcilerinin Avrupa'da olduğu kadar zengin olmamasıdır. Bazı diaspora kuruluşları arasındaki anlaşmazlıklar da bu nedenlerden biridir. Dolayısıyla, Rusya'daki Ermeni diasporası Rusya'nın siyasi ve ekonomik alanında bazı başarılar elde etmesine ve Ermenistan'ın çıkarlarını korumak için yaptığı çabalara rağmen Avrupa'daki Ermeni diasporası kadar etkili değildir.

SÖYLEŞİ

İKİ BÜYÜKELÇİ ERMENİ SORUNUNU TARTIŞIYOR¹

E Büyükelçi Yüksel Söylemez'in Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Başkanı E. Büyükelçi Ömer Lütem ile "Açıkça . Konuşalım-İki Büyükelçi Ermeni Sorununu Tartışıyor" başlığı altında yaptığı mülakatın Türkçe çevirisi aşağıdadır:

Söylemez: Ermeni Sorunu Türkiye için gitgide artan bir öneme sahip oluyor. Sizin başkanlığınız altında "Ermeni Araştırmaları Enstitüsü"nü kurmuş olduğu için Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi'ni tebrik etmek isterim. Anladığıma göre Nisan ayından beri çalışmaktasınız ve Ermenistan, Ermeniler ve Ermeni Sorunu hakkında bilimsel araştırmaları teşvik etmeyi amaçlıyorsunuz.

Lütem: Evet doğrudur. Şimdiden dergimizin ilk iki sayısını yayınlamış bulunuyoruz. "Ermeni Araştırmaları-Armenian Studies" başlığını taşıyan bu dergi üç ayda bir, İngilizce ve Türkçe olarak çıkmaktadır. Bu konularda bazı kitaplar yayınlamayı da planlamaktayız.

Söylemez: Bir web siteniz var mı?

Lütem: Evet. Web sitemizin adresi www.eraren.org'dur. Sitemiz faaliyetlerimiz ve yayınlarımız hakkında muntazam olarak güncelleştirdiğimiz bilgileri içermektedir.

Söylemez: Enstitünüz, Ermenilerle ilgili konularda birçok bilimsel toplantı, seminer ve paneller düzenliyor, değil mi?

Lütem: Evet. Diğer yandan, davet edildikleri zaman üyelerimiz bu konudaki her türlü toplantı, konferans ve panellere de katılıyorlar.

Enstitümüz, Ermeniler ve Ermenistan ile ilgili konulardaki kitapları bir araya getirerek bir kütüphane oluşturmayı

¹ Bu mülakat Turkish Daily News gazetesinin 22 Ekim 2001 tarihli sayısında İngilizce olarak yayınlanmıştır.

amaçlamaktadır. Ayrıca Ermeni sorunu konusunda Arşivlerimiz için mikro filmler de biriktirmeye başladık.

Söylemez: Bu konuyu az bilen Türkler ve Ermeniler için, Ermenilerle olan anlaşmazlığı kısaca nasıl tanımlayabilirsiniz?

Lütem: Bu anlaşmazlık tarihi bir olayın yorumlanmasından meydana gelmiştir. Ermeni aktivistleri 1915-1916 Ermeni tehcirinin bir soykırım suçu olduğunu veya Ermeni halkı üzerinde bir soykırım etkisi yaptığını iddia etmektedirler. Türk tarihçi ve yazarlarına gelince, onlar, tehcirin Ermenileri ortadan kaldırmak amacıyla değil aksine onları korumak için savaş bölgelerinden uzaklaştırmak üzere ve aynı zamanda Osmanlı silahlı kuvvetlerinin de güvenliğinin sağlanması için yapıldığı görüşündedirler. Osmanlı hükümetinin sivil ahaliyi ortadan kaldırmak amacıyla hareket etmediğini gösteren yeterli delil olduğu inancındayım.

Söylemez: O zaman soykırımın tarifi nedir?

Lütem: Birleşmiş Milletler Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesinin 2. maddesine göre soykırım "tamamen veya kısmen, milli, etnik, ırki veya dini grupları ortadan kaldırmak amacıyla yapılan hareketler" dir. Osmanlı hükümeti o zaman Ermenileri ortadan kaldırmak amacıyla hareket etmemiştir. İkinci olarak da tehcir, soykırım teşkil eden hareketler arasında sayılmamaktadır. Bu nedenle 1915 yılında Ermenilerin tehciri soykırım suçunun tanımlaması içine girmemektedir.

Söylemez: Neden bu sorun yaklaşık bir asır sonra hala canlıdır?

Lütem: 85 yıl sonra bu olayların hala önemli bir sorun olarak addedilmesini anlamak mümkün değildir. Bu olayların ızdırabını çekenler çoktan ölmüştür. Onların torunlarının Türkiye'de yerleşip yaşamak gibi bir niyetleri yoktur. Bu nedenle "soykırım" hakkındaki Ermeni iddiaları aslında bazı siyasi hırs ve emeller için bir bahanedir.

Söylemez: Ermenilerin niyeti nedir?

Lütem: Eğer bugün, başta Diaspora olmak üzere Ermeni basınıncı incelerek Türkiye'ye karşı onların gerçek niyetlerini görebiliriz. Bu niyetlerin dört aşamada gerçekleşmesi

düşünülmüştür. Birinci aşamada sözde Ermeni soykırımının uluslararası toplum tarafından, yani büyük güçler ve uluslararası kuruluşlar tarafından, tanınacağı ümit edilmektedir. İkinci aşamada Türkiye'nin, Birleşik Amerika gibi lider devletlerin baskısı altında, Ermeni "soykırımı"nı tanınması amaçlanmaktadır. Üçüncü aşamada Türkiye "soykırım"dan zarar gören kişilere veya onların mirasçularına tazminat verecektir. Son aşamada ise, başkan Wilson'un büyük Ermenistan Projesi'nin canlandırılması amacıyla, Türkiye Doğu Anadolu'dan Ermenistan'a toprak verecektir.

Söylemez: Ermeniler bu savsataya gerçekten inanıyorlar mı?

Lütem: Çoğunluğunun buna inandığı anlaşılıyor. Maalesef devamlı bir beyin yıkama bunu mümkün kılıyor. Bu kişilere göre Türkiye Ermenilere karşı "soykırım" uygulandığını kabul etmeli ve bunun için af dilemelidir. Bazıları bu olayların "kurbanları" ve onların yakınları için "tazminat" talep ediyor. Ancak, çok az sayıda Ermeni'nin Doğu Anadolu'nun Ermenistan'a verilmesi gerektiğine inandığını zannediyorum.

Söylemez: Fransız Parlamentosu Ermeni Kanunu'nu neden kabul etti?

Lütem: Türk kamuoyu Ermenilere karşı "soykırım" işlendiğini kabul etmiyor ve soykırım iddialarını kendisine yapılmış bir hakaret olarak görüyor. Türkiye veya Türklerin ismini zikretmese de Ermeni "soykırımı"nı tanıyan Fransız kanununa gösterilen tepkiler o derece güçlüydü ki Fransızlar bu kanunu kabul ettiklerine adeta pişman oldular. Türkiye'nin Ermeni "soykırımı"nı tanıyacağını ümit etmek doğru değildir. Bu son derece önemli bir olgudur. Ermeniler "soykırım" iddialarından vazgeçemedikleri taktirde aramızdaki anlaşmazlığın çözümü mümkün olmayacaktır.

Söylemez: Neden bir süre önce Ermeniler Türk diplomatlarını öldürdüler?

Lütem: Amaç, Ermeni iddialarının reklamını yapmaktı. 1973-1985 yılları arasında yabancı ülkelerde 34 Türk diplomatı veya resmi görevlisi öldürüldü. Bu kişiler kendilerini öldürenlere karşı bir şey yapmamışlardı. Katiller ve onların kurbanları daha önce karşılaşmamışlar ve birbirlerini tanımamışlardı. Bu kişiler sadece

Türk oldukları için öldürüldüler. Katiller gerçekte Türk devletini temsil eden simgelere saldırdılar. Bunlar tamamen ırkçı saldırlardır. Ermeni Diasporası'nda ırkçı inanışlar mevcuttur.

Söylemez: "Travma" Ermenileri haklı gösterebilir mi?

Lütem: Ermenilerin travma hakkındaki savları önemlidir zira travmanın cinayet işlemeye neden olabileceğine inanmaktadırlar.

Bu açıklamanın demagojiden öte bir değeri olmadığını düşünüyorum. Bunun gerçeklerle ilgisi yoktur. Trajik olay yaşayan kişilerde travma görülebilir. Ancak travma kişiseldir. Onların çocuklarında da olumsuz duygular mevcut olabilir. Üçüncü kuşak için ise uzak bir geçmişe ait bazı üzücü hikayeler söz konusudur. Türk diplomatlarını katleden Ermenilerin üçüncü kuşağa ait olduklarını hatırlayalım. Ermeni Diasporası'nın ikinci, üçüncü ve yetişmekte olan dördüncü kuşakları Ermeni okullarında, kiliselerinde Türkiye aleyhinde propaganda yapıldığı için devamlı bir beyin yıkamaya maruz kalmışlar ve kalmaktadırlar. Bu ırkçı ve ahlaki olmayan bir davranış olup, Diasporanın Ermeni milli kimliğini muhafaza etmesini sağlamak, onlara kin aşılmasını anlamına gelmektedir. Batılı ülkelerdeki Ermeniler asimilasyona maruzdur. Eğer Ermeni Diasporası'nda bir tür travma mevcutsa bu geçmişten miras olarak kalmamıştır. Yapay olarak yeniden yaratılmıştır.

Söylemez: Türk-Ermeni ilişkilerinin geleceğini nasıl görüyorsunuz?

Lütem: Türk ve Ermeniler birbirleriyle anlaşmanın kendi çıkarlarına olduğunu idrak etmelidirler. Türkler'de azgın milliyetçi duygular yoktur. O nedenle bizim için Ermenilerle barış yapmak daha kolaydır.

Ermenilere gelince sorun farklıdır. Türklere karşı kin kampanyası Ermeni milli kimliğini belirleyen başlıca unsur olarak mevcut olduğu sürece Ermeni Kilisesi, Ermeni siyasi partileri ve kültürel kuruluşları vb. Türklere barış girişimlerini onaylamayacak ve desteklemeyeceklerdir. Bu, Diaspora Ermenilerinin büyük çoğunluğunun "Türk-Ermeni Barışma Komisyonu"na neden bu kadar karşı olduklarını göstermektedir. Bu kişiler, Türklere ve Ermeniler arasında bir barışma olasılığını dahi düşleyememektedir.

Söylemez: Ermenilerin bu önyargısına karşı ne yapmak gerekir?

Lütem: Türkleri ve Ermenileri barıştırmamanın çok zor bir iş olduğu açıktır. Zannediyorum ki, tek olası yol Ermenilerin çoğunluğunun Türkler için beslediği önyargıları kaldırmaya çalışmaktır. Birbirimizi iyi tanımamızı sağlamak için iki taraf arasında her tür temasın yapılması teşvik edilmelidir. Örneğin geçen yaz Türkiye'ye Amerikalı Ermeni bir turist grubu geldi. Başta son derecede şüpheli bir davranış içindeydiler, ancak sonraları Türklerin samimi, hatta cana yakın kişiler olduğunu ve hiç Ermenilere karşı olmadıklarını keşfettiler. Ermeni turistler ülkeyi terk ederken Türkiye ve Türklerden hoşlandıklarını hayretler içersinde kabul ettiler

Söylemez: "Barışma Komisyonu"nu nasıl değerlendiriyorsunuz? Bu komisyonun başarı şansı var mı?

Lütem: "Türk-Ermeni Barışma Komisyonu" Türk-Ermeni anlaşmazlığının çözümlenmesine doğru atılmış çok önemli bir adımdır. İlk defa olarak Türk-Ermeni ilişkileri ve sorunlarının her yönü (soykırım iddiaları hariç) Türk ve Ermeni aydınları tarafından tartışılabilmektedir. Komisyonun yakın zamanda bazı somut sonuçlara ulaşabileceğini ve her iki hükümete de tavsiyelerde bulunabileceğini ümit ederim. 1915-1916 olayları çok eskidir ve geçmişte gömülüdür. Bu olayların, mantıken, günümüz Türk-Ermeni ilişkilerine engel çıkarmaması gerekir. "Barışma Komisyonu"nun tarihçiler tarafından ele alınabilecek "soykırım" iddialarını tartışmamasının gayet yerinde olduğu fikrindeyim. Komisyonun başarı şansına gelince, bunun daha ziyade Ermeni üyelerin davranışına bağlı olduğunu düşünüyorum. Ermeni üyeler, bazı aşırı Ermeni çevrelerin tamamen haksız ancak çok güçlü eleştirilerine karşı durmalı ve iyi niyetle Türk meslektaşlarıyla konuları tartışmaya devam etmelidirler.

Söylemez: Tarih bize ne öğretmektedir?

Lütem: Türk ve Ermenilerin asırlarca beraber yaşadıkları bir gerçektir. Ortak veya benzer bir kültüre sahip olduğumuz da bir gerçektir. Bu nedenle, kültür ve sanat alanındaki işbirliğinin başarılı olacağını hep düşündüm. Ermenistan sınırlı kaynakları olan "küçük bir ülkedir." Kendi refahı için Türkiye'ye muhtaçtır. Ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi, halklarımız arasında daha iyi bir

anlayışın yerleşmesine ve hatta siyasi ilişkilerin iyileşmesine yardımcı olacaktır.

Söylemez: Kısaca Diasporadakiler veya Ermenistan'dakiler olsun Ermenilerle temasların ve ikili ilişkilerin arttırılmasını teklif ediyorsunuz. Ancak resmi ilişkiler ne durumdadır?

Lütem: Türkiye, Ermenistan'ın bağımsızlığını ilk olarak tanıyan ülkelerden biridir. Bu, yeni devlete karşı bir iyi niyet ifadesi idi. Ancak Türkiye için şimdiye kadar diplomatik ilişkiler kurmak mümkün olmadı.

Söylemez: Buna engel olan nedir?

Lütem: Anlatayım. Ermenistan'ın Bağımsızlık Bildirisinin 11. maddesi Türkiye'nin doğusunu batı Ermenistan olarak tanımlamaktadır. Ermenistan Anayasasının 13. maddesine göre ise, Ermenis'an'da değil Türkiye'de bulunan Ağrı dağı Ermeni arması üzerinde yer almaktadır. Diplomatik ilişkiler kurulması ile ilgili görüşmeler sırasında Ermenistan, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü tanımayı kabul etmemiş olup, halen de bu tutumunu sürdürmektedir. Diğer yandan, Ermenistan bağımsızlık bildirisinin 11. maddesine uygun olarak, sözde Ermeni Soykırımı'nın uluslararası alanda tanınmasına çalışmaktadır.

Söylemez: Ermenilerin Yukarı Karabağ'ı işgal etmesi de var.

Lütem: Bu diğer bir engeldir. Ermenistan Azerbaycan toprağı olan Yukarı Karabağ'ı işgal etmiştir. Bu, BM Güvenlik Konseyi kararlarına aykırı bir harekettir. Ermeni işgali, halen kötü koşullarda, kamplarda yaşamaya devam eden bir milyon kadar Azerbaycanlının mülteci olmasına yol açmıştır. Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarını istila ettiğinde şüphe yoktur. Bu, Ankara'nın Erivan ile diplomatik ilişkiler kurmayı reddetmesinin sebeplerinden biridir.

Ermeni politikasında, Türkiye'nin toprak bütünlüğü hakkında köklü bir değişiklik olmadıkça, "soykırım" iddiaları değişmedikçe ve Karabağ anlaşmazlığı çözümlenmedikçe Türkiye ve Ermenistan arasında diplomatik ilişkiler kurulmasını beklemek imkansız gibidir. Diğer yandan, Başkan Koçeryan'ın Türkiye'ye karşı tutumunun iki ülke arasında mevcut sorunların olumlu bir çözümüne hiç de katkıda bulunmadığını belirtmek isterim.

Söylemez: Başkan Koçeryan'ın Türkiye ile diplomatik ilişkiler kurulmasını çok arzu ettiği kanısını taşıyordum.

Lütem: Evet bunu gerçekten çok istiyor. Ermenistan için, Türkiye ile diplomatik ilişkiler kurmak muazzam siyasi avantaj sağlaması anlamına gelmektedir. Karalarla kuşatılmış bir ülke için Karadeniz'e bir çıkış bulmak ekonomik ilişkilerinde ciddi bir artışı teşvik edecektir.

Sorun Ermenistan'ın Türkiye ile diplomatik ilişkiler kurulması için gerekli koşulları yerine getirmeye hazır olmamasından kaynaklanmaktadır. Belirttiğim gibi, bu koşullar Türkiye'nin toprak bütünlüğünün tanınması, "soykırım" iddialarından vazgeçilmesi ve yukarı Karabağ için adil ve dengeli bir çözümün kabul edilmesidir.

Söylemez: Türk Ermenileri için neler söyleyebilirsiniz?

Lütem: Onlar Türkiye Cumhuriyetinin sadık vatandaşıdır. Türk toplumunun ayrılmaz birer parçasıdır. Türk kökenli Türk vatandaşlarıyla hiçbir sorunları yoktur kendi okulları, kiliseleri, hastaneleri, hayır kurumları ve gazeteleri vardır. Ülkenin ekonomik, sanatsal ve fikir hayatında önemli bir rol oynamaktadırlar. Onlarla iftihar ediyoruz. Onlara, aynı zamanda kendilerinin de olan bu ülkede başarı ve mutluluk diliyorum.

Söylemez: Teşekkür ederim Ömer Bey.

İNGİLİZCE YAZILARIN TÜRKÇE ÖZETLERİ

TURKISH SUMMARIES OF THE ENGLISH ARTICLES

İNGİLTERE'DE ERMENİ DİASPORASI VE ERMENİ SORUNU

ARMENIAN DIASPORA IN BRITAIN AND THE ARMENIAN QUESTION

Dr. Sedat Laçiner*

İngiltere Ermenileri, çok düşük sayılabilecek sayılarına karşın İngiltere'de ve genel olarak Ermeni sorunu üzerinde etkin bir faktör olmuşlardır. Sayılarının birkaç yüze ifade edildiği dönemlerde ondan fazla lobi derneği kurabilen topluluk gücünü ne yazık ki sürekli olarak Türkiye'ye karşı ve Türkler ile Ermeniler arasındaki düşmanlığı arttırmak için kullanmıştır. Bu çalışma ilk olarak İngiltere Ermenileri'ni ve faaliyetlerini incelemeyi ve ardından da söz konusu etkinliklerini nereden aldıklarını araştırmayı amaç ediniyor. İlk bölüm toplum, sorunlar ve kurumlar üzerinde odaklanırken, ikinci bölümde ana tema olarak Ermenilerin İngiltere'de yaşadıkları tarihsel gelişme anlatılmıştır. Son olarak makale İngiltere Ermenileri ile terör arasındaki bağa değiniyor ve Ermenilerin Ermeni sorununda nasıl daha yapıcı bir tutum sergileyebilecekleri ele alıyor.

Bugün İngiltere Ermenileri ağırlıklı olarak Londra ve Manchester çevresinde yoğunlaşmışlardır. Londra'daki Ermenilerin sayısı 7 ile 12.000 arasında tahmin edilmektedir. Tüm İngiltere'deki Ermeni sayısı ise 10.000 ile 20.000 arasında tahmin edilmektedir. Tahminler arasındaki büyük fark, büyük çoğunluğu kayıt dışı kalan son göçlerden ve İngiltere'de nüfus sayımlarının etnik kökeni yeterince doğru bir şekilde tesbit edememesinden kaynaklanmaktadır. Ermeniler Londra'da da belli bölgelerde (boroughs) toplanmışlardır. Bunlar Ealing, Hounslow, Brent ve Haringey bölgeleridir. Bu yerleşim, Ermenilerin kimliklerini muhafaza etmelerinde ve topluluk olarak hareket etmelerinde

* Ermeni Araştırmaları Enstitüsü ve Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.

etkili olmuş ise de, sayılarının azlığı nedeniyle Fransa'dakine benzer bir seçmen etkisi sağlayamadığı söylenebilir. Bu arada Ermenilerin yoğun olduğu, yukarıda bahsi geçen bölgelerde (Kuzey Londra) Türk nüfusunun 200.000'i aştığını belirtmekte yarar vardır. İngiltere Ermenileri daha çok Orta Doğu ülkeleri (özellikle Suriye, Lübnan, Irak ve Kıbrıs) göçmenidirler. Bu kişilerin büyük bir kısmı politize, hatta terörize olmuş, ailelerden gelirler. Özellikle Lübnan kökenli aileler bu ülkede buldukları sürede yoğun bir Türk karşıtı propagandaya maruz kalmışlardır. Ayrıca bir kesimin Birinci Dünya Savaşı yılları ile ilgili olarak geliştirdikleri Türk karşıtı hikayeler de Türk düşmanlığını bu aileler arasında canlı tutmuştur. Bu düşmanlık hissi göçlerle birlikte İngiltere'ye de taşınmıştır denebilir.

İlk gelenlerin daha zengin oldukları ve toplumda saygın meslekler edindikleri söylenebilir. İngiliz tarihi içinde ön plana çıkmış önemli isimler arasında Caloust Gulbenkian (tüccar, Portekiz'e taşınmıştır), Kaye Metrebian (Brentford Nylon'un sahibi, tüccar), Samuel Hovaness Zorian (iş adamı), Manouk Parikian (müzisyen, şef, akademisyen), Levon Chilingirian (müzisyen), Olive Zorian (müzisyen), Loris Tjeknavorian (müzisyen) sayılabilir. Ermeni sanatçıların özellikle klasik müzik alanındaki başarıları dikkat çekicidir. Ermeni diasporası müzik alanındaki başarılarını Ermeni kimliği altında İngiliz toplumuna kendilerini anlatmada da sonuna kadar kullanmışlardır. Örneğin, The Chillingirian Quartet bir çok konserini Aid Armenia'ya yardım amaçlı olarak düzenleyebilmiştir. Aynı şekilde bir grup Ermeni ile birlikte ünlü Ermeni müzisyen Loris Tjeknavorian'ın Londra'da Ermeni Müziği Enstitüsü'nü kurması da bu çerçevede değerlendirilebilir.

İngiltere Ermenilerinin karşılaştıkları sorunları özetleyecek olursak, ilk sorun 'kimlik krizi'dir. Hemen hemen her diasporanın karşılaştığı bu sorunun temelinde anayurttan uzakta, çok gelişmiş bir kültürel doku içinde farklılıklarını koruyabilme gayreti yatar. İngiltere Ermenileri için zorlaştırıcı etmenler de bulunmaktadır. Buradaki Ermeniler tek bir ülkeden gelmediklerinden aralarındaki farklar da fazladır. Örneğin, Suriye'den gelen bir Ermeninin kültürel ihtiyaçları ile eski Sovyetler Birliği cumhuriyetlerinden gelenlerin ihtiyaçları farklı olabilmektedir. Bu da ortak bir kimliğin oluşturulmasını ve korunmasını zorlaştırmaktadır. Bu zorluğu aşmada en çok kullanılan yöntem dini inançları ve tarihi olayları abartmaktır. Din olgusunu Ermeni ulusunun ayrılmaz bir parçası olarak sunan bu anlayış, Ermeniler arasında Ermeni Kilisesi'ni

diğer kiliselerden farklılaştırmaya çalışmaktadır. Tarihin etnik kimliğinin korunmasında kullanılması ise daha çok Osmanlı yıllarına dönüktür. Ne yazık ki bu çabalar aşırılığı arttırmakta, İngiltere Ermenileri arasındaki Türk düşmanlığını had safhaya ulaştırmaktadır. Diğer bir deyişle "Ermenilik" Türk düşmanlığı çerçevesinde kurgulanmaktadır. Bu yaklaşım sadece halklar arasındaki ilişkilere değil, Ermenilere de zarar vermektedir. Özellikle Ermeni gençleri, içinde yaşadıkları topluma uyum sağlamak ve yaşlıları gibi olmak istemektedirler. Örneğin, Ermeni Noeli 6 Ocak'ta olmasına karşın Ermeni gençlerinin daha çok Noeli diğer İngiliz toplumu gibi 25 Aralık'ta kutlamaları dikkat çekicidir. Bu sorunlara ek olarak yeni gelenlerin karşılaştıkları ekonomik ve sosyal sorunlar da belirtilmelidir. Ayrıca İngiltere Ermenileri'nin yakından ilgilendikleri bir diğer konu da Ermenistan'ın karşılaştığı sorunlardır. Kendilerini Ermenistan'ın parçası hisseden bir grup, Ermenistan'ın iç dengelerini yakından takip etmekte, orada yaşanan sorunları bu ülkeye taşıyabilmekte, aynı zamanda Ermenistan'daki politik dengelere negatif etkilerde bulunabilmektedirler.

İngiltere'deki Ermeni örgütlerine bakacak olursak, daha çok diğer ülkelerdeki derneklerin bu ülkede şube açtıkları görülür. Bu da uluslararası alanda işbirliğini güçlendirmektedir. Böylece uluslararası alanda başlatılan bir kampanyaya kısa sürede İngiltere Ermenileri de dahil edilebilmektedir. Bu şubelerin bir diğer etkisi de İngiltere Ermenilerini politize etmesi ve radikalleştirmesidir. Diğer dernekler arasında Ermeni Enformasyon ve Tavsiye Merkezi (CAIA) ön plana çıkmaktadır. Bir kütüphanesi ve kültür merkezi de bulunan dernek faaliyetlerini resmi ve özel bağışlar yoluyla sürdürmektedir. Yerel yönetimlerden ve sosyal fonlardan sağladığı bağışlar dikkat çekicidir. CAIA'nın ayrıca okul öncesi ve sonrası olmak üzere Ermenice kursları da bulunmaktadır. Bunun dışında Doğu ve Batı Ermenice'de eğitim veren birkaç kurs daha mevcuttur. Yazılı basında en dikkat çekici yayın CAIA'nın yayınladığı Armenian Voice'dır. Tüm Ermeniler arasında takip edilen dergi aynı zamanda İngiltere'deki önemli noktalara da dağıtılmaktadır. Ayrıca siyasi grupların da yayınları bulunmaktadır. Bu yayınlar içinde Türkiye'ye karşı silahlı mücadeleyi de savunmuş olan Kaytzer öne çıkmaktadır. 1988'e kadar yayınlanan bu dergi Ermeni Öğrenciler Derneği'nin yayın organıydı. Bu derneğin PKK uzantılarıyla ilişkileri bulunduğu kamuoyunca da bilinmektedir.

Genel bir tanıtımdan sonra Ermenilerin İngiltere'deki varlıklarının tarihsel gelişimine geçecek olursak, Britanya

Adaları'ndaki ilk Ermeni varlığının 7. yüzyıla kadar uzandığı söylenebilir. Ancak 17. yüzyıla kadar ilişkiler bireysel düzeyde ve istisnai olmuştur. 17. yüzyılda Ermeniler Doğu-Batı ticaret hattında ön plana çıkmışlardır. Bunda bazı Ermeni tüccarların Avrupa ülkeleri ile aynı dini paylaşıırken, aynı zamanda Doğu dillerini (Türkçe, Arapça, Hintçe vb.) de bilmelerinin önemli bir katkısı olmuştur. Ayrıca Hindistan'ın sömürgeleştirilmesinde Ermenilerin yardımları Ermeni-İngiliz ilişkilerine katkıda bulunmuş ve bu sayede bazı Ermeni tüccarları 1688 tarihli Kraliyet Fermanı ile "İngiltere'nin Özgür Vatandaşları" unvanını almışlardır.

En ciddi yerleşmeler ise 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndan bu ülkeye gelen tüccarlar tarafından Manchester, Londra ve civarında oluşturulmuştur. Ermeni tüccarları bu dönemde tütün ve yiyecek ithal ederken Osmanlı İmparatorluğu'na tekstil ürünleri ve metaller ihraç ediyorlardı. 1860 yılına gelindiğinde Manchester gibi önemli bir Ermeni yerleşim merkezinde bile nüfusları 30 kişi civarındaydı. Buna karşın İngiltere'deki Ermeniler 19. yüzyıl boyunca Ermeni sorununda çok önemli bir merkez haline geldiler. Sayıları birkaç yüzü bulmamasına karşın hem hükümet hem de basın üzerinde çok etkili oldular. Bu etkinliğin ilk nedeni "ortak din" ve "yoğun lobicilik faaliyetleri" ise de, en önemli nedenin çıkarlardaki uyum olduğu söylenebilir. Ermeni sorunu İngiliz ulusal çıkarlarının gerçekleştirilmesi için önemli araçlar sunuyordu ve taraflar birbirlerini bu çerçevede adeta 'kullanmışlardır'. Bu dönemde Ermeni faaliyetlerinin kilise ve çevresinde yoğunlaşması ve Ermenilerin yazılı alanda önemli atılımlar gerçekleştirmeleri dikkat çekicidir. 19. ve 20. yüzyılın başında İngiltere'de etkili olan Ermeni kuruluşlarından bazıları Hınçak Devrimci Partisi, Devrimci Federasyon, Aptak ve Mart'tır. Bunların isimlerinde "parti" kelimesi yer almasına karşın bu derneklerin önemli bir kısmı silahlı terör örgütlerinin devamıdır. Lobi dernekleri arasında ise Enformasyon Bürosu, Ermeni Vatansever Derneği, Ermenistan'ın Arkadaşları ve Londra Birleşik Ermeni Derneği en dikkat çekici olanlarındandır. Bu dernekler basın ve bürokrasi ile kurdukları yakın ilişkilerin de yardımıyla Ermeni sorununu tamamen Ermeniler açısından yansıtmış ve sorun kamuoyunda "Müslüman Türklerin Hristiyan Ermenileri katletmesi" şeklinde algılanmıştır.

Ermeni lobicilik faaliyetleri Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra da devam etmiştir. 1930lı yıllarda sayıları 1000 kişi civarında olan Ermeniler, Manchester'dan sonra Londra'da da bir kilise

kurmuşlar, sosyal örgütlenmelerini güçlendirmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında gelişen olaylar ise Orta Doğu'dan İngiltere'ye olan Ermeni göçünü arttırmıştır. Gelenlerin, daha çok Türklere karşı önyargılı ailelerden gelmeleri diasporanın Türkiye karşıtlığını olumsuz yönde etkilemiştir. 1960'lar boyunca Kıbrıs olayları neticesinde bir çok Ermeni yine İngiltere'ye gelmiş, Lübnan'da yaşanan iç savaş ise Lübnan'daki bazı Ermenileri göçmen durumuna sokmuştur. Sonuç olarak, 1980lere gelindiğinde İngiltere Ermenilerinin sayısı 10.000'li rakamlara ulaşmıştır.

Çalışmanın üzerinde önemle durduğu bir diğer konu da Ermeni terörü ve diasporanın terör olayları karşısında takındığı tavrıdır. Bilindiği üzere Türk diplomatlarına dönük Ermeni terör saldırıları 27 Ocak 1973'te ABD'nin Santa Barbara şehrinde başlamıştır ve bundan İngiltere de payına düşeni almıştır. Bu ülkede herhangi bir öldürme olayı yaşanmazken yedi kez bu ülkedeki Türk hedefleri saldırıya uğramıştır. İlginç olan, Ermeni teröristlerin aldığı tutum nedeniyle İngiltere'yi suçlamaları ve iki ayrı İngiliz hedefine İngiltere dışında saldırmalarıdır. Bu olaylarda İngiltere Ermenilerinin kanıtlanabilmiş bir katılımları bulunduğunu söylemek zordur. Eylemlerin etkisiz kalması da popüler bir desteğin bulunmadığına işaret etmektedir. Fakat İngiltere Ermenilerinin saldırıları kınamamaları affedilebilir bir hata değildir. Ayrıca Kilise ve toplum derneklerinin açıkça teröre karşı tavrın almamaları anlaşılabilir bir yaklaşım sayılmamalıdır.

1980'lerin ortalarında güç kaybeden terör olaylarının da etkisiyle siyasi lobcilik yapılmasını savunan gruplar ağırlıklarını arttırmışlardır. Bu gruplar Parlamento'nun her iki kanadında Türkiye karşıtlığını canlı tutmayı başarmışlarsa da önemli bir kararın alınmasını sağlayamamışlardır. Bu da genel anlamda İngiliz dış politikasının ihtiyaçlarına bağlanmalıdır.

Ermeni lobisinin en son faaliyeti Holocaust Anma Günü törenlerine Ermeni iddialarını da ekleyebilmek olmuştur. Fakat bu girişimleri basında ve kamuoyunda fazlasıyla ses getirmesine karşın resmi politikayı değiştirmeye yeterli olamamıştır. Ayrıca bu tutumları Yahudi gruplardan da tepki toplamıştır.

Sonuç olarak İngiltere'deki Ermeni diasporasının bir çok sorunu bulunmaktadır. Buna karşın Ermeniler bu sorunları ellerindeki imkanları kullanarak çözmek yerine sorunlarını bir dış düşmana havale etmeyi yeğlemektedirler. Ne yazık ki, bundan sadece Türkiye ve Türklere değil Ermenilerin kendileri, İngiliz sosyal düzeni

ve anavatanları olan Ermenistan da büyük bir zarar görmektedir. Düşmanlık ve kin artmakta, sorunlar ise olduğu yerde durmaktadır.

ALMANYA'DAKİ ERMENİ DİASPORASI'NIN PROFİLİ

THE PROFILE OF THE ARMENIAN DIASPORA IN GERMANY

Aydan İyigüngör*

Ermeni diasporası denildiğinde belki ilk akla gelen, ülke Almanya'ya olmayacaktır. Ancak son dönemde Alman Meclisine de sözde soykırımı tanımaya yönelik bir yasa tasarısı sunulduğundan dolayı, bu ülkedeki Ermeni diasporasının geçmişteki ve günümüzdeki faaliyetlerini incelemeyi faydalı bulduk. Sayısal olarak 30.000'i aşmayan Ermeniler nasıl olmuştu da yaklaşık 3 milyon Türkün yaşadığı Almanya'da sözde Ermeni soykırımı meselesini çok kısa bir zaman içinde gündeme getirebilmişlerdi.

Araştırma, Almanlarla Ermenilerin tarihteki ilk temasını, 1915 döneminde Almanya'nın tutumunu ve günümüze kadar gelen ilişkisini incelemektedir. Bunu yaparken araştırma, Alman - Ermeni ilişkilerinin geçmişini, Ermeni diasporasının profilini, Holocaust ve sözde Ermeni soykırımını, sözde Ermeni soykırımını tanıtım kampanyasında önde gelen isimlerini, Alman kaynaklarını, Talat Paşa'nın öldürülmesini, Tehliryan davasını, Ermeni terörizmi - ASALA ve son gelişmeleri yansıtmaktadır.

Tarihi sürece bakıldığında Alman - Ermeni ilişkilerinin çok büyük bir önem taşımadığını görmekteyiz, hatta 1915 yılında Almanya Osmanlı Devletinin müttefikidir. Bu yüzden Ermeniler, yerleşmek için Almanya'yı seçmemişlerdir. Bu bağlamda Almanya, ABD, Lübnan ve Fransa gibi klasik bir diaspora ülkesi olarak değerlendirilmemelidir. 1960'lı yıllarda Almanya'nın işçi almaya başlamasıyla Ermeniler Almanya'ya gitmiştir. İkinci dalga ise Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Ermenistan'ın bağımsızlaşmasıyla beraber 1990'lı yıllarda gerçekleşmiştir.

Alman kamuoyunda bu konuyla ilgili geçmişten gelen bir önyargı mevcuttur. Bu önyargının temellerini ise bazı Alman

* Ermeni Araştırmaları Enstitüsü

misyonerlerinin yayınları oluşturmaktadır. Günümüze kadar efsanevi şekilde Ermeniler tarafından popülerleştirilmiş isimlerin ve sözde kaynakların bir kısmı Almandır. Bunların başını Johannes Lepsius'un kitapları ve Franz Werfel'in meşhur 'Musa Dağı'nda 40 gün' adlı romanı çekmektedir.

Almanya'nın Yahudilere karşı uygulamış olduğu Holocaust gibi bir geçmişi olduğundan, Almanların bu ağır yükü paylaşmak istemeleri akla gelmektedir.

Yine Alman topraklarında gerçekleşen Talat Paşa suikastı vardır. Bu suikastın failinin yakalanıp yargı önüne çıkartılıp, serbest bırakılması ise bir hukuk skandalıdır.

ASALA terörü Almanya'da can almadıysa, bu bir şans eseridir. Çünkü ASALA terör örgütünün düzenlemiş olduğu, Almanya'daki Türk banka ve şirketlerini hedef alan patlamalar olmuştur. Henüz ASALA terörü ortaya çıkmadan meydana gelen Talat Paşa'nın vurulması da bireysel bir faaliyet değil esas itibariyle terör faaliyetidir. NEMESIS terör örgütünün daha sonra Almanya ve İtalya'da devam edecek olan belki ilk faaliyeti olarak adlandırılabilir.

Son dönemdeki gelişmeler ise, sözde soykırımı tanıtmaya yönelik faaliyetlerin çok yeni bir olgu, hatta adeta bir kampanya olduğunu göstermektedir.

Türklerin aksine, örgütlenmede son derece başarılı olan Ermeniler, sözde Ermeni soykırımı meselesinde tek, vücut halinde çalışmayı, diğer ülkelerde olduğu gibi, Almanya'da da başarmaktadırlar. Bu örgütlerin başında gelenler ise "Alman Ermeni Topluluğu" ve "Almanya Ermenileri Merkez Konseyi"dir. Sözde Ermeni soykırımını tanıtmaya yönelik ön planda olan şahıslar ise Taner Akçam ve Tessa Hofmann'dır. Alman Meclisine sözde Ermeni soykırımını tanımaya yönelik yasa tasarısını "Soykırımı Kabul Ettirme Çalışma Grubu" adına sunan Tessa Hofmann'dır.

Her ne kadar Alman Meclisi yasa tasarısını kabul etmediyse de yaklaşık 2 yıldır sözde Ermeni soykırımı mevzusuna yönelik yoğun bir propaganda söz konusudur. Bu propagandanın hızının kesileceği pek olası görülüyor. Bundan dolayı Almanya'nın bugün için böyle bir yasayı kabul etmeyişi Türkiye'yi rahatlatıp pasifliğe itmemelidir. Yapılan propagandaya karşılık verilmelidir ve her alanda Almanlara Ermeni iddiaları ve 1915 tehciri ile ilgili bilgi verilmelidir.

YERLİ VE YABANCI KAYNAKLAR IŞIĞINDA DR. BAHADDİN ŞAKİR'İN BERLİN'DE ÖLDÜRÜLMESİ VE ERMENİ TEHCİRİ MESELESİ

THE ASSASSINATION OF DR. BAHADDİN ŞAKİR IN BERLIN AND THE ARMENIAN RELOCATION IN LINE WITH NATIONAL AND FOREIGN SOURCES OF INFORMATION

Prof. Dr. Ing. Dr. med. habil. Arslan Terzioğlu*

Jön Türk ile İttihat ve Terakki hareketinin içinde siyasetçi olarak iz bırakan simalardan birisi şüphesiz Dr. Mehmed Bahaddin Şakir Bey'dir. Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetiminde söz sahibi olan İttihat ve Terakki'nin Yönetim Kurulu üyesi olarak o zamanın çok yoğun siyasi hayatında rol almıştır. I. Dünya Savaşı'nın kaybedilmesinden sonra 1918 yılında İttihat ve Terakki'nin diğer önde gelenleri gibi Türkiye'yi terk etmek zorunda kalmıştır. İttihat ve Terakki'nin I. Dünya Savaşı'nın kaybedilmesi ve 1915'deki Ermeni Tehciri meselesi ile bağlantılı olarak suçlanmasından dolayı, 17 Nisan 1922'de Berlin'de Ermeni komitecilerince kurşunlanarak şehit edilmiştir. 1915'te Ermeni Tehciri olarak sonradan adlandırılan kararın alınmasında, Kafkas Cephesi'nde Teşkilat-ı Mahsusa'yı tesis edip Ruslarla başarılı gerilla savaşı neticesinde Ardahan'ı tekrar zapteden Dr. Bahaddin Şakir Bey'in İttihat ve Terakki'ye verdiği raporun tek etken olmadığı, bunda müttefiklerimiz Alman generallerin bu yöndeki tavsiyelerinin daha etkili olduğu, yaptığımız araştırmada ortaya konulmuştur.

Kaynaklar Enver, Talat, Cemal Paşalar ile Dr. Bahaddin Şakir gibi İttihat ve Terakki'nin Meclis-i Umumi azası olanların Ermeni tehciri ve taktik'i ile suçlanıp, mahkum edilmiş olmalarının, İngiliz işgal kuvvetlerinin tesiri ile kukla Damat Ferit Paşa hükümetinin teşkil ettiği Divan-ı Harb-i Örfi'nin ve onun Başkanı Kürd Mustafa Paşa'nın düzmece delil ve suçlaması neticesi alınmış kararlarla olduğunu kanıtlamaktadır.

Ermeni tehciri ve o esnada yapıldığı iddia edilen katliamlar için uluslararası bir soruşturma komisyonu ve mahkemesi, ikişer hukukçu gönderilmesi istenilen İsveç, Danimarka, Hollanda ve İspanya hükümetlerince lüzumsuz addedilerek reddedildiğinden dolayı kurulamamıştır. Ayrıca Malta'ya sürülen Said Halim Paşa ile

* İstanbul Üniversitesi, İstanbul Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı Başkanı.

diğer İttihat ve Terakki yandaşları için teşkil edilmesi istenen bir uluslararası mahkeme, İngiliz Hükümetince, Ermeni tehciri esnasında soykırım yapıldığını kanıtlayan belgeler bulunamadığı için teşkil edilememiştir. Bu bakımdan, Hitler dönemindeki Yahudi soykırımı ile bu Ermeni tehcirinde ölenlerin konusu mukayese edilemez. Zira, Hitler dönemindeki Yahudi soykırımı uluslararası nitelikteki Nürnberg Mahkemesi'nde yargılanıp karara bağlanmıştı. Ayrıca soykırım (Jenosit) deyiminin ilk defa hukuki anlamda 9.12.1948 tarihli "Uluslararası Soykırım Sözleşmesi"nde geçtiği göz önünde tutularak, hukuken 1915 olayları için bir soykırımın varlığından söz edilemez.

Belgeler ışığında ortaya çıkan gerçek, gerek Teşkilat-ı Mahsusa'nın gerekse kuruluşunda yer aldığı için Dr. Bahaddin Şakir'in Ermeni tehciri ve taktik'i ile ilişkisi olmadığı yönündedir. Milli Mücadelede, gerek kurtuluş ordularımıza silah temininde, gerekse Mustafa Kemal'i öldürmeye çalışan İngiliz casusu Mustafa Sağır'ın bu girişiminin önlenmesinde büyük rolü olan Teşkilat-ı Mahsusa ve onun kurucu üyelerinden Hüsameddin (Ertürk) vasıtasıyla bu teşkilatın devamı olan M.M. teşkilatını, elde belge olmadan Ermeni katliamı ile suçlamak ve karalamak bilim ahlakı ile bağdaşmaz.

I. Dünya Savaşı esnasında Doğu Anadolu Cephesi'nde en yüksek rütbeli Alman subayı olarak görev yapan Korgeneral Bronsart von Schellendorf, yakın dostu Talat Paşa'nın 1921 yılında S. Tehlirian adlı bir Ermeni tarafından Berlin'de öldürülmesi sonrasında Berlin'de yapılan ve "Türklerin Ermenilere yaptıkları dolayısı ile kapıldığı ağır tahrik" gerekçesiyle bir celsede katilin aklanması ile sonuçlanan mahkemeye, gerçeği gören bir görgü tanığı olarak çağrılmadı. Bu mahkemede gerçekleri anlatamamanın isyanı ile yazdığı ve 24.7.1921 tarihli Deutsche Allgemeine Zeitung'ta yayınlanan yazısında General Bronsart von Schellendorf bir görgü tanığı olarak, tehcir esnasında Türklerin Ermenilere önceden planlanmış bir katliam (soykırım) yapmadıklarını, bilakis daha önce Ermeni terörü ile pek çok Türk'ü Ermenilerin öldürmesi nedeni ile, oradaki ordunun güvenliğini ve devletin bütünlüğünü sağlamak için Ermenilerin tehciri kanununun çıkarılmak mecburiyetinin doğduğunu belirtir.

Bu belgeler ışığında, Ermeni terör örgütü tarafından Talat, Cemal, Said Halim Paşa'lar ile Dr. Bahaddin Şakir Bey'in öldürülmesindeki mantığı ve bu cinayeti işleyenlerin Ermenilerce milli kahraman ilan edilmesini anlamak mümkün değildir.

Ayrıca Dr. Bahaddin Şakir, Ermenileri seven bir insandı. Kendi ailesinin dış hekimisi bir Ermeni olan Dr. Süreyan Efendi idi. Bunun sebebini soran eşi Cenana hanıma, o, Osmanlı Devleti'ne candan bağlı iyi bir hekimdir cevabını vermişti. Dr. Bahaddin Şakir, Doğu Anadolu'dan getirdiği iki Ermeni yetim çocuğu büyütüp yetiştirmişti. Bunlardan biri İstanbul Filarmoni Orkestrası'nda görev almıştı. Ama ne yazık ki Dr. Bahaddin Şakir kendi iki çocuğu Alp ve Celasin'i yetiştiremeden, onlardan en büyüğü 10 yaşında iken, Berlin'de 17 Nisan 1922'de Ermeni teröristlerce şehit edildi.

Bu elim hadiseden haberdar olan büyük Atatürk, hemen dul kalan eşi Cenana hanımefendiye yardım elini uzattı. Kendilerine şehit maaşı bağlattığı gibi, Nişantaşı'nda, Osman Bey'de, dört katlı bir binayı satın alarak hediye etti. Cenana hanımefendi bu dört katlı binayı kiraya vererek, doğumları ünlü hocalardan Dr. Besim Ömer Paşa tarafından yapılan oğulları Alp ve Celasin'i büyümeye çalıştı. Bu binanın ilk kiracısı Alman Demiryolu Şirketi'nin şefi olmuştu. Daha önce Konak Sineması arkasında "Sovyet Apartmanı"nında oturan Cenana hanım, bilahare kendi evinin üst katında oturmuş, alt katları PTT'ye kiraya vermişti. 1937'de Cenana hanımın vefatından sonra çocukları, bu evi bir ipotekten dolayı elden çıkarmak mecburiyetinde kalmışlardı. Bu bina halen Osmanbey'de Ermeni Okulu olarak kullanılmaktadır.

AVUSTRALYA'DA ERMENİ TOPLUMU

ARMENIAN COMMUNITY IN AUSTRALIA

Yrd. Doç. Dr. Kamer KASIM*

Ermeniler tarih boyunca çeşitli ülkelere göç ettiler. A.B.D., Kanada ve Fransa bu ülkelerin başında gelmektedir. Bir göçmen ülkesi olan Avustralya'ya Ermenilerin göçü ise büyük ölçüde 1960'larda başladı. 1960'lı ve 70'li yıllarda Mısır ve Suriye'deki istikrarsızlık bu ülkelere ve 1975 Lübnan iç savaşı da Lübnan'dan Avustralya'ya Ermeni göçüne neden olmuştur. Bugün Avustralya'da 30.000 civarında Ermeni yaşamaktadır. Ermeniler genelde Güney Galler bölgesinde yoğunlaşmıştır. Avustralya'ya ilk

* Ermeni Araştırmaları Enstitüsü ve Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu

gelen Ermeniler daha çok tüccar ve işçiler iken özellikle Lübnan iç savaşı sırasında öğretmen, doktor ve mühendisler de Lübnan'dan Avustralya'ya geldiler. Avustralya Ermenileri de, diğer ülkelere göç eden Ermeniler gibi örgütler kurmuşlar ve okullar açmışlardır. Ayrıca Ermeni Diasporasının olduğu ülkelerde örgütlenen bazı kurumlar ve partiler Avustralya'da da şubeler açtılar. Avustralya'daki en büyük Ermeni Örgütü Armenian National Committee of Australia (ANCA) dır. ANCA her alanda Avustralya'daki Ermeni topluma yardımcı olmayı, onların Avustralya politik yaşamına aktif katılımını sağlamayı ve Avustralya ile Ermenistan arasında kültürel, ekonomik ve eğitim alanında yakın ilişkiler kurulmasına yardım etmeyi amaçlamaktadır. Sözde Ermeni soykırımının tanınmasını da kendisine amaç edinen ANCA bu konuda Macquire Üniversitesi Karşılaştırmalı Soykırım Çalışmaları Merkezi ile birlikte çalışmaktadır. Armenian General Benevolent Union of Australia (AGBU) diğer bir büyük Ermeni kuruluşu olup 1960'lardan beri Avustralya'da faaliyet göstermektedir. Eğitim alanında yoğunlaşan AGBU yüksek öğrenim bursları vermektedir. Kilise, Ermeni Diasporasının Avustralya'ya uyum sürecinde kimliğinin korunmasında önemli bir araç olmuştur. Ermeni göçmenler Avustralya'ya vardıklarında Kiliseyi kendilerine en yakın yardımcı kuruluş olarak buldular. Medya sektöründe de yer alan Avustralya Ermenileri, ARM TV adında 1994 den beri yayında olan, haftada 2.5 saat yayın yapan bir televizyon kanalına da sahiplerdir. Ermeni Diasporasının bir özelliği de siyasi parti olarak nitelenen örgütlenmelere gitmesidir. Bunlardan Ermeni Devrimci Federasyonu (EDF-Taşnak) 1960'larda Avustralya'da şube açmıştır. 1980' lere geldiğimizde ise EDF'nin yanı sıra Sosyal Demokrat Hınçak Partisinin ve Ramgavar'ın Avustralya'da örgütlendiğini görüyoruz. Hınçak ile EDF arasında Soğuk Savaş döneminde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve Sovyet Sosyalist Ermenistan Cumhuriyeti'ne bakış açısından kaynaklanan farklılıklar ve yoğun bir rekabet vardı. EDF, Sovyetler'in Ermenistan üzerindeki hakimiyetine karşı çıkarken, Hınçak'ın Avustralya SSCB dostluk derneği ile bağı vardı. Nitekim Hınçak Sovyet Sosyalist Ermenistan Cumhuriyeti'nin ulusal günü olan 29 Kasım'da kutlama yaparken, EDF 1918'de kısa süreli bağımsız olan Ermeni devletinin kuruluşu günü 28 Mayıs'ı kutlamaktaydı. Siyasi Parti şeklinde örgütlenmeler diğer Ermeni örgütleri üzerinde de kontrol sağlamak istediler ve Ermeni Diasporasını politize ettiler. Kendilerini siyasi parti olarak adlandıran bu örgütler ve özellikle de EDF terörist hareketleri

desteklediler. Dünyanın çeşitli ülkelerinde Türk diplomatlarına ve diplomatik temsilciliklerine yönelik terörist saldırılar düzenlendi. Bunlardan birisi de Türkiye'nin Sydney Başkonsolosu Şark Arıyak ve koruma görevlisi Engin Sever'in 17 Aralık 1980'de öldürülmesidir.

1970'lerin ortalarından itibaren Ermeni terörist örgütler Türk diplomatlarına yönelik saldırılara başladılar. Bu örgütler arasında en tanınmış Ermenistan'ın Bağımsızlığı için Ermeni Gizli Ordusu (Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia -ASALA-) dir. 17 Aralık 1980'de Şark Arıyak ve Engin Sever'in öldürülmesini ise Ermeni Soykırımını Adalet Komandoları (The Justice Commandos of the Armenian Genocide -JCAQ-) adlı örgüt üstlendi. Cinayet Türkiye'de ve NATO içerisinde infiale neden olurken Avustralya basınının temel kaygısı Avustralya'daki Türk ve Ermeni toplumları arasında bir gerginliğin ortaya çıkması ihtimaliydi. Katiller yakalanamadı. Terör eylemini düzenleyen JCAQ, EDF'nin silahlı kolu olarak hareket etmekteydi. Her ne kadar EDF bunu inkar etse de, 27 Mayıs 1976'da Paris'te EDF'nin merkezinde meydana gelen bir patlamadan sonra bomba yapıcı Lübnanlı bir Ermeni'nin cesedi yanında JCAQ tarafından gerçekleştirilmiş saldırılar ve bir de henüz gerçekleştirilmemiş bir saldırı ile ilgili dokümanlar bulundu.

Avustralya'daki Ermeni toplumu Avustralya'nın Ermenistan ile olan ilişkilerinde de önemli rol oynadı. Soğuk Savaş döneminde Diaspora'nın Ermenistan ile ilişkisi sınırlıydı. Çok az sayıda Ermeni Lübnan üzerinden Ermenistan'ı ziyaret edebiliyordu. Bir de Ermenistan'da kurulan The Committee of Cultural Relations with Armenians Abroad adlı bir kuruluşun Avustralya'ya delegeler yollaması ve Avustralya'daki Ermeni toplumunun temsilcilerini Ermenistan'a davet etmesi şeklinde faaliyetler vardı. Ermenistan'ın bağımsızlığını ilan etmesi ile birlikte Diaspora ile Ermenistan arasındaki bağ gittikçe arttı. Bununla birlikte Diaspora ile Ermenistan'ın nasıl bir ilişki biçimine sahip olması gerektiği konusunda tartışmalar da başladı. Libaridian, Diaspora partilerinin Ermenistan'da örgütlenmesi ve Diaspora'nın gündemini Ermenistan'a taşımasını eleştirirken, Beledian ise Ermenistan'ın Diaspora'yı kendi çıkarı için kullanmaya çalıştığını öne sürmektedir. Avustralya örneğinde de olduğu gibi Diasporanın Ermenistan'ın diğer ülkeler ile ilişkilerinde önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Avustralya ile Ermenistan arasında diplomatik ilişkiler 15 Ocak 1992'de kuruldu. İki ülke arasındaki politik ve ekonomik ilişkilerin düşük düzeyde olmasına rağmen karşılıklı temaslar

sürdü. Hatta Avustralya ile sözde Dağlık Karabağ Cumhuriyeti arasında da temaslar yapıldı. 3 Haziran 1999'da "Dağlık Karabağ Cumhuriyeti nin" Kültür, Spor ve Gençlik İşleri Bakanı Armen Sarkissian'ın ziyaretinde de olduğu gibi Ermeni temsilcilerin temel beklentisi Avustralya'nın bölgeye yatırım yapmasıydı. Avustralya'daki Ermeni örgütleri ve özellikle de ANCA sözde soykırımın tanınması için yoğun çaba sarf ettiler. Bunun sonucunda Güney Galler Eyalet Parlamentosu 1997'de sözde soykırımı kınayan bir karar aldı ve yine aynı Parlamenteonun aldığı bir karar ile 5 Mart 1999'da Ermeni soykırımı anıtı açıldı. Güney Galler bölgesi Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı bir bölgedir ve bu bölgeden milletvekilleri de oy kaygısı ile Ermeni örgütlerinin çabalarına ortak oldular. ANCA ayrıca Ermenistan ve Avustralya milletvekilleri arasında da ilişki kurulması için çaba harcadı ve Ağustos 2001'de Ermeni ve Avustralya Parlamenteoları Dostluk Gurubu kuruldu.

ABD, Kanada ve Fransa gibi ülkelerde Ermeni yerleşiminin 19. yüzyıla kadar gitmesine karşın Avustralya'ya Ermeni göçü 1960'lar da başlamıştır. Buna rağmen Avustralya'daki Ermeniler toplumun her alanında aktif örgütlenmelere gitmiştir. Bu örgütlenmelerde diğer ülkelerdeki Diasporanın da kendilerine örnek oluşturduğu söylenebilir.

KONFERANSLAR CONFERENCES

'TÜRKİYE-GÜNEY KAFKASYA İLİŞKİLERİ VE TÜRKİYE'NİN BÖLGE İSTİKRARINDAKİ ROLÜ': LONDRA'DA BİR KONFERANS

I 1 Ekim 2001 tarihinde Türkiye'nin Londra Büyükelçiliği'nin büyük gayretleri sonucunda Türkiye-Güney Kafkasya ilişkileri konulu uluslararası bir konferans düzenlendi. Londra Üniversitesi Doğu ve Afrika Etüdleri Okulu'ndan (SOAS) Dr. William Hale'in oturma başkanlığını yaptığı konferansa 90 kadar akademisyen, gazeteci, diplomat ve uzmandan oluşan seçkin bir dinleyici topluluğu katıldı. Türkiye'nin Londra Büyükelçisi Korkmaz Haktanır'ın konuşmasının ardından Prof. Dr. Duygu Sezer, Prof. Dr. İlber Ortaylı, Dr. Salahi Sonyel, Dr. Anna Zelkina, araştırmacı David Barchard, büyükelçi Gündüz Aktan ve Büyükelçi Ünal Çeviköz konuşmalarını yaptı ve ardından katılımcılar ile konuşmacılar arasında tartışma ve görüş alış verişinde bulunma imkanı da doğdu.

İlk olarak Büyükelçi Haktanır yaptığı açılış konuşmasında toplantının çok önceden planlanıp organize edildiğini, fakat 11 Eylül olaylarından sonra gelinen noktada Türkiye ve bölgesinin daha önemli bir hale geldiğini söyledi. Kafkasya'nın büyük riskler ile birlikte büyük fırsatları da barındırdığını hatırlatan Haktanır, kamuoyunda bunların çok az bilindiğini, boru hatları konusunda bilinen sınırlı bazı bilgilerin dışında çok ciddi ve hatta acı veren sorun ve konuların bilinmeyenler arasında yer aldığını belirterek toplantının bu bilinmeyenlere ışık tutmasını amaçladıklarını ifade etti.

Prof. Duygu Sezer ise konuşmasında temel olarak Güney Kafkasya'daki son değişimler üzerinde durdu. Soğuk Savaş sonrasında Rusya'nın azalan etkisini bölgede yeniden kurmaya çalıştığını vurgulayan Sezer, buna karşın Türkiye'nin hedefinin bölgeyi dünya siyasi ve iktisadi sistemi ile entegre etmek olduğunu savundu. Bölgede de bu yönde taleplerin bulunduğunu söyleyen Sezer, konuşmasının geri kalan kısmında Azerbaycan ve çevresindeki gelişmelere değindi.

Büyükelçi Ünal Çeviköz ise '1991 Sonrası Türkiye Güney Kafkasya Ülkeleri İlişkileri: Güncel Sorunlar ve Fırsatlar' başlığını taşıyan konuşmasında Türkiye'nin ismi geçen ülkelere dönük politikalarını ve bu politikalarda zaman içindeki değişimi ele aldı. Çeviköz'ün konuşmasında önemine binaen Dağlık Karabağ çatışması ve daha genel anlamda Türkiye, Ermenistan ve Azerbaycan ilişkileri geniş bir yer tuttu. Türkiye'nin bölgenin dünya ile entegrasyonuna büyük bir önem verdiğini söyleyen Çeviköz, ne yazık ki bu konuda Türkiye'nin adeta yalnız bırakıldığını, Batılı ülkelerin üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmede yavaş kaldıklarını söyledi. Çeviköz bölgede son dönemde ortaya çıkan yeni risk ve fırsatları da hatırlatarak Türkiye'nin riskleri azaltmak için fırsatların ortak kullanımını teşvik ettiğini ve bölge ülkeleri arasında barışçıl ve istikrarlı bir ortamın kurulabilmesi için yapıcı bir politika izlemeye çalıştığını belirtti. Ermenistan konusunda asıl sorunun Ermenistan'ın Azerbaycan'a dönük olarak izlemiş olduğu saldırgan politika olduğunu söyleyen Büyükelçi Çeviköz, bu ülkenin Azerbaycan topraklarının önemli bir kısmını işgal ettiğini ve uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde çözüme gidilmesini reddettiğini ifade etti.

Tarihçi İlber Ortaylı ise 19. ve 20. Yüzyıllarda Mültecilerin Yeni Yurtları Olarak Anadolu ve Bunun Türk Dış Politikasına Etkisi' adlı sunuşunda, Balkanlar ve diğer bölgelerden kaçmak zorunda kalan göçmenlerin gelişlerinin Türk iç ve dış politikasına önemli etkileri bulunduğunu ifade etti. Aslında Anadolu için bu rolün yeni olmadığını söyleyen Ortaylı, daha önce de İspanya'dan Anadolu'ya sığınan Yahudiler gibi bir çok olayın da yaşanmış olduğunu vurguladı.

Bir diğer tarihçi Dr. Salahi Sonyel ise doğrudan Ermeni sorunu üzerinde durdu. Türk-Ermeni ilişkilerini 19. yüzyıldan günümüze yoğun bir şekilde etkileyen soruna bilimsel veriler ışığında yaklaşan Sonyel, 19. yüzyıla kadar Ermenilerin Osmanlı Devleti ile bir sorunlarının bulunmadığını, ayrı bir devlet taleplerinin ise hiçbir şekilde görülmediğini, bu yöndeki değişimin emperyalist devletler arasındaki güç çekişmesinin doğrudan bir ürünü olduğunu ileri sürdü. Sonyel'e göre bu devletlerin teşvikiyle silahlı ayaklanmaya girişen bir kısım Ermeniler bu şekilde Osmanlı Devleti'ni zayıflatıyorlardı. Konuşmasının geri kalan kısmını ağırlıklı olarak son dönemde İngiliz arşivlerinde yaptığı çalışmalarda elde ettiği verilere dayandıran Sonyel, İngiliz belgeleri içinde Osmanlı İmparatorluğu'nda holokost benzeri bir olayı ima edecek hiçbir

bilgiye rastlamadığını, Ermeni iddialarını destekleyecek başka bir dokümanın da arşivlerde bulunmadığını belirtti. Buna karşın Ermeni terörünün IRA teröründen çok daha etkili ve yıkıcı sonuçları olduğunu kaydeden Sonyel, tüm bunlara ek olarak yaklaşık 5.5 milyon Müslüman'ın da İmparatorluğun yıkılma sürecinde Yunan, Sırp, Ermeni ve diğer gruplarca katledildiğini hatırlattı. Birçok Ermeninin de savaş şartlarında gruplar arası çatışmalar ve hastalıklar nedeniyle hayatlarını kayb ettiklerini söyleyen Salahi Sonyel, ancak bu acılar abartılırken Türk ve Müslüman grupların kayıplarının adeta görmezden gelindiğini belirtti.

Büyükelçi Gündüz Aktan'ın konuşması da Ermeni sorunu üzerineydi. Fakat Aktan konuşmasını daha çok sorunun hukuki boyutu üzerine kurdu. Soykırım kavramının hukuki bir terim olduğunu ve gelişigüzel kullanılmayacağını özenle vurgulayan Gündüz Aktan, buna göre 1948 Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin soykırım suçu ile ilgili şartları ve diğer hususları belirlediğini, Ermeni iddialarının ise hiçbir şekilde bu koşullara uymadığını söyledi. Ölümün daha çok savaş şartlarından kaynaklandığını ve salgın hastalıkların çok üzücü sonuçlara neden olduğunu belirten Aktan, 60 milyon kadar insanın 1914-18 arası savaş şartları ve salgın hastalıklardan öldüğü hatırlanacak olur ise Ermeni kayıplarının nedeni de daha kolay bir şekilde anlaşılacaktır dedi. Aktan'a göre tehcir kanununun güvenliğinin sağlanması zorunluluğundan kaynaklanan teknik nedenleri vardı ve tüm Ermeniler kanunun kapsamına girmiyordu. Bu çerçevede radikal Ermenilerin Türkleri haksız bir şekilde suçladığını söyleyen konuşmacı, Balkanlar'da Türk ve Müslüman nüfusun kayıplarının sürekli olarak görmezden gelinmesinin de şaşırtıcı olduğunu altını çizdi. Büyükelçi Gündüz Aktan konuşmasının sonunda İngiltere'nin Ermeni iddialarını resmi olarak kabul etmediğini ve söz konusu olayların BM Sözleşmesi'ne göre soykırım sayılamayacağını açıkça ilan ettiğini de hatırlattı.

İngiliz araştırmacı David Barchard ise konuşmasında Ermeni saldırıları sonucunda 'kaçkın' konumuna düşen Azerbaycanlı mültecilerin durumuna değindi. 'Unutulmuş Trajedi: Azerbaycan'daki Mülteciler' başlıklı konuşmasında Azerbaycan topraklarının beşte birinin Ermeni işgali altında olduğunu ve bir milyondan fazla Azerbaycan Türkünün mülteci haline getirildiğini söyleyen Barchard, son dönemde bu ülkeye yapmış olduğu gezide gözlemlediklerini de dinleyiciler ile paylaştı. Mültecilerin son

derece zor şartlar altında yaşadıklarını söyleyen David Barchard, buradaki sivillerin çatışmalar esnasında Ermenilerin acımasız saldırılarına maruz kaldıklarını belirtti. Bu arada Ermeni lobilerinin etkisiyle Avrupa ve ABD'nin yaşanan olaylar karşısında sessiz kalmasını eleştiren konuşmacı, bu durumu 1898 Girit ve 1963-1974 Kıbrıs olaylarına benzetti. Barchard son olarak Ermenistan'ın Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan'a dönük olarak izlediği saldırgan politikaya ve olumsuz etkilerine de değindi.

Son olarak Londra Üniversitesi'nden Dr. Anna Zelkina Rusya ve Çeçen sorunu üzerine konuştu. Kafkasya'nın güneyi ve kuzeyi arasında ciddi farkların bulunduğunu ileri süren Zelkina, Rusya'nın Soğuk Savaş sonrasında bölgede ciddi problemler ile karşılaştığını, bu sorunların doğal olarak bölge dengelerini etkilediğini söyledi.

Konuşmalardan sonra gerçekleştirilen tartışma kısmı da oldukça bilgilendirici ve canlı geçti. Almanya'nın Londra Büyükelçisi Von Ploetz, Büyükelçi Ünal Çeviköz'ün konuşmasındaki bazı noktalara katılmadığını, Avrupa Birliği'nin Türkiye'yi bölgede yalnız bırakmadığını ve 1990'lı yılların başından beri bölgenin dünya ile iktisadi ve siyasi entegrasyonunda üzerine düşeni yaptığını öne sürdü. Buna karşın Çeviköz, Ploetz'in görüşlerine katılmasının 1990'lı mümkün olmadığını, Avrupa Birliği'nin 1990'ların ikinci yarısına kadar olması gerektiği kadar bölgeye ilgi göstermediğini söyledi.

Diğer taraftan Dr. Salahi Sonyel de tartışma kısmında Ermeni araştırmacıların Türk meslektaşlarıyla bir araya gelmeme politikalarını eleştirdi. İngiltere'de geçtiğimiz günlerde yaşanan 'Blue Book' olayını örnek gösteren Sonyel, Ermenilerin iddialarını akademik ve bilimsel platformlara taşımakta son derece isteksiz olduklarını söyledi.

Dr. Zelkin ise Southampton Üniversitesi'nde doktora öğrencisi olan Funda Peperel'in sorusuna cevap olarak Rusya'nın Karabağ ve Çeçenistan'da iki farklı politika izlediğini ifade etti. Buna göre Rusya'nın Çeçen sorununu bir iç sorun olarak görüp toprak bütünlüğüne vurgu yaptığını söyleyen Dr. Zelkin, Ermeni işgali karşısında ise aynı tavrın görülemediğini belirtti.

Kıbrıs Türklerinden Ertan Hüner Kıbrıslı Türklere karşı 1960'lı yıllarda yürütülen katliamların BM Soykırım Sözleşmesi'ne dahil edilip edilemeyeceğini sorduğunda ise, Büyükelçi Aktan sözü geçen katliamların Sözleşme çerçevesinde 'soykırım girişimi' olarak değerlendirilebileceğini belirtti.

8. DAVO-GERMAN MIDDLE EAST STUDIES FOR CONTEMPORARY RESEARCH AND DOCUMENTATION- ALMAN MODERN ARAŞTIRMA VE DOKÜMANTASYON İÇİN ORTADOĞU ÇALIŞMALARI- KONGRESİ

1993 yılında kurulan DAVO'nun amacı üyeleri ve çeşitli ulusal ve uluslararası organizasyonlar arasında bilgi akışını ve işbirliğini geliştirmektir. DAVO pek çok ülkeden bilim adamlarının katıldığı yıllık kongreler düzenler. DAVO'nun uluslararası alanda sahip olduğu prestije paralel olarak seçkin katılımcıları bir araya getiren kongrelerde alanına önemli katkılarda bulunan sunumlar yapılır.

DAVO'nun 8. Kongresi 6-8 Eylül 2001 tarihlerinde Almanya'da Göttingen Üniversitesi'nde düzenlendi. Kongreye ASAM Ermeni Araştırmaları Enstitüsü'nden Yrd. Doç. Dr. Kamer Kasım, Yrd. Doç. Dr. İbrahim Kaya ve Dr. Sedat Laçiner bildirimleriyle katıldılar.

Yrd. Doç. Dr. Kamer Kasım, 'The Nagorno-Karabakh Conflict and Its Effects on Regional Stability' başlığını taşıyan bildirisinde Dağlık Karabağ çatışmasının bölgesel istikrara olan etkisini ve bu bağlamda bölgesel güçlerin çatışma esnasında ve barış sürecinde izledikleri politikaları analiz etti. Kasım Dağlık Karabağ çatışmasının Azerbaycan ve Ermenistan'da iç istikrarı etkilediğini, bu ülkeleri Rusya'nın etkisine daha açık hale getirdiğini ve bölgesel güçler arasında Hazar petrolü rekabetinin Dağlık Karabağ çatışmasında Türkiye, Rusya ve İran'ın politikalarını etkilediğini ifade etti. Azerbaycan'ın topraklarının % 20 'sinin işgal altında olduğu ve yaklaşık 1 milyon kaçkının Azerbaycan ekonomisi üzerinde önemli bir yük oluşturduğuna dikkat çeken Kasım, Ermenistan'da da saldırgan politikanın ve askeri başarının politik ve ekonomik istikrar getirmediğini ve işgalin uluslararası alanda kabul görmediğinin anlaşılması gerektiğini belirtti.

Petrosyan'ın göreceli ılımlı politikalarının kendisinin Ermenistan Devlet Başkanlığından ayrılması ve Koçaryan'ın Devlet Başkanı olmasıyla yerini uzlaşmaz politikanın aldığını belirten Kasım, buna rağmen Koçaryan'ın Devlet Başkanı olmasından bir yıl sonra Azerbaycan Devlet Başkanı Aliyev ile görüşmeyi kabul ettiğine dikkat çekti.

Rusya'nın Dağlık Karabağ sorununun çözümünde Ermenistan üzerinde baskıda bulunabilecek tek ülke olduğunu savunan Kasım, Rusya'nın ise buna karşılık Azerbaycan'da askeri üs bulundurmamak isteyebileceğini belirtti. Kamer Kasım barış sürecinin başarısının bölgesel istikrar için hayati önemde olduğunu belirtirken, sürecin

başarısızlığı durumunda tarafların sorunun çözümü için kuvvet kullanma yoluna baş vurabileceğine dikkat çekti.

Yrd. Doç. Dr. İbrahim Kaya'nın "Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılıma Sürecinde Ortadoğu'daki Hıristiyan Azınlıklar: Bir Hukuksal Analiz" adlı bildirisi de Kongrede sunulmuştur. Klasik dönemde Osmanlı İmparatorluğu'ndaki azınlık unsurların hukuksal statüsünü kısaca izah ettikten sonra, İbrahim Kaya Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar olan çöküş dönemine yoğunlaşmıştır. Bu sunuşta bir hukuksal analizin mahiyetine uygun olarak uluslararası ve ulusal hukuki metinler ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Öncelikle çok uluslu ve çok dinli bir düzene sahip olan Osmanlı İmparatorluğu'nun bu kadar farklı unsurların bir arada yaşamasına olanak veren millet sistemi açıklanmıştır. Osmanlı'da millet sistemi dinsel esasa göre kurulmuş, millet olarak kabul edilmiş olan dinsel kesimler iç işlerinde tamamen bağımsız bırakılmışlar, hukuk, eğitim, din gibi kendi kurumlarını sürdürmüşlerdir. Fransız Devrimi sonrası gelişen milliyetçilik akımları ve özellikle de Büyük Devletlerin desteklemesi sonucu Batı'da yaşayan Yunanlılar, Bulgarlar ve Sırpalar gibi Hıristiyan uluslar bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Kaya'nın belirttiği gibi Osmanlı coğrafyası üzerinde hiçbir yerde çoğunluğu oluşturmamış olan Ermeni toplumu da bağımsızlık istemiş ancak bu gerçekleşmemiştir. Büyük Devletler Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Hıristiyanların hamileri olarak kendilerini görmüşler böylece Osmanlı Devleti'ne müdahale etme olanağı bulmuşlardır. Kapitülasyonlar ve uluslararası anlaşmalarla bu durum tescil edilmiştir. 1878 tarihli Ayastefanos Anlaşmasıyla Rusya'nın Ermenilerin hamisi olduğu Osmanlı İmparatorluğu'na kabul edilmiş, ülkede yaşayan Hıristiyanlarla ilgili olarak reformlar yapılması Tanzimat ve Islahat fermanlarıyla taahhüt edilmiştir. Bu amaçla Ermeni Milleti Nizamnamesi 1860 yılında hazırlanmıştır. Kaya'nın dikkat çektiği gibi yapılan reformlar bağımsızlık isteyen radikal Ermeni unsurları tatmin etmemiş, bunların bir kısmı başlayan Birinci Dünya Savaşı'nda Rusya saflarında Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaşırken diğer bir kısmı da cephe gerisinde Osmanlı ordusuna karşı faaliyetler yürütmüşlerdir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti 1915 yılında yaptığı hukuksal düzenlemelerle Doğu Anadolu Bölgesinde güvenliği sağlamak amacıyla burada yaşayan ve güvenliği bozan unsurların ülkenin başka yerlerine göç ettirilmesi için önlemler almıştır. Bu yeniden yerleştirme kararının uygulanması sırasında çok sayıda insan gerek Müslüman ve Müslüman olmayan unsurlar arası çatışmalar gerekse iklim koşulları, salgın hastalıklar, ilaç bulunamaması ve beslenme

yetersizliği gibi nedenlerden dolayı hayatını yitirmiştir. Dr. Kaya Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması üzerine yeni bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulduğunu hatırlatarak sunuşunu bitirmiştir.

Dr. Sedat Laçiner'in tebliği Ermeni ve PKK terörünün Türk dış politikasına etkileri üzerinedir. Konuşmasının ilk kısmında PKK ve Yunanistan, Suriye, Ermenistan bağlantısına değinen Laçiner, söz konusu ülkelerin Türkiye ile olan sorunlarını güç orantısızlığı ve davalarının zayıflığı nedeniyle yasal zeminde çözemedikleri için terörü dış politikalarında bir araç olarak kullandıklarını iddia etmiştir. Dr. Sedat Laçiner'e göre Suriye su sorunu nedeniyle PKK'ya destek verirken Yunanistan Ege, Kıbrıs ve tarihi nedenlerden dolayı Türkiye'ye karşı hemen her türlü harekete destek veriyordu. Laçiner bu bağlantıya son olarak Ermenistan'ın ve Ermeni sorununun da eklendiğini anlattı. Zayıf bir devlet olarak Ermenistan'ın da zamanında PKK'ya destek sağlayarak dış politika kozunu arttırma gayretine girdiğini hatırlatan Laçiner, Ermenistan'ın 'Türkiye - karşıtı gruplaşmaya' katılmasında saldırgan Ermeni politikalarının büyük bir rolü bulunduğunu savundu. Bu görüşe göre Ermenistan önce Azerbaycan'ın geniş bir kısmını işgal etti ve bir milyon kadar insanı mülteci durumuna soktu. Ardından Gürcistan'da ayrılıkçı hareketleri desteklerken, Türkiye'ye karşı da yayılcı söylemleri dile getirdi. Tüm bunlara ek olarak radikal ve hatta terörist gruplar daha önceki yönetimin tersine serbest bırakıldılar. Bu ortamda Türkiye ile Azerbaycan arasında bir işbirliği ya da ilişkinin kurulabilmesi olanaksızdı. Laçiner konuşmasında Ermeni soykırımı iddialarının bu gerçeklerin maskelenmesinde kullanıldığını da tüm detaylarıyla anlattı. Laçiner'in dikkatleri çektiği bir diğer nokta da Ermenistan ile NATO'nun en güvenilmez devletler arasında saydığı İran ve Suriye arasındaki yakınlaşma oldu.

Konuşmaların ardından dinleyiciler konuşmacılar ile yüz yüze tartışabilme olanağı da buldular. İlk olarak Londra Üniversitesi'nden Prof. Ali Granmayeh Ermeni iddialarını Türkiye'nin neden bu kadar 'abarttığını' ve önemsedğini sordu. Granmayeh Türkiye'nin Ermenistan ile iyi ilişkiler geliştirme konusunda neden 'isteksiz' davrandığını da merak ettiğini belirtti. Sedat Laçiner'in soruya cevabı kısa oldu: 'Neden Bosna trajedisi ABD'nin Balkan politikasında önemli bir yer tuttu? ABD'nin gerekçeleri ile Türkiye'nin gerekçeleri birbirine benzetilebilir. Eğer Balkanlar'da Sırların yaptığı saldırganlıklara izin verilmiş olsa idi bunun ne sonuç getireceğini kimse bilemezdi. Türkiye'nin

Kafkaslar'daki durumu da buna benziyor. Bugün Ermenistan bölgedeki bağımsız ülkelerden birinin topraklarının yüzde 20'den fazlasını işgal etmiş durumda ve bir milyondan fazla insanı mülteci konumuna düşürmüştür. Ayrıca yayılcı emeller de açıkça ifade ediliyor. Radikal Ermeni militanlar geçmişteki anlaşmazlıkları bugünü sabote etmek için kullanıyorlar ve Ermeni hükümeti de buna göz yumuyor. Türkiye bunları göz ardı edemez ve bölgede herhangi bir katliama ve işgale izin veremez.' Ayrıca Laçiner'e gelen sorulardan bir kısmında katılımcılar ilk kez Ermeni sorununu bir Türk akademisyenden dinleme fırsatı bulduklarını belirttiler.

Diğer taraftan Gabriel Gotz, Kamer Kasım'ın konuşmasında üzerinde durduğu Rusya'nın Karabağ politikası konusunda bir soru yöneltti: 'eğer Dağlık Karabağ'da çatışmalar yeniden alevlenir ise Rusya'nın politikasının bu defa farklı olacağına sizi inandıran sebepler nelerdir?'

Kasım cevabında ise Türkiye ile Rusya arasında son dönemde ciddi bir gelişme yaşandığını söyledi. Bu çerçevede Kasım, Rusya'nın son 10 yıl içinde Türkiye için önemli pazarlardan biri haline geldiğini hatırlatarak, diğer taraftan Türkiye'nin de Rus doğalgaz endüstrisi için hatırı sayılır bir pazar olduğunu vurguladı. Buna göre, söz konusu gelişmeler Rusya'nın dış politikasını etkileyebilecek bir güce sahiptir. Kasım'a göre eğer Karabağ'da çatışmalar yeniden alevlenirse Rusya yeni dengeleri gözetmek zorunda kalacaktır. Diğer bir deyişle Rusya, Türkiye'yi göz ardı ederek bir etnik grubu destekler veya dışlar duruma giremez.

TÜRKİYE'NİN GÜVENLİĞİ SEMPOZYUMU VE ERMENİ SORUNU

Fırat Üniversitesi tarafından düzenlenen ve geleneksel hale gelmeye başlayan Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu 17-19 Ekim tarihleri arasında Elazığ'da, üniversite kampüsünde gerçekleştirildi. Türkiye'nin bir çok üniversite ve kurumundan çok sayıda katılımcının iştirak ettiği sempozyumda ASAM Ermeni Araştırmaları Enstitüsü iki araştırmacısı (Dr. Sedat Laçiner ve Yrd. Doç. Dr. Kamer Kasım) ile yerini aldı. Ayrıca sempozyumda ASAM Kafkasya Masası'ndan Dr. Yaşar Kalafat da 'Karadeniz-Kafkasya'da Gelişen Dini ve Siyasi Olaylar İtibariyle Türkiye'nin Güvenliği' adlı tebliğini sundu.

İlk gün, Ermeni Araştırmaları Enstitüsü araştırmalarından ve aynı zamanda Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi öğretim üyelerinden Dr. Sedat Laçiner 'Ermeni Sorununun Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkileri' adlı bir tebliğ sundu. Konuşmasında

ilk olarak Ermeni sorununun Türkiye'nin ikili ilişkilerine ve genel olarak Türkiye imajına büyük zararlar verdiğini anlatan Laçiner, Türkiye'nin Ermeni sorununda şu ana kadar izlemiş olduğu 'stratejiyi eleştirdi. Türkiye'nin bugüne kadar 'görmezden gelme' ve 'tam savunma' uçları arasında gidip geldiğini belirten Dr. Laçiner, gelinen uluslararası dengeler de dikkate alınarak soruna yeni bir strateji ile yaklaşılması gerektiğini savundu. Dr. Sedat Laçiner'e göre sadece savunmada kalmak Türkiye'yi 'suçluluk' psikolojisi içine itiyor ve dış dünyada da Türkiye baştan 'haksız' konumuna düşüyor. Bu bağlamda Türkiye'nin öncelikli olarak en kolay anlatabileceği noktalar üzerinde durması gerektiğini savunan konuşmacı Ermeni sorununun sadece soykırım çerçevesinde ele alınmamasını, aksine Ermeni terörü ve bugünkü Ermeni saldırganlığının üzerinde durulması gerektiğini iddia etti. Dr. Laçiner'e göre Ermeni sorunu bir tarih sorunu olmaktan ziyade bir uluslararası ilişkiler sorunudur ve Türkiye konuya bu perspektiften yaklaşmadığı sürece Ermeniler tarafından demagojinin kolay yapılabildiği alanlara çekilecektir. Oysa şu anda Ermeniler bağımsız bir ülkenin topraklarının beşte birini halen işgal altında tutmakta, bir milyondan fazla insanın sığınmacı durumu da devam etmektedir. Sedat Laçiner'e göre, bugün dururken yaklaşık 100 yıl kadar önce olduğu iddia edilen olayları konu ile ilgili stratejinin merkezine yerleştirmek Türkiye için iyi bir politika değildir.

Son gelişmelerin de etkisiyle Ermeni sorununun en çok dikkat çeken konular arasında yer aldığı sempozyumun II. oturumunda, Yrd. Doç. Dr. Kamer Kasım ise 'Kafkasya'da İstikrara Etkisi Bakımından Rusya-Ermenistan İlişkileri' başlıklı tebliği ile Kafkasya'da Ermeni sorununun uluslararası ilişkiler boyutuna değindi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi öğretim üyelerinden olan ve Ermeni Araştırmaları Enstitüsü'nde ağırlıklı olarak Kafkasya, Rusya ve Ermenistan ilişkileri üzerinde yoğunlaşan Kasım, ilk olarak Rusya'nın Kafkasya politikasına ve bu çerçevede Kafkasya'daki etnik çatışmalarda Rusya'nın rolünü anlattı. Kasım'a göre Rusya'nın dış politikasında Avrasyacı akımın etkinliğini arttırmasıyla birlikte Rusya Kafkasya'daki bağımsız ülkelere, etnik gruplar arasındaki çatışmaları da kullanarak, daha çok müdahale etmeye başlamıştır. Bu bağlamda, Kamer Kasım toprak bütünlüğü konusunda ciddi sorunlar yaşayan Rusya'nın Ermenistan örneğinde Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü savunmamasını dış politikasında ciddi bir çelişki olarak nitelendirdi. Kasım'a göre Rusya Dağlık Karabağ sorununun çözümünde Ermenistan üzerinde baskı kurabilecek tek ülkedir. Kasım, konuşmasının sonunda

Rusya'nın böyle bir politika izlemesinin bölge istikrarı açısından büyük önemi bulunduğunu öne sürdü. Ancak, Kasım'a göre, Rusya'nın askeri gücünü de kullanarak bölgede etkisini sürdürme politikası Kafkasya'da bloklaşmalara neden olmakta ve bölgesel krizlerin çözümsüzlüğe doğru gitmesine yol açmaktadır.

Bu arada sempozyumda Ermeni sorunu konusunda verilen diğer tebliğler de şu şekilde sıralanabilir: Davut Kılıç ('Ermenistan'ın Kuruluşunda Çarlık Rusya'nın Rolü', Fırat Üniversitesi, Elazığ), H. Musa Taşdelen ('Tehcirden Soykırım Mitine: Bir Ulus / Millet İnşa Süreci Olarak Ermeni Meselesi', Sakarya Üniversitesi), Ahmet Eyicil ('Maraş Kurtuluş Mücadelesinde Fransız ve Ermeni Mezalimi', Sütçü İmam Üniversitesi, Şanlıurfa), Durmuş Yılmaz ('Fransa'nın Anadolu'ya Yönelik Sömürgecilik Faaliyetlerinde Ermenilerin Yeri', Selçuk Üniversitesi, Konya), Halil Ersin Avcı ('Ermeni Meselesi ve Güneydoğu Sorunu Arasındaki Benzerlikler. Türkiye'nin Geleceğine Olası Tesirleri ve Çözüm Yolları', Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi).

KİTAP TAHLİLLERİ

BOOK REVIEWS

ARMENIAN VAN / VASPURAKAN

(*ERMENİ VAN / VASPURAKAN*).

Richard G. HOVANISSIAN (editör).

Costa Mesa: Mazda Publishers, 2000.308 ss. + xi + dipnotlar +
indeks + resim + fotoğraf + tablolar. ISBN: 1-56859-130-6.

Dr. Sedat Laçiner*

Neredeyse bir asır önce yaşanmış karşılıklı acıları kullanarak Türkiye'yi uluslararası arenada sıkıştırmaya çalışan Ermeni lobilerinin tek amacı şüphesiz ki manevi bir haz almak değildir. Amaç ne ataların çektiği acıları tüm dünyaya hatırlatmaktır, ne de Türkler'in geçmişte yaptıklarını iddia ettikleri bir suçu tüm dünyaya kabul ettirmek. Ermeni soykırım iddialarının bir ayağı Ermeni ulusal kimliğini Türk düşmanlığı üzerinde yükseltmekse de ikinci ve o derece önemli yönü de tarihi Büyük Ermenistan'ı kurabilmektir. Bugünkü Çukurova, Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Doğu Anadolu Bölgesi ve Azerbaycan ile bir kısım Gürcistan topraklarını da kapsayacak şekilde Kafkasya'da geniş bir coğrafyayı içine alan Büyük Ermenistan hayalini gerçekleştirmede soykırım iddiaları kadar bu toprakların tarihi Ermenistan olduğunun ispatı da büyük bir önem taşımaktadır. Ermenilere göre Büyük Ermenistan'ın kalbinde Ağrı Dağı ve Van şehri yer alır. Ağrı Dağı, Nuh'un gemisi efsanesine dayandırılan Ermeni tarihinin başlangıcı ve Ermenilerin yeryüzündeki varlıklarının en önemli sembolü olarak kabul edilmektedir. Diğer bir deyişle Ağrı Dağı ve çevresi efsanevi yönüyle Ermeni kimliğinin manevi açıdan oluşumunda büyük bir önem taşımaktadır. Van ve çevresi ise Ermeni medeniyetinin somutlaştığı yer olarak sunulmaktadır. Bir çok Ermeni araştırmacıya göre Van Gölü ve çevresi Ermeni medeniyetinin beşiğidir ve Ermeni medeniyeti bu bölgeden doğarak çevre bölgelere yayılmıştır.

* Ermeni Araştırmaları Enstitüsü ve Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.

İşte Armenian Van / Vaspurakan kitabı yukarıda çizilen tablo içinde ele alınmalıdır. Ermeni akademisyenlerin büyük çabalarıyla California Üniversitesi'nde (Los Angeles) düzenlenen ve 'tarihi Ermeni şehirleri'nin¹ ele alındığı dizi konferanslardan Van üzerine olanının tebliğlerinin geliştirilmesinden oluşan kitap bu dizinin de ilk kitabı olarak yayınlanmış. Ermeni asıllı araştırmacı Richard G. Hovanissian'ın editörlüğünü yaptığı çalışma neredeyse tamamı Ermeni asıllı 13 yazarın makalelerinden oluşuyor.²

İlk yazıda Hovanissian Van'ın Ermeniler için neden çok önemli olduğunu anlatıyor. Hovanissian yazısında Van'da medeniyet adına ne varsa hepsini Ermenilerin yapmış olduğu gibi bir tablo çiziyor. Van'ın Selçuklu Türkleri, Moğollar, Kürtler, Ak Koyunlu ve Kara Koyunlu Türk devletleri altında tam bir baskı rejimi altında yaşadığını iddia eden Hovanissian, Osmanlı dönemindeki çatışmalara karşın Ermenilerin büyük bir başarı göstererek şehirde ekonomik ve kültürel yaşamı yeniden canlandırmayı başardıklarını söylüyor. 18. ve 19. yüzyıllarda Van'ın geniş bulvarları ve her köşesinde bir kilisesi ile zengin bir Ermeni şehri haline geldiğini söyleyen yazar, ticaret merkezi olarak Van'ın Batılı misyoner ve tüccar gruplarının da dikkatini çektiğini ve Alman, Fransız ve Amerikalılar'ın bu şehirde merkezler açtığını hatırlatıyor. Hovanissian'a göre bu refah ve gelişmişlik Osmanlı idaresinin Kürtleri Ermenilere karşı desteklemesiyle son buldu. Hovanissian Kürtlerin baskı ve saldırıları sonucunda bir çok Ermeninin yöreyi terk ederek İstanbul'a ve başka şehirlere göç ettiğini yazıyor. Fakat Hovanissian'a göre baskı ve sıkıntılar sadece 'olumsuz' etkide bulunmamıştır. Ermeni ulusal bilincinin oluşmasının bu baskılara borçlu olduğunu hatırlatan yazar Van'daki Ermeni milliyetçiliğinin gelişmesinde bu şehrin İran ve Rusya'ya yakın olmasının da etkisi olduğunu ifade ediyor. Ermeni isyanları ve saldırılarının bir bağımsızlık savaşı şeklinde anlatıldığı yazıda kitabın geniş bir özetiyle Van şehrinin eski fotoğraflarına da yer veriliyor.

İkinci bölüm Robert H. Hewsen'in Van'ın tarihi coğrafyasını ele aldığı yazısına ayrılmış. Yazının başlığı duygusal bir perspektifin izlerini taşıyor; 'Van in This World; Paradise in the Next', yani 'Bu Dünyada Van, Diğerinde Cennet'. Ağırlıklı olarak Van'ın ilk çağ

¹ Kitapta diğer tarihi Ermeni şehirleri olarak Bitlis, Harput, Erzurum, Sivas, Diyarbakır, Urfa ve tüm Çukurova bölgesi de sayılıyor.

² Diğer yazarlar şunlar: Nairy Hampikin, Dickran Kouymjian, Rubina Perroomian, Dickran Kouymjian, Anahide Ter Minassian, Sarkis Y. Karayan, Clive Foss, Marc Nichanian, Robert H. Hewsen, James R. Russell, Robert W. Thomson, S. Peter Cowe,

tarihinin anlatıldığı yazıda Urartu medeniyeti Ermeni medeniyetinin temeli ve ulaştığı üst noktalardan biri olarak sunuluyor. Makalenin sonlarında 'adetten' sayılarak Osmanlı dönemine ve bugünkü duruma da kısaca (bir buçuk sayfa) değinilmiştir. Özellikle sözde soykırım ile ilgili alt başlık bir paragraftan oluşuyor ve hemen hemen her Ermeni yanlısı yazıda olduğu gibi konu ne olursa olsun 'soykırım'a değinilmeye çalışılıyor ve bildik argümanlar tekrarlanıyor.

James Russell'ın yazısı bölgedeki Urartu ve Ermeni tarihi eserlerinin korunması gerektiğini savunurken, bazı spesifik kalıntılar da fotoğraflarıyla ele alınıyor. Dördüncü ve beşinci bölümlerde ise Van ve çevresinde ilk çağlarda kurulan 'Ermeni yönetimi' ele alınıyor.

Altıncı bölümde Nairy Hampikian Van'da Ermeni mimarisini ele aldığı yazısında Ermeni varlığının mimari eserlerde kendisini gösterdiğini iddia ediyor. Özellikle dini yapılar (kiliseler vb.) odaklanan Hampikian, çalışmasını çok sayıda çizim ve fotoğraf ile desteklemeye çalışıyor.

Dickran Kouymjian'ın Yedinci Bölüm'de yer alan yazısı ise son derece problemlili bir konuyu Ermeni yanlısı olarak ele alıyor. Makalenin ismi 'Moğol, Türkmen, Pers ve Osmanlı Hakimiyeti Altında Van'. Böyle bir çalışmada hiçbir Osmanlıca / Türkçe kaynağa atıfta bulunulmaması hatta hiçbir Türk yaklaşımının yer almaması şaşırtıcı bulunabilir.

Sekizinci Bölüm'de konu edebiyata dönüyor ve Rubina Peroomian Van'da Ermeni edebiyatını ele alıyor. Dokuzuncu Bölüm'de yer alan Dickran Kouymjian'ın yazısı ise Van bölgesine yapılan tarihi seyahatlerin gözlemlerine ayrılmış durumda. Yazı, seyyahların kitaplarında yer alan bazı Van fotoğraflarıyla görsel hale getirilmiş.

Onuncu Bölüm'de 20 Yüzyıl'a dönülürken Van'ın durumu ele alınıyor. Anahide Ter Minassian yazısında Van'ın sosyal yapısına eğilmiş görülme ile birlikte vermiş olduğu nüfus oranları ve yaklaşımı Van'ın Ermeniliği'ni kanıtlama çabasını gizleyemiyor. Çalışma yine sözde soykırım ortamının tasviriyle sona eriyor. Van'ın 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başındaki demografik durumunu ele alan bir diğer yazıda Onbirinci Bölümde yer alan Sarkis Y. Karayan'ın yazısı. Karayan Van'daki Ermeni sayısını 100.000'in üzerinde gösteriyor. Karayan'a göre Ermeni kaynakları Van'daki Ermeni nüfusunu gerçek rakamlardan % 50 daha fazla gösterirken,

1914 yılı Osmanlı nüfus sayım rakamları Van'daki 'gerçek' Ermeni nüfusunu % 41 daha az gösteriyor. Yazar ayrıca Ermeni nüfusu konusunda sıkça başvurulan Justin McCarthy'nin iddialarına meydan okuyarak Ermeni Kilisesi kaynaklarının Van'daki Ermeni nüfusunu detaylarıyla verdiğini öne sürüyor. Karayan'ın yazısının 'can alıcı' iddiası ise Van'da Ermeniler'in çoğunlukta bulunduğu, Türk nüfusunun ise yüzde 10'un dahi altında olduğudur.

Van'ın 1915 yılındaki durumuna ilişkin bir diğer bölüm ise Anahide Ter Minassian'a ait. Minassian 'Van 1915' adlı yazısında bildik iddiaların yanısıra Van'daki çatışmaların detaylarına giriyor. Beklenebileceği üzere çalışma tamamıyla Ermeniler açısından ele alınmış. Minassian yer yer duygusal bir hal alan makalesinde Ermeniler'in Osmanlı İmparatorluğu'nu sona erdirerek ulusal amaçlarına ulaşma çabası içinde ayaklanmadıklarını iddia ediyor. Minassian'a göre Ermeniler zayıf olduklarını ve Osmanlı İmparatorluğu'nu bir çırpıda yıkamayacaklarını, kısacası Türkler karşısında savunmasız olduklarını biliyorlardı ve ona göre hareket ediyorlardı. Yazarı kızdıran ise Ermeniler'in ayaklanmaları değil, ayaklanmamalarıdır. Minassian tüm kaynakların Ermeniler'in canlarını kurtarmak için çoluk çocuk uğraş verdiğini iddia ederek, bu insanların sadece katledilirken yeterince direnmemeleri nedeniyle eleştirilebileceklerini söylüyor. Çalışmada yer yer Türk kaynaklarına rastlansa da bu kaynakların 'objektif' görünüm vermek amacıyla ve ön yargılı olarak kullanıldığı kolayca anlaşılabilir.

'Kötü Ermeniler, Modern Türk Görüşü' başlığını taşıyan onüçüncü bölüm ise Clive Foss tarafından yazılmış. Çalışmada Türkler'in Ermeniler'e ve Ermeni sorununa nasıl yaklaştıkları ele alınıyor. Çalışmada eserleri kullanılan Türk yazarları Demiroğlu, Talay, Sabri Paşa, Günaltay ve Umar, Türkoğlu, Alper ve Hocaoğlu. Yazar değerlendirmesinin sonunda Türk ve Ermeniler'in yaklaşımları arasında kapanması oldukça güç, devasa bir farkın bulunduğu altını çiziyor. Dikkat çekilen bir diğer nokta ise, ancak iki taraftaki yazarların karşı tarafı anlama çabası göstermeleri durumunda bir sonucun mümkün olabileceği. Yazarın tarih inceleme metotlarına gösterdiği güven ise önemli. Foss, çalışmalarda tarih disiplinin kurallarının uygulanması halinde diyalogun mümkün olabileceğini belirtiyor. Yazı çalışmada ele alınan ve biraz önce isimlerin Türk tarafının görüşlerini temsile yeteceği iddiasıyla sona eriyor.

Son olarak onikinci ve son bölümde Marc Nichanian'ın 'Van'ın

Alevleri' yazısı var. Nichanian'ın yazısında Van doğumlu Sovyet Ermenistan'ı vatandaşı Gurgen Mahari'nin romanı inceleniyor. Zamanında önemli tartışmalara ve protestolara neden olan roman değişik yönlerden inceleniyor.

Sonuç olarak çalışmayı değerlendirecek olursak Van gibi Türk varlığının hiç kimse tarafından reddedilemeyeceği bir şehir ile ilgili olarak düzenlenmiş bir sempozyumda ve sonrasında hazırlanmış olan bir kitap Türk görüşlerinin temsil edilmemiş olması önemli bir zaafı oluşturuyor. Yine bu çerçevede Türkler, Kürtler ve Ermeniler arasında sanki hiçbir dönemde iyi ilişki kurulamadığı izleniminin verilmesi de önemli bir zayıflık. Van'ın Ermeniler'in tarihinde önemli bir yeri olduğu tartışmasız bir gerçektir. Fakat söz konusu şehir Ermeniler dışında bir çok kavim için önemli bir şehir olmuştur ve bu gerçeği idealist düşünceler ile değiştirmek mümkün değildir. Buna karşın Ermeniler'in Van ve tarihi konusundaki görüşlerini, Türkler ile ilgili düşüncelerini dayandırdıkları noktaları ilk elden öğrenmek Türk okuyucusu için yararlı olabilir.

**TEŞKİLAT'IN İKİ SİLAHŞORU BİRİ MEŞRUTİYET'İN
SİLAHŞORU DEDE YAKUB CEMİL DİĞERİ CUMHURİYET'İN
SİLAHŞORU TORUN "YAKUB CEMİL"**

(THE TWO KNIGHTS OF THE ORGANIZATION, CONSTITUTIONAL PERIOD'S GRANDFATHER YAKUB CEMIL AND REPUBLIC'S GRANDSON "YAKUB CEMİL")

Soner YALÇIN

İstanbul: Doğan Kitap, 2001. 314+1 s., Kaynakça + Dizin + Dipnotlar. ISBN: 975-6612-13-4.

Şenol Kantarcı*

Gazeteci Soner Yalçın tarafından kaleme alınan "Teşkilat'ın İki Silahşoru", Edebiyat'ta "Kahraman Anlatıcının Bakış Açısı"³ diye nitelendirilen bir tarz'da ele alınmıştır. Hadiseler, bizzat olayı yaşayan ve kitaba konu olan şahsiyetlerin ağzından

* Ermeni Araştırmaları Enstitüsü, Ankara ve Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

³ "Kahraman Anlatıcının Bakış Açısı" ile ilgili olarak bkz. Şerif Aktaş, Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş, Ankara, 1991, s.100-102.

aktarılmaktadır. Eserde kullanılan tekniklerden birisi de atlamalı olarak iki dönemin birbiri ardınca verilmiş olmasıdır. Yani kitapta bir başlık altında İttihat ve Terakki Dönemi ve Dede Yakub Cemil anlatılırken hemen peşi sıra gelen başlık altında yakın dönem ve Torun Yakub Cemil anlatılmaktadır. Buradan tekrar bir başka başlık altında İttihat ve Terakki Dönemine ve sonra yakın döneme geçilmiştir. Yani, sürekli birbirini takip eder bir şekilde iki dönem karşılaştırmalı bir mantıkla eserde kurgulandırılmaya çalışılmış ve doğrusunu söylemek gerekirse yazar tarafından bu durum ustalıkla yapılmıştır.

Eserin konusunu, aynı mirası paylaşan iki ayrı dönemin, iki ayrı gizli örgütünün, akraba olduğu iddia edilen iki elemanının, Türk siyasal yaşamında başlarından geçen olayların akıcı bir üslupla hikaye edilmesi oluşturmaktadır.

Eser, yazarın bu çalışmayı nasıl kaleme aldığını anlatan yedi sayfalık "Giriş" bölümüyle başlamaktadır. Bu bölümden sonra İttihat-Terakki'yi, Teşkilatı Mahsusa'yı ve Makedonya Dağlarını anlatan "Makedonya'da dede Yakub Cemil'in kendi hayat hikayesiyle başladığı başlık devam etmekte, bunu da 1984 yılıyla (yazarın kurgusuyla) MİT'in ASALA operasyonlarını anlatan "Atina'da torun "Yakub Cemil"" izlemekte ve sırasıyla: "İran'da dede Yakub Cemil", "Beyrut'ta torun "Yakub Cemil"", "Trablusgarp'ta dede Yakub Cemil", "Avrupa'da torun "Yakub Cemil"", "Babil'de dede Yakub Cemil", "Paris'te torun "Yakub Cemil"" , "Batı Trakya'da dede Yakub Cemil" , "Ankara'da torun "Yakub Cemil"", "Kafkasya'da dede Yakub Cemil", "İzmir'de torun "Yakub Cemil"", "Kâğıthane sırtlarında dede Yakub Cemil", "Torun "Yakub Cemil'in son sözü", "Yazarın son sözü yerine", "Kim Kimdir?", "Kaynakça" ve "Dizin" bölümleriyle eser son bulmaktadır.

Soner Yalçın tarafından kaleme alınan eserde, her ne kadar açıklayıcı birkaç dipnota yer verilmiş ve 100'e yakın kaynak kullanılmışsa da çalışmanın akademik bir kimliğe sahip olmadığı söylenebilir. Gözden kaçmaması gereken bir diğer husus ise Yalçın'ın, bir gazeteci olmasına rağmen yetersiz de olsa İttihat ve Terakki dönemini incelemesi ve hatta bu dönemin bir siması üzerinde "nokta araştırma" yapması, detaya inmesidir. Bunu akıcı bir üslupla vermesinin yanında çalışmanın arkasına "Dizin" koyması çalışmanın titizliğini anlatması ve bir çok tarihçiye örnek olması bakımından oldukça önemlidir. Zaten yazarın kendisi de eserde: *"Bu kitap ne bir öykü, ne de bir roman. Bir akademisyenin çalışması hiç değil. Bu bir gazeteci kitabıdır..."*⁴ demektedir.

Bir kaç kelimeyle ifade etmek gerekirse Dede Yakub Cemil ile İttihat-Terakki ve Teşkilat-ı Mahsusa, Torun Yakub Cemil'le ise Milli İstihbarat Teşkilatı ve yazarın iddialarıyla bu teşkilatın Ermeni terörü ve Ermeni terörüyle özdeşleşen ASALA terör örgütüyle mücadelesi anlatılmaktadır.

Soner Yalçın, Dede Yakub Cemil'in hayat hikayesini anlatırken torununun anlatılarından ve dönemle ilgili kitaplardan yararlandığından bahsettikten sonra sözlerine şöyle devam etmektedir: *"Dede Yakub Cemil'in anlatımlarında olayların arkasındaki İngiliz, Fransız, Rus ve Alman "parmaklarını" göremeyeceksiniz. Örneğin Sadrazam Mahmud Şevket Paşa'nın suikast sonucu öldürülmesinde, İngilizlerin muhaliflere yardım ettiği iddiaları o günlerde ve o günleri yaşayan kişilerin anılarında fazlasıyla yer alır. Bunlara yer vermedim. Çünkü Dede Yakub Cemil'in donanımı bunları anlamaya müsait değildi. Onun ağzından paylaşım kavgalarının iç siyasetteki izdüşümünü anlatmak abartılı olacaktı. Bu konulara hiç girmedim. Sadece bir silahşorun gördüklerini yazmaya çalıştım."*⁵

Yazar Soner Yalçın, Torun Yakub Cemil'de de benzer bir üslup kullandığını, kendisinin dahi katılmadığı ve hatta kendisini zaman zaman rahatsız eden bölümlerin ve olayların olduğunu, ancak yine de bunları değiştirmeden kaleme aldığını ve takdiri okuyucuya bıraktığını belirtmiştir.⁶

Gazeteci Soner Yalçın'ın eserine konu ettiği Dede Yakub Cemil, Hüseyin Cahit Yalçın'ın anılarında şöyle tasvir edilmiştir:

"İstanbul dışındaki konferanslarda Cemiyet yanına Yakup Cemil'i7 de vermişti. Bir gün akşam üzeri Tanin'de Babanzâde İsmail Hakkı ile kalemlerimizi bırakmış dinleniyor ve tek tük kelimelerle kısa kısa konuşuyorduk. Kapı açıldı. Genç, yakışıklı ve sevimli bir subay içeri girdi. İttihat ve Terakki'nin genç subayları Tanin'i bir aile ocağı gibi bilirlen, severler ve teklifsizce kapısından içeri girerlerdi. Yakup Cemil olduğunu işitince kendisini daha çok hoşnutlukla karşıladık. Adını bilmiyorduk. Cemiyet'in en özverili, katıksız ve yürekli taraflılarından olduğunu duymuştuk. Enver'le Bingazi'de İtalyanlara karşı savaşa gitmişti. Şimdi oradan dönüyor ve bize taze savaş haberleri de getiriyordu."

⁴ Soner Yalçın, Teşkilat'ın İki Silahşörü, İstanbul, 2001, s. 17.

⁵ Yalçın, Teşkilat'ın İki Silahşörü, s.16.

⁶ Yalçın, Teşkilat'ın İki Silahşörü, s.16-17.

⁷ Yakub Cemil, Hüseyin Cahit'in anılarında "Yakup Cemil" olarak yazılmıştır.

Yakup Cemil, Trablusgarp savaşı üzerine çok iyimser davranıyor; İtalyanların hiçbir iş yapmadıklarını, kıyıya bin zorlukla yapışıp kaldıklarını anlatıyordu. Birkaç Türk subayının kesin bir yoksunluk içinde orada yarattıkları savunma harikasını anlattıkça yüreklerimizi hayret, övünç ve sevinçle dolduruyordu.

Yakup Cemil, İtalyanların durumundan, bir şeyi başaramadıklarından söz ederken Türk karargâhındaki savaş hayatıyla ilgili fıkralar da iletliyordu. Bir akşam yanlarına bir subay gelmişti. İstanbul'dan ve illerden, kolayını bulan subaylar gizlice Trablusgarp ve Bingazi karargâhlarına gidiyorlar ve bir fedai sıfatıyla yurda karşı görevlerini yapıyorlardı. Onun için, günün birinde yanlarına yeni bir subayın gelmesi doğal görünebilirdi. Ama her nedense, bu gelen adamdan şüphelendiğini Yakup Cemil bize inançla anlatıyordu. Bunun İtalyanlar tarafından gönderilmiş bir casus olabileceğini düşündü ve hemen kararını verdi. Yemek yapıyorlardı. Çadırın içinde bağdaş kurup yere oturmuşlardı. Yakup Cemil tabancasını çıkardı. Havlunun altından gizli tutarak ilerledi ve birdenbire elini çekti, ateş etti ve casus olmasından şüphelendiği silah arkadaşı cansız bir halde yere serildi.⁸

Hikayenin bu noktasında Babanzâde İsmail Hakkı ile bakışlarımız karşılaştı. Bir şimşek kadar kısa bir süre içinde, yüzlerimizin çizgileri hiç kıpırdamadan, birbirimize pek çok şey söyledik ve buz gibi donduk kaldık.

Yakup Cemil çıkıp gittikten sonra Hakkı ile gene bakiştik ve sonra dillerimiz söküldü. Ölen bir tahtakurusu olsa bu kadar soğuk, ilgisiz ve doğal bir biçimde anlatılmazdı. Oysa Yakup Cemil, belki de yurt aşkıyla yüreği dolu bir halde, bin türlü zahmete ve tehlikeye katlanarak düşmana karşı savaşa gelmiş bir silah arkadaşını, salt bir kuruntu ve şüphe üzerine, duraksamadan öldürmüştü.⁹

⁸ Bu olaydan sonra Enver Paşa, birçok kişinin önünde suçlayıcı bir konuşma yaparak Yakup Cemil'e kızmıştır. Bu konuşmanın çok ağırna gittiğini belirten Yakup Cemil İstanbul'a dönmüştür. (Yalçın, Teşkilat'ın İki Silahşoru, s. 107.)

⁹ Hüseyin Cahit Yalçın, Siyasal Anılar, Haz. Rauf Mutluay, İstanbul, 2000, s.232-234. Hüseyin Cahit devamla şunları yazmıştır. İşte yanımda dolaşan Yakup Cemil bu kişiydi. Gittiğimiz yerlerde, benden sonra, Trablusgarp savaşı üzerine konuşmalar yapıyordu. Bu hikâyelerinde, şüphelenerek öldürdüğü subay işine hiç değinmedi. O tutsak edilen sürü sürü İtalyan askerini anlatıyordu. Bunların hepsini Trablusgarp'ta sünnet ederek İslâm dinine sokuyorlardı. Yakup Cemil, hikâyesinin bu noktasına gelince, her tarafta alkış tufanları başlıyordu. Bu alkışların ta yürekte koptuğu, gözlerindeki hayranlık ve esime ifadelerinden anlaşılıyordu...." (Yalçın, Siyasal Anılar, s. 234.) Yakup Cemil'in yaşamına ait bazı kesitler ve fotoğrafları Fethi Tevetoğlu'nun "Ömer Naci" adlı kitabında yer almaktadır. Ayrıca Hüsamettin Ertürk ile Galip Vardar'dan anılar derleyen Samih Nafiz Tansu'nun kitaplarında Yakup Cemil'in serüvenleri anlatılmıştır. Çeşitli kaynaklarda adı ve yaptıkları anlatılan Yakup Cemil ile ilgili ilave olarak Tahir Alangu'nun Ömer Seyfettin (1968) kitabına da bakılabilir. (Yalçın, Siyasal Anılar, s. 411.)

Bab-ı Ali Baskını sırasında dışarıya çıkan Harbiye Nazırı Nazım Paşa, Enver Bey ve adamlarını görüp azarlayan bir eda ile: "yoksa sadareti basmaya mı geldiniz, haddinizi biliniz!" derken Enver Bey durumu nezaketle Paşa'ya anlattığı bir sırada Yakup Cemil silahını doğrultmuş ve Nazım Paşa'yı oracıkta öldürmüştür. Duruma Enver Bey ve Talat Paşa çok sert tepki göstermişlerse de Yakup Cemil istifini bozmadan "Bu adamlar başka türlüsünü anlamazlar" diyerek cevap vermiştir.¹⁰ İşte böylesi bir ruh haline sahip olan Dede Yakub Cemil'in Makedonya dağlarındaki mücadeleleri, Trablusgarp hatıraları, İran'da devrim hareketlerine karışması, Bab-ı Ali Baskını'ndaki rolü, İttihat ve Terakki kavgaları, Birinci Dünya Savaşı ve Ermenilere karşı verdiği savaş... ve nihayet Kâğıthane sırtlarında kurşuna dizilmesiyle son bulan hayatı anlatılmıştır...

"Bir vasiyetimin olup olmadığını sordular. 'Param malım yok ki sana söyleyecek lafım olsun. Çoluk çocuğuma Cemiyet ve arkadaşlarım bakar. İttihat ve Terakki benim ailemi ne aç bırakır, ne çıplak!' Benim bir tek ailem vardı: İttihat ve Terakki!

Müftü'de dini telkine başlamıştı ki ona da izin vermedim: 'Zahmet etme Hocam, ben Allah'a karşı görevimi yaptım, sana lüzum yok!'

Cebimdeki altın saatle parmağımdaki yüzüğü çıkardım ve eşime vermelerini istedim. İttihat ve Terakki'ye dua ettim.

'Askerleri benim yüzümden bekletmek, işgal etme doğru değildir' diyerek kazığa doğru ilerledim. Arkamı dayadım. Yüzümü müfreze çevirdim.

Ellerimi ve gözlerimi bağlatmak istemiyordum.

'Söz veriyorum, bulunduğum noktadan kımıldamam, ölüme gözlerim açık olarak gitmek isterim!' dedim.

Kabul etmediler.

Ellerimi ve gözlerimi bağlamak üzereyken, kurşuna dizecek müfrezenin subayına, 'Subay Efendi, görevini iyi yap ve yaptır! Hükümetin emrini unutma! Kalbime nişan alın. Yoksa bu kalp kolay kolay durmaz. Başka söyleyecek bir şey kalmadı' dedim.

'Yaşasın İttihat ve Terakki' diye bağırdım.

Sonra keskin bir düdük sesi ve hemen ardından patlayan on dört tüfek...

Zor nefes alıyordum... Yanıbaşımında bir sürü fısıldaşma...

*Sonra, sonrası karanlık...*¹¹

Evet, Dede Yakub Cemil'in son sözü 'Yaşasın İttihat ve Terakki' olmuştu, sonrası karanlık diye biterken bu karanlık, Soner Yalçın'ın çalışmasıyla aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Soner Yalçın'ın "Teşkilat'ın İki Silahşöru" isimli çalışması yayınlanır yayınlanmaz kamuoyunda çok farklı tepkilere yol açmıştır. Bu tepkiler özellikle torun Yakub Cemil'e yönelik olmuştur.

Emin Çölaşan ve Yalçın Bayer'in kitabın reklamına yönelik övgüleri dikkat çekmiştir. Emin Çölaşan: "Yakub Cemil, Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı yıllarının çok önemli subaylarından biri. Örgütlediği özel ekiplerle Makedonya, İran, Libya, Kafkasya ve Doğu Anadolu'da görev yapıyor, çarpışıyor. İstanbul'da, Bab-ı Ali baskınında Harbiye Nazırı Nazım Paşa'yı öldürüyor. Korkusuz, atak, çeteci, savaşçı ve attığını vuran bir suikastçi. Sonunda Kâğıthane sirtlarında kurşuna diziliyor. Acı bir serüven.

Torun Yakub Cemil ise MİT görevlisi. Soner Yalçın onu "Cumhuriyet'in silahşöru" olarak tanımlıyor. Çok sayıda yurtdışı eylemde görev alıyor, Türkiye'ye zarar veren terör örgütleri mensuplarını temizleyen ekiplerde, 'Abi' dediği Hiram Abas'la birlikte iş bitiriyor.

Türkiye, vatan için kelle koltukta oradan oraya koşturun isimsiz kahramanlarını hiç tanımıyor.

Çok ilginç, çok öğretici bir kitap. "Bir solukta okuyacaksınız" derken, "Bir Gizli Servisin Tarihi" adlı kitabında ASALA'ya karşı Abdullah Çatlı ve ekibinin nasıl kullanıldığını (Bunlar da Özkan'ın iddiaları) ayrıntılarıyla anlatan Tuncay Özkan,¹² Soner Yalçın'ın bu kitabına belki de en ağır eleştirilerden birisini getirmiştir. Özkan: "Yakub Cemil'in silahşör olduğu gerçek. Kitapta bir tek orası doğru. Onu da zaten tarih kitaplarından aktarmış. Soner Yalçın'ın konuştuğum dediği kişinin Yakub Cemil'in torunu olmadığı ortada. Ben bizzat araştırdım ama çıkan yayınlardan olmadığı açık ve net. Soner Yalçın arkadaşımız bunların ne olduğunu bilecek çapta bir insan. Ama arkadaşımız popülizmin tuzağına düşmüş. Bu malzemeyle bir roman yazsaydı keşke. Yani bir araştırma, bir

¹⁰ Celal Bayar, Ben de Yazdım, C.4., İstanbul, 1972, s.29. Ayrıca bkz. Yalçın, Teşkilat'ın İki Silahşöru, s. 128-146.

¹¹ Yalçın, Teşkilat'ın İki Silahşöru, s. 266-267.

¹² Tuncay Özkan, Radikal Gazetesi yazarı & Kanal D Haber Müdürü.

inceleme olarak değil de bir roman olarak sunsaydı piyasaya. O zaman tabii belirli ölçüde tarihin deformasyonu konusunda anlayış gösterebilirdik. Ancak anı ve inceleme olarak yayımlanınca kabul edemeyiz."¹³ diyor ve ekliyor: "*Soner Yalçın'ın daha önce kendi kitabına koyduğu İsviçre savcılığının dökümanları, son anlattıklarıyla çelişiyor. 'Bay Pipo'da, 'Reis'te anlattıklarıyla, son kitabındaki bilgiler çelişiyor. Yani son kitapta anlatılan kişilerin bir hayal kahramanı olduğu, bu yayının bir dezenformasyon kaynağı olduğu kendi kitaplarından da çıkıyor.*"¹⁴

Sonuç itibariyle Soner Yalçın'ın kaleme aldığı bu eser bir döneme damgasını vurmuş, tarih sayfalarında gizli kalmış bir İttihatçıyı ön plana çıkartırken, kitabın işlenen diğer konusunda ise bir çok tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Gerek Soner Yalçın'ın bu eseri ve konuya yakın diğer eserleri gerekse Tuncay Özkan'ın eseri, bunun yanında benzeri eserler veren konuyla bağlantılı diğer eserler, daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse MİT'le ilgili ve bu teşkilata yönelik söylemlerin bulunduğu eserler dün tartışılıyordu ve bugün de tartışılacak. Acaba hangisi doğru söylüyor? Uyuşturucu kaçakçılığı ve diğer başka çıkar çatışmalarıyla birbirlerine yönelik saldırılar düzenleyen Ermeni terör örgütlerinin yine aynı şekilde terörvari bir yöntemle yok edildiklerini anlatma çabaları üstelik bir belge-bilgi göstermeden ortaya koymak elbette ki bilimsellikten uzak olacaktır. Ancak polisiye kurgu sevenler için bu tür çalışmalar meraklılarını bir ölçüde tatmin edecektir.

OTAM DERGİSİ
(Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama
Merkezi Dergisi)

Sürelî Yayın. Ankara.

Yrd. Doç. Dr. Yücel Acer*

Bilimsel sürelî yayıncılık Türkiye'de olması gerektiği ölçüde gelişmemiş alanlardan biridir. Oysa şu ana kadarki deneyimler de

¹³ www.atin.org

¹⁴ www.atin.org Konuyla ilgili daha geniş tartışmalar için bkz. www.atin.org.

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

göstermiştir ki, bilimsel çalışmalar kitaplardan çok süreli yayınlar ve sözlü sunumlar (kongre, sempozyum vb.) yoluyla gelişir. Belli bir alandaki en son gelişmeleri takip etmek kısa süreli yayınlar yoluyla mümkündür. Konu ile ilgili olarak Türkiye'deki yayınlar ele alındığında ciddi bir hayal kırıklığı ile karşılaşılır. Tarihçiler eserlerini üniversitelerin dar çerçevede kalmış yayınları ile zaman zaman popülizm tuzağına düşen dergi ve gazetelerde değerlendirmektedirler. Bunlar içinde gerçekten dikkate değer çalışmalar olmakla birlikte, bir çok süreli yayın içerik ve yayın açısından istikrarlı bir yayın hayatı izleyememekte, bu nedenle tarih bilinci için olmasa olmaz bir ön koşul olan tarihsel birikim sekteye uğramaktadır. Bilimsel dergilerin en önemli işlevlerinden birinin de 'iletişim' olması nedeniyle bu alandaki 'başarısızlık' tarihçiler arasındaki iletişimsizliği de beslemektedir. Bu bilgiler ışığında takdir edilmeyen yazarlar, tekrarlar ile dolu çalışmalar, okuyucusuna ulaşamayan eserler, enerjiden yoksun bir disiplin kaçınılmaz bir tablo olarak ortaya çıkmaktadır.

Yukarıda çizilen karanlık tabloda OTAM Dergisi istisnalar arasında yer alıyor. Mütevazı imkanları ile 11. sayısına ulaşmayı başaran dergi popülizmden uzak, bilimsel anlamda belli bir seviyeyi de tutturmaya çalışıyor. Ankara Üniversitesi Osmanlı tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi yayını olan OTAM, temelde Türkçe olmasına karşın İngilizce, Almanca ve İspanyolca çalışmalara da yer veriyor. Dergi üç ana bölümden oluşuyor: 1. Makaleler ve İncelemeler 2. Belgeler 3. Kitap Tanıtma. Bu bölümlere ek olarak bazı sayılarda özel günlerin önemini belirtir yazılarda yer alıyor. 'Osmanlı Tarihine Emek Verenler' kısmı da ayrı bir bölüm olarak değerlendirilebilir. Daha çok Türk tarihçilerin ele alındığı bu bölümde son iki sayıdır diğer uluslardan tarihçilere de yer verilmesi dikkat çekici. Şu ana kadar hayatı ve çalışmalarını incelenen tarihçiler arasında Enver Ziya Karal, Muzaffer Arıkan, Aydın Sayılı, Şerafettin Turan, Bekir Kütoğlu ve Halil İnalçık gibi isimler de yer alıyor. 10. sayıda Durdu Mehmet Durak'ın yazısı ise yabancı tarihçilere güzel bir örnek. Yazar bu çalışmada Türkiye çalışmaları ile tanınan Prof. Dr. Roderic Davison'ı inceliyor.

OTAM'ı Ermeni sorunu ve Ermeni tarihi açısından ele alacak olursak bu konuda da son derece değerli çalışmalara yer verdiğini belirtmek gerekir. 10. sayıda Yrd. Doç. Dr. Ahmet Eyicil'in kaleme aldığı '1878 Zeytun İsyanı' bu tür çalışmalardan sadece bir tanesi (Sayı: 10, ss. 27-58). Eyicil, daha çok İngiliz ve Osmanlı kaynaklarına dayanarak hazırladığı çalışmasında Ermeni sorununda

önemli bir yeri bulunan Zeytun İsyanı'nı dış bağlantılarına değinerek ele alıyor. Derginin bir sonraki sayısında konuyu devam ettiren Eyicil, 11. sayıda '1895 Maraş ve Zeytun İsyanları' adlı makalesinde bu iki önemli isyanın nasıl geliştiğini ele alıyor. Daha önceki sayılar incelendiğinde benzeri konuda makalelere ve belgelere rastlanabiliyor:

Mustafa Gül, '1896 Van Ermeni İsyanı ve Sonrasındaki Gelişmeler', Sayı: 8, 1997, ss. 139-149; Erdal İlter, 'Ermeni Meselesinin Doğuşunda ve Gelişmesinde İngiltere'nin Rolü', Sayı: 6, 1995, ss. 155-171; Ercüment Kuran, 'Osmanlı – Rus İlişkileri Çerçevesinde Ermeni Sorunu (1912-1914)', Sayı: 5, 1994, ss. 227, 233; Hüsameddin Mehmedov, 'Osmanlı Dönemi Gence – Karabağ Eyaletinde Vakıflar', Sayı: 4, 1993, ss. 635-644; Nedim İpek, 'Anadolu'dan Amerika'ya Ermeni Göçü', Sayı: 6, 1995, ss. 257-280; Ali Güler, 'Ermenilerle İlgili 1916 ve 1918 Yıllarında Yapılan Hukuki Düzenlemeler', Sayı: 6, 1995, ss. 91-137; Musa Şaşmaz, 'The Legitimacy of the Emergence of the Armenian Question', Sayı: 8, ss. 319-347.

Şu anda 12. sayısını çıkarmaya hazırlanan OTAM'ın karşılaştığı sorunlara gelecek olursak, en önemli sorunun basım ve dağıtımda olduğu söylenebilir. Oldukça sınırlı sayıda basılabilen derginin okuyucuya ulaşmasında da ciddi sıkıntılar yaşanıyor. Yayın Kurulu Başkanı Yavuz Ercan'ın verdiği bilgilere göre, düne kadar yurt dışında ve içinde önemli kütüphane ve araştırmacılara gönderilen derginin dağıtımını son dönemde yaşanan ekonomik krizden payını almış durumda. Derginin yazışma adresi ise şöyle: Ankara Üniversitesi, Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi, 06100, Ankara. E-mail: otamdergisi@hotmail.com.

EN SON KİTAPLAR*

RECENT BOOKS*

Sedat Laçiner**

Ermeni Tarihi, Ermeni Sorunu ve Kafkasya

Elçibey Dönemi Azerbaycan Dış Politikası, Haziran 1992 – Haziran 1993. Bir Bağımsızlık Mücadelsinin Diplomatik Öyküsü.

(Azerbaijan's Foreign Policy in Elçibey Era, June 1992-June 1993. The Diplomatic History of an Independence Struggle). Nazim CAFERSOY.

Ankara: ASAM, 2001.

164 pp. Bibliography + footnotes.

ISBN: 975-6769-25-4.

Publisher: Konrad Adenauer Caddesi, No. 61, 06550, Yıldız, Ankara.

Tel: 0090 312 491 60 70.

Fax: 0090 312 491 60 99.

E-mail: asam@avsam.org.

Web: <http://www.avsam.org>.

Alman Kaynaklarına Göre II. Abdülhamid Döneminde Ermeni Olayları.

(*The Armenian Affairs in the Abdulhamid Era in the German Sources*).

Ramazan ÇALIK.

Ankara. Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri, 2000.

226 pp. + bibliography + footnotes + index.

ISBN: 975-17-2445-7.

Publisher: Turkish Ministry of Culture, Yayınlar Dairesi Başkanlığı, Ankara, Turkey.
Tel: 0090 312 354 67 72.

Türk-Ermeni İlişkilerinde Gerçekler.

(*The Realities in the Turkish – Armenian Relations*).

By Abdurrahman ÇAYCI.

Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2000. xii + 132 pp + index.

ISBN: 975-16-1366-3.

Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler. Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Sosyal, Ekonomik ve Hukuki Durumları.

(*The Non-Muslims Under the Ottoman Rule. Their Social, Economic and Legal Situation Until Tanzimat Era*).

Yavuz ERCAN.

* Yazar isimlerine göre listelenmiştir.

** Ermeni Araştırmaları Enstitüsü ve Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.

Ankara: Turhan Kitabevi, 2001.
316 pp. + footnotes +
bibliography + pictures +
documents + index.

ISBN: 975-6809-59-0.

Publisher: Turhan Kitabevi,
Basım – yayın Tic. Ltd. Şti.,
Yüksel Cad., No. 8 / 32,
06650, Kızılay, Ankara, Turkey.

Tel: 0090 312 418 82 59.

Fax: 0090 312 418 75 91.

Türkiyeli Ermeniler Özel Sayısı

(Turkey Armenians, Special Issue)

Görüş Dergisi / Görüş Bi-Monthly.

August / September 2001, No. 48.

Publisher: TÜSİAD, İstanbul.

Değişen Avrasya'da Kafkasya.

(Caucasia in the Changing Euroasia).

Haleddin İBRAHİMLİ.

Ankara: ASAM, 2001.

96 pp.

ISBN: 975-6769-27-0.

Publisher: Konrad Adenauer
Caddesi, No. 61, 06550, Yıldız,
Ankara.

Tel: 0090 312 491 60 70.

Fax: 0090 312 491 60 99.

E-mail: asam@avsam.org.

Web: <http://www.avsam.org>.

Ermeni Komitelerinin Emelleri ve İhtilal Hareketleri, Meşrutiyetten Önce ve Sonra.

(The Armenian Bands' Aim and the Revolutionary Movements, in the Mesrutiyet Era and its Aftermath).

Editor: Mehmet KANAR.

İstanbul. Der Yayınları, 2001.

558 pp. + documents + index.

ISBN : 975-353-227-X.

Publisher / Yayıncı : Der
Yayınevi, Molla Feneri Sokak,
Der Han, 40-42, 34410,
Cağaloğlu, İstanbul, Turkey.

Tel : 0090 212 527 01 65 or

0090 212 511 51 90.

Fax : 0090 212 511 47 76.

Doğu Ermenice – Türkçe Sözlük.

(Dictionary of the Eastern Armenian – Turkish).

By Birsen KARACA.

Ankara. Ankara Üniversitesi
Basımevi, 2001.

164 pp.

ISBN: 975-482-519-X.

Ermeni Edebiyatı Seçkisi.

(Selection from the Armenian Literature).

Birsen KARACA.

Ankara. Kültür Bakanlığı Dünya
Edebiyatı / Ministry of Culture
World Literature, 2001.

214 pp.+ footnotes.

ISBN: 975-17-2754-0.

Publisher / Yayıncı: Kültür
Bakanlığı, Ankara, Turkey.

Web: www.kultur.gov.tr

E-mail: kultur@kultur.gov.tr

Tel: 0090 312 384 31 20

(Öncü Matbaası).

Don Kişot Sendromu, Ermeni Soykırımı Komedyası.

(*The Comedy of the Armenian Genocide*).

By Sefa KOYUNCU.

İstanbul: Babıali Kültür

Yayıncılığı, 2001.

250 pp. + footnotes.

ISBN: 975-8486-22-5.

Publisher: İhlas – Holding

Plaza, 29 Ekim Caddesi, No.

23, 34530, Yenibosna,

İstanbul, Turkey.

Emperyalizmin Kullandığı Ermeniler.

(*Armenians who were abused by Imperialism*).

By Hasan KUNDAKÇI.

Ankara. Türkiye Gaziler Vakfı

Yayınları, No. 4, 2001.

124 pp. + footnotes +

bibliography.

ISBN: 975-93570-0-3.

Sevgili Fransa'mızın Doğu'daki Ölümü.

(*Death of Our Dear France in the East*).

Pierre LOTI (Trns: Tuğrul BAYKENT).

Ankara. Kültür Bakanlığı, Dünya

Edebiyatı / World Literature Series, 2000.

ISBN: 975-17-2477-5.

Yabancı Gözüyle Ermeni Meselesi.

(*The Armenian Problem From a Foreign Perspective*).

General-Konsolos Wiladimir

MAYEWSKY (Trns. Mehmet

SADIK. From Ottoman to

Turkish: Eyüp ŞAHİN).

Ankara: Emniyet Genel

Müdürlüğü, 2001.

176 pp., photos.

ISBN: 975-585-209-3.

Publisher: Emniyet Genel

Müdürlüğü, Basımevi Şube

Müdürlüğü, Ankara.

Tel: 0090 312 397 59 05.

Türkiye'nin Siyasi Tarihinde Ermeniler Ve Ermeni Olayları.

(*The Armenians in Turkey's Political History and the Armenian Affairs*).

By Halil METİN.

Ankara. Milli Eğitim Bakanlığı

Yayınları, 2437, 2001. (Üçüncü

Baskı / *Third Edition*).

ISBN: 975.11.0671.0.

Hatıralar.

(*Cemal Pasha's Memoirs*).

Cemal Paşa. İstanbul: Türkiye

İş Bankası Kültür Yayınları,

2001.429 pp. + pictures.

ISBN: 975-458-249-1

Efsane ve Gerçekler: Türk-Ermeni İlişkileri.

(*The Legend and the Facts: Turkish – Armenian Relations*).

Edited by Azmi SÜSLÜ,

Hüsamettin YILDIRIM and N.

Birgül GÜNDÜZ.

Ankara: Atatürk Araştırma

Merkezi, 2001.

ISBN: 975-16-1414-7.

Türkiye ve Şeytan Üçgeni: Yunanistan, Ermenistan, İsrail.

(Turkey and the Satanic Triangle: Greece, Armenia, Israel).

By Turgay TÜFEKÇİOĞLU.
Bursa. Hat Matbaası, 2001.
ISBN: 975-96705-1-8.
Tel: 0090 224 273 27 27
Fax: 0090 224 273 27 27.

Azerbaycan – Ermenistan / İnsan Hakları – Etnik Azınlık ve Kürtler.

(Azerbaijan – Armenia / Human Rights – Ethnic Minorities and the Kurds).

Kerim YILDIZ and Deborah RUSSO. (Trns.: Bahar Öcal Düzgören).
Scala Yayıncılık, 2001. Karton Kapak / Hardback.
ISBN: 9755853064.

Osmanlı'nın Son Yüzyılı, Cumhuriyete Giden Yol.
(The Ottomans' Last Century:

The Road to the Republic).

Durmuş YILMAZ. Konya: Çizgi Kitabevi, 2001. 266 pp.
footnotes + bibliography + documents.

ISBN : 975-8156-36-5.
Note : Not directly focused on the Armenians but the Ottoman Empire. Yet it would be useful for the Armenian and Turkish studies scholars.

Ermeniler ve Modernite.

(The Armenians and the Modernity).

By Boğaz Levon ZEKİYAN.
İstanbul: Aras, 2001. 137 p.
ISBN : 975-7265-39-X.
Publisher : İstiklal Caddesi,
Hıdıryol Palasa, 465 / 2,
80050, Tünel, Beyoğlu,
İstanbul, Turkey.
Web: www.arasyayincilik.com.

TÜRK-ERMENİ BARIŞ KOMİSYONU

Bildirisi

Türk-Ermeni Barış Komisyonu (TEBK) 23-25 Eylül tarihleri arasında İstanbul'da toplandı. Toplantıda komisyon üyeleri Gündüz Aktan, Alexander Arzoumanian, Üstün Ergüder, Sadi Ergüvenç, David Hovhannissian, Van Z. Krikorian, Andranik Migranian, Özdem Sanberk, İlder Türkmen ve Vamık Volkan hazır bulundu.

Toplantımız Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı gerçekleştirilen terörist saldırıların hemen ardından gerçekleşti. Büyük bir şok ve derin bir üzüntü yaratan bu korkunç olayların dünyadaki gelişmelere etkisini irdeledik ve bunun ışığında karşılıklı anlayışın artırılması, farklılıkların üstesinden gelinebilmesi ve işbirliğinin geliştirilmesi yolundaki amaçlarımızı yineledik.

TEBK:

- 9 Temmuz 2001'de Cenevre'de kurulmasından sonra meydana gelen olayları inceledi.
- Güncel gelişmeleri değerlendirdi.
- Barışma amacına en iyi şekilde ulaşmak için yapılacaklar üzerinde görüş birliğine vardı.
- Görüşmelere çeşitli bakış açılarına sahip konuşmacı ve uzmanların da katılımıyla devam edilmesine karar verdi.

TEBK:

- Ermenistan, Türkiye ve Dünya genelinde, basında TEBK ile ilgili oluşan tepkileri değerlendirdi.
- Bazı TEBK üyelerine atfedilen ve yanlış anlamalara yol açan yorumların üstesinden gelinmekte olduğunu kabul etti.
- "Medya ile Yapıcı İletişim İlkeleri" benimsedi.

TEBK:

- Türkiye'deki sivil toplum alanından kişilerle görüşler, konular, engeller ve öneriler konularında toplantılara katıldı.
- Barışma konusunda farklı görüşleri temsil eden entellektüel, akademisyen, araştırmacı, medya mensubu, iş adamı ve kültür alanından uzmanlar ile buluştu.

- Ermeni ve Türkler'in birbirlerini algulamaları ve birbirlerinden beklentilerini tartıştı.
- Yapılacakları belirleme ve önde gelen sivil toplum kuruluşlarının projelerini hayata geçirmede oynadığı rolü tekrar vurguladı.

TEBK:

- TEBK'nin çalışmaları ile ilgili toplantılar yaptı.
- Ermeni üye sayısının artırılması yönünde karar verdi.
- 18-21 Kasım 2001'deki New York toplantısının son düzenlemelerini karara bağladı.

TEBK:

- Bir sonraki toplantı için gündemi belirledi.
- Uluslararası Geçiş Hukuku Merkezi'ni (International Center for Transitional Justice) (Uluslararası barışma modellerini de içeren) "Hukuksal Konular Üzerine Seminer" vermek üzere davet etmeye karar verdi.
- Barışma konusunda "Psikolojik Konular Üzerine Çalışma Grubu" kurulması hususunu irdeledi.
- Politik öneriler geliştirme konusunu tartıştı.
- Bir TEBK sekreteryası ve internet sitesi kurmayı kararlaştırdı.

Bu metin, Eylül 2001'in 25. günü kabul edildi.

YAZARLAR İÇİN BİLGİ NOTU

ERMENİ ARAŞTIRMALARI

Üç Aylık Bilimsel, Hakemli Tarih, Politika ve Uluslararası İlişkiler Dergisi

Ermeni Araştırmaları (EA) çalışmanın teslimi anında başka bir yayın kuruluşu tarafından değerlendirmeye alınmamış bilimsel çalışmaları kabul eder. Makalelerin ilke olarak 8500 kelimeyi, kitap tahlillerinin ise 3500 kelimeyi geçmemesi gerekir. Çalışmalar mümkün olduğunca anlaşılır bir dilde, fakat bilimsel standartlar ve derginin koymuş olduğu kurallar göz önünde bulundurularak hazırlanmalıdır. Özel olarak talep edilmemiş çalışmalar yayınlansın yayınlanmasın iade edilmez. Bu nedenle gönderilen her çalışmanın yazarı tarafından bir örneğinin elde tutulması tavsiye edilir. Bu konuda yayıncı kuruluş hiçbir sorumluluk kabul etmez. Yayınlanmak üzere gönderilecek yazılar şu adrese gönderilmelidir: *Ermeni Araştırmaları*, Konrad Adeneuer Cad., No. 61, Yıldız, Çankaya, Ankara. Çalışmalarını e-mail ile gönderecek araştırmacıların bu konuda öncelikle editör ile temasa geçmesi, çalışmasını daha sonra göndermesi beklenir. Ayrıca e-mail ile yazı gönderen yazarlar çalışmalarını gönderdikten sonra alındı teyidini aldıklarından emin olmalıdırlar. E-mail adresi: info@eraren.org

Teslim Normları: Yazarlar editor ve hakemler tarafından incelenmek üzere çalışmalarını dört kopya olarak göndermeli, bunun yanında çalışmanın floppy disk kopyasını da eklemelidirler. Diskin üzerine yazının kayıt şeklinin açıkça belirtilmesi özellikle tavsiye edilir. Ayrıca makale taslaklarına çalışmanın içeriğini ve amaçlarını açıklayan geniş bir özet eklenmelidir. Özetler İngilizce yazılar için Türkçe, Türkçe çalışmalar için ise İngilizce beklenmektedir.

Makale taslakları bir buçuk ya da iki aralıklı olarak yazılmalı, hakemlere inceleme yapabilme kolaylığı sağlayabilmek amacıyla kağıdın her iki tarafından yeteri miktarda boşluk bırakılmalıdır. Sayfalar sıralı bir şekilde numaralandırılmalı, kağıdın sadece bir yüzü kullanılmalıdır. Çalışmanın kapağında yazının tam adı, unvanı, kurumu ve çalışmanın tam adı yer almalıdır. Uzun başlıklardan kaçınılmalıdır. Ayrıca iletişim adresi, mümkün olduğu durumlarda telefon, faks ve e-mail adresleri de kapak sayfasında belirtilmelidir. Katılımcılar bölümü için yazarın kısa eğitimi ve iş geçmişi en fazla 30 kelime olarak belirtilmeli, yapmış olduğu bilimsel çalışmalar listelenmelidir.

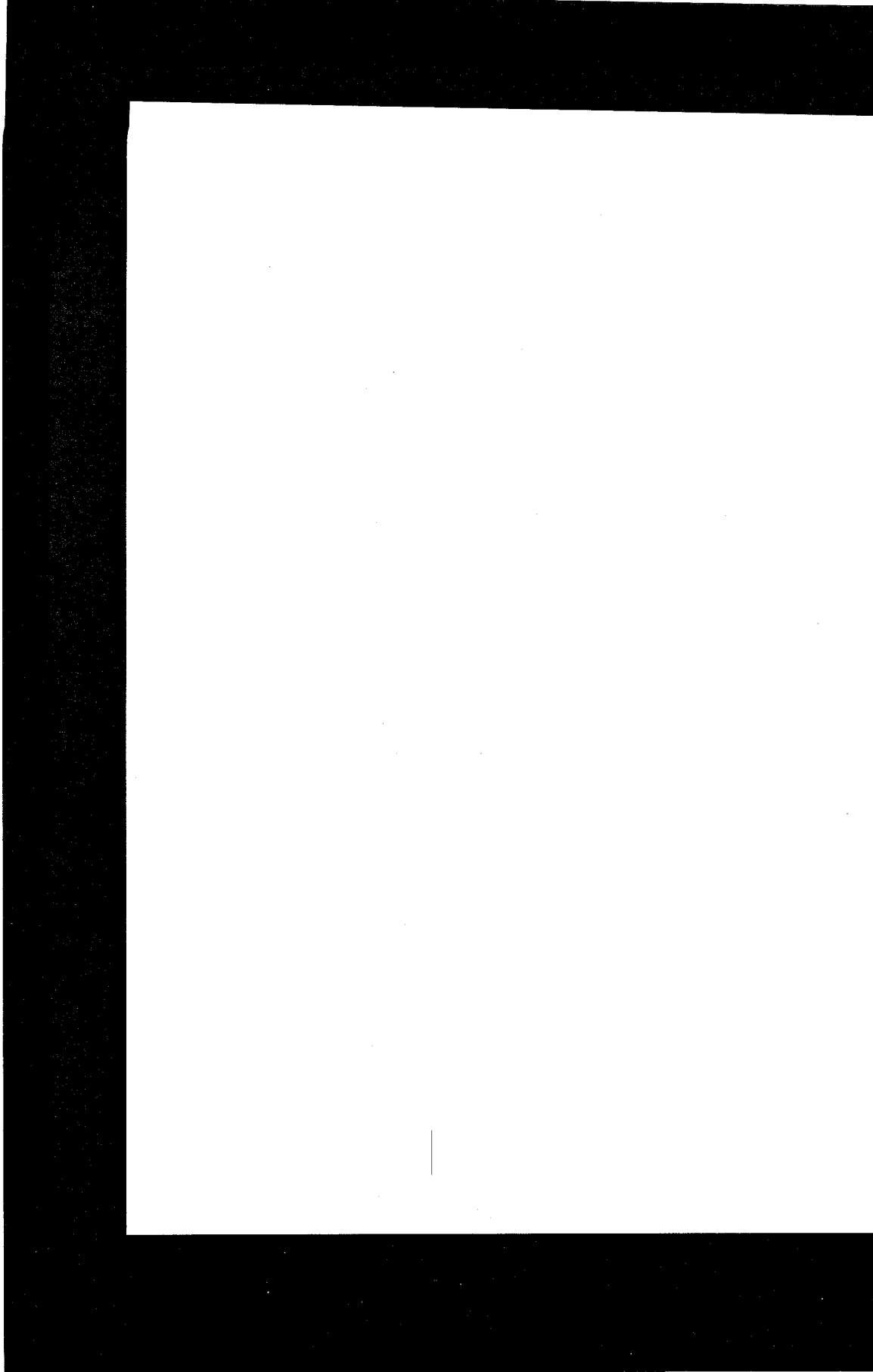
Dipnotlar ve Kaynakça: Çalışmanın sonunda kullanılan kaynaklar belirtildiği şekilde verilmeli, dipnot kullanılması halinde yazar, kitap adı, (Basım yeri: yayınevi, tarih) sırası izlenmelidir.

Örnek:

1. Yusuf Hallaçoğlu, **Ermeni Tehciri ve Gerçekler, 1914-1918**, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2001)
2. Hallaçoğlu, *Ermeni....*, s. 23.
3. Justin McCarthy, 'I. Dünya Savaşı'nda İngiliz Propagandası ve Bryce Raporu', içinde Hasan Celal Güzel (ed.), **Osmanlı'dan Günümüze Ermeni Sorunu**, (Ankara: Yeni Türkiye, 2001), ss. 21-37.

Düzeltilme: Yazarlar, gerekli görülmesi halinde hakem kurulu ya da editörlerce yapılmış olan düzeltmeleri en geç 48 saat içinde gerçekleştirip dergiye tekrar göndermelidirler. Editörler'den yazınızı tekrar yazmalarını, düzeltmelerini vb. beklemeyiniz.

ENGLISH SECTION

CONTENTS/ İÇİNDEKİLER
English Section / İngilizce Makaleler

	Page:
Editorial Note	204
<i>Editörün Notu</i>	
ARTICLES / MAKALELER	
Facts and Comments	206
<i>Olaylar ve Yorumlar</i>	
Ömer E. Lütem	
Armenian Diaspora in Britain and the Armenian Question	230
<i>İngiltere'deki Ermeni Diasporası ve Ermeni Meselesi</i>	
Dr. Sedat Laçiner	
The Profile of the Armenian Diaspora in Germany	255
<i>Almanya'daki Ermeni Diasporası'nın Profili</i>	
Aydan İyigüngör	
The Assassination of Dr. Bahaddin Şakir in Berlin and the Armenian Relocation in Line with National and Foreign Sources of Information	271
<i>Yerli ve Yabancı Kaynaklar Işığında Dr. Bahaddin Şakir'in Berlin'de Öldürülmesi ve Ermeni Tehciri Meselesi</i>	
Prof. Dr. Arslan Terzioğlu	
Armenian Community in Australia	302
<i>Avustralya'da Ermeni Toplumu</i>	
Assist. Prof. Dr. Kamer Kasım	
INTERVIEW / SÖYLEŞİ	
Frankly Speaking: Two Ambassadors Discuss Armenian Question ..	317
<i>Açıkça Konuşalım İki Büyükelçi Ermeni Sorununu Tartışıyor</i>	
Yüksel Söylemez – Ömer E. Lütem	
ENGLISH SUMMARIES OF THE TURKISH ARTICLES	325
<i>TÜRKÇE YAZILARIN İNGİLİZCE ÖZETLERİ</i>	
- Bilâl N. Şimşir : <i>Amerika'da Ermeni Lobisi ve Lozan Antlaşması Kavgası / Armenian Lobby in the USA and the Struggle for the Treaty of Lausanne</i>	
- Şenol Kantarcı : <i>ABD ve Kanada'daki Ermeni Diasporası / The Armenian Diaspora in the USA and Canada</i>	
- Dr. Erdal İlter : <i>Lübnan'da Ermeni Diasporası / Armenian Diaspora in Lebanon</i>	
- Hatem Cabbarlı : <i>Rusya'da Ermeni Diasporası: Oluşumu ve Faaliyetleri / Armenian Diaspora in Russia: Formation and Activities</i>	
CONFERENCES / KONFERANSLAR	340
- 'Turkey-Southern Caucasian Relations, and Turkey's Role in Stability in the Region': A Conference in London	
- 8 th DAVO Conference	
- Symposium on Turkey's Security and the Armenian Question	
KİTAP TAHLİLLERİ / BOOK REVIEWS	353
EN SON KİTAPLAR / RECENT BOOKS	364
DOCUMENTS / BELGELER	366
- Statement by the Turkish-Armenian Reconciliation Commissioners	

EDITORIAL NOTE

Armenian Diasporas in different countries are almost unknown to the Turkish public opinion. That's why we thought that it is necessary to provide our reader with information and analyses on this subject. This issue of our journal that contains nine articles on Armenian Diasporas is unique in Turkey's publishing story. However, Armenians are so widely dispersed throughout the world so we feel obliged to dwell on diasporas in the coming issues of our journal.

The most influential Armenian Diaspora is that of the United States. In fact it's from there that all important Armenian initiatives are emanating; the other countries Diasporas in most of the cases follow their American brethren. In this issue there are two articles concerning the Armenian Americans.

Dr. Bilal N. Şimşir narrates in his "**Armenian Loby in the United States and the Struggle for Treaty of Lausanne**" how in the twenties the US Congress under the influence of the Armenians and against the will of the Government, prevented the establishment of the diplomatic relations with the young Turkish Republic.

Mr. Şenol Kantarcı in his lengthy article entitled "**The Armenian Diaspora in The United States and Canada: The Organizations and Activities**", gives us valuable information on the present situation of the Armenian Americans.

Dr. Sedat Laçiner, in his "**Armenian Diaspora in Britain and the Armenian Question**" studies the small but active Armenian minority in that country.

Assistant Prof Dr. Kamer Kasım's "Armenian Diaspora in Australia" dwells on the recent Armenian community of Australia where the traditional Armenian political parties politicized this community and supported Armenian terrorism, consequently the Turkish Consul General in Sydney was murdered in 1980.

Russia hosts the oldest Armenian community which became after the independence of Armenia also the largest one. **Mr.**

Hatem Cabbarlı's article entitled "**Armenian Diaspora in Russia: Formation and Activities**" contains useful information on that subject. Mr. Cabbarlı states that the Armenian Diaspora in Russia has become only partially active since the 1990 due to a lack of funds.

Dr. Erdal İter in his article "**The Armenian Diaspora in Lebanon**" tells us how the Armenian community in Lebanon was created and the role that they play in the politics of that country. It is necessary to remind the reader that the Lebanese Armenians in general and particularly the Dashnaks of that country supported the Armenian terrorists who murdered 34 Turkish diplomats and officials during the seventies and eighties.

Aydan İyigüngör in her article "**The Profile of the Armenian Diaspora in Germany**" tells us that the small Armenian community of Germany has become active lately and assisted by some German circles which would like to share the guilt of the Holocaust with someone else, tried in vain for the German Parliament to recognize the Armenian "genocide" claims.

Prof. Arslan Terzioğlu dwells on Dr. Bahattin Şakir, one of the leaders of Union and Progress Party, and his assassination in 1922 by the Armenians in Berlin in his article entitled "**The Assassination of Dr. Bahattin Şakir in Berlin and the Armenian Relocation in Line National and Foreign Sources of Information**" Prof. Terzioğlu rightfully argues that it was the advices of the German army generals rather than the report of Dr. Bahattin Şakir which caused the relocation of the Armenians in 1915.

In addition to these articles, this issue contains an interview with the Director of the Institute for Armenian Research, reports on conferences, book reviews, a list of recent books, and some Armenian related documents; altogether 370 pages that we earnestly hope will please our readers.

With best regards

The Editor

FACTS AND COMMENTS*

Ömer E. Lütem**

As in the previous issues, this part of our journal deals with developments regarding Armenian matters in the last three months (September, October and November 2001) .

The last three months is a period in which Armenia suffered serious setbacks in her policy towards Turkey and Azerbaijan. A lawsuit in Switzerland that aimed an indirect recognition of the alleged genocide resulted in acquittal and the German Parliament refused to look into a petition about the "genocide", stating that this matter did not fall into the Parliaments field of responsibility.

The last three months is a period in which Armenia suffered serious setbacks in her policy towards Turkey and Azerbaijan.

The European Parliament refused amendements related to "genocide" to it's resolution concerning the progress report of Turkey.

A legal provision that did not permit the USA to deliver aid to Azerbaijan was revoked pending certain conditions.

The Council of Europe did not recognize local elections held in occupied Karabakh.

Armenian efforts to redraw the route of the Baku-Ceyhan Oil Pipeline so as to pass through Armenia failed.

On the other hand Pope Jean Paul II and the President of the Russian Federation Vladimir Putin, mentioning the "genocide" may be seen as points gained in favor of the Armenian side. However, since both, the Vatican and the Russian Parliament have already recognized the "genocide", the statements of the heads of state are no more than reaffirmations. The recognition of the "genocide" by the Polish President Kwasniewski is more the statement of a personal opinion since, as he said, he is not certain that his Parliament will follow him on this issue.

* "Facts and Comments" is slightly abridged translation of "Olaylar ve Yorumlar" published in page 3.

** Ambassador (Rtd.), Director of the Institute for Armenian Research.

The main reason for these setbacks is that the Armenian side have acted in most of the cases emotionally and in haste without properly analyzing the situation beforehand.

Another fact that must be born in mind is that the strategic importance of Turkey and, to a certain extent, that of Azerbaijan have increased after September 11th and that it will be difficult for Armenians, at least for the time being, to find international support for their actions against these two states.

1. 10th, 1700th, 2783rd ANNIVERSARY CELEBRATIONS

The 10th anniversary of independence of Armenia, the 1700th anniversary of the adoption of Christianity by Armenia and the 2783rd anniversary of the founding of Yerevan were widely celebrated in September and October.

The 10th anniversary of the independence of Armenia

In a referendum held on September 21st 1991, a great majority of the Armenians chose independence. Armenia became the only state to secede from the USSR in accordance with Soviet law.¹ Soviet law had been abided by due to concerns that Moscow may otherwise not aid Armenia in the war against Azerbaijan.

In a speech delivered on the 10th anniversary of independence,² President Kocharian stated that the country faces a number of problems but did not elaborate on the reasons of the difficulties. The root cause of the problems that Armenia faces

today is the Karabakh issue, which prevents the normalization of relations with Turkey and Azerbaijan and drains funds desperately needed elsewhere. The Armenians who cannot bear the austere life at home, leave for other states that may accept them, thus causing a serious de-population of the country. Oddly enough, as the population decreases so does unemployment and a kind of a balance is maintained.

The root cause of the problems that Armenia faces today is the Karabakh issue, which prevents the normalization of relations with Turkey.

¹ This Week, 21 September 2001.

² Armenpress Political, 21 September 2001.

Even if the number of recognitions are to increase in the future, this is unlikely to have an effect on Turkey.

In his speech Kocharian did not address these concerns. Instead, without specifically naming Turkey he said; "Ten years ago it seemed an unrealizable dream that the number of those acknowledging the genocide should reach this level. In ten years will it be possible for us to achieve those targets that seem unbelievable today?"³

These words of the President of Armenia carry both pride as well a promise.

The pride is in the statement that there has been an increase in the number of countries that have recognized the so-called genocide. Although this claim is true numerically, these recognitions are not strong enough to exert Turkey to accept the "genocide". In this context, it should be mentioned that even if the number of recognitions are to increase in the future, this is unlikely to have an effect on Turkey.

The slightly veiled promise of Kocharian is the possibility that things that seem unbelievable today may become reality in the future. When this statement is studied in the context of the "genocide" one can assume that Kocharian expects Turkey to recognize the "genocide", pay compensation to the Armenians and give to Armenia some territories in Eastern Anatolia. However, when one sees that in 86 years Armenians have achieved only the recognition by 11 states⁴ and one international organization⁵ it seems truly unbelievable (using Kocharians own terminology) that the Armenians should expect much success in the future.

Another matter that needs to be taken into consideration is that Kocharian has made the "genocide" the main foundation on which his policy towards Turkey rests. This has led to a serious erosion of bilateral relations when compared with the era of Ter Petrosyan. It is obvious that using the "genocide" as a tool of pressure has not yielded the desired results.

³ Idem.

⁴ Argentina, Belgium, Canada, France, Italy, Greece, Lebanon, Southern Cyprus, Uruguay, Vatican.

⁵ European Parliament.

The 1700th anniversary of the adoption of Christianity

It is assumed that Christianity was accepted as a state religion in Armenia 1700 years ago.⁶

On September 20-23rd 2001, the 1700th anniversary of this event was celebrated with far more pomp than the 10th anniversary of the independence of Armenia. Dignitaries of Christianity took part in the festivities while the Pope officially visited Armenia only later on September 25th because the Russian Patriarch Aleksei II had wished not encounter him in Armenia.

The visiting religious leaders were taken to the "genocide" monument known as the "Tsitsernakaberd" in Armenia. The Armenian Catholicos gave a speech thanking the religious leaders who had expressed their anger regarding the "genocide" and added that he hoped more would make similar statements in the coming years.⁷

Armenians attach great importance to taking foreign dignitaries, visiting their country, to the "genocide" monument.

Armenians attach great importance to taking foreign dignitaries, visiting their country, to the "genocide" monument. One of the organizers of the 1700th anniversary celebrations, Archbishop Hovnan Terteryan has stated that visiting the monument bears political significance since it meant a recognition of the "genocide".⁸ Therefore, Armenians make a point of convincing and sometimes even pressing their guests to visit the monument. As a result, Georgian head of state Sheverdnadze who enjoys very good relations with Turkey had to lay a wreath at the monument during his visit to Armenia on October 24th 2001.⁹ Another statesman with good ties to Turkey, Romanian President Iliescu, visited the "genocide" monument on November 1st 2001 and later during a speech at the University of Yerevan stated; "Your history is tragic, you have lost a great part of your historical homeland".¹⁰

⁶ Prof. Erich Feigl in his article "The Victory and Tragedy of the Armenian National Church" published in the second issue of this Journal states that it's not possible that Armenia has adopted Christianity in the year 301 A.D.

⁷ Mother See of Holy Etchmiadzin Press Release, 23 September 2001.

⁸ RFE/RL Armenia Report, 19 September 2001.

⁹ Zerkalo 25 October 2001.

¹⁰ La Lettere de L'UGAB, 10 November 2001.

The celebrations provided an opportunity for the consecration of a new cathedral in Yerevan. The building, which was completed at the approximate cost of 10 million US Dollars,¹¹ is the largest Armenian Church in the world. With a size that approaches that of the St. Peters in Rome, the building can seat 3000.¹² It is, however, difficult to understand who will fill the cathedral for it is too big for the inhabitants of Yerevan who are generally known not to be very religious.

Bartholomeos, the Greek Patriarch of Istanbul, visited Armenia on the occasion of the 1700th anniversary celebrations on November 4-5th 2001. The Armenian Patriarch of Istanbul Mesrop Mutafyan accompanied him. Bartholomeos visited President Kocharian as well as participating in the religious ceremonies.¹³ It is noteworthy that Bartholomeos, like the Pope, visited Armenia separately and not with the other religious leaders. Unlike the Pope, local and foreign press paid little attention to him.

There is no information available whether Bartholomeos visited the "genocide" monument.

The 2783rd anniversary of the founding of Yerevan.

The municipality of Yerevan declared October 6-13th as days of celebration commemorating the founding of the city.

According to the news,¹⁴ the Urartu civilization had built the Erebuni castle 2783 years ago on the site where Yerevan stands today. It is difficult to understand how it was possible to determine the exact date of the construction of a castle in the depths of the Caucasus 27 centuries ago where writing was not widely spread. On the other hand, the Urartus were not Armenians.

**It is important to stress
that historically Yerevan is
not an Armenian city.**

It is equally important to stress that historically Yerevan is not an Armenian city. On that subject renowned¹⁵ encyclopedias state that

¹¹ La Lettre de L'UGAB, 29 September 2001.

¹² Mother See of Holy Etchmiadzin Press Release, 25 September 2001.

¹³ Mother See of Holy Etchmiadzin, Press Release, 6 November 2001.

¹⁴ Arminfo, 14 September 2001.

¹⁵ "Yerevan" articles of Encarta Encyclopædia 99 and Encyclopædia Britannica 2001.

through history the city has been ruled by the Romans, Parthans, Arabs, Mongolians, Turks, Persians, Georgians and after 1827 by the Russians. As may be recalled from Ottoman expeditions, the proper name of the city is Revan. Although it is normal that there should have been some Armenians among the population of this city (for it was a trading center), the "Armenianization" of the city did not take place until 1827 when due to strategic concerns Russia decided to increase the Armenian population in the Caucasus by moving Ottoman and Iranian Armenians into the region. In other words Yerevan may be 2783 years old but it has only recently become an Armenian city. The celebrations for Yerevan did not attract much attention probably due to negative reactions to the over emphasis of the age of the city.

According to the Armenian press,¹⁶ the attacks of September 11th had a negative effect causing 50.000 less tourists to attend the celebrations and resulting in 50 million US Dollars less in revenues.

2. THE PAPACY AND ARMENIA

The Armenian Catholicos Karekin II visited Pope Jean Paul II in November 2000. This visit, which would usually be considered to be a regular contact between two religious figures, was of significance because it took place only a month after the election of Karekin II to office and shows that there were close contacts between the two churches.

The Orthodox Churches in general and the Russian Orthodox Church in particular have numerous problems with the Papacy. Despite some similarities the Gregorian denomination to which most Armenians belong is not identical with the Orthodox faith. In the past the Armenian Church felt the need to act in together with the Orthodox Church, which had a superior standing in the Tsarist Russia as well as the USSR.

The Roman Catholic Church, which had the main purpose of uniting all Christians under its roof faced stiff opposition from the other Churches, changed tactics and eventually turned to assure the primacy of the Pope To this end, small Churches such as the Armenian Church were chosen as primary targets.

¹⁶ PanArmenian News, 8 October 2001.

The joint declaration released after the visit of Karekin II to the Vatican in 2000 stated "the Armenian genocide which begun the century was a prologue to horrors that would follow" indicated and that the Vatican had acknowledged the so called Armenian genocide. On the other hand the Pope elevated Archbishop Maloyan, supposedly killed in Mardin in 1915, to sainthood immediately after his visit to Armenia on October 7th, 2001.¹⁷

Therefore, it was to be expected that the Pope acknowledged the so called Armenian genocide on the occasion of the 1700th anniversary of the adoption of Christianity by the Armenians. According to the press reports Ankara had indicated that it would be deeply discomfoted if the Pope has visited the "genocide monument" while in Armenia and that upon this the Pope had written to President Sezer a letter stating that there was no ground for the Turkish side to be concerned.¹⁸

However, the Pope did visit the monument and began his prayer with the following words: "Listen, o Lord, to the lament that rises from this place, to the call of the dead from the depths of the Metz Yeghern."¹⁹ The prayer was in English and the only Armenian words were "Metz Yeghern". According to the dictionary, these words mean 'great murder'. However, over time they also became descriptive of the so-called Armenian genocide.²⁰ Therefore, the news agencies,²¹ which claimed the Pope had deliberately not used the word genocide in the English prayer so as not to upset Turkey, were wrong since the words "Metz Yeghern" could not have been understood to have a different meaning, especially when pronounced under the "genocide" monument.

The joint declaration was signed between the Pope and Karekin II, in which the word "genocide" was used.

Any hesitations as to the meaning of these Armenian words were resolved when the joint declaration was signed between the Pope and Karekin II, in which the word "genocide" was used. The relevant sentence reads: "The

¹⁷ Asbarez Online, 9 October 2001.

¹⁸ Hürriyet, 29 September 2001.

¹⁹ Reuters, 26 September 2001.

²⁰ Idem.

²¹ Associated Press, Reuters, Agence France Press, 26 September 2001.

extermination of a million and half of Armenian Christians, in what is generally referred to as the first genocide of Twentieth Century, and the subsequent annihilation of thousands under the former totalitarian regime are tragedies that still live in the memory of present-day generation".²² Before leaving the country the Pope spoke of "terrible events that brought the people of Armenia to the brink of annihilation". This time the word annihilation had been substituted in the place of "genocide", however, there was no difference in meaning since the words can be considered to be synonyms when used in this context.

It is interesting to see the Pope touching upon the thousands who disappeared during the totalitarian regime and place them in the same context as those that died in the "genocide". Although it is true that in the USSR - especially under Stalin - peasants died of starvation and some peoples such as the Meshketi Turks, Tatars and others were deported. It is difficult to say that the Armenians suffered beyond what was considered to be a normal and general level of misery in the USSR. On the contrary, unlike the Muslim peoples of the Union, the Armenians adopted themselves easily to the regime and became a nation that was treated well by Moscow. Although the liquidation of some Armenian oppositionists may be considered normal, it is difficult to believe that there were thousands that disappeared under the Soviet rule. These allegations are intended to arouse pity in the same way as the claims of genocide.

It is obvious that there has been amelioration between the Vatican and the Armenian Church but the price of that has been paid by Turkey. According to the press,²³ Turkey protested the attitude of the Pope both in Ankara and the Holy See, stating that it was upsetting to see the Pope visiting the "genocide" monument to please Armenia while the Turkish people and government have been entirely disregarded and Turkish history tarnished. It may be assumed that the relations between Ankara and the Vatican will suffer of these events for some time to come.

On the other hand, the reopening of a church in Tarsus, which was given importance by the Vatican, did take place with an official ceremony a few days after the Pope had visited Armenia.²⁴

²² www.vatican.va/holy_father , 28 September 2001.

²³ Hürriyet, 27 September 2001.

²⁴ Akşam, 3 October 2001.

Ankara considered it inadequate to link the recognition of the "genocide" by the Vatican with the reopening of this church.

3. STATES THAT RECOGNIZE THE GENOCIDE AND STATES THAT DO NOT

Switzerland

In 1995, a member of the Swiss Parliament Angelina Fankhauser had asked the Swiss Government if it was ready to recognize the Armenian "genocide". In September of the same year 5000 Swiss citizens of Armenian origin petitioned the parliament on the same matter. On January 30th 1996, the Turkish-Swiss associations handed in a petition bearing 4200 signatures opposing the Armenian initiative.²⁵ In summary, the Turkish petition stated that there was no resemblance between the relocation of the Armenians and the holocaust of the Jews and that there could not be a genocide since the Ottoman government had no intention of annihilating the Armenians.²⁶

The Swiss-Armenian Union took 17 members of the Union of Turkish Associations to court, claiming that according to Article 261 of the Swiss Penal Code those who deny the existence of the genocide or minimize the significance of it would be punished by a fine or imprisonment.²⁷

In the meantime, the Swiss Government answered the question of Angelina Frankhauser and used the terms "tragic events" instead of "genocide".²⁸

After the unsuccessful attempts in 1995 and 2000, on March 13th 2001 the Swiss Parliament rejected a third initiative to have the genocide recognized by a margin of 3 votes.²⁹

The lawsuit of the Swiss Armenian Union resulted in a verdict on September 17th 2001. 17 Turks were acquitted. The press reports read that the judge had based his decision on the fact that the Turks involved in the trial had not acted with racist motives when handing in their petition. Rather, the Turks, according to the

²⁵ Association Switzerland-Armenia, Press Release, 18 April 2000.

²⁶ La Lettre De L'UGAB, 11 September 2001.

²⁷ Association Switzerland-Armenia, Press Release 18April 2001.

²⁸ Neue Zürcher Zeitung, 16 September 2001.

²⁹ Armenian Studies, No:2 Page 58.

judge, had acted against the Armenian initiative with the aim of preserving their cultural identity. The judge avoided referring to the events of 1915 as genocide.³⁰

The purpose of the Armenian side in taking the matter to court was to obtain a judgment on a matter on which Parliament would not decide in their favor. This tactic was flawed since it was almost impossible for a court of law to conduct research so as to determine if events of 1915 may be classified as genocide or not. On the other hand, since Parliament had not accepted a resolution recognizing the "genocide", the court did not have any reference to turn to.

Although the Armenians appealed the decision, the case signified a defeat for them, as stated by a Swiss newspaper.³¹

Germany

Armenians living in Germany, joined by some Germans, had asked the German Parliament with a petition in April 2000 to recognize the so-called Armenian genocide. The German Parliament asked the German Ministry of Foreign Affairs for an opinion. In September 2001 the Commission for Petitions decided that this was not a matter that the Parliament could deal with and that the sensitivity of Turkey should be taken into consideration. It was also stated that there were contacts between Turkish and Armenian associations on this matter.³²

This development, which hardly drew the attention of both the Turkish and Armenian press, was of great significance since it illustrated the position of an important state like Germany. By rejecting the petition at the level of a commission and stating that this is not a matter that falls within the jurisdiction of the Parliament, Germany's position, starkly contrasted with the attitude of the European Parliament as well as the parliaments of some EU members which recognized the "genocide" such as France, Italy, Belgium and Greece.

It's beyond doubt that the decision of the German Parliament signifies a serious defeat for the Armenians once again. Despite

³⁰ Neue Zürcher Zeitung, 16 September 2001.

³¹ Le Temps, 16 September 2001.

³² www.bundestag.de/aktuell/bp/2001bp0109/0109083b.html.

It is known that in the extreme left and in the Green Party of Germany there are a number of anti-Turkish initiatives.

this, considering the great importance of Germany for Turkey, it should be expected that the "genocide" issue will surface under different guises on the agenda of Germany in the future.

The Vice-President of the German Parliament Antje Vollmer visited the "genocide" monument in Yerevan on October 4th 2001 and laid a wreath. She stated to journalists that the wreath has been laid in the name of the German Parliament and the German people. She also called the events of 1915 the first genocide of modern history.³³ Answering a question if Germany would recognize the genocide, Vollmer said that the Germans knew of the genocide and that she hoped Turkey and Armenia would initiate a dialogue about the murders committed in the past.³⁴

Mrs. Vollmer is a member of the Green Party that received about 6% of the votes in the last elections. Therefore, it is in fact difficult to claim that Mrs. Vollmer represents the German Parliament and the German people. It is known that in the extreme left and in the Green Party of Germany there are a number of anti-Turkish initiatives. The statements of Mrs. Vollmer which are surely beyond her competence must be seen in this context.

Russia

On April 15th 1995, the Russian Duma accepted a resolution that recognized the so-called genocide. On the other hand, the Duma on February 14, 2001 refused to debate a proposal on the same subject. However, the resolution of 1995 stayed in effect.³⁵ The Russian government did not take a stand on this matter.

During his visit to Armenia on September 15th 2001, the Russian President Putin wrote in the guest book of the "genocide" monument in Yerevan; "The Russians have always been sensitive to the suffering and tragedies of the Armenian people. We bow in respect before the memory of the victims of the genocide."³⁶ Putin and his wife laid a wreath and planted some trees by the

³³ RFE/RL Armenia Report, 5 October 2001.

³⁴ Asbarez Online 5 October 2001.

³⁵ Armenian studies No:1, Page 38.

³⁶ Noyan Tapan, 16 September 2001.

Putin does not relate the "genocide" with modern Turkey, trying to avoid harming Turkish-Russian relations.

monument. While visiting the University of Yerevan Putin was asked a question which he answered by stating that the events of 1915 were a genocide.³⁷

Since the decision of the Duma in 1995 was a recommendation only, its significance was limited. However, the attitude of the head of state on the matter changes the situation and places Russia among the states that recognize the "genocide". On the other hand, like France, Putin (until now) does not relate the "genocide" with modern Turkey, trying to avoid harming Turkish-Russian relations.

Poland

During his official visit to Armenia, the Polish President Alexander Kwasniewski wrote the following words into the guest book of the "genocide" monument after visiting it on November 15th 2001: "We feel the grief of Armenian genocide as deeply as they do, and I am sure that we shall never let such kind of tragedies, crimes and barbarism towards man and the nation whenever and wherever take place".³⁸

The Polish President later stated at the University of Yerevan that his visit to the monument constituted the most important part of his trip to Yerevan and that the main task today is to develop Turkish-Armenian relations. The President said that he could not guarantee that the Polish Parliament would accept a resolution recognizing the "genocide" adding; "it is time to face the reality and I invite my Turkish friends to tell the truth".³⁹

4. DEVELOPMENTS REGARDING KARABAGH

The President of the Committee Ministers of the Council of Europe and Minister of Foreign Affairs of Liechtenstein Ernest Walch, Head of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe Lord Russell-Johnston and its Secretary-General Walter Schwimmer released a statement on August 24th stating that local

³⁷ Armenpress, 18 September 2001.

³⁸ ArmTv, 15 November 2001.

³⁹ Asbarez online, 15 November 2001.

The Council of Europe released a statement on August 24th stating that local elections in Karabagh must not be held as they would not be legitimate.

elections in Karabagh must not be held as they would not be legitimate.

In the statement it was reminded that while becoming members of the Council of Europe Azerbaijan and Armenia had undertaken to resolve the Karabagh problem through peaceful means and that

preventing efforts for a solution would not be in the interest of Karabagh. The same statement gave support to the the Minsk Group and added that the Council of Europe was ready to contribute to efforts undertaken to find a solution.⁴⁰

The Islamic Conference Organization also released a statement in which it opposed local elections to be held in Karabagh and called for the respect for the territorial integrity of Azerbaijan.

On the other hand, the US State Department Spokesman Richard Boucher said that they did not believe that the local elections would have any influence on the negotiation process,⁴¹ thus taking a different position than the Europeans.

Both Armenia and the Armenians of Karabagh objected to the statement of the Council of Europe and the local elections were held in Karabagh on September 5th 2001. As predicted, President Gukasyan supporters won.⁴²

A statement by Lord Rusell-Johnston during his visit to Armenia on September 9th 2001 that "as long as no solution is found, according to international law and treaties Karabakh is an occupied territory"⁴³ caused great displeasure in Armenia. Answering Lord Johnston's statement that they wished the Council of Europe should contribute more actively to the solution of the Karabagh problem, the Armenian Foreign Minister Oskanyan said that the Minsk Group co-chairs, Armenia and Karabagh did not feel it necessary that the Council of Europe contribute to the solution of the Karabagh problem.⁴⁴ However, it is only normal that the

⁴⁰ Council of Europe, Press Release, 24 August 2001.

⁴¹ La Lettre de L'UGAB, 7 September 2001.

⁴² RFE/RL Armenia Report, 6 September 2001.

⁴³ Noyan Tapan, 10 September 2001.

⁴⁴ Armenpress, 13 September 2001.

Aliyev said that although it was set up 9 years ago the Minsk Group had not been able to solve the conflict.

Council of Europe should take part in seeking for a solution since among the members of the Council are to be found almost all members of the OSCE, including two of the Minsk Group co-chairs France and Russia as well as the parties involved in the conflict, namely Azerbaijan and Armenia.

Armenians who wished to see Russia exclusively on their own side in the conflict were disappointed by President Putin who expressed to President Kocharian during his visit to Armenia on September 15th 2001 that although Russia is prepared to play a constructive role, "the key to the solution is in the hands of Azerbaijan and Armenia only...The problem of Mountainous Karabagh is your problem and you will solve it".⁴⁵

The Minsk Group was drawing criticism from President Aliyev for not being active for some time. Aliyev stated "unfortunately the OSCE is violating her own principles. What is it that we will agree upon with the Armenians when they are the ones who have occupied our territories and refuse to leave them now? Either the Minsk Group adopts a position on this matter based on the principles or we start a war and liberate our lands. The OSCE opposes a war and we, too, believe in the peaceful solution of this conflict. But it is just not solved".⁴⁶

The Minsk Group co-chairs visited Baku on the 4th, Stepanakert on the 5th and Yerevan on the 6th of November. The initial part of the meeting of Aliyev with the co-chairs was broadcast on TV. In a long speech Aliyev said that although it was set up 9 years ago the Minsk Group had not been able to solve the conflict. He stressed that Armenia is the occupying force, that one million displaced Azerbaijanis are suffering the direct consequences of the invasion and that Armenia is trying to lay claims to Azeri territories. As the meetings of Kocharian and Gukasyan with the co-chairs were closed to the press,⁴⁸ it was impossible to receive information about these meetings.

⁴⁵ AZG (Turkish/version) 18 September 2001.

⁴⁶ Halk, 24 October 2001.

⁴⁷ Azerbaijani TV Channel One, 5 November 2001.

⁴⁸ Arminfo, 6 November 2001.

According to press reports, the co-chairs brought with them new proposals. Although the details were not released, the press claimed that these were a modified version of the agreements reached in Paris and Key West.⁴⁹ According to a source, the evacuation of the occupied Azerbaijan territories (except Karabakh) is among the new proposals.⁵⁰

In a joint declaration the co-chairs stated that they submitted to the Presidents of Azerbaijan and Armenia "new ideas" that they believed would bring the positions of the parties closer on Karabagh and that it is now the responsibility of the two Presidents to find a solution to the conflict. They stressed that a resumption of hostilities would be to the detriment of both states as well as the Caucasus.⁵¹

The French co-chair Philippe De Surmain said that a solution to the Karabagh issue could not be viable unless it took into account Turkey and Iran as well as other regional states.⁵² According to one news report, there is a disagreement on reporting developments regarding the Karabagh talks to Turkey: While France favors passing the information on to Turkey, Russia opposes it.⁵³

The Presidents Aliyev and Kocharian will be meeting in Moscow on the occasion of the CIS Summit on 29-30th November.⁵⁴ It is hoped that they will discuss the conflict on this occasion.

5. THE TURKISH-ARMENIAN RECONCILIATION COMMISSION

The Turkish-Armenian Reconciliation Commission held its second meeting on September 23-25th in Istanbul.⁵⁵ The commission also met with intellectuals, academics, members of the media and businessmen. It was reported in the Armenian press of Turkey that the Armenian members of the Commission are displeased with some of the views expressed concerning the Armenian "genocide" claims.⁵⁶

⁴⁹ Armenian Studies No.1, pages 30, 31.

⁵⁰ RFE/RL Armenian Report, 5 November 2001.

⁵¹ RFE/RL Armenia Report, 8 November 2001.

⁵² Arminfo, 7 November 2001.

⁵³ AZG Daily, 8 November 2001.

⁵⁴ Yeni Musavat, 6 November 2001.

⁵⁵ The English version of the Istanbul meetings's statement is among the "documents" of this issue.

⁵⁶ Agos, 28 September 2001.

**The media of Armenia
continued strongly to
criticize the Reconciliation
Commission.**

Among the most important decisions taken by the Commission were to increase the number of Armenians in the body, the establishment of a secretariat, the creation of a web site and inviting the International Center on Transitional Law to organize a seminar which would also deal with models of international peace.

As it was the case for the first meeting⁵⁷ the Armenian Diaspora, and to a lesser extent the media of Armenia continued strongly to criticize the Reconciliation Commission. The "Forum of European Armenian Unions" asked the members of the Commission to resign⁵⁸ and there were allegations that the Commission was financed by the US Department of State.⁵⁹

The focus of these criticisms is the fear that the Reconciliation Commission will freeze or postpone the process of international recognition of the "genocide" as the "genocide" is not discussed by the Commission. The refusal of the European Parliament to include the "genocide" in a resolution recently adopted on Turkey and the German Parliament's refusal of a petition on the same matter⁶⁰ are considered as recent examples of this danger.

The strong support lent to the Commission by the Armenian Assembly of America leads a competing body, the Armenian National Committee (an extension of the Tashnak Party), to strongly criticize the former. It is believed that a draft resolution on the "genocide" could not be submitted to the American Congress this year due to the squabbles between the two organizations.⁶¹ In reality, as expressed by an Armenian member of the Reconciliation Commission; "Nobody can actually consider bringing this matter (the alleged genocide) to Congress following the terrorist attacks of September 11th. Turkey has once again become the key country for realizing the strategic plans of the USA in the Middle East."⁶²

⁵⁷ Armenian Studies No:2 page 18-21.

⁵⁸ AZG, 6 November 2001.

⁵⁹ Armenian National Committee of America, Press Release, 13 October 2001.

⁶⁰ AWOL, 27 October 2 November 2001 and California Courier, 7 November 2001.

⁶¹ AZG Daily, 18 October 2001.

⁶² Andranik Mihranyan. PanArmenian News, 17 October 2001.

On the other hand, as will be seen under the following heading, the fact that the European Parliament attributed significance to the Reconciliation Commission in its resolution concerning the progress report on Turkey and stated that this Commission may lead the way in the normalization of relations constituted a clear answer to the criticism directed at the commission. Indirectly, this resolution also marked a victory for the Armenian Assembly of America over the Tashnaks.

Despite the harsh criticism, the Armenian members of the Commission continued their work and the third meeting of the Commission was held in New York on November 18-21st 2001.

6. THE EUROPEAN PARLIAMENT AND THE ALLEGED ARMENIAN GENOCIDE

The first resolution of the European Parliament on the alleged Armenian genocide dates back to July 18th 1987.

The main factor leading the Parliament to deal with this matter was that when Turkey applied for full EU membership in 1987 the Armenians began pressuring the Parliament to recognize the "genocide". The Parliament by adopting this resolution aimed to assist the Armenians, who have stopped terrorist attacks in 1985, in their efforts in the political field.

The resolution of July 18th 1987 has two important points. The first is that the Parliament recognizes the events of 1915-1917 as genocide. The second is that Turkey will not be accepted to the EU if she continues not recognizing the Armenian "genocide." Along with this, in the decision it is also stated that modern Turkey cannot be held responsible for the events, that no political, economic and legal claims could be based on the recognition and that the Armenian terror is to be condemned. As the Turkish application to EU did not succeed at that time, the above-mentioned resolution of the Parliament lost its importance and became a document the Armenian side could hardly rely on.

The possibility of taking the "genocide" issue to the European Parliament resurfaced when the membership candidacy of Turkey was accepted at the Helsinki Summit in 1999. On November 15th 2000, after a lengthy discussion, the European Parliament by a narrow margin added to the progress report on Turkey two articles on the "genocide" and on the relations with Armenia.

The European Parliament in these two articles:

"Calls, therefore, on the Turkish Government and the Turkish Grand Assembly to give fresh support to the Armenian minority, as an important part of Turkish society, in particular by public recognition of the genocide which that minority suffered before the establishment of the modern state of Turkey."⁶³

And

"Calls in this connection on the Turkish Government to launch a dialogue with Armenia aimed in particular at re-establishing normal diplomatic and trade relations between the two countries and lifting the current blockade".⁶⁴

We will not dwell on certain errors and particularly discrepancies that these articles contain. Let us say, however, that the wording, that could be interpreted to mean that only the Armenian minority living in Turkey had been influenced by the alleged genocide, disturbed the Diaspora.

**Recognition of the
"genocide" by Turkey is
not made a pre-requisite
for EU membership.**

However, two interesting points worth mentioning of this resolution are that unlike the decision of 1987, recognition of the "genocide" by Turkey is not made a pre-requisite for EU membership and that there is

no reference to the 1987 decision.

The draft decision on this year progress report contains one article on the Armenian problem and a second one on Armenia.

The European Parliament by these articles

"Supports the civil initiative launched by a group of former diplomats and academics from Turkey and Armenia, the aim of which is to arrive at a common understanding of the past; believes that this initiative, together with others, should lead to the normalization of relations between the communities and states concerned."⁶⁵

And,

⁶³ Article 10.

⁶⁴ Article 21.

⁶⁵ Article 31.

"Urges, in this regard, Turkey to take all the necessary measures to establish a favorable climate to the stability of the whole Caucasus region; asks Turkey, in this regard, to play an active part in restoring the dialogue between Azerbaijan and Armenia and considers that lifting the blockade on Armenia could be a first concrete step towards a pacification of the region."⁶⁶

As can be seen, there is no reference to the "genocide" in these articles, too. There is also no reference to the previous resolution taken on this matter, which has been mentioned above. The European Parliament has moved far away from recognizing the "genocide" and asking Turkey to recognize it in 1987 to a position that does not pay any attention to the claims of genocide. The reason for this may be that the Parliament does not intend to place yet another problem before Turkey in her efforts for EU membership. Another consideration may be that there is no reason to create difficulties for Turkey who enjoys an enhanced strategic position following September 11th.

The supporters of Armenia in the European Parliament tried to amend the above articles which drew criticism not only because a significant role was given to the much criticized Reconciliation Commission but also because the articles made no reference to the "genocide". The amendments suggested by the supporters of Armenia were rejected by a wide margin of votes,⁶⁷ another serious defeat for the "genocide" camp.

7. SECTION 907

Section 907 of the Freedom Support Act adopted by the US Congress in 1992 states: "The US Government may not supply the Government of Azerbaijan with any aid according to this or any other law until the President reports to Congress that the Government of Azerbaijan has taken verifiable steps to lift the embargo and ceased all aggressions against Armenia and Nagorno Karabagh".

There can be no doubt that section 907 which prevents the US Government from supplying aid to Azerbaijan who has been aggressed by Armenia, been robbed of 20% of her territory as well

⁶⁶ Article 32.

⁶⁷ Armenian National Committee Of Europe, Press Release, 25 October 2001 and www.ntv.com.tr/news/114964.asp.

as being left with a million displaced citizens, is the best example for unfairness one can think of. This article supports and encourages the aggressor. Therefore it could also be said that section 907 affects negatively the work of the Minsk Group.

In the past years the efforts of the US Governments to annul this section, which causes serious problems for US foreign policy towards Azerbaijan, have not been successful since the Congress - under the influence of ethnic groups - resisted such attempts. This is not the first time that in the Congress some domestic political considerations surpass foreign policy interests.

The terrorist attacks of September 11th and the role Azerbaijan could play in this context gave impetus to the discussions on the annulment of section 907. Upon this, the Armenian President Kocharian sent President Bush a letter on October 9th 2001 stating that the lifting of section 907 or the alleviation of its provisions would harm the peace process.⁶⁸

This initiative of the Armenian President was not effective and the Secretary of State Powell sent a letter to Congress on behalf of the President Bush on October 15th 2001 in which he stated that Azerbaijan had decided to open her air space and air fields to the US planes and to share intelligence and that therefore the ban on aid to Azerbaijan in the context of section 907 should be lifted.⁶⁹

The Armenian organizations began an intense campaign aiming to preserve 907.⁷⁰ On the other hand, the prominent Jewish Americans as well as leading Jewish organizations tried to have the section annulled or the provisions partially lifted.⁷¹ Thus, two important lobbies in the USA came to a standoff on the issue of aid to Azerbaijan.

Two important lobbies in the USA came to a standoff on the issue of aid to Azerbaijan.

The Senate decided to make some changes in Article 907 on October 25th 2001. According to this, section 907 may not be applied if the President believes that this is necessary in order

⁶⁸ Arminfo, 10 October 2001.

⁶⁹ Asbarez Online, 17 October 2001.

⁷⁰ Asbarez Online, 30 October 2001.

⁷¹ U.S. News Wire, 29 October 2001.

to prepare the US and her allies for battle against terrorism or the security of the borders of Azerbaijan require it. However, this should not prevent efforts to reach a peaceful solution to the Karabagh problem or be used to initiate hostilities against Armenia. The new decision is in force until 31st December 2002 and may be extended on a yearly.⁷²

The Senate also decided to grant Armenia military aid with the total value of 4,6 billion Dollars,⁷³ a decision obviously taken to, at least partially, console the Armenian side. At the meeting of a joint committee of the members of Congress and the Senate on November 14th 2001, upon the insistence of pro-Armenian members an amendment was adopted stating the US aid may not be used against Armenian groups living in the Caucasus.⁷⁴ Although not spelled out, it is clear that the reference made is to Karabagh.

Thus, Azerbaijan without lifting the economic embargo on Armenia became, under some conditions, eligible to obtain American aid.

8. THE CROSSING OF THE BAKU-CEYHAN OIL PIPELINE THROUGH ARMENIAN TERRITORY

Efforts initiated in Congress to have the Baku-Ceyhan pipeline passed through Armenia⁷⁵ for reasons of cost effectiveness resulted in a proposal that would prevent financing the pipeline by the US Export-Import Bank unless it would pass through Armenia. However this proposal, known as the "Crowley Amendment" was rejected in the Senate Committee of Financial Services on October 31st 2001 with a margin of 4 votes.⁷⁶

It is clear that when Turkey and Azerbaijan have serious problems with Armenia, the above proposal is fueled not by economic concerns but by the Armenian hostility towards Turkey and Azerbaijan. If adopted this proposal could not only harm Turkey and Azerbaijan but also US companies and thereby the US interest. The fact that it has been rejected by a narrow margin of

⁷² Asbarez Online, 25 October 2001.

⁷³ Armenian Assembly of America, Press Release, 25 October 2001.

⁷⁴ Armenian National Committee of America, Press Release, 14 November 2001.

⁷⁵ Armenian Studies, No.2 page. 27-29.

⁷⁶ Armenian National Committee of Armenia, Press Release, 31 October 2001.

four votes indicates that in the United States the ethnical pressure groups see no inconvenience to damage national interest to achieve their own ends.

9. ARMENIAN TERRORISTS

Between 1973 and 1984 Armenian terrorists murdered 34 Turkish diplomats and other officials including ambassadors, consuls general and military attaches. These murders which the Armenian side tries to avoid mentioning and which the Turkish press rarely remembers are, unfortunately, now in the process of being forgotten.

Some of the perpetrators of these murders have gotten away while others have been imprisoned in different states. Armenians portray these people as heroes rather than murderers and have tried to secure their release. The best example in this instance is the release of one of the murderers of the Orly Airport case, Varujan Garbidian (or Garbetian) by the French Government.

A bomb left in front of the Turkish Airlines counter desk at the Orly Airport in Paris on July 15th 1983 exploded, killing 8 and injuring 50. Among the deadswere 4 French, 2 Turkish, 1 American and 1 Swedish nationals. Three Armenians responsible for the attack were caught and convicted on March 2nd 1985. Garbidian, the only one in the group to be sentenced to life imprisonment was released on April 22nd 2001 and took part at the commemoration of the "genocide" in Armenia on April 24th. Although no explanation was given on what grounds he was

It is shocking to see that the French law that reads "France openly recognizes the Armenian genocide of 1915" can be interpreted to form a ground upon which a murderer is released.

released, the lawyers of Garbidian have said that the main reason was the recent recognition of the alleged genocide by France.⁷⁸

It is shocking to see that the French law that reads "France openly recognizes the Armenian genocide of 1915" can be interpreted to form a ground upon which a murderer

⁷⁷ La Lettre de L'UGAB, 24 April 2001.

⁷⁸ Milliyet Internet, 25 April 2001.

is released. This kind of logic would dictate that Armenians who would murder Turks in the future on the pretext of the so-called genocide would also be released after a while. It is obvious that this kind of logic, besides being against law and justice, also encourages future assassinations.

As for Armenia, by receiving Garbidian and financially caring for him, she is adding yet another file to the problems already existing between herself and Turkey and is moving even further away from the resumption of diplomatic relations to which she attaches such great importance.

While France relied on unbelievable excuses to release a murderer who had been convicted to life sentence, an event in the USA indicated the exact opposite direction. An Armenian named Harry (Hampig) Sassunyan who murdered Mr. Kemal Arıkan the Turkish Consul General in Los Angeles on January 28th 1982 was sentenced to life imprisonment. A higher court approved the verdict but did not accept the provision that the victim had been murdered due to a "special circumstance" i.e. because of his Turkish nationality.⁷⁹ This would make the murderer who had served 19 years of his sentence eligible for an early release. Upon this, Los Angeles County Prosecutor Steve Cooley stated that to prevent Sassunyan from being released, he would re-file the suit to prove to that and the existence of "special circumstances", in other words that Arıkan had been murdered due to his nationality. The prosecutor stressed also that it was unacceptable that members of one ethnic group resort to terrorism against members of another group.⁸⁰

10. OTHER DEVELOPMENTS

In America it is customary for state senates, governors and mayors to make certain statements so as to obtain the favor of their electors. Armenians have very often made use of this opportunity and have achieved recognition of the "genocide" in some state senates.

Although the Turks living in the USA rarely took this opportunity, we observed this year that the Governor of Alabama declared August 30th "A day commemorating the suffering of the

⁷⁹ Los Angeles Times, 29 September 2001.

⁸⁰ Idem.

Turks on the way to independence and sovereignty"⁸¹ and that the Mayor of Hartford (Connecticut) decided to declare the same date to be "A day commemorating the Turkish day of Independence".⁸² The Governor of Connecticut declared the same day to be "The day commemorating in Connecticut State as the Turkish day of Independence".⁸³

As the day in question was August 30th, (the day on which Turkish armies defeated the invading Greek armies in Anatolia in 1922) the Greek lobby in the USA immediately acted against this decisions. Although August 30th had nothing to do with the Armenians, they protested too, simply because of the hate they felt for the Turks. The joint efforts of the Greeks and Armenians weve successful and a few days later on September 5th the Mayor of Hartford revoked his decision and even apologized.⁸⁴ The Governor of Alabama first retracted his statements through his Political Director, later he confirmed this with his own signature.⁸⁵

The Governor of Connecticut annulled his decision citing historical errors.⁸⁶ A letter written to the European Armenian National Committee from the Office of the Governor apologized at the Armenian and Greek communities living in Connecticut.

⁸¹ Hürriyetim, 24 August 2001.

⁸² Hürriyetim, 31 August 2001.

⁸³ Armenian National Committee of America, Eastern Region, Press Release, 15 October 2001.

⁸⁴ Armenian National Committee of America, Eastern Region, Press Release, 6 September 2001.

⁸⁵ Armenian National Committee of America, Eastern Region, Press Report, 3 October 2001.

⁸⁶ Armenian National Committee of America, Eastern Region, Press Release, 26 October 2001.

ARMENIAN DIASPORA IN BRITAIN AND THE ARMENIAN QUESTION

Dr. Sedat Laçiner*

Introduction¹

The Armenian diaspora in Britain is relatively small when it is compared with those in the United States or in France. Although there is no consensus some Armenian sources claim that the Armenian population in Britain is about 11-19.000, mostly living in London and Manchester.² The recent developments showed that the Armenian community in Britain has influenced the British public opinion beyond their population. As will be discussed in this study, the historical experiment about the Armenians in Britain also shows that this is not a new trend; for instance in the 19th century the Armenians, though their number was less than a thousand in England, could success to create an anti-Ottoman public opinion in this country. In this framework, this study first explores the secrets of the Armenian diaspora in Britain in affecting (sometimes manipulating) the British public opinion and press.

Second, the author of this article believes that the Armenian and the Turkish diasporas in Britain³ can play a crucial role in solving the Armenian problem since both should be open to

* Institute for Armenian Research and Çanakkale Onsekiz Mart University. slaciner@eraren.org

¹ The author would like to thank to Assist. Prof. Dr. İbrahim Kaya for his invaluable comments on this article.

² See table 1. According to the CAIA the number is 15.000. Walker also says there are 15.000 Armenians in London and Manchester: Christopher J. Walker (ed.), *Armenia and Karabakh*, (London: Minority Rights Publications, 1991), s. 52. Philip Johnston estimates the British Armenians as 20.000: Philip Johnston, 'Anger Over The "Forgotten" Massacre', Daily Telegraph, 11 January 2001. The gap between the estimations is huge. The main reason for that is the recent unregistered immigrations and the unreliable official British figures about the ethnic population.

³ About 300.000 Turkish live in the United Kingdom. For details see 'Londra'daki Türkiye ve Türk Diasporası' (Turkey in London and the Turkish Diaspora), in Sedat Laçiner (ed.), *Bir Başka Açıdan İngiltere* (Britain From a Different Perspective), (Ankara: Asam, 2001), pp. 137-162; Talip Küçükcan, *Politics of Ethnicity, Identity and Religion: Turkish Muslims in Britain*, (London: Ashgate, 1999); S. Ladbury, *Turkish Cypriots in London, Economy, Society and Culture*, (London: SOAS, 1979); F. M. Bhatti, *Turkish Cypriots in Britain*, (Birmingham: CSIC-MR, 1981); Salahi Sonyel, *The Silent Minority, Turkish Muslim Children in British Schools*, (Cambridge: The Islamic Academy, 1988); *İngiltere'de Türk Toplumu*, (London: Turkish Consulate, 2000); Sedat Laçiner, *Açık Kapı Politikasından Yabancı Düşmanlığına: İngiltere'de Göç Ve Irk İlişkileri* (The Immigration and Racial Relations in Britain), (Ankara: Asam, 2001).

dialogue, and both diasporas are far away from the problematic territories, namely the Caucasus. As a result of this belief the article examines the possible contributions of the Armenian diaspora in Britain to the possible solution of the Armenian question.

Finally, third aim of this study is explore the present situation of the Armenians in the United Kingdom.

I. Armenian Community in Britain: People and Institutions

Today the Armenians mainly live in London and there is a small Armenian community in Manchester. The Armenian population in London is estimated about 7.000-12.000 although the figures are not reliable. The London Armenians concentrate in the boroughs of Ealing, Hounslow, Brent and Haringey. The first serious Armenian immigration to the UK was experienced 150 years ago and the immigration continued in the 20th century. The Armenian immigrants are mainly from the former Ottoman Empire territories (Syria, Lebanon, Cyprus and Iraq), Iran and Russia. Recent arrivals have fled because of the economic, social and political problems from the former Soviet Union republics, including Armenia.⁴

The early comers are relatively wealthy people and it can be argued that now they have no serious economic problems. The most formidable problem the Armenian community confronted is identity crisis. The homeland cannot provide a model for the diaspora and the Armenian identity is under the threat of the Western culture. Moreover, because the Armenians in the United Kingdom have come from a variety of different countries, there are different communities within the community. An Armenian from Iraq or Lebanon, for example, might have different cultural needs to an Armenian from the former Soviet Union or Iran. That is why religion and the historical tragedies are used in order to strengthen the relations among the Armenians. However, exaggeration of the religious feelings and the

**Because the Armenians
in the United Kingdom
have come from a variety
of different countries,
there are different
communities within the
community.**

⁴ 'The UK Armenian Community', *Exile*, February 2001.

historical events cause extremism and hate against other ethnic groups. In other words, the Armenian ethnic identity is established on the historical hatred and hostility against the other ethnic groups notably against the Turks by this approach. As a result of this not only the relations between the Armenians and the other ethnic groups have been damaged, but also the Armenians themselves have suffered from the extremism. The Armenian youth in particular has faced pressure from their parents and the community. The elderly Armenians want to create an old - type Armenian youth, while the young people prefer to be a 'normal' part of the British society. For example, 'instead of celebrating the traditional Armenian Christmas on 6 January, many young Armenians prefer to celebrate Christmas on 25 December, because they do not want to be different from their peers'.⁵ The Armenian youth organisation RBO's 'ideal London' clearly shows the social pressure on the Armenian youth:

'A world which exists to provide the Armenian youth of London what truly deserve. A world not polluted with daily drubbings over politics and religion. A world, to do the things that young people do. You can even swear and kiss in public without the fear of being judged by another... It's time to be young again.'⁶

These words prove that the British Armenian youth want to be depoliticised and to be a normal part of the British society.

Apart from the problems discussed above, the recent arrivals face the most serious problems. Many of them have come from the former Soviet Union and their main problems are employment, accommodation and social adaptation. Finally, the common concern of the Armenian community is the economic and political problems in Armenia. Some radical groups (nationalist or revolutionary left) in particular perceive themselves as a part of the politics in Armenia although they live in Great Britain and they are British citizens. Surprisingly they, with the other radical groups from the other Armenian

**The common concern of
the Armenian community
is the economic and
political problems in
Armenia.**

⁵ 'The UK Armenian Community', *Exile*, February 2001.

⁶ 'The World of RBO Unlimited', *RBO*, www.rbo.co.uk/Introduction_Home.htm.

diasporas, influence the balance of power in Armenia. As has been witnessed in the last presidential elections, the support of the diaspora Armenians helped to replace the moderate previous Ter Petrosian with the more strict and radical Kocharian. It can be argued that the Armenian diaspora, including those in Britain, increases tension and radicalism in the Armenian politics.

In brief, the British Armenians do want to help the homeland country, but they do not know how to do so, and as will be discussed, they damage the Armenian national interests by deepening the hostility between the Armenian and the Turkish people and by increasing radicalism in Armenia, although the Armenian Republic desperately needs stability and it needs to improve its diplomatic, political and economic relations with its biggest neighbour, namely Turkey.

Armenian Organisations in Britain

Social and Education Organisations: The British Armenians have three one-day schools in Eastern and Western Armenian languages. The Tantanian Sunday School was one of the first examples. In the 1980s, the Armenian Saturday Language and Studies School was established. Later the Martiza Soghnalian Armenian School was began in Kensington, London. The Armenian Community Playgroup was founded in May 1987. The Ealing Council, the Centre for Armenian Information and Advice (CAIA) and the London Armenian community have financially supported the organisation. The CAIA also runs the Armenian Community Pre-School Group, which was established in 1987. The school provides Armenian language courses four days a week.

The London Armenians also have their own cultural-religious societies, youth groups, senior citizen club and ladies committees.

The Armenian Community Centre: Opened on 27 November 1988 at West End Road, Middlesex. Sport facilities are impressive.

The Centre For Armenian Information and Advice (CAIA): In Acton, West London. It was formally opened in 1986. The CAIA was funded by the London Borough Grants Scheme. It has set up an Armenian playgroup, Armenian language classes for adults and children. It is compiling a telephone directory of Armenians in the Britain. The Centre started Hayashen Community Centre project in 1994. Now it aims to establish an Armenian – English Library in

London.⁷ The Armenian broadcasts from Armenia can be watched in the centre.

Homenetmen London: London branch of Homenetmen international organisation. Founded in 1979. Organises social and sportive events. Furthermore it organises political events with other organisations like its sister organisations HOM and Hamazgayeen.

RBO: Founded in 1995 by two Armenian young people. Aims to unite all Armenian youth in London. They further want more freedom for and less social and religious pressure on the London Armenian youth. RBO organises parties and concerts. They have organised about 20 'HOKIS events',⁸ with an average attendance of over 100 youth.

The Branches of the International Armenian Organisations In Britain: Some European, American and Canadian Armenian organisations and political parties also have branches in London because the capital is one of the important, if not the most, political lobbying centres in the world. Some of these organisations work under subsidiary organisations to curtain their real names and aims. It is unfortunate that most of these organisations are political and extremist. They focus on the Armenian question and Turkish-Armenian relations rather than concentrating on the Armenian diaspora's social, economic and cultural problems. Another effect of these organisations is that they politicise the diaspora. They speak before the British public and media in the name of the British Armenians though their representative power is quite low.

Churches: There are two important Armenian churches in Britain: St. Sarkis Armenian Apostolic Church (Kensington, London) and Holy Trinity Armenian Apostolic Church (Manchester). Both serves as a cultural, social and religious centres.

Other Organisations: Some of the other important Armenian organisations in Britain can be listed as follow;

- ACPG, Armenian Community Pre-School Group.
- Aid Armenia, Land and Culture Organisation

⁷ For more details see: www.caia.org.uk.

⁸ HOKIS, RBO's music group's name.

- Anahit Association, London.
- The Armenian National Committee.
- Armenian Rainbow Coalition (London)
- The Armenian Relief Society of Great Britain (ARS).
- The Armenian Revolutionary Federation UK (The radical political group's UK branch).
- Armenian Rights Group.
- Barbara Melinski Fund.
- The British Armenian Community.
- Church Council.
- Committee for the Recognition of the Armenian Genocide (CRAG)
- Hamazkayin.
- Hayashen Armenian Youth Club.
- Hayastan All-Armenian Fund (Manchester).
- K. Tahta Armenian Community Sunday School.
- Manoukian Charitable Foundation.
- Organisation for the Preservation of Armenian Schools and Churches in India (London).
- Social Democratic Hunchag Party
- Tekeyan Cultural Association, London.
- Tekeyan Trust.

Press: The Tekeyan Cultural Association publishes *Erobouni*, a bi-weekly Armenian-English newspaper. *Gotchnag* is another Armenian publication. It is published by the Nor Seround Cultural association affiliated with the radical Hinchak Party.

Kaytzer defended armed struggle and terrorist methods against the Turkish diplomats to realise its political aims, and in order to get popular support it tried to terrorise the Armenian community in the country.

Aregak (1964-1966) and *The London Monthly* (1974-1976) were two good examples for the Armenian press in the United Kingdom. Another radical publication was *Kaytzer* (1978-1988) published by the London Branch of the Union of Armenian Students. *Kaytzer* defended armed struggle and terrorist methods against the

Turkish diplomats to realise its political aims, and in order to get popular support it tried to terrorise the Armenian community in the country. For *Kaytzer* the Armenians had to support all illegal Turkish, Kurdish or Armenian groups against the Turkish state.

The Centre For Armenian Information now publishes *Armenian Voice* quarterly. The Centre delivers the magazine free of charge. Its circulation is about 3.000 copies.

Table 1. Armenians in Britain

Manchester and North West	3000-5000
London and the South	7000-12.000
Other regions	1000-2000 (?)
Total	11-19.000

Source: *Armenian Voice; Exile; The Institute for Armenian Research.*

II. Historical Background

Early Years

It is known that there were some Armenians in the British Isles as early as the 7th century though they were less than ten people. These people were a small part of the immigrants from Caucasia who escaped from the Mongol attacks. The first political contacts between the Armenians and English experienced during the Crusades. In these wars, the Cilician Armenians openly supported the occupying Christians against the local Muslims and the other peoples of the region.⁹ The letters exchanged between King Henry III and the Armenian King Hetoum, who called for assistance when the Crusaders were passing through Cilicia, proves this co-operation.¹⁰ It is also noted that the Armenian King Leo IV and King Richard Lion-Heart met in 1191 in Cyprus and this co-operation continued in the following years.

⁹ Michael Foss, *People of the First Crusade*, (London: Michael O'Mara Books, 1997), pp.111-119.

¹⁰ Karnik Taverdi, 'A History of Armenians in Britain', *Armenian Voice*, 2001.

¹¹ The Church uses The Chronicles of Matthew Paris for its claim. 'The Chronicles of Matthew Paris have the following entry for the year 1250: "And at the same time certain Armenian brethren, fugitives from the Tartar invasions, arrived as pilgrims in England. When they came to St. Ives one of them was taken ill and unfortunately died in that town. He was reverently buried next to St. Ivo's spring, the water of which is said to have great virtue. These brethren were of most honest life and amazing abstinence, being always in prayer, with rugged, honest faces and beards. The one who died was their leader and master, George by name, and he is thought to have been a most holy man and a bishop; he now began to perform miracles." 'Britain and the Eastern Churches', *Glastonbury Review*.

According to the British Orthodox Church, the first Armenian Bishop came to Britain in 1250 after the Tartar invasion.¹¹ Though we do not have reliable evidence, it is also claimed that many Armenians settled in the Southern England, near Plymouth during the time of Oliver Cromwell (1599-1658). The similarity between 'Armenian' and 'Arminian' raised doubt whether these people were Armenian or not. According to the story Cromwell was passing through the Armenian quarter and his interest were raised by the people who lived there and called themselves 'Armenians'. He asked the head whether they were Royalist or Nationalist. The head replied they obeyed the law of land, and the answer annoyed Cromwell, and these people had to leave all their houses and returned to Amsterdam, the Netherlands where they had come from.¹² In brief, it is difficult to speak of a serious Armenian existence in Britain before the 17th century. In the 17th century, the Armenian traders became important in trade between East and West. These traders were Christian and spoke Eastern languages, like Turkish, Arabic, Persian and Indian, all were great advantage to them in the East-West trade. Many Armenian traders established an extensive network of commercial contacts in Britain, Iran and India. As a result of these economic relations, many Armenians visited England, and some settled there. Yet, their number was still tiny and they were far away from forming a significant community in Britain. The Armenians in India were crucial to English, because the English were trying to colonise India, and the Armenians were one of the Christian minorities of India who were very desirous to help the English against the Indians. Apart from the political cooperation, the Armenian merchants had come India before the English and they had trade bases in Calcutta, India. During the 17th century the Armenian merchants became one of the dominant traders in the route of Calcutta - Middle East - Italy and Manchester. As a result of their service to Britain the famous Armenian merchants were granted the status of *Free Citizens of England* in 1688 by a Royal Charter.¹³

The next major Armenian settlers came from the Ottoman territories as the Armenians dominated trade between the British and Ottoman Empires with the Greeks. They were mainly from Istanbul, İzmir and Selanik. The majority of them settled in

¹² For the details of the story see Taverdi, 'A History...'

¹³ Taverdi, 'A History...'

London, Manchester and Liverpool. The Armenian merchants imported tobacco and food to Britain while they exported silk, natural fibres, textile products and metals to the Ottoman Empire. Other Armenians followed them after 1830. Yet the Armenian population was still very small. In Manchester, for instance, the number of the Armenian settlers reached only to 30 in 1860.

Armenian Diaspora and Its Impact on British-Ottoman Relations

The Armenian population increased in the second half of the XIXth century. Most of the new comers were Ottoman Armenian traders and some rebels from the Ottoman territories, and their immigration dramatically changed the Armenians' position in the relations between the British and Turkish. Henceforth the Armenian refugees made extreme efforts to manipulate the British public opinion against the Ottomans.

Though their number was small, the Armenian community was influential over the British public and the governmental institutions compared with the other minority groups and the Ottomans. First reason for this was the religion shared with the British society, namely Christianity. For instance, despite its small number, the Manchester Armenian community had established their own church and used it to forge its relations with the British people.¹⁴ It is a well-known fact that a church for Armenians is more than a place of worship, it is a social club or, political, cultural even economic focal point. So the Armenian church in the 19th century became one of the most important tool of the Armenian propaganda in Britain. The church organised the anti-Ottoman campaigns in the country, sent letters to the international bodies protesting the situation in the Ottoman Empire and made lobby against the Turks. The church perceived the Armenian riot in the Ottoman Empire as a religious war, and accused the Muslims for all the problems between the ethnic groups. Patriarch Nersess Varjapetian's and Catholicos Khriminian

¹⁴ The Chapel at 151 Romford Street was rented as the first Armenian church in Manchester. During Rev. Ft. Khoren Kiuroyan the Manchester Armenians decided to construct their own church and the construction started in 1869 on the High Street. It was completed in 1870 at the cost of 2725 sterling.

Hairik's efforts were significant in this campaign. The religious solidarity made Armenian propaganda more effective, and each church was used as an information centre by the Armenian nationalists in manipulating the public opinion. Moreover the church collected aid for the rebellious Armenians and the Armenian bands in Eastern Anatolia and the Caucasus. The Armenian church also tried to protect the national identity of the Armenians in Britain. The Manchester Armenian Church for example, published *Yercraground* periodical (1860s).

Apart from the religious groups the Armenians formed some political parties such as the Hunchakian Revolutionary Party (HRP, 1887) and Revolutionary Federation (RF, 1890), both were sister organisations of the armed Armenian terror bands in Caucasia and the Ottoman Empire. These organisations had been declared 'terrorist' and 'illegal' by the Ottoman Empire. Yet the British government allowed them to continue their activities. The HRP and the RF organised aid campaigns, as well as collected money for arming the Armenian rebels in the Ottoman territory. In addition to the HRP and the RF, Hinchak (1894, 1901-1903), Aptak (1894-1897), Mart (1897) were also very active in Britain. All had connections with the armed terror groups in the Ottoman Empire. Most of them like Hamaink (1894) had newspaper or magazines, which created a pro-Armenian public opinion in Britain.

As a result of the Armenian propaganda, the British public perceived the Armenian riots and massacres as despotic policies of the Ottoman government. Thanks to propaganda and the religious solidarity, various societies were founded in Britain, like Anglo-Armenian Association (1893), the Information Bureau (1896), Armenian Patriotic Association (1888), Friends of Armenia (1897), Armenian United Association of London (1898). The latter published its own periodical called *Ararat*. These organisations had good relations with the British press and the bureaucracy. Also, the prestigious members increased the Armenin lobbies' influence on the parliament. The 'influential friends' took the problem into the British parliament and prime minister. Prime Minister Gladstone, for instance, was informed by mainly the Armenian sources on the Armenian issue. As a result, he accused the Turks of massacring the Ottoman Armenians.¹⁵ In particular during the Berlin Congress of 1878 the Armenian propaganda in London

¹⁵ Andrew Wheatcroft, *The Ottomans, Dissolving Images*, (London: Penguin Books, 1995), p. 234-235.

reached its peak. The Armenians saw the congress as an opportunity against the Ottomans, and the number and the intensity of Armenian publications, demonstrations in London dramatically increased in 1878. Before the Congress was held, Catholicos Khrimian Hairik visited Britain and met the leaders of the Armenian diaspora in Manchester and London. He advised the Armenians to spread the Armenian cause among the British people. Hairik also met PM Gladstone and other important figures in Britain, like Lord Canarvil, Lord Shaftsbury, the Duke of Westminster and the Archbishop of Canterbury. Hairik, in each of his meetings, argued that the United Kingdom ought to support the Armenian separatist movement in the Ottoman territory. Despite all these efforts, the outcome of the Congress left the Armenians disappointed. For the Catholicos, the result was a disaster for the Armenians. He then sent representatives to the European capitals including London. The British Foreign Minister was reluctant to meet them, yet the Hairik's delegation could meet the Archbishop of Canterbury and the chief editor of *The Times*.¹⁶ The London Armenians helped them in their contacts with the British bureaucrats and press. However as Taverdi put it, the Armenian argument they presented was contradictory:

'For example the delegates requested that in all towns where Armenians lived there should be British representatives. The Archbishop asked which towns did not have a British representative. The reply was "Moush". "Moush being a provincial town has always had a British Council", the Archbishop replied!'¹⁷

The Armenian delegation's real aim was to persuade the British to support them in their separatist struggle against the Ottoman Empire. However they were using a different rhetoric in the

The Armenian delegation's real aim was to persuade the British to support them in their separatist struggle against the Ottoman Empire.

negotiations. They claimed that the Turks were massacring the civilians and abusing basic human rights though the real picture was completely different at that time. The Ottoman Armenians were one of the most prosperous Ottoman minorities and, thanks

¹⁶ Taverdi, 'A History...'

¹⁷ Taverdi, 'A History...'

to the millet system they enjoyed the generous Ottoman religious tolerance. In addition, the increasing role of the American and the British traders in the Ottoman economy had made the Ottoman Armenian merchants richer since the Western merchants preferred the Armenians and Greeks as their trading partners.¹⁸ In short, the Armenian delegate tried to curtail their nationalist aims yet they could not convince the British authorities until the First World War. In the war, the Ottomans and the British fought against each other. Under the war circumstances the British propaganda focused on the Christian minorities in the Ottoman Empire. The American historian Prof. Justin McCarthy argues that the British propaganda machine accused the Germans and Turks of violating human rights in order to attract the American interest into the war.¹⁹ Because the American press and public opinion heavily depended on the British media and missionary schools, the British propaganda created an anti-Ottoman public opinion in the United States. In this campaign, the British Armenians played a crucial role.

During the First World War the armed nationalist Ottoman Armenian bands rioted and slaughtered a considerable number of Muslims in order to establish an independent Armenia. The radical Armenian attacks caused counter-attacks and the intercommunal clashes claimed many lives. When the Armenian bands helped the occupying Russian forces, and posed a threat to the security of the Ottoman army the Ottoman government decided to re-locate the Armenians from the sensitive regions into more safe areas.²⁰ Unfortunately, many Armenians died during this relocation due to the band attacks, climatic conditions and diseases. When considering the war circumstances such deaths were

¹⁸ For the Ottoman Armenians' economic, social and political situation in the XIXth Century see Vartan Artinian, *The Armenian Constitutional System in the Ottoman Empire, 1839-1863, A Study of the Historical Development*, (Istanbul: 1971); Vartan Artinian, *The Armenian Constitutional System in the Ottoman Empire, 1839-1863*, PhD thesis, Brandeis University, 1970; Salahi R. Sonyel, *Minorities and the Destruction of the Ottoman Empire*, (Ankara: TTK, 1993); Bilal N. Şimşir (ed.), *British Documents on Ottoman Armenians*, (Ankara: TTK, 1989).

¹⁹ Justin McCarthy, 'I. Dünya Savaşı'nda İngiliz Propagandası ve Bryce Raporu' (The British Propaganda in the First World War and the Bryce Report), in Hasan Celal Güzel (ed.), *Osmanlıdan Günümüze Ermeni Sorunu* (The Armenian Question, From the Ottoman to the Present), (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2001), pp. 21-37.

²⁰ For the details see Salahi R. Sonyel, *Turkey's Struggle for Liberation and the Armenians*, (Ankara: SAM, 2001); Türkaya Ataöv, *The 'Armenian Question' Conflict, Trauma & Objectivity*, (Ankara: SAM, 1999); Mim Kemal Öke, *The Armenian Question, 1914-1923*, (Oxford: University Printing House, 1988); Türkaya Ataöv, *The 'Armenian Question'*, (Ankara: SAM, 1999); *The Armenian Issue in Nine Questions and Answers*, (Ankara: Foreign Policy Institute, 1982); *Armenian Allegations, An Assessment*, (Istanbul: Foundation for Middle East and Balkan Studies, OBLV, 2001).

understandable; In the Caucasian front for example about 90.000 Turkish soldiers died because of the cold in a couple of days. That is to say the Ottoman State had not enough equipment to prevent the massive mortalities under the war's catastrophic conditions. However all undesired tragedies the Armenians and the Muslims faced were presented as an Armenian massacre in Britain by the Armenian groups and the British religious groups.

When the Republic of Armenia in Caucasus declared its independence on 29 May 1918, it was represented in London as an independent state by the Armenian National Bureau. The Bureau published information booklets, organised discussion sessions and meetings related to the Armenian question, problems of Armenia and the Armenian diaspora. Its efforts focused on two important cities; London and Manchester. The bureau's manipulative impact over the press was clear. In other words, the bureau helped to shape the anti-Ottoman feelings regarding the Ottoman-Armenian relations in Britain.

After the First World War

After the First World War the Armenian population in London was less than 1.000 people. The Armenian Church in London was not only a religious centre but a cultural, social and political one. That was the reason to start a campaign to construct a permanent church building in London in the economic depression years of the 1920s. 5000 pounds were collected in this campaign. When Caloust Gulbenkian from France contributed to the campaign with a 15.000 pounds, an Armenian Church in the traditional Armenian style in London became feasible. Thus, St. Sarkis Church was constructed in Kensington, one of the prestigious districts of the capital in 1923. However, the official opening ceremony would not be possible until 11 January 1932. At the end of the 1920s, the Armenian population in London reached more than 1.000. Some of the new comers were from the former Ottoman territories.

The World War II and Aftermath

The catastrophic effects of the war forced some Armenian families to immigrate into the Great Britain. Most of the Armenian immigrants were from Lebanon, Cyprus and Syria where they were under the propaganda of the extreme terrorist groups. In Lebanon and Cyprus in particular ASALA and other terrorist groups had

In Lebanon and Cyprus in particular ASALA and other terrorist groups had politicised the Armenian community against the Turks.

politicised the Armenian community against the Turks. Moreover some of the new comers had come to Syria and Lebanon from the Ottoman territories after the First World War. Therefore, most of them had strong biases about the Turks and perceived Turkey as the successor of the Ottoman Empire, the ultimate enemy to the radical Armenian armed groups.

As a result of the immigration from the Middle Eastern countries, the Armenian population dramatically increased in Britain during the 1950s. The British Armenians, furthermore, gained an influential position in the British society. Another important development during the 1950s was the launch of the Armenian Centre campaign. The London Armenian Community Trust was founded in 1961 in London. The aim was to establish the Armenian House in Kensington, London. When the construction was finished the Armenian House in 25 Chenniston Gardens, Kensington became the social and cultural centre of the Armenians in Britain. The House organised campaigns and set up a 1500-book library, holding Armenian and English collections. The Armenian population at that time was about 5.000 people. The number was so little compared with the other minorities, yet their political influence over the British, public opinion, press and government was impressive.

First time in history, the British Armenians elected representatives for the London Armenian society and the Church Council on 12 June 1965. The first task of the new representatives was to lease the All Saint Church in Finchley in order to meet the increasing social, cultural and religious needs of the growing community. The church was demolished at the expire date of the lease in 1973, and the St. Peters in Cranley Gardens was let instead of the previous church.

The Armenian population in Britain continued to increase during the 1960s and 70s. One of the reasons for that was the ethnic conflict between the Greek and Turkish Cypriots in Cyprus. When the Greek Cypriots started an armed struggle against Britain and massacred thousands of the Turkish Cypriots in order to annex the island to Greece, the Armenian civilians were also

affected by the conflict although they had relatively good relations with Greeks. Most of the Armenian Cypriots again came to the United Kingdom, former colonist power in Cyprus. Thus the Armenian population in Britain reached 10.000 in a short period of time. Another factor was the Lebanese conflict in the 1970s. Both the Lebanese and Cypriot Armenians were also Ottoman Armenians in origin and they were biased about the Turks. These Armenians became the leading Armenian group in the political arena and made great efforts to keep the Armenian problem on the British agenda. The radical Armenians' main aim was to persuade the British politicians about the so-called Armenian genocide and to end the friendly Turkish-British relations. Thus, the anti Turkish groups in the UK became much more stronger with the new comers.²¹ In 1979 some Iranian Armenians came to the UK as a result of the political turmoil in Iran, namely the Iranian Revolution.

III. The Armenian Terror and the Armenian Immigrants in Britain

As has been seen above, Britain has been one of the most important Armenian lobbying centres in the Armenian question. The Armenians, until the First World War, had formed many political lobbying groups against the Ottoman Empire in order to establish an independent Armenia on the Ottoman territories. *The Friends of Armenia* (1897) and *Anglo-Armenian Association* (1893) were two most influential lobbying groups in Britain, which worked in favour of the Armenian argument. Although the Ottoman Armenians' armed riot had ended with a tragedy and cost thousands of Turkish and Armenian life, the radical and nationalist Armenians continued their anti-Turkish campaign in Britain, even after the declaration of independent Armenian Republic. In fact, the existence of the Armenian community in this country provides a great opportunity to put an end to the hostility between the Turks and the Armenians, because both Armenians and British Turkish people were living in Turkey's one of the most important military and political allies, the United Kingdom. Unfortunately the Armenian radicals politicised the Armenian schools and the cultural, religious and social activities. Furthermore the terror

²¹ Apart from the Armenians the Greeks, Greek Cypriots and the radical Turkish - Kurdish groups were combined in the political arena in Britain.

groups did not allow the Armenians to use this opportunity to end the communal hatred. All these activities naturally politicised the Armenian society in London; Some Armenian Sunday schools even taught the school boy anti - Turkish feelings and the children hated the Turkish people though they had never met a Turkish in their life. Thus anti-Turkish feelings became an inseparable part of the Armenian identity. Despite this picture, the Armenians in Britain had not taken part in the terror activities before the 1970s. The most significant anti - Turkish Armenian political activity was the 1969 demonstration where the Armenians gathered in front of the Turkish Embassy and protested the Turkish government by claiming that Turkey had to accept officially the 1915 events as a 'genocide'. Turkey never accepted such a view and repeated that the 1915 events were not a genocide but a civil clash between the armed Muslims (Turkish, Kurdish etc.) and the Armenian groups, and the Ottoman officers made extreme efforts to protect the civilian Armenian and Turkish people from the attacks. For Turkey the demonstration was a part of the great global anti-Turkish campaign,²² since the similar meetings had been organised in the USA, France, the Middle East and other countries.

On 27 January 1973, Turkish Consul General Mehmet Baydar and Consul Bahadır Demir were assassinated by the Armenian terrorists in Santa Barbara, the United States. After this first assault in the United States, the Marxist - Leninist ASALA terror organisation proclaimed itself with a bomb attack in 1975. ASALA considered Turkey and its allies, including the United Kingdom and the United States, as an archenemy and defended the idea that the Armenian claim can only be solved by armed struggle. ASALA further argued that all Armenians should unite under the Soviet political system.²³ The nationalist JCAG and ARA also joined the Armenian terrorism against the Turkish diplomats during the 1970s. The Armenian terrorists killed 34 Turkish diplomats in Paris (7), Athens (3), Sydney (2), Geneva (1), Lisbon (3), Madrid (2), Belgrade (1), Brussels (1), Vienna (3), USA (3), Geneva (1), Ottawa (1), The Hague (1), Tehran (1), Baghdad (1), Burgaz (1) and

²² Some of the Turkish experts claim that the responsible for these events was the communist Soviet Union. The USSR's ultimate aim was to weaken a NATO member and finally to annex Turkey into the communist block.

²³ İsmet Parlak, 'Etnik Kökenli ve Ayrımcı Terör Örgütleri', in *I. Milletlerarası Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Güvenlik ve Huzur Sempozyumu Bildiriler*, (Elazığ: Fırat Üniversitesi, 2000), pp. 986-995; <http://www.teror.gen.tr/english/organisations/asala.html>.

As a result of the draconian British measures against terrorism the Armenian terrorists targeted some British institutions abroad.

other cities.²⁴ It is interesting that the Armenian terrorists could not assassinate any Turkish diplomat in the United Kingdom. One of the secret of this was, contrary to France's and Greece's tolerant terrorism policy, the British security forces' decisive measures against international terrorism. As a result of the draconian measures against terrorism the Armenian terrorists targeted some British institutions abroad. In Rome, Italy for instance the New Armenian Resistance Commandos (NAR) militants bombed British Airways Office on 9 December 1979. Similarly, ASALA terrorists placed bombs in the Turkish Airlines office in London and the ASALA claimed that the attack in solidarity with the revolutionary movements in Northern Ireland in their fight against 'British Fascism'. On 15 September 1983, the target was again the United Kingdom. An explosive bomb in a suitcase was found in Holborn, London during the trial of two Armenians, Zaven Bedros and unnamed accomplice. For the British police, the bombs had been put by ASALA.²⁵

The second reason why the Armenian terrorism was not strong in the UK was that the Armenian diaspora in Britain was relatively weak compared with those in the United States and France. Moreover, the majority of the British Armenians were unwilling to take part in the terrorist activities although some gave clear support to the ASALA terror organisation. Interestingly almost all of the Armenian associations in Britain which had supported the Armenian terrorism were branches of the radical Armenian groups who based in France, Greece or the US. The Kaytzer was one of the most vivid examples of this; the Kaytzer advocated a radical

²⁴ For the Armenian terror see: Francis P. Hyland, *Armenian Terrorism, The Past, the Present, the Prospects*, Boulder. Westview Press, 1991; Bilal N. Şimşir, *Şehit Diplomatlarımız*, (Our Diplomats Martyred), Ankara. Bilgi Yayınevi, 2000; Justin McCarthy, 'Armenian Terrorism: History As Poison And Antidote', *Proceedings of Symposium on International Terrorism*, (Ankara: Ankara University Press, 1984); Eric Feigl, *A Myth of Terror, Armenian Extremism: Its Causes and Its Historical Context*, (Salzburg: EZG, 1986); *Armenian Terrorism: A Threat to Peace*, (Antalya: Akdeniz University Research Center, 1985); *International Terrorism and the Drug Connection*, (Ankara: Ankara University Press, 1984); The Assembly of Turkish American Associations, *Armenian Allegations: Myth and Reality*, (Washington, D.C.: 1987); Enver Yaşarbaş, *Ermeni Terörünün Tarihiçesi, Ermeni Komitelerinin Emelleri ve İhtilal Hareketleri*, (The History of the Armenian Terror, The Aims of the Armenian Committees and the Revolutionary Movements), (Istanbul: Petek Yayınları, 1984); Yves Ternon, *The Armenian Cause*, (New York: Caravan Books, 1985).

²⁵ Hyland, *Armenian...*, p. 210.

anti-Turkish campaign during its publication between 1978-1988. The magazine, during the latter period (in the 1980s), even called for an armed struggle and unity with all armed terrorist organisations in Turkey.²⁶ Though the magazine was published in London, the publisher was the London Branch of the Union of Armenian Students, one of the most radical Armenian groups. The identity of the arrested Armenian terrorists in UK also prove that the Armenian radicalism in Britain have always been external connections; Armenian terrorist Zaven Bedros, for example, who was arrested in a hotel room in London when he was planning to take the Turkish Ambassador hostage to exchange for an Armenian terrorist who had been captured, Levon Ekmekjian, was from Syria. As a matter of fact, most of the Armenian terrorists were from overseas countries, like France, Greece and Syria.

Between 1978 and 1983, seven important Armenian attacks occurred in the United Kingdom against the Turkish targets. Some of these attacks targeted the United Kingdom as well because the Armenian terrorists accused the British government of being fascist and collaborating with Turkey. The Armenian terrorists also attacked two British targets overseas. The Armenian attacks against the Turkish targets in Britain and against the British targets can be summarized as follow:

- New Armenian Resistance Commandos (NAR) placed a bomb in a Turkish Bank in London on 1 March 1978. The bombs did not explode however. Same day the terrorists also bombed Turkish residence of Financial Counsellor in Brussels, Belgium. The bomb was placed in the Councillor's letterbox.
- On 24 May 1978 JCAG and ARA Commandos placed a bomb in Turkish Airlines Office in London.
- The ASALA terrorists, under the leadership of Hagop Darakjian bombed a British tourist office in Paris, France to protest the United Kingdom on 25 November 1979. Same day another ASALA terrorist team bombed TWA, Al Italia, Sebena and British Airways offices in Madrid, Spain in order to protest the United States of America, Italy, Belgium and the United Kingdom.

²⁶ Karvik Taverdi, *A History of Armenians in Britain*, (London: CAIA, 2001). Also see the web site of the association: <http://www.caia.org.uk/content/armeniansinbritain.htm>

- 17 December 1979. London. Extensive damage caused when a bomb exploded in front of the Turkish Airlines (THY) Office in London. ASALA claimed the attack in solidarity with the revolutionary movements in Northern Ireland in their fight against 'British Fascism'. This attack proved the connection between the Armenian terrorist groups and terrorism in Northern Ireland.
- The NAR attacked the British Airways Office in Rome, Italy on 9 December 1979. The target country was the United Kingdom. Same day the ASALA terrorists bombed another place (Iran Air Airlines) in Rome to protest Iran.
- The ASALA attacked British Airways office in Madrid, Spain on 3 October 1980. The target country was the United Kingdom.
- The ASALA and the 3 October Group placed two bombs in Turkish Airlines Office in London on 12 October 1980. This was one of simultaneous bombings in three cities (with Los Angeles and New York bombings). Same day ASALA and 3 October Groups also bombed Swiss Tourist Office in London.
- A planned Armenian terrorist attack was thwarted when Zaven Bedros from Syria was arrested in a London hotel room on 9 September 1982 and trained later in 1983. The terrorist said he was to take the Turkish Ambassador hostage to exchange for Levon Ekmekjian.
- An explosive bomb in suitcase was found during trial of two Armenians, Zaven Bedros and unnamed accomplice in Holborn, London. Target was the UK and the British police said the terrorists were from the ASALA organisations.²⁷

As mentioned, it can be said that the majority of the British Armenians did not take part in the terrorist activities, however it is unfortunate that they did not clearly condemn the terrorist attacks against the innocent Turkish diplomats. The Church and the cultural organisations should have played a more constructive role in the problem, yet many important Armenian figures implied they approved the assassinations although the Armenians in Turkey, Turkish government and all Western governments, including the British government, condemned the attacks.

²⁷ For the details see: Hyland, Armenian...; Şimşir, Şehit...; Feigl, A Myth...

When the Armenian terror groups could not get a significant popular Armenian support and could not find a suitable ground for their terror attacks, they co-operated with the other anti-Turkish radical groups, like the Turkish terror organisations in Britain, Kurdish separatists and the Greek radicals in London. The Joint Declaration of the Armenian Student Union and the Kurdish Student Union in London was one of the examples of this coalition. The PKK, which has been recognized as one of the most dangerous terror organisations in the world by the UK authorities,²⁸ in particular gave great support to the radical Armenian groups against Turkey.

As a result of Turkey's diplomatic and political efforts, the Armenian assassinations of the Turkish diplomats almost ended in the mid-1980s. After this date those who advocated political lobbying before the government, parliament and the press, dominated the Armenian community in Britain. The Armenian groups have lobbied members of the House of Commons to introduce bills on the Armenian allegations, but these did not make any waves.²⁹ They convinced neither government nor the Parliament for their cause and the British authorities have always declared that the 1915 events were not a 'genocide'.³⁰

IV. Holocaust Memorial Day and the Armenian Campaign

The Armenian Campaign to include the Armenian claims into the Holocaust Memorial Day has been one of the most important targets of the Armenian lobbying in the recent years. As a matter of fact this was not a new method; since the 1970s, the Armenian writers and propagandists have followed a new strategy to win greater support and sympathy for their 'cause.' This strategy aims to draw parallel between the fates of the European Jewry during

²⁸ 'Terrorism Bill Receives Royal Assent', Home Office News Release' London, 1 July 2001; Richard Norton – Taylor, 'New Terror Bill Casts Wider Net', *The Guardian*, 15 November 1999; Richard Norton – Taylor, '21 Groups Banned Under New Terror Law', *The Guardian*, 1 March 2001; İsmet İmset, 'Kani Yılmaz Case', *Kurdistan Report*, 20, January – February 1995; George Manbiot, 'Wearing a T-Shirt Makes You a Terrorist, Anything With a Slogan Could Put You Outside the Law Now', *The Guardian*, 22 February 2001; Zafer Arapkirli, 'İngiltere'nin Terör Sınavı' (The UK's Terror Test), *NTVMSNBC*, 1 March 2001; Sedat Laçiner, *İngiltere, Terör, Kuzey İrlanda Sorunu ve İnsan Hakları* (Britain, Terror, Northern Ireland and Human Rights), (Ankara: Asam, 2001); Sedat Laçiner, 'İngiltere'de Yeni Terörizm Yasası: Londra PKK ve DHKP-C'yi Yasaklıyor mu?', (The New Terrorism Bill of the UK: London Bans PKK and DKP-C?) *Stratejik Analiz* (monthly, Ankara), Vol. 2, No. 15, July 2001, pp. 98-108.

²⁹ Zafer Arapkirli, 'British Blow to Armenians', *NTVMSNBC*, 23 November 2000.

³⁰ 'Britain, Once Again, Denies Genocide', *Asbarez* (Armenian daily), July 31, 2001.

the Second World War and that of the Armenians in the Ottoman Empire during the First World War. By equating the tragedy that fell upon the Jews in the Holocaust and the sufferings experienced by many Armenians in an alleged 'genocide', the Armenian propagandists have sought to exploit the sensitivities of many Americans and European who are deeply troubled by the horrible events that led to the deaths of more than six million Jews in Europe at the hands of the Nazis.³¹ Until now neither the Jews and Israel nor the Western states accept such a link between the Holocaust and the Armenian incident. In spite of this, the Armenian lobbies have never given up, and when the Armenians in France and the United States have started a great anti-Turkish campaign in international arena, the radical Armenian groups in Britain perceived this as an opportunity to force the British to recognise the Armenian cause as a national policy. The first Holocaust Memorial Day provided an invaluable opportunity for such a strategy.³² According to the plans, a national ceremony to mark the first Holocaust Memorial Day in the United Kingdom would take place in central London on the evening of 27 January 2001, and apart from many Holocaust survivors, leading political, religious and community figures would attend to the ceremony. The event's aim was to 'honour the victims of genocide', namely the Jewish who were murdered by the Nazi Germany during the Second World War. But the Armenian groups claimed that the British government and the BBC, the organiser of the event, simply have ignored the Armenians and officially applied to join the day as 'the victims of the Armenian genocide'. To realise their aim, the Armenian lobbying groups organised conferences³³ at the universities and gatherings in the city centres and launched letter campaigns to make an impact on the British press and the members of the Parliament. Unfortunately, the strategy turned into an anti-Turkish campaign in a short time. The Armenian lobby not only criticised Turkey for its Armenian policy but also blamed for the other issues and co-operated with all the legal and the illegal anti-Turkish groups, notably with the outlawed terrorist PKK

³¹ 'Joining the Holocaust Bandwagon', *Armenian Atrocities & Terrorism*, via net. http://www.ataa.org/ataa/ref/atrocities/intro/joining_the_holocaust_band.

³² For the details of the Holocaust Memorial Day see Holocaust Memorial Day, Remembering Genocides, Lessons For The Futures, via web. www.holocaustmemorialday.gov.uk

³³ The conferences concentrated on the LSE. On 27 November 2000 Conference for instance Vincent Lima and Ara Sarafian accused Turkey and the Turks under the title of 'the Future of the Armenian Question' instead of following a more constructive way. For the details see: 'In London, Vincent Lima and Ara Sarafian Discuss The Future of the Armenian Question', *Armenian Forum*, November 2000.

organisation. Furthermore, the Armenian lobbyists increased their efforts in the House of Lords as seen on 11 December 2000 when Lord Avebury, who known to be the leading person in all anti-Turkish lobbying in the Parliament and had good relations with the PKK, played a crucial role in the Armenian campaign.³⁴ Avebury called its government to recognise the Armenian claims.³⁵ Interestingly the PKK representatives freely joined in all Armenian lobbying meetings including those organised in the House of Lords halls although the PKK is an illegal terror organisation under the British law.

In conclusion, as has been explained the Armenian lobbies made enormous efforts to participate in the Memorial Day, however their applications were turned down by the British government and the Armenian groups were informed by the Home Office that the memorial ceremonies were designed for the Holocaust only.³⁶ In addition, the Government resisted the Armenian pressure in the Parliament and called the Armenian lobbyists for a more constructive approach; When Baroness Cox asked the Government whether it would extend the Commemoration of the Holocaust on 27th January to include the Armenians, Lord Bassam of Brighton replied wisely:

'We should try to learn the lessons of history. It must be the hope of everyone that the Governments of Turkey and Armenia have learnt the lessons of history and that they can in some way put the matter behind them. We must ensure that we have the sort of useful co-operation needed to increase stability and prosperity in that part of the world That would be in everybody's best interests.'³⁷

Not only the British but also the Jewish and Israel were not happy with the Armenian efforts.³⁸ Shimon Peres, the Israeli Foreign Minister, for instance clearly refused the Armenian claims and said 'Armenian allegations are meaningless... We reject attempts to create a similarity between the Holocaust and the

³⁴ Other significant names are Armen Sarkissian, Earl of Shannonn, Odeta Bazil, Lord Walpole, Lord Biffen, and Jane Griffiths (MP).

³⁵ 'İngiltere'de Söзде Soykırımı Şovu' (The So-Called Genocide Show in Britain), *Zaman*, daily, 12 December 2000.

³⁶ *Independent*, 22 November 2000.

³⁷ *Lords Hansard*, 25 January 2001, 3:17 p.m., Column 355.

³⁸ 'Antisemitism in Georgia, Azerbaijan and Armenia', *Union of Councils for Soviet Jews*, 25 August 1999.

For the Home Office, the Armenian representatives, including the Armenian Bishop of Britain, have been invited as members of the 'community' and not direct participants.

Armenian allegations. Nothing similar to the Holocaust occurred.³⁹ Turkey's Jewish community also declared that inclusion of other 'so-called genocides' in the commemoration of Holocaust Memorial Day in Britain would be disrespectful to the Jews killed by the Nazis.⁴⁰

The Home Office and government refused to recognise the Armenian claims as 'genocide', yet the representatives of the Armenian community were invited to join the first Holocaust Memorial Day as a mid-way. For the Home Office, the Armenian representatives, including the Armenian Bishop of Britain, have been invited as members of the 'community' and not direct participants. Yet even this invitation was enough to make the Turks angry; thousands of Turkish people and the Azerbaijanis living in Britain gathered to demonstrate outside the venue and to protest the Home Office decision to include the Armenians. Not only the 300.000 Turkish community in Britain but also the masses in Turkey protested the decision. The Turkish people were very sensitive about the decision, for the majority the Western governments were respecting only one of the sides' (Armenian's) agony and sufferings and ignoring the pains of the other side (Turkish people's). Moreover, Turkey regarded the genocide accusation as harassment to the Turks. According to the Turkish argument, 'more than five million Ottoman Muslims had been killed by the Christian minorities in the final period of the Ottoman State. The Armenians were also one of the suffering peoples yet their lost was relatively small compared with the Turkish people: The separatist armed Armenian bands rioted against the state, and the government re-located the Armenian population from the war theatre to the less sensitive territories. During the re-location about 50.000 Armenians⁴¹ lost their life as a result of the natural

³⁹ Yair Auron, 'Foreign Minister's Comments Are Israeli Shift To Active Denial', *The Armenian Weekly*, May 2001.

⁴⁰ 'Rabbi in Turkey Says Jews Only at UK Holocaust Day', *Asbarez*, January 26 2001.

⁴¹ Some Armenian researchers claim the number is more than 1 million. Yet it seems an exaggeration, because the Armenian population in the Ottoman Empire at that time was less than 1 million and majority of those who had been re-located reached their destinations: Yusuf Halacoğlu, *Ermeni Tehciri ve Gerçekler*, 1914-1918, (The Armenian Re-location and the Realities, 1914-1918), (Ankara: Turk Tarih Kurumu, 2001).

disasters and the communal conflicts, although the Ottoman officers took all the possible measures to protect the civilians. Under the light of this information, these events cannot be presented as a genocide.⁴²

The Home Office and the government did not include the Armenians into the Memorial Day yet the radical Armenian groups benefited from the day; as a result of the propaganda campaign and the Memorial Day, the radical Armenians found opportunity to manipulate the British public opinion and the media. Thus, the press assumed all Armenian claims are true and published biased news. Robert Fisk's articles published in the *Independent* daily are good examples for such prejudiced news. Fisk, for instance, claims that 'Kemal Atatürk, founder of Modern Turkey accepted that the Armenians had been persecuted by the Ottomans while the British authorities do not accept'.⁴³ It is quite difficult to understand how such a respected and careful journalist can reach such a conclusion, because as all the documents prove that Mustafa Kemal never accepted such claims but reverse.⁴⁴ This article and the similar ones⁴⁵ show how the propaganda machine of certain circles has recently focused on the British press.⁴⁶ Under these circumstances it is not surprising that none of the articles on the Armenian problem and the Holocaust day gave reference to the Turkish sources while they heavily used the Armenian arguments.⁴⁷

As the Armenian lobbying groups realised they could not persuade the government to change its official Armenian policy

⁴² For the official Turkish view see: *Armenian Claims and Historical Facts*, (Ankara: Center for Strategic Research, 1998).

⁴³ Robert Fisk, 'Britain Excludes Armenians from Memorial Day', *The Independent*, 30 June 2001.

⁴⁴ Türkkaya Ataöv, A "Statement" Wrongly Attributed to Mustafa Kemal Atatürk, (Ankara: Sistem Ofset, 1984); Mehmet Perinçek, 'Atatürk ve Ermeni Sorunu' (Atatürk and the Armenian Question), in *Tarihten Güncelliğe Ermeni Sorunu* (The Armenian Problem from the History to Present), (Istanbul: Kaynak Yayınları, 2001), pp. 97-139.

⁴⁵ Will Hutton, 'We All Have Blood On Our Hands', *The Observer*, 21 January 2001; Philip Johnston, 'Why We Continue to Deny That This Was Genocide', *Daily telegraph*, 11 January 2001;

⁴⁶ Some of these articles written by the Armenian authors as seen in Matossian's article in *Independent* ('Survivor of 20th Century's First Holocaust', *Independent*, 30 June 2001) although even Turkish letters to the Editor pages could not find room in the British papers.

⁴⁷ For the other examples see: David Cesarani, 'Myth and Memory', *The Guardian*, 24 January 2001; Stephen Deal, 'Holocaust That History Forgot', *Evening News* (Edinburg), 1 February 2001; Robert Fisk, 'Why the Armenian Holocaust Must Not Be Airbrushed From History', *Independent*, 27 November 2000; Paul Glasris, 'Meanwhile For Armenia, A Symbol of Salvaged History', *IHT*, 14 March 2001; 'Nazi Holocaust Victims Remembered', *BBC News Online*, 27 January 2001; Philip Johnston, 'Home Office Runs the Show for BBC', *Daily Telegraph*, 11 January 2001.

they increased their activities. *Treasures of the Ark Exhibition* was one of these activities.⁴⁸ It was presented as a cultural activity, yet the political accusations against Turkey continued in the exhibition during March 2001: The Turkish territories were presented as the 'Armenian home' and the so-called Armenian genocide claim repeated.

Conclusion

As discussed by this paper, the Armenian diaspora in Britain is an influential minority group in spite of their small population in this country. The influential Armenian figures can affect the British public opinion, media and politics. Furthermore, wealthy Armenians have the potential to finance the social and cultural needs of the Armenian community in London. However, as the study shows the Armenian social society organisations generally focus on the political issues instead of concentrating on the cultural, social and economic problems of the community. Apart from a few exceptions most of them even involve in the domestic politics of Armenia. Their efforts have not solved the problems, but increased the tension in Armenia and deepened the hatred between the Armenians and the other ethnic groups namely the Turkish people. It can be argued that the diaspora factor made the problem incurable. Second, the Armenian diaspora has wasted its time, energy and financial sources in politicising all issues, while the Armenian youth, women, children, elderly and poor have social, economic and cultural problems. The radical groups in particular perceive that all problems are political, and they claim that the solution to the community's problems is to overcome the external enemy (Turkey). They also defend that the Armenians in Britain must protect their religious differences from other Christians in order to preserve the Armenian identity. However, the religious and political extremism increase the tension and deepen the identity crisis. As a final word this study argues that the Armenians in Britain should follow a more constructive approach to solve their problems and to help the homeland Armenia. Otherwise, it would not be helpful for themselves, Armenia, the British social order and for the relations between Turkey and Armenia.

⁴⁸ 'Treasures of Ark Exhibition Opens in London', *Asbarez*, 2 March 2001.

THE PROFILE OF THE ARMENIAN DIASPORA IN GERMANY

Aydan İyigüngör*

The Historical Background of the German-Armenian Relations

When did the Germans first come in touch with Armenians and how did this relationship develop up to present? Only by taking a close look on the historical development of this relation we can see that there is a change of character of this relation.

It seems that the first contacts of these two nations took place in 300 A.C. In this period, for the first time Armenian missionaries came to Germany. Later the Armenians gave support to the German crusaders, which continued in the 17th century. In the 18th and 19th centuries Armenian merchants and students came to Germany. Still the connecting component constitutes religion: theology students translate religious texts from one language to the other. This situation leads to a broad exchange in the field of religion. Societies and associations founded until that date are completely of a religious nature. Only after 1914 other components were added to the German - Armenian relationship. An interest in Armenian language, Armenian history and culture

The connecting component constitutes religion.

started, which lead finally to the fact that at several universities in Germany chairs, besides research institutes and societies in these fields have been founded. The cornerstone of these developments is the common religion – one should never forget this while evaluating this topic. The ‘German Armenian Society’ which has been founded in 1914, which is still one of the most significant associations in Germany, was founded by Johannes Lepsius, a famous priest. In the 19th century, the Protestant – Armenian friendship has been consolidated and later

* Institute for Armenian Research and Rheinische Friedrich Wilhelms University, Bonn/ Germany.
iyigungor@eraren.org

underlined with the foundation of the 'German Orient Mission', which started its missionary and aid activities in the Ottoman Empire. This aid was focused on Christian minorities, especially on the Armenians.

In this period the developments and activities were quite in the background because they were very little. Another fact for staying in the background was the German government's official policy, which was supporting the Ottoman Empire. Bilateral agreements on military cooperation etc., kept the two states close together. This was the most important reason that hindered the Armenians, from immigrating to Germany.

It can be pointed out clearly that the fundamental of the German Armenian relations constitutes the common religion. Today still, conferences and other events in Germany concerning genocide claim recognition are held in Protestant Churches' locations.

The Profile of the Armenian Diaspora

In terms of number, the Armenian community in Germany cannot be compared to the great and effective Armenian

About 25.000 Armenians live in Germany.

community and the Armenian lobby in the USA or France. In these countries the Armenian Lobby has a certain political weight, especially in the American Congress and in the French municipalities. The total amount of the Armenian diaspora is 3.5 million all around the world. Of this, about 25.000 Armenians live in Germany. Additionally about 15.000 Armenians are expecting refugee status in this country.¹ Armenians in Germany can be divided into three different groups:

- German citizens of Armenian origin
- Armenian citizens
- Turkish citizens of Armenian origin

Whereas the last group is represented in the first figure of 25.000 Armenians. Still, it is difficult to estimate the real figures about the Armenian population in Germany. On the one hand the

¹ For the Armenian population figures see: <http://www.armenien.de>

figures given by the Armenians are relatively high, whereas the Armenians among Turkish citizens cannot be counted easily because there is no special statistics for the Turkish citizens of different origins (Greeks, Armenians etc.). It is obvious that among the 15.000 Armenians, who are expecting refugee status in Germany, there are almost no Armenians from Turkey but from Armenia, Iran, and Lebanon.

As it is mentioned above, in the formation of the number of 25.000 Armenians, there was almost no influence of the Armenians who emigrated from the Ottoman Empire after the relocation in 1915. The biggest immigration wave of Armenians came to Germany in the 1960's: the years in which Germany invited guest workers from several countries. Regionally Armenians are represented in all major cities of Germany, namely Berlin, Hamburg, Munich, Frankfurt. The biggest Armenian population is located in Cologne, where the concentration of Turks is also high.

In the past, Armenian associations were mainly limited on religion and on cultural exchange. This tendency, the profile and aim of the associations have changed in the last ten - fifteen years, which can easily be seen in the presentation of some institutes and associations below. Today the most significant and effective two associations in Germany are:

1. Central Council of Armenians in Germany-*Zentralrat der Armenier in Deutschland*

The Central Council of Armenians in Germany is an 'umbrella organization' to which all Armenian associations, societies etc. are connected to. All activities in Germany are coordinated by this 'umbrella organization'. In 1998, the Central Council of Armenians in Germany founded a 'Recognition Working Group' (*Arbeitsgruppe Anerkennung*). The activities of this group are completely focused on the recognition by the German parliament, of the so-called Armenian genocide.

2. German Armenian Society - *Deutsch Armenische Gesellschaft*

The German Armenian Society was founded by the famous priest Johannes Lepsius. The German Armenian

The German Armenian Society is together with the Central Council of Armenians in Germany the most active organization.

Society is together with the Central Council of Armenians in Germany the most active organization. These two groups lead the activities in Germany concerning the recognition of the Armenian "genocide" claim. In May of 2001 the German Armenian Society organized a conference in Mülheim, at the Protestant Church's location, under the title 'The Heavy Weight of History – an Armenian Turkish Dialogue Attempt'. The most significant characteristic of this conference was the content, which was far away from a dialogue, despite its title. It can be argued that it was a one sided activity, where no space was left for a dialogue although the title of the conference promises a dialogue between the Armenian and the Turkish side. Those, who were presented as the defenders of the Turkish side, were actually of Turkish origin, yet the majority supported the Armenian cause. So it can be said that there were no two opposing sides but only one side consisting of Armenian, Turkish and German participants. It was understood that this partial position was intended from the beginning onwards and the speakers could not develop a dialogue forum during the conference. It was also interesting to see, that it was a formidable job to enter the conference by any Turk, even as a listener. The participation procedure was "exaggerated"; sending the photocopy of ID or passport was made compulsory for possible participants, which obviously was applied in order to select convenient Turkish people. The Armenian side was reduced to a pro - genocide recognition campaign and the Turkish side was formed by a few, who were close to the Armenian thesis.

As a result it is obvious that from the beginning on it was not intended to create a democratic platform of different opinions but to present one view only. The Turkish participants were mainly from Germany with a few exceptions. Whereas the ones who were not from Turkey used the term "genocide", the ones who live in Turkey did not use the term but meant it by using other terminology.

Actually it was clear that the aim of this very peaceful looking organization was to make the Armenian claim popular and finally help it being recognized by the German parliament in a similar way as it happened in France at the end of the year 2000. There have been great efforts to convince the German public opinion to recognize the Armenian cause for several years, but it can be clearly pointed out that this campaign strengthened in the recent years. In the 80's special research institutes and other

organizations were founded, which only focused on the 'Armenian genocide' claims in order to present the German population, the existence of an 'Armenian genocide'. These research institutes are:

1. Center for Armenian Information and Documentation – *Informations- und Dokumentationszentrum Armenien (1985)*

This center has been founded in 1985 by Tessa Hofmann and Dr. Gerayer Koutcharyan (Tessa Hofmann will be dealt with in this article in many other connections, for she is leading the 'recognition of the Armenian genocide' campaign in Germany). The exclusive function of the center is to 'document' the 'Armenian genocide' and make it popular in Germany.

2. Institute for Genocide and Diaspora Research – *Institut für Genozid-und Diasporaforschung (1989)*

This institute, which is connected to the University of Bochum was founded in 1989 and is headed by Mihran Dabag, an Armenian. The focus of this institute is directed on the research of genocide and diaspora psychology. Mihran Dabag has shown up in the recent months at several conferences concerning the recognition of the Armenian genocide claim. The institute's support to the recognition of the Armenian cause, is obvious.

Holocaust and the Armenian "Genocide" Claim

At present Germany does not recognize the Armenian "genocide" claim. Most probably Germany won't recognize it in the near future. Still Germany's attitude towards the debate on the Armenian question is of a great importance for Turkey. There are two valid reasons for this. Firstly nearly three million Turks live in Germany. The Turkish community would be directly affected and disturbed in case of a recognition by the German parliament. Secondly Germany is the heir to holocaust, Germany's most intensive historical trauma is the holocaust.

According to a belief, rooted in Christianity, if a murder is committed, the seven generations after the murderer are sinful and responsible for this act of crime. This component is quite significant in the holocaust context. Although Germany officially takes responsibility of the holocaust, Germans feel themselves not only responsible but also guilty for their history. They think that the following generations should also do so. Today still several

new books are published on Holocaust and guiltiness psychology. Accordingly to this approach, there is a historical crime and it has to be paid for it. This psychology leads to the fact that Germans and Germany would like to share this heavy burden! This precondition makes Germany's opinion even more important for Turkey than that of some other countries. It is a new development that this issue is being made popular in Germany. Only two years before, this 'genocide recognition campaign' was started on such a broad level. Nowadays the so - called Armenian genocide issue is being debated on diverse platforms. The common message is the myth of 'the first genocide of the century'. What does this 'first genocide of the century' imply? It implies that the Germans did not invent the genocide but that it already existed and was practiced by the 'barbarian' Turks. It further implies that the Germans 'only' copied something very bad, being committed by another nation. One of the first things frequently mentioned when there is a debate on the so - called Armenian genocide is Hitler's supposedly expressed ideas: "Who after all, speaks today of the annihilation of the Armenians?". This claim has been suggested many times, but there is no such a document that proves the claimed speech.² In the Nurmberg trial this supposedly document hasn't been considered as an official document.³

This policy is based on sharing the heavy burden of history, trying to find a scapegoat, namely the Turks. Despite its economic strength and its internationally strong political position, Germany's most sensitive point is the holocaust. Holocaust is a subject each German citizen is being confronted, especially outside of Germany. If a population psychology is made up of the above described elements, it is quite natural that this population wishes to share the heavy burden of history with some other people.

One should never forget that people do not necessarily need scientific material to make up their mind on a certain issue. If it is asked hundred Germans 'whether the Turks committed genocide towards the Armenians', supposingly eighty five per cent of them would reply 'yes' without any hesitation. This very clear attitude is made up by two main factors. The first one is the general negative image of the Turks in Germany. It is a fact that Germans believe that the Turks do bad things in general, rather than that they believe that something unjust happened to the Armenians.

² Zafer Özkan, *Terörden Politikaya Ermeni Meselesi*, Istanbul, 2001, p. 241-242

³ Heath W. Lowry, *Political Communication and Persuasion*, Volume 3, 1985

The head of the Jewish Community in Turkey clearly points out in his statement that the organized killing of 6 million Jews cannot be compared to the events in 1915.

version of Finkelstein's 'Holocaust Industry'⁴

The head of the Jewish Community in Turkey clearly points out in his statement that the organized killing of 6 million Jews cannot be compared to the events in 1915.⁵ The attitude of the Jewish Community in the USA is contradictory. Whereas the rightist Jewish organizations support the idea of an Armenian genocide to be happened, the leftist Jews criticize this desire of similarity.

Leading Actors of the "Genocide" Recognition Campaign

Two profiles of actors in Germany, leading the 'genocide recognition campaign' should be focused on: **Tessa Hofman** and **Taner Akçam**.

Dr. Taner Akçam, a sociologist is of Turkish origin. He is grown up in Turkey and went to Germany, where he still lives. Akçam not only claims that a genocide towards Armenians has taken place in an organized and brutal way,⁶ he further claims that the Turkish National Identity is build up on myths, of which one is the Armenian issue. He points out that his criticism is focused on Turkish National Identity.⁷ In this respect his defending of the Armenian "genocide" claim is only one of a number of ways to criticize and to weaken the Turkish National Identity and the Turkish Republic. In evaluating his articles and books on the Armenian issue his starting point or his basic criticism should

⁴ Norman G. Finkelstein, *Soykırım Endüstrisi, Yahudi Acılarının İstismarı*, Söylem Yayınları 2001

⁵ *Zaman Gazetesi*, 28.01.2001

⁶ Taner Akçam, *Armenien und der Völkermord: Die Istanbul Prozesse und die Türkische Nationalbewegung*, Hamburger Edition HIS Verlagsgesellschaft.MbH

⁷ "Çünkü eleştirinin yönelmesi gereken asıl hedef Türk ulusal devletidir. Dr. Taner Akçam, *Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni sorunu*, Su Yayınları Nisan 2001, p. 27

never be left aside. Taner Akçam became very popular with his point of view. Not only in Germany but also in Turkey his books are widespread and he is present in the media. This is an obvious proof for the reality that different opinions can be discussed openly in Turkey. Still, whether negative or positive, he is reduced to 'the Turk, who defends the Armenian position'. With this position he works actively in Germany for the recognition of the Armenian "genocide" claim. The petition presented to the German Parliament concerning a recognition, has been underlined with Taner Akçam's report on the issue. Unfortunately Akçam on discussion platforms is presented as the 'Turkish side', which is not true, because he does not represent the view of the Turkish majority. He himself stresses that he wants to be considered as an individual, presenting this opinion.⁸ Still his thesis touches every Turk because he talks of a collective crime. Akçam's opinion should be viewed in the light of his main target, which is, as above mentioned, to criticize the Turkish national identity. Beneficial and constructive criticism towards Turkey cannot be expected from somebody who has been imprisoned in Turkey and fled from jail,⁹ so his extreme view is a result of an extreme anti-Turkey psychology in general.

Dr. Tessa Hofmann is the head of the Recognition Working Group, which belongs to the Central Council of Armenians in Germany. She is the

Akçam's opinion should be viewed in the light of his main target, which is, to criticize the Turkish national identity.

spokesperson of the Armenian Community in Germany concerning the recognition of the Armenian Genocide claim. She is member of the PDS party, which is the former governing party of the German

Democratic Republic, a leftist party. Dr. Tessa Hofman works at the East Europe Institute at the Free University of Berlin and is considered as an Armenia expert. Besides Taner Akçam she is the most active person in Germany, who supports the recognition by the German parliament of the Armenian genocide claim. Her basic thesis is that Germany's position in this issue is much more important than that of any other state because she is supporting

⁸ Taner Akçam, *Problems of Genocide* Speech in Jerewan, April 1995

⁹ Şenol Kantarcı, *Ermeni Meselesi: Taner Akçam'ın çözüm önerileri ışığında*, Erzurum 2001

the thesis of 'common responsibility'.¹⁰ In April 2000 a petition has been presented to the German parliament by the Recognition Working Group. In this petition it was demanded that Germany should recognize the Armenian genocide claim and additionally that Germany should 'invite' Turkey to recognize the Armenian genocide claim, too.¹¹ Another attempt of presenting a cross party resolution failed because of a lack of adequate support within the parliamentarians. After having heard the position of the Foreign Office the parliament decided to consider the events of 1915 as 'tragic events'.¹² Dr. Tessa Hofmann's 'reliability' can be shown with one simple example. She used the painting of the Russian Wassili Wereschtschagin as her book cover. This 'famous' painting has been made in 1871! and has appeared in Erich Feigl's *Myth of terror* publication in this way for the first time.¹³ This painting, which shows a pyramid of skulls was up to that date used by the Armenians as a tool of propaganda. Dr. Hofmann also used this painting in order to present the 'crime committed to Armenians'. In a letter to the newspaper *Hürriyet* she states that every scientist makes mistakes and that she corrected her failure in the second edition of her book.¹⁴

German Literature

Franz Werfel is most probably the most famous name, writing in German on the Armenian issue. Werfel is worldwide one of the main columns, who upholds the 'Armenian Genocide' claim. His novel 'The Forty Days of Musa Dagh', written in 1933, claims to be a historical novel on Armenians who were rescued by the French on the mountain Musa, after having rebelled against the relocation order forty days long. This novel is internationally presented as a historical fact and has been made popular all around the world by the Armenians. Most recently the movie rights for this novel have been secured by a famous Hollywood star. Prof. Erich Feigl will focus on Werfel's 'The Forty Days of Musa Dagh' in his article in the next issue of the *Armenian Studies*.

¹⁰ "Erfolgt eine solche selbstkritische Anstrengung nicht, zementiert sich bei Armeniern wie Türken immer mehr der schon seit der Tatzeit bestehende Verdacht deutscher Mitschuld." Tessa Hofmann's letter to Michael A. Schrick (SPD party member, Federal Parliamentary Group member) 24.09.2001

¹¹ Petition No: 019260 to the Federal German Parliament, 13.04.2000

¹² Frankfurter Rundschau,

¹³ Erich Feigl, *Myth of Terror*, (Salzburg: 1991)

¹⁴ 02.05.2001, *Hürriyet*, Offene Antwort auf einen offenen Brief

Lepsius didn't speak the Ottoman language, which excludes ottoman archive material from his research work.

Johannes Lepsius, born in 1858 in Germany is the famous pastor, who founded the 'German Orient Mission' (*Deutsche Orient Mission*) in 1914. Within the German Orient Mission he lived several years in the Ottoman Empire.

Since 1896 Lepsius traveled throughout Eastern Anatolia, where he later established orphanages for Armenian children. He has several publications on the situation of Armenians in Turkey. Lepsius didn't speak the Ottoman language, which excludes ottoman archive material from his research work. This fact makes his publications less valuable. He played a big role in the famous Tehlirian process in Berlin. Tehlirian murdered Talat Paşa in Berlin and Lepsius' report lead to Tehlirians release. The Tehlirian process will be dealt with in a following chapter.

There are more authors, who at the beginning of the last century wrote down their experiences in the Ottoman Empire. One should not forget that most of them were like Lepsius, missionaries, which makes their works less objective.¹⁵ It can be argued that these reports are full of prejudices against Turks and cannot be considered as scientific material. Jacob Künzler, another missionary, who stayed in Şanlıurfa for several years and established hospitals and orphanages, throughout his book titles the Turks in negative ways and accuses them of being "lazy", of a "low culture".

"I understood that the lazy Turks were not capable of any serious work."¹⁶

This phrase is quite representative for the general position the missionaries took. They went to the region with prejudices against Turks and with a certain sympathy towards the Christian Minorities. In this connection it is very significant to stress that the aid given in hospitals, orphanages etc. was directed to Christian Minorities, not to the Muslim Turkish population. At least the health of an Armenian seems to be of a higher importance than the health of a Turk:

¹⁵ Selami Kılıç, *Bazı Alman Çevrelerindeki „Soykırım“ İddialarına Eleştirel Bir Yaklaşım*, Yeni Türkiye, Ermeni Sorunu Özel Sayısı I, No. 37, Ocak Şubat 2001

¹⁶ Jakob Künzler, *Im Lande des Blutes und der Traenen, Erlebnisse in Mesopotamien waehrend des Weltkrieges (1914-1918)*, (Potsdam: Tempel Verlag, 1921), "Bei dieser Arbeit sah ich was ich zwar schon wusste, dass der Türke für ernsthafte Arbeit nicht geschaffen ist.", p. 116

"Only by sending away the Muslim patients, we could provide some space."¹⁷

These historical preconditions show that the German population is being influenced by a subjective information transmission for a long time. Whereas the above mentioned examples laid the foundation of the German population's opinion concerning the relocation of Armenians in the Ottoman Empire in 1915, the new generation went a step further and started an 'Armenian genocide recognition' campaign.

This new development consists of the support of the recognition of the relocation in 1915 as a genocide by the German government. This support is given by leftist groups in Germany (the PDS party TAZ Newspaper) and by Armenians. This movement, which we define as a campaign, is headed by two persons in Germany, who are Tessa Hofmann and Taner Akçam, both not Armenian.

Recent Developments

One of the most recent developments in Germany is once again related to Johannes Lepsius, whose house is at present in talk for the establishment of an archive. The above described line of Lepsius shows obviously the subjectivity of his attitude. Therefore it is subject to dispute whether a house in Potsdam, which is close to Berlin, where the largest Turkish community in Germany lives, should be established in form of an Armenian genocide claim propagandizing component. The Lepsius – House raised deep criticism within the Turkish community. As a result of this reaction going together with the comprehension of German officials of the sensitiveness of this issue, the proposal of establishing an archive and opening it for researches has been stopped.

Under the title 'The forgotten humanist' an exhibition in remembrance of Armin T. Wegener is being organized in Wuppertal. Armin T. Wegener is titled as the protocolist of the Armenian genocide claim, therefore this exhibition popularizes this claim.

Another exhibition is presented in Bonn, which consists of the Berlin State Library archives. In this exhibition there is a special section on 'German reactions on the genocide of 1915'.

Even on the cultural platform the public opinion is tried to be convinced on a sentimental platform. Several theater plays choose

This is a very simplified way of black and white painting, which is very effective on the German population: Bad and evil Turks and the poor victims, Armenians.

as topic this issue and present stories of destroyed families and traumas etc. 'The Beast on the Moon' is a play telling the story of a 'survivor of the holocaust' who wants to build himself a new life and family in the US, but he fails because the 'shadow of history' is always with him. This is a very simplified way of black and white painting, which is very effective on the German population: Bad and evil Turks and the poor victims, Armenians. Mostly this kind of events are linked with a 'discussion' at which, again the above described actors Tessa Hofmann etc. participate. So this one sided flow of propaganda attacks an average, not too intellectual German.

Talat Pasha's Assassination and the Trial of Tehlirian

Talat Pasha, the Minister of Interior of the Ottoman Empire and the leader of the Union and Progress Party, after WWI, had been sentenced to death by the Court Martial, together with Kemal Pasha and Enver Pasha, who were found guilty of crimes against humanity. Kemal Pasha was hanged whereas Talat Pasha and Enver Pasha fled to Germany. Soghomon Tehlirian, an Armenian, murdered Talat Pasha in Berlin by shooting him down in March 1921. Armenian resources point out clearly that this act was a well organized and planned assassination, with years of preparation.¹⁸ Tehlirian, who did not live in Germany but came there in order to 'fulfill his mission', which was 'to take revenge for his family, which was annihilated on Talat Paşa's order'.¹⁹ Tehlirian in a trial was found not guilty and did not have to go to prison for the crime he committed, because his act of violence was considered as justified homicide. The jury came to this conclusion, after having heard the testimony of Johannes Lepsius. Besides Lepsius, the popular 'Aram Andonian telegraph' is being used as a proof. This doubtful telegraph, attributed to Talat Pasha supposedly proved Talat Pasha's official order to annihilate the Armenian population,

¹⁷ Jacob Künzler "Mehrere muhammedanische Kranke konnten entlassen werden, wodurch etwas Platz geschaffen wurde.", p. 86

¹⁸ www.dannymorrison.com/articles/revenge.php

¹⁹ Bilal Şimşir, *Şehit Diplomatlarımız 1.Kitap*, Bilgi Yayınevi, 2000, p. 48

turned out as faked documents years later. This historical fact constitutes a serious justice and law failure, which also raised protest voices in the German press of that time. The *Deutsche Allgemeine Zeitung* of the 24th of July 1921 states that the witnesses of the Tehlirian trial did not directly experience any violence themselves during the relocation but were rather reporting hearsay. A German lieutenant general, a former chief of the Ottoman general staff protested in this article against the unlawfulness of the trial.²⁰

The fact that Talat Pasha and other leading personalities had been held responsible for committing massacres and had been condemned, shows that the new government was based on a functioning and a just legal system. Whereas Talat Pasha could flee, others were hanged for the crimes they committed. This aspect seems to be forgotten or not considered as significant in the frame of this discussion. Finally Tehlirian turned out as a hero, although what he did was a planned murder, which is now considered as a terrorist attack. It should be noted that today there is still a Tehlirian Monument in Fresno, USA.

The Armenian Terrorism and ASALA

Bahattin Şakir and Cemal Azmi have been murdered on the 17th of April in 1922 in Berlin by Aram Yergenyanyan.²¹ Whereas the murder of Talat Pasha was considered as an individual act (although it was an organized crime) resulting from sentimental feelings, the murderer of these two persons were belonging to the Armenian terror organization NEMESIS. ASALA is one of the follower terror organizations of NEMESIS. The NEMESIS operations have to be viewed closely not only because of its connection to the following ASALA operations. The assassination of Bahattin Şakir is dealt with in this issue by Prof. Arslan Terzioğlu.

As NEMESIS is considered as the forerunner of ASALA and other Armenian terror organizations, the attacks of this terror organization are titled as a 'new wave of terrorism'. Whereas worldwide over thirty Turkish officials have been murdered by ASALA members, in Germany four major attacks have taken place

²⁰ Deutsche Allgemeine Zeitung, Nr.342, 24.07.1921, Beiblatt Morgen Ausgabe, Ein Zeugnis für Talaat Pascha

²¹ Bilal Şimşir, *Şehit Diplomatlarımız 1.Kitap*, (Ankara: Bilgi Yayınevi 2000), p51

between 1979 and 1983. The Turkish Airlines office in Frankfurt, a Turkish bank in Cologne, the Turkish headquarter in Dortmund and the French headquarter in Berlin were subject to bomb attacks. Luckily nobody lost lives as a result of these attacks.²²

Conclusion

It is interesting that the persons who are leading the 'Armenian Genocide Recognition' campaign in Germany are not Armenians but Germans and Turks. This fact is important because usually one tends to think in narrow patterns. All Armenians do not necessarily have to be pro-genocidal. On the other hand it seems more convincing to people if non-Armenians support the 'Armenian cause' especially if Turks do so. But if to a discussion in the name of the Turkish side, Turks who are pro-genocidal are invited and presented – this might cause a wrong impression. Because besides the official policy of Turkey not accepting a genocide towards Armenians and the policy of leaving this issue to historians, the greater part of the population does definitely not accept an Armenian genocide. Just the opposite is the case: Turks in general believe that genocide towards them has been committed by the Armenians. The Turkish population accuses the government that this is not made public by them internationally.

One of the main struggle points is the discussion of the Ottoman archives. Turkey states that the archives are open for researches, which is true. All archives are open and can be used for investigations. Some obligations, which exist, are valid for archives and some libraries everywhere (the reason for research, the researcher must have received a certain level of education etc.) But in fact it is true that these archives are not well organized, not even classified appropriately, which in fact constitutes a point of criticism. So in this situation it is easy for Turkey to say 'the ottoman archives are open, all historians, dealing with this issue shall come and complete their researches and see that there was no intention of the Ottoman Empire to eliminate Armenians', on the other hand it might be difficult broad to make any investigations in an archive, that is not classified.

After having evaluated above the profiles of the supporters of the Armenian Genocide claim, it is quite clear that the way, which is followed by them, does not aim to reach a peaceful environment. Especially in Germany, were over two million people

of Turkish origin live it is definitely not constructive to try to make the Turkish nation responsible for events, that happened at the beginning of the century. Germany is not a classical diaspora country: Armenians who had to leave their homelands in 1915 did not go to Germany. Armenians, who went to Germany went there out of economic reasons in the 60'ies, together with Italians, Turks etc. Looking at the last decades of Germany we can notice that there hadn't been organized Memorial days by Armenians in April each year. Without evaluation we can simply say that these Memorial Days f. e. are new, so to speak are a trend. If this is so it comes to ones mind to ask why now? What is the reason for Armenians to start worldwide a genocide recognition campaign? The fact that this activity started only a few years ago lessens the sincerity of the presented sentimental approach. In discussions on this topic in Turkey the distinction between 'historical facts' and 'political facts' is stressed deeply. It is a historical fact that in Germany, although there was living an Armenian minority in the 60'ies and 70'ies too, no wreaths have been laid down in front of Turkish embassies and consulates. It will also be a historical fact in the future that Turkey does not have enough money or does not spend enough money to be as present as the Armenians are in the internet or to let make pro-Turkish movies in Hollywood. The pre-conditions of both sides differ from each other enormously. Whenever a non-Turkish historian 'defends the Turkish position' (which it is not, it is presenting archive material) he/ she is accused by receiving money from the Turkish state.

What we consider as surely necessary is a respectful terminology by presenting views/ ideas/ attitudes/ researches/ publications. It is not helpful to make generalizations like 'THE

Differentiation in the terminology could constitute a significant step towards smoothening expressions, which leads to smoothening of attitudes.

ARMENIANS...', 'THE TURKS...'. 'ARMENIAN GANGS...' 'SOME TURKISH SOLDIERS...' could be the basic for a better understanding. Differentiation in the terminology could constitute a significant step towards smoothening expressions, which leads to smoothening of attitudes. It doesn't help anybody, neither in Germany nor elsewhere, to indoctrinate prejudiced thoughts on Armenians or Turks. Deeply criticized should be the series of photographs, which should

document a bad treatment of Armenians or Turks. The aim of these photos is nothing but to raise compassion and each of them imply criminal intention. On most of the used photos it isn't even possible to distinguish whether the harmed person is an Armenian or a Turk. ALL Turks did not kill ALL Armenians and ALL Armenians did not kill ALL Turks. It doesn't help the coming generations to make them believe so. Turks and Armenians in the USA, in France, in Germany and most importantly in Turkey, live together. Living together is much easier and much better without prejudices.

Of course there should be enough space for extreme attitudes and people like Taner Akçam should find a platform of discussion in Turkey too. But his thesis should be criticized with an anti thesis, which defends that there IS a Turkish National Identity, that didn't need myths in the past and doesn't need myths now. Of course it is not understandable that an independence war and a republic, which still exists and is an important part of the international community is reduced to be build up on a myth.

As a result of this article we can say that Germany wants to share the heavy burden of history with Turkey. The recent activities are nothing more than a campaign, for which Germans and Turks are being misused in order to be more convincible. Still the official position of Germany is of a greater importance. The official position of Germany became clear in September 2001. After having received the Statement of the Foreign Office, which stated that this issue should be left to the bilateral level (Turkey and Armenia) and that a recognition by Germany would hinder non governmental approaches (with which the Turkish Armenian Reconciliation Commission is meant).²³ The opinion of 'leaving this issue to historians', which is the official position of Turkey, is very often criticized by the ones, who support the Armenian genocide claim. Still, this view is appropriated by German officials as well. The head of the SPD fraction considers this issue as belonging to historians rather than to the parliament.²⁴ The German parliament does not recognize an Armenian genocide claim. Still it can be expected in the following years that this issue will be presented to the parliament again.

²² *Ibid.*

²³ *German Parliament:* www.bundestag.de/aktuell/bp/2001/bp0109/0109083b.html

²⁴ TV report: *Völkermord – Die Armenierfrage und die feigen Politiker*, 03.09.2001, ARD

THE ASSASSINATION OF DR. BAHADDIN SAKIR IN BERLIN AND THE ARMENIAN RELOCATION IN LINE WITH NATIONAL AND FOREIGN SOURCES OF INFORMATION

Prof. Dr. Ing. Dr. med. habil. Arslan Terzioğlu*

Introduction

A part from their achievements in the field of science, the members of the Faculty of Medicine have played a significant role in the country's politics, during the last century in our history. Throughout the legendary victory accomplished under the command of Mustafa Kemal during the defence of the Dardanelles, a very important role was played by the members of the Faculty of Medicine, who took part in the battle and some of whom gave their lives in this battle for their country. As a matter of fact, due to the deaths that occurred during this battle, there were no graduates for the year of 1915 from the Faculty of Medicine.

Among the graduates of the Imperial College of Medicine were doctors who made scientific discover'es, such as Hulusi Behçet, Akil Muhtar, Celal Muhtar and Reşat Hasan Sığındım, who diagnosed monocytic Leukaemia. Yet there were other graduates, engaged in politics such as Dr. Nihat Reşat Belger and Dr. Bahaddin Şakir, who were involved with the Young Turks and the Union and Progress Party (İttihat ve Terakki) against the despotic rule of Sultan Abdülhamid and had to flee to Paris. The lives of these two doctors, who chose to serve their country in politics show a great similarity with regard to their scientific works as well as their political views. Dr. Nihat Reşat Belger has been a prominent figure in bringing forth the Ankara Agreement with the French and also provided assistance to the Turkish Committee presided by İsmet Pasha during signing of the Lausanne Treaty. He

* Chairman of Department for History of Medicine and Medical Ethics, Istanbul University, Faculty of Medicine.

Dr. Bahaddin Şakir was shot and killed in Berlin, Germany together with Cemal Azmi Bey, on April, 17, 1922, by Aram Yergenian and Arshavir Shirakian, members of a network called "Nemesis" formed by the Armenian Revolutionary Federation or Dashnak Organization, as more commonly known.

was appointed as the Head of the newly established Hydroclimatology Department following his success in diagnosing Atatürk's illness. Dr. Nihat Reşat Belger also served as the Minister of Health for some time. He was given an honorary doctorate in scientific field by the University of Sorbonne. He had to flee to Paris due to his political views, where he specialized in Forensic Medicine and Psychiatry. With the declaration of the Constitutional Period, he returned to Istanbul in 1908, to teach at the University of Medicine, formed by the merging of the military and the civilian schools of medicine. He also joined the Central Organization of the Union and Progress Party. In 1918, following the World War I, he was forced to leave the country on November 2, 1918 along with the other members of the Party. Dr. Bahaddin Şakir was shot and killed in Berlin, Germany together with Cemal Azmi Bey, on April, 17, 1922, by Aram Yergenian and Arshavir Shirakian, members of a network called "Nemesis" formed by the Armenian Revolutionary Federation or Dashnak Organization, as more commonly known.²

This tragic news was published in the magazine of the University of Medicine, where Dr. Bahaddin Şakir was once a teacher:

"We received with great sadness the news of the death of Dr. Bahaddin Şakir, a former teacher at the University of Medicine. The assassination of Dr. Şakir in Berlin has caused great grief in our country. He was survived by his wife and two sons, the eldest of which was 10 year old. We hereby extend our condolences to his grieving family."³

¹ Terzioğlu, Arslan: Prof.Dr. Nihat Reşat Belger'in Bir Hekim ve Diplomat olarak Türkiye Cumhuriyeti'ne Hizmetleri (The Services of Dr. Nihat Reşat Belger, as a Doctor and a Diplomat, to the Republic of Turkey), Acta Turcica Historiae Medicinae IV, Published by: Arslan Terzioğlu and Erwin Lucius, Istanbul, 1997, pp.84-94.

² Walker, Christopher, J.: Armenia, The Survival of a Nation, New York, 1980, p.344.

³ Darülfununun Tıp Fakültesi Mecmuası (Magazine of the University of Medicine), Volume 4, Issue 3, 1922, p 211

While researching for information regarding Dr. Bahaddin Şakir, all we could obtain was a short biography of him and a picture in the publications⁴ of Professor Dr. Cahit Özen, Professor Dr. Şehsuvaroğlu and Professor Dr. Şemsi Gök. As we continued our research, we received a visit from Mrs. Gülseren Yalter, who was a close relative of Dr. Şakir. Mrs. Yalter kindly gave us the copies of interviews given by Professor Halil Bertkay to Neş'e Düzel of the daily Radikal and Şahin Alpay of the daily Milliyet, on October 29, 2000 and October 20, 2000, respectively. During these interviews Professor Dr. Halil Bertkay stated as follows: "In 1915, Bahaddin Şakir, who was a member of the Secret Organization, coordinated some special death squads, made up of prisoners who narrowly escaped death sentences to organize the massacre of 600.000 Armenians. Those people were similar to Yeşil, Çatlı and the Hizbullah of our day. These are the clear facts. In the past, Bahaddin Şakir was what Yeşil is today". I explained to Mrs. Yalter my long-standing interest in the subject, and about my undergoing research based on local and foreign sources. In the meantime, the Turkish press was criticizing the interviews given by Bertkay in Paris, regarding the Law for the Alleged Armenian Genocide that was under discussion in the French Parliament. Particularly, there was one interview by Bertkay, published on November 9, 2000 in L'Express; the interviewer asked him if he had any proof to the fact that the genocide was organized by 'the Secret Organization' (Teşkilat-ı Mahsusa) of the Union and Progress Party, Bertkay replied: "Of course, this task was given to the Secret Organization (Teşkilat-ı Mahsusa) to be carried out. There cannot be any written document supporting such a task. However there are some indications verifying that such an order exists". This interview given by a historian without any concrete proof was met with great resentment in the Turkish press.⁵ Furthermore, former Ambassador Şükrü Elekdağ, who is very well informed on the subject, gave the following statement to a newspaper, under the heading: "Dr. Halil Bertkay's suggestions regarding the Alleged Armenian Genocide does not reflect the truth nor the impartial demand for proof expected of a man of science, there is no planned genocide". Former Ambassador Elekdağ continued his argument as follows:

⁴ Özen, Cahit, Bedii N.Şehsuvaroğlu: Dünyaada ve Yurdumuzda Adli Tıbbın Tarihçesi (The History and Development of Forensic Medicine in the World and in our Country), İstanbul, 1974 pp.62-63. Gök, Şemsi: Adli Tıbbın Tarihçesi ve Teşkilatlanması (The History and Establishment of Forensic Medicine). İstanbul, 1982 p.4

⁵ Çölaşan, Emin: Bay Tarihçi Hürriyet November 30, 2000.

As far as history is concerned, the historical events have to be evaluated objectively by means of sources such as original documents, pictures and figures and within the sociological context, and through careful scrutiny of the events, which led to the final outcome.

evidence what so ever.

The Secret Service (forerunner of today's national Intelligence Agency) was charged with the task of enlisting the assistance of Russian, Egyptian and Indian Moslems to the Ottoman State in the event of a war."⁶

We shall try to give some insight on this subject, which we have tried to summarize, in line with the knowledge derived through local and foreign sources of information under the heading of "The Assassination of Dr. Bahaddin Şakir in Berlin, and the Relocation of the Armenians".

Dr. Bahaddin Şakir and the Armenian Relocation

As far as history is concerned, the historical events have to be evaluated objectively by means of sources such as original documents, pictures and figures and within the sociological context, and through careful scrutiny of the events, which led to the final outcome.⁷

The radical concepts that stemmed from the French revolution in 1789 encouraged nationalism and led to the start of revolts in Central Europe and the Ottoman Empire, as well as giving rise to the establishment of small nations in the Balkans. During this

"The allegation by Berktaý that the Relocation ordered by Union and Progress resulted in a genocide committed by the Secret Service (Teşkilat-I Mahsusa) is nothing more than a repetition of those claims long supported by Armenian historians.

However, the Armenians have not been able to bring forth any kind of proof with regard to this allegation. Therefore, what Berktaý claims is a charge with no concrete

⁶ Elekdağ, Şükrü: Tasarlanmış Katliam Yok (There was no Planned Genocide), Milliyet, October 25, 2000

⁷ Artelt,Walter: Einführung in die Medizinhistorik. Stuttgart 1949 p.91, 124 Togan,Zeki Velidi:Tarihte Usul (Methods in History), Istanbul 1981 p. 75

period, these ideas and concepts extended to the Armenians, who lived in the Ottoman Empire as 'loyal subjects' until then, and to those in Tsarist Russia. With the help of certain schools founded by the Americans to promote Protestantism such as Robert College in Istanbul as well as others established in Tarsus and Kayseri, and through certain hospitals in Gaziantep and Merzifon, some Armenians were taken as kids to the United States, to be educated as clergymen, teachers and doctors. Thus the Armenian revolts in Eastern Anatolia, the storming of the Ottoman Bank in Karaköy on August 26, 1896 and the assassination attempt to Sultan Abdulhamid by the Armenians are episodes, which took place prior to World War I and can be identified as the start of the Armenian revolt and the Armenian terrorist movement. Only after Moslem blood was shed, could the Armenian terrorist movement, be appeased, by Hamidiye Military Corps, as well as the police forces, during the reign of Sultan Abdülhamid.⁸ It is claimed by some sources that the 'Young Turks Movement' and the Union and Progress Party were started by Turkish intellectuals, who blamed the despotic rule of Sultan Abdülhamid for these events, in the Medical College and some other colleges long before 1889.⁹

In the meanwhile, Mehmed Bahaddin Şakir, was born in Bulgaria in 1870, as the son of Abdullah Efendi, and migrated to Istanbul with his family. He later entered the Imperial Military Medical Faculty and graduated in 1896 as a Doctor, with the military rank of Captain.^{9a} He was appointed as an assistant-professor in 1900, as the result of an examination he had taken and passed, and the following year he became Prince Yusuf İzzeddin's private doctor.

However, due to his revolutionary ideas, which had started while he was a medical student, and the sympathy he felt for the Young Turks Movement and the Union and Progress Party, he refused his post as Military Doctor for the 4th Regiment in Erzurum

⁸ Hüseyin Nazım Pasha: Ermeni Olayları Tarihi (Ed: The Prime Ministry of Turkey Government Archives General Management), Ottoman Archives, Vol. 2 Ankara 1994

⁹ Kuran, Ahmet Bedevi: İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler (History of the Revolution and the Young Turks) İstanbul 1945 pp.169-185, Aydemir Şevket Süreyya: Suyu Arayan Adam, 11th Edition, İstanbul 1999 p. 275

^{9a} Özen, Cahit, Bedii N. Şehsuvaroğlu: Dünya'da ve Yurdumuzda Adli Tıbbin Tarihçesi ve Gelişmesi. İstanbul 1974. p.62. Dr.Bahaddin Şakir's birth date is being given as 1870 without any definite proof. On his tombstone in Berlin, the date is stated as 1878, but his graduation date from the medical faculty is 1896 (1312). Since it is not possible to graduate from medical faculty at age 18, this date probably erroneous. Rıza Tahsin: Mirat-ı Mekteb-i Tıbbiye (Medical Faculty Record), İstanbul, 1328, Vol.II, p.128.

and fled to Paris. From Paris, he secretly came to Istanbul to join the Union and Progress Party. In 1905, he travelled to France once again via Egypt to specialize in Forensic Medicine and Psychiatry in the Medical Faculty of Paris and studied under Prof. Thoinot and Prof. Brouardel. Bahaddin Şakir returned to Istanbul, following the Declaration of Constitution, and resumed his duties as an assistant professor at the Military Medical Faculty and as private doctor to Prince Yusuf İzzeddin. In 1909, the military and the civilian medical colleges merged together to form the Medical Faculty in the new building in Haydarpaşa. At that time, his teacher Ali Rüştü Paşa was appointed as the Morgue Director, thus vacating his position as the Assistant Dean to the Medical Faculty, to which Bahaddin Şakir was appointed in 1910. In 1912, during the Balkan War, Bahaddin Şakir was taken prisoner while working as the Head Physician of the Edirne Hospital, when Edirne was seized by the Bulgarians, and returned to Istanbul after being freed.¹⁰

Dr. Bahaddin Şakir married Müşir Tahir Paşa's widow, upon his death as he had earlier fallen in love with Cenani Hanım, when he had been visiting their house as a doctor. Dr. Şakir had two sons, Alp and Celasin, both named by his close friend Ziya Gökalp. In 1913, Dr. Şakir was appointed as the Director of the Morgue, upon the death of his teacher Ali Rüştü Paşa, although his other duties continued. The same year, he was appointed to the posts of Physician to the Department of Justice and Head of the Medical Committee of the Department of Justice. In our archives, there is a card of Dr. Bahaddin Şakir, stating the above-mentioned positions.

In 1917, the Medical Justice Department was reorganized and Dr. Şakir resigned from his posts at the Justice Department and only kept his position as a professor at the Medical Faculty. During this period, he was drawn into a more political way of life in line with his membership at the Union and Progress Party. According to Ali Rıza Altogan, a student of him at the Medical Faculty, Dr. Bahaddin Şakir was a good-looking and proud teacher, who was very good at giving lessons and performing autopsies to help the students understand the subject thoroughly. He was also very interested in politics.¹¹

We can hereby state that, on the occasion of Dr. Bahaddin Şakir's take off on November 2, 1918, in a German submarine

¹⁰ Özen, Cahit-Bedii Şehsuvaroğlu: op.cit., pp. 62-63; Gök, Şemsi-Cahit Özen: op.cit., p.4

¹¹ University of Istanbul, Medical Faculty, Archives of University Teachers, Dr. Bahaddin Şakir's file

with the well-known members of the Union and Progress Party such as Enver Paşa, Talat Paşa and Cemal Paşa, following the Mudros Armistice, and upon his assassination in Berlin on April 17, 1922 by Armenian terrorists, the below-mentioned reasons are suggested by certain sources of information:

- 1- His role, as a member of the Central Committee of the Union and Progress Party (İttihat ve Terakki), in issuing the law (May 30, 1915) to deport the Armenians from the Southern Anatolia to further southern regions.
- 2- His role, as a member of the Secret Organization (Teşkilat-ı Mahsusa), which, as later claimed by the Armenians as being responsible for the genocide during the relocation.

According to the available documents, we can state that the Secret Organization (Teşkilat-ı Mahsusa) was established by Enver Paşa before the World War I, long before the Armenian events in 1915 and has no connection with the Armenian Relocation.

According to the available documents, we can state that the **Secret Organization** (Teşkilat-ı Mahsusa) was established by Enver Paşa before the World War I, long before the Armenian events in 1915 and has **no connection with the Armenian Relocation**. One of the two significant sources relating to this is the memoir of Hüsameddin Ertürk, one of the founders of the Secret Organization (Teşkilat-ı

Mahsusa), which were published in 1957.¹² The other source is the book, written by a member of the Secret Organization, which was published in 1957, by the daily Vakit under the signature of A. Mil (Arif Cemil) and which also explains that the Secret Organization was in no way linked to the relocation of the Armenians.¹³ According to Hüsameddin Ertürk, the main aim of the Secret Organization was to unite the Moslem population under a single flag, thus attaining a kind of pan-Islamism. On the other hand, uniting the Turkish race under a single political cause enables the realization of a pan-Turkish society. It is obviously

¹² Ertürk, Hüsameddin: İki Devrin Perde Arkası (Behind the Curtains of Two Eras), Edited by: Samih Nafiz Tansu, İstanbul 1957

¹³ Arif Cemil: I. Dünya Savaşında Teşkilat-ı Mahsusa (The Secret Organization during World War I), First Edition, İstanbul, 1997

clear that Enver Paşa had been affected both by the pan-Islamism in Emiri Efendi's Union and Progress Movement as well as the pan-Turkish society ideals of Ziya Gökalp. The Secret Organization was an establishment, which was highly honoured by the Union and Progress Party, and its carefully chosen, loyal members organized many movements and revolts in the Turkish and other Moslem countries before and during World War I.¹⁴

The first leader of the Secret Organization (Teşkilat-ı Mahsusa) was Lieutenant Commander Süleyman Askeri Bey, who was eventually killed while fighting against the British spy Lawrence in the Saudi-Arabian Front. Among the other members were Dağıstanlı Nuri, who later became a General, Infantry Officer Rusuhi who afterwards became the Aide-de-Camp to Atatürk, and Hüsameddin Ertürk, who was the official head of a district.¹⁵

The Secret Organization (Teşkilat-ı Mahsusa) was active in several regions. Kara Kemal, known as Küçük Efendi, Nail Bey of Yenibahçe and Artillery Major Rıza Bey from Trabzon were in control of the group dispatched to Eastern Anatolia. Also responsible for the group were Trabzon's Governor Cemal, Erzurum's Governor Tahsin and Dr. Bahaddin şakir and Dr. Fuad Sabit from the Central Committee of the Union and Progress Party.¹⁶

Dr. Bahaddin şakir had been very successful in strengthening the Union and Progress Movement in Erzurum, just prior to the beginning of World War I, and took measures against the spying of the Armenian Dashnak members by having them deported beyond the frontiers with the help of gendarmerie and furthermore demanded the appointment of three Armenian policemen to elsewhere in Mid- Anatolia to stop them from spying, after he found evidence that they did so.¹⁷ Following the perishing of the Turkish Army of the cold and typhus fever, due to a faulty decision of Enver Paşa's, while fighting the Russians in the Allahuekber Mountains, the regiments of the Secret Organization under the command of Dr. Bahaddin şakir, along with the German forces commanded by Stange, defeated the Russians and took back Ardahan in December 29, 1914.^{17a}

¹⁴ Ertürk, Hüsameddin: : op. cit. pp 109-110

¹⁵ Ertürk, Hüsameddin: op. cit., pp 110-111

¹⁶ Ertürk, Hüsameddin: op. cit. pp 111

¹⁷ Arif Cemil: op. cit. p 49

^{17a} Arif Cemil: op. cit. p155

Due to these provocations, there were mass killings in Kars and Ardahan and the Moslems who lived near the frontier were banished to Siberia, Russia.

The documents of the Secret Organization state that the genocide of the Moslem population during the Russian occupation of Kars and Ardahan, were caused due to the Armenians:

"The provocations of Caucasian Armenians directed towards the Moslem

population had no end. A Russian newspaper, named Caucas Kıslova was printed in Tiflis and continuously reported that the Moslems were traitors, thus provoking the Government against the Moslems.

Due to these provocations, there were mass killings in Kars and Ardahan and the Moslems who lived near the frontier were banished to Siberia, Russia."¹⁸

The same source explains the report given by Dr. Bahaddin Şakir to the Central Management of the Union and Progress Party in Istanbul as follows:

"Dr. Bahaddin Şakir had been a witness to many serious events during the four or five months he spent in Erzurum and the Caucasian Front. He had strong evidence that the Armenians were helping the Russian army and acting thoroughly against the Turks and believed that we should be just as concerned about this enemy on the inside as much as we are about the enemy outside. The Armenians were forming guerrilla teams to attack the army or to cut off its supplies." Dr. Bahaddin Şakir informed the headquarters in order to protect the Turkish army from this danger and to enable the preparation of a suitable strategy. The negotiations regarding the strategy resulted in the issue of the relocation law.

When Dr. Bahaddin Şakir returned to the Caucasian Front once again, he immediately noticed that a new situation prevailed. However, we cannot help but mention these points. **Since the relocation of the Armenians is totally beyond the action of the Secret Organization.**¹⁹

¹⁸ Arif Cemil: op. cit. p.167

¹⁹ Arif Cemil: op. cit. pp.241-246

We shall point out two matters:

- 1- It is stated in the last sentence that 'the subject of the Armenian Relocation is totally unrelated to the activity of the Secret Organization, in other words has nothing to do with the Secret Organization.'
- 2- The Armenian Relocation Law was not issued as a result of Dr. Bahaddin Şakir's report on the subject, there were two other reasons that brought about the Law, and these are as follows:
 - a- An extensive collection of documents and evidence regarding the mass killings of the Moslems was released by the Foreign Ministry (by a committee presided by Ismet İnönü) under the heading of 'The Acts and Actions of the Armenian Rebellion: Before and After the Declaration of the Constitutional Period'. This study was first released in Turkish in 1916, then in French in 1917.²⁰
 - b- Furthermore, as stated in the 'Exile Memoirs of Talat Paşa', it was suggested by the German Army that the Armenians around the Eastern Front should be banished to other regions to cut out their extensive help to the Russians.²¹

**The Germans bitterly
accused the Armenians of
backing the Russians.**

Furthermore, in the memoirs of the high ranked officers of the German Army, it is clearly stated that the relocation of the Armenians had been the result of the Armenians helping the enemy. The Germans bitterly accused the Armenians of backing the Russians.²² For instance, Pomianowsky accuses the Armenians for bringing forth their own relocation, by providing assistance to the enemy. Again, according to Pomianowsky, due to the epidemic diseases spread by the Armenians, around 1.000.000 Moslems, and a great number of soldiers became victims to the diseases and died.²³

²⁰ Ermeni Komitelerinin Amal ve Harekât-ı İhtilayiyesi: İlan-ı Meşrutiyetten Evvel ve Sonra.(The Acts and Actions of the Armenian Movement: Before and After the Constitutional Period.) Edition in Latin Alphabet. Istanbul 1916. Aspirations et Agissements Revolutionnaires des Comites Armeniens avant et après la proclamation de la Constitution Ottomane Istanbul 1917

²¹ Kutay Cemal: Talat Paşa'nın Gurbet Hatıraları (The Exile Memoirs of Talat Paşa,) Istanbul, 1983 p 1197

²² Kress von Kressenstein, Friedrich Freiherr: Mit den Turken zum Suezcanal, Berlin 1938, p.132

²³ Pomianowsky, Joseph: Der Zusammenbruch des Ottomanischen Reiches. Erinnerungen an die Turkei aus der Zeit des Weltkrieges. Zurich 1928 p. 174. Becker, Helmut: I. Dünya Savaşında (1914-1918) Osmanlı

Berktoy's claim that 600.000 Armenians died in Anatolia during the relocation and that 10.000-20.000 Turks died during the same period, as stated to Neşe Düzel of daily Radikal is therefore altogether erroneous.

According to the official Ottoman documents, the number of Armenians in Eastern Anatolia amounted to 1.250.000. Professor Justin McCarthy increased this number to 1.500.000, (by demographic method) claiming that some of the population could have missed being counted due to the mountainous characteristic of the region. (Muslims and Minorities, New York 1983)²⁴

According to Toynbee's blue book, the deported population accumulated in Zor, Damascus and Khaleppo is around 500.000 on April 5, 1916. Since the relocation lasted until October 1916 and as all the deportees were not sent to these three districts, the number should have increased by the end of 1916.

However, according to McCarthy, the death toll for the Turks during the World War I was around 2.500.000 and some of these deaths have occurred in Eastern Anatolia.

We have registered the number of deportees to be 702.900. If all the deportees were sent to those three regions alone, and if all deportees who were deported after that date died, then **the number of deportees who died during relocation would be 200.000.**²⁵ However,

according to McCarthy, the death toll for the Turks during the World War I was around 2.500.000 and some of these deaths have occurred in Eastern Anatolia (Armenians in the Ottoman Empire and Modern Turkey, Bosphorus University Press, 1984).

In order to obtain the most reliable information on this subject, one has to check with the four-volume document called 'Armenian Cruelties in Anatolia and Caucasus according to the Archive

cephesinde Askeri Tababet ve Eczacılık Alman Kaynaklarına Göre (Military Therapeutics and Pharmaceuticals in World War I According to German sources) Thesis of Doctorate accepted by the University of Istanbul, Istanbul 1983, pp.44-62

²⁴ Elekdağ, Şükrü: op. cit. P.22

²⁵ Kürşad Cengiz: Ermeni Terörü Ottoman Archives, Yıldız Section, Armenian Problem, Talori Incident, Foundation for the Establishment and Development of Historical Research and Documentation Centers, Vol. 1, Istanbul (1989) p. 25

Documents'. In this document, it is stated that the Armenians have massacred a total of 517.955 Turks between 1914-1921.²⁶

Another record that concurs with the above-mentioned facts is the report, which was written and released in French on June 7, 1919 by the Foreign Ministry. It is recorded in this report that 276.075 deportees returned to their homeland after 4.5 months of exile and were transported free by train as a gesture of goodwill. Furthermore, the document states that the Moslem population living in the Eastern provinces had been subject to the cruelties and injustices of both the Russians and the Armenians, and 1.000.000 Turks were forced to migrate to the west from the regions of Erzurum, Bitlis and Erzincan, causing a death toll for 701.166 among them. These figures are official statistical figures and when added 300.000, they add up to 1.000.000. The government has protected the rights of the deportees even though this was against the benefit of the Moslem population.²⁷

The death toll of 300.000 Turks, as indicated in the Ottoman documentation, during the relocation of the Armenians, has been confirmed by the US General Moseley, who came to Turkey to investigate the situation and stated that the Armenians had massacred 300.000 Turks.²⁸

Consequently, it is evident that during the relocation resulting from the government's obligation to protect itself, some Armenians had been killed by diseases such as typhus fever, as well as being attacked by Kurdish and nomad bandits. The government officials, who were found guilty of stealing from the

However there is no order regarding massacre ever given either before or after the relocation.

Armenians or killing them, had been executed following their trials. However there is no order regarding massacre ever given either before or after the relocation.²⁹ A strong evidence

²⁶ Elekdağ, Őũkrũ: op. cit. p. 22

²⁷ Ottoman Archives of the Prime Ministry BOA; HR, MŪ, Nr. 43/17

²⁸ Moseley, Brig.General George van Horn: Mandatory Over Armenia. Report made to Maj. Gen. James G. Harbord, U.S. Army Chief of the American Military Mission. On the Military Problem of a Mandatory Over Armenia. Washington. Government Printing Office 1920. with Prof Dr. Seçil Akgũn. Regarding the total given during the interview for the Armenian Incidents: ŐũlaŐan, Emin: Tarihe DũŐũlen Notler Ankara 2001 p. 99

²⁹ Archives of the Prime Ministry, Ministry of Interior Affairs, File 55 Orel,Ő-Ő.Yuca: Ermenilerce Talat Paşa'ya Atfedilen Telgrafların İçyũzũ, Ankara 1981 p.296 document nbr:52. Regarding subject referring to many Armenian deaths due to diseases: Ataŕv, T: Deaths Caused by Disease, Ankara 1985

to this is the article written by the German General Bronsart Schellendorf, who was known as Bronsart Paşa by the Turks. The article, which was published in *Deutsche Allgemeine Zeitung* on July 27, 1921, states that the Turks did not commit any pre-planned massacre during the relocation. Moreover the decision for the relocation was taken in order to safeguard the Ottoman Army of the terror caused by the Armenian assistance to the Russians.^{29a}

With regard to the developing situation, the Imperial Ottoman Army Commander-in-Chief made the following suggestion to the Ministry of Interior on May 26, 1915, for the protection of the army as well as the whole nation:

“The Armenians should be deported from the Eastern Anatolian cities to the south of Diyarbakır, the Fırat Valley and to Urfa and Süleymaniye regions. This forced migration was the result of a necessity. Otherwise, the rebellions and revolts, as well as massacres taking place in the above-mentioned regions, were endangering the movements of the army, while providing assistance to the enemy, thus causing danger.”

The proposal issued by the commander-in-chief of the armed forces was enacted into law. It should be pointed out that this legislative measure, both in its scope and implementation, bears no relation to what even today is referred to as the ‘Relocation Law’. Not a single Armenian was deported. Relocation means the expulsion for various reasons from within the borders of a country of a person who has resided there for a length of time, whether he is a citizen of that country or not. It was not the Armenians who introduced the word ‘deportation’. It first appeared in 1918 in the course of a extraordinary parliamentary investigation and in a special court of justice set up at the end of the occupation in Istanbul with the purpose of humiliating the Union and Progress Party in the eyes of the world and the Turkish people, denouncing its members as traitors and throwing the blame on them for dragging Turkey into the war. In short, the term ‘deportation’ was introduced and applied by the enemies of the Union and Progress Party and by governments under the British influence after the occupation of Istanbul. For the Armenians, the term became a

^{29a} Von Schellendorf, Bronsart: Ein Zeugnis für Talaat Pascha, *Deutsche Allgemeine Zeitung* dated July 24, 1921, No.342.

propaganda theme; unfortunately even today it is still used by almost everyone in reference to the Armenians.³⁰

Following the signing of the Mudros Armistice on October 30, 1918, the Ottoman Empire was forced to retreat from the Caucasus and Iran into its borders before the war. In the meantime, the discredited leaders of the Union and Progress Party, such as Enver Paşa, Cemal Paşa, and Talat Paşa and Dr. Bahaddin Şakir had fled to Odessa by a German submarine and later took a German military train from Odessa to Berlin.³¹ The Allied Forces, which occupied Istanbul after the Armistice, particularly the British were keen on catching the members of the Union and Progress Party, and looked upon them as traitors. The new Parliament Committees were assigned the job of investigation and interrogation.³² Consequently, Talat Paşa, Enver Paşa, Cemal Paşa, Bahaddin Şakir, Cemal Azmi, Nazım, Aziz and Bedri were prosecuted with imprisonment in absentia. Their expulsion was demanded from Germany, with a letter dated November 22, 1918.³³ This demand was refused by the Germans. The matter was mentioned in a letter dated November 29, 1918, written by Talat Paşa, who was in Berlin to Enver Paşa in Crimea with the following words:

"Following our departure, the Government has asked for our expulsion from Germany to Turkey, stating that we have a great amount of money in our possession. The German Foreign Ministry has refused our extradition but declared that in line with the law of extradition of criminals, they would comply if the necessary court papers, regarding our guilt were forwarded to them. The Embassy, under the influence of some scoundrels, demanded the imprisonment of some associates, to which the German Government unfortunately consented. Now all of them are scattered to some place or other but there is no serious search being held to catch them."³⁴

According to a document (F.O. 371/4142/82794) at the British Foreign Office Archives, the alleged Armenian massacre, injustices

³⁰ Kürşad Cengiz: op.cit. p. 26

³¹ Yamauchi, Masayuki: Hoşnut Olmamış Adam Türkiye'den Türkmenistan'a. Istanbul 1995 P. 15

³² The details of the interrogations were published as a volume by the daily Vakit. Aydemir Şevket Süreyya: op.cit. p.281

³³ Prime Ministry Archives BOA HR.HMŞ.İŞO Document nbr. 108/2

³⁴ This document and others concerning Enver Paşa have not been printed. They were donated by his brother in law General Kazım Orbay to the Turkish Historical Association (TTK) and are in its Archives.

to Arabs and the killing of British soldiers were investigated by the Ottoman Parliament, of May 29, 1919, with regard to locations where Enver Paşa frequented.

The letter, now in the Prime Ministry Archives, demanding the return of Talat Paşa, Cemal Paşa and Enver Paşa, and Dr. Bahaddin Şakir, Aziz, Cemal, Bedri and Dr. Nazım, issued by the Sublime Porte Justice Department and the court order of May 29, 1919, as well as the judgement of the Court Martial are as follows:

- 1- Of the aforementioned persons Enver Paşa, Talat Paşa, Cemal Paşa and Dr. Nazım Efendi were prosecuted in default by the Court Martial on July 5, 1335 (1919) (Rumi Calendar), based on the fact that they personally represented the Union and Progress Party, and on their actions against the Constitution, and attempts to change and destroy the Government. They were prosecuted according to the 55th amendment of the law, with the charge of being sentenced to imprisonment and the court minutes shall be published in the Ottoman Official Gazette (Takvim-i Vekayi). In accordance with the first amendment of the mentioned law, the Court Martial is the only court that is in charge of prosecution of the performance of political crimes against the state.
- 2- The documents pertaining to the police inspector have been dispatched from the Court Martial to Istanbul Prosecutor's Office on July 16, 1335 (1919) (Rumi Calendar)
- 3- The court has ruled in favour of the investigation to be conducted about Dr. Bahaddin Şakir for the crimes of killing and relocation as well as political crimes as he was a member of the General Management of the Union and Progress Party and also for the investigations to be conducted for Isa Hilmi Efendi .
- 4- Police Superintendent Aziz Bey was prosecuted for destroying important documentation. A statement of the Court Martial, which was published in the daily İkdam dated April 15, 1335 (1919) and numbered 7967 stated that he was also connected to the Secret Organization of the Union and Progress Party, but no evidence could be found to ascertain this connection.
- 5- As stated by the Government's lawyers, the innocence and the diplomatic papers of the prosecuted persons have been established except for **Trabzon's former Governor Cemal**

Azmi Bey, who was sentenced to imprisonment for the crimes of murder and relocation in absentia by the court on May 22, 1335 (1919) (Rumi Calender). The five statements of the court are open for further discussion in a higher court.

Regarding Talat Paşa, Enver Paşa; Cemal and Nazım Efendi, the necessary documents and files have been investigated and it was decided to demand their expulsion from Germany, through the Embassy in Berlin, in line with the agreement signed between the Ottoman Empire and the German State. The request for expulsion was first accepted by Germany, however later the Germans declared that the accusations were of political nature and refused the expulsion of the said persons, except Enver Paşa, who was not in Germany, anyway.

The request for expulsion was first accepted by Germany, however later the Germans declared that the accusations were of political nature and refused the expulsion of the said persons, except Enver Paşa, who was not in Germany, anyway.

The most significant point is the fact that Dr. Bahaddin Şakir was not given a sentence of imprisonment even though he was "prosecuted for the crimes of murder and relocation, and on the other hand, had undergone Court Martial due to his political offences as a member of the Union and Progress Party Headquarters, similarly like Hilmi Efendi." In this document it is also stated that among those who are demanded by diplomatic means to be returned to Turkey, only the former Governor of Trabzon, Cemal Azmi Bey was found guilty of murder and relocation and had been sentenced to imprisonment in absentia on May 12, 1919.

On the other hand, Police Superintendent Azmi Bey was accused of being involved with the Secret Organization however no evidence regarding this connection could be obtained by the Justice Department.

The document also states an interesting phrase regarding Dr. Bahaddin Şakir's extradition from Germany:

"The above mentioned court order dated June 16, 1335 (1919), numbered 109/16358 has been forwarded to the Ministry

of Justice and since the 181st amendment of the law was mentioned in the dispatched proposal, its contents were not taken into consideration. Since the contents of this court order cannot be forwarded to the German Government, it is necessary to demand the extradition of the concerned on the basis of their imprisonment sentences."

Consequently, despite all the prepared and submitted documents, the German Government refused to extradite any members of the Union and Progress Party, including Dr. Bahaddin Şakir, as these verdicts were based on political principles.

A letter³⁵ written on January 11, 1919 by Calthorpe to the British Foreign Office, which is now at the archives of the British Foreign Office, verifies that the British Government compelled the Ottoman Government to detain and penalize the members of the Union and Progress Party.³⁶

It is stated in the memoirs of Hüsameddin Ertürk Bey, a member of the Union and Progress Party, that during the occupation of the Allied Forces in Istanbul, when Zaven, the Patriarch of Istanbul, informed the Grand Vizier Damat İbrahim Paşa that a certain man had killed Armenians during relocation, the Court Martial presided by Judge Kurdish Mustafa Pasha (nicknamed Nemrud) of the First Court sentenced him immediately to death penalty.³⁷ Among those who were sentenced to death penalty and executed were Kemal Bey, the district governor of Boğazlıyan and Nusret Bey, the Governor of Urfa. Due to these unjust executions, the students of the medical college and the people of Istanbul had marched to the Ministry of War in Beyazıt, upon which the British decided to send the Turkish intellectuals, who were members of the Union and Progress Party, and were being detained in the Bekirağa Quarters to Malta to prevent further marches.³⁸ Hüsameddin Ertürk who helped with national struggle against the enemy in Anatolia, was caught and tried for being a member of the Union and Progress Party. When he was captured in Istanbul, he was accused of ordering Armenians to be deported and killed while he was positioned in Ankara during World War I.

³⁵ From Calthorpe to the British Foreign Office, England Istanbul January 11, 1919, PO371/4141 ; PO371/517e 6949

³⁶ Yamauchi, Masayuki: op. cit. p. 20

³⁷ Ertürk, Hüsameddin: op.cit. pp. 305-307

³⁸ Ertürk, Hüsameddin: op. cit. pp. 323-325 Şimşir Bilal, Malta Sürgünleri (The Exile in Malta), Istanbul 1976

Four Armenians, each of whom was paid 150 liras, were brought to court to testify against him. Hüsameddin Ertürk was questioned by Judge Kurdish Mustafa Paşa and asks him 'I have a secret reason, could you kindly listen to me?' The Judge invited Hüsameddin Ertürk to his chambers and Hüsameddin Ertürk said to the Judge:

"Your Excellency, during the last years of World War I, do you remember asking for a position in the Secret Organization (Teşkilat-ı Mahsusa) to Enver Paşa, promising him that you can arrange for the Kurds to act against the Russians, as you were part of an important Kurdish clan, as well as a colonel and a diplomat?

Yes, your Excellency, I believe that you will remember this request of yours as it had been accepted by Enver Paşa and he had written to Halil Paşa, who then was the Commander of the Army in Baghdad. I had personally written that letter myself. However, the reply from Halil Paşa was not affirmative. He had sent a telegram saying:

If it is a crime to belong to this party, then I shall be obliged to announce, before my death, that the judge of the court, which has sentenced me to death, was once a part of the same organization, as well.

"There is no need for this now. Even so, Enver Paşa had taken you into the Secret Organization (Teşkilat-ı Mahsusa) and arranged for you to receive an allowance and gave me the duty of providing your house with food and other necessities. Now, how can it be a crime to work for the Secret Organization (Teşkilat-ı Mahsusa), how can you accuse us by organizing revolts against the government and the Sultan and thus demand our execution? I am in awe that you are actually thinking this. If it is a crime to belong to this party, then I shall be obliged to announce, before my death, that the judge of the court, which has sentenced me to death, was once a part of the same organization, as well. And I have enough evidence to prove this fact, your Excellency."

The Judge, who was also known as 'the Kurd' and 'the Cruel One' laughed at my face and said:

"Yes, Hüsameddin Bey, all you say is true. I was a part of that organization for some time and worked for it. I know you very well

indeed. You are a straight and good soldier and I am sure that you were never involved with anything other than being a soldier. I am also sure that your only aim was to unite the whole Islam world. **But a Court Martial under siege acts on sentiment. This is an order that we have received from the upper echelon.** Anyhow, I shall get you of this terrible situation. I shall rule that you will be tried without being arrested. Now you can decide about the rest. I am letting off the death sentence. Get out of Istanbul, because if you came to court once more, I swear that I will hang you without batting my eye. I suggest you run and be on the look-out all your life, as you will be followed and tracked."³⁹

It is most significant that Hüsameddin Ertürk, who has been a witness to all the incidents that took place at that time, and has played a vital role in the establishment of the Secret Organization (Teşkilat-ı Mahsusa), and personally controlled and commanded the Secret Organization in Anatolia (M.M.), indicates that the Court Martial under the ruling of Kurdish Mustafa Pasha had taken into account false statements in order to prosecute and condemn the heroes of the National Struggle against the enemy, on the grounds of deporting and massacring the Armenians. This was done by the influence of the occupying forces and was directed to include the members of the Union and Progress Party, as well.

Therefore, it is not possible to consider the verdicts of this court as concrete evidence to the occurrence of a massacre during the relocation of Armenians in 1915. Furthermore, a document, dated May 6, 1919 and written in French and which is in the Archives of the Prime Ministry, states: "Two lawyers each from the countries of Denmark (April 19, 1919), Spain (March 17, 1919), Sweden (April 19, 1919) and Holland (March 17, 1919) were requested to participate in the international committee to be formed to investigate if any injustices were made during the relocation."

The delegates of the investigation committee were to visit provinces in Anatolia to make inquiries to establish any injustice that took place and to solve the matter by lawful means.

However, this venture was not realized, as the concerned nations refused to send delegates (at the requested time).⁴⁰

³⁹ Ertürk, Hüsameddin: op. cit.pp.370-373

⁴⁰ Archives of Prime Ministry, BOA HR:MÜ. 43/17

The replies sent by these nations, via their embassies, are also available at the same archives. The reply sent by Holland dated March 17, 1919 is most interesting, as it states:

"The Queen's Government, taking into account the best interest of Holland, deems it unsuitable and unnecessary to participate in such an inquiry."⁴¹

Consequently, the formation of an international committee to investigate if there were any injustices held during the Armenian relocation could not be possible with the refusal of the above-mentioned neutral countries to participate in the committee. It is claimed by some sources that Tevfik Paşa Government's attempt to form an international investigation committee with the participation of two lawyers each from the neutral countries was deliberately prevented by the British, who in turn wished to form an International Tribunal to take legal action against Turkey. A letter, stating this wish by the British Foreign Office was forwarded on April 2, 1919 to Mr. Balfour at the Peace Conference in Paris.^{41a} However, instead of waiting for the formation of the International Tribunal, the British exiled 78 Turks to Malta on May 28, 1919.

The British refused this request, as they could not find any evidence either in their archives or in the archives of the United States to support the presence of a massacre.

Moreover, one of the leading members of the Union and Progress Party, Said Halim Pasha, who was exiled to Malta, personally applied to the British Government, with the request of an international court investigation, pointing out that he and his friends had been exiled to Malta due to the biased accusations of the Armenians and the Greeks. Said Halim Paşa requested an international court to investigate if there were any evidence to these accusations. The British refused this request, as they could not find any evidence either in their archives or in the archives of the United States to support the presence of a massacre.⁴² No doubt, the refusals of Denmark,

⁴¹ Archives of Prime Ministry, BOA HR:MÜ. 43/17

^{41a} Şimşir, Bilal, op. cit. pp. 250-275

⁴² An investigation requested by London was held in United States and the results were conveyed by Ambassador Sir A. Geddes to the British Foreign Office as follows: With regard to the massacre of Armenians... To be brought in court...The reports on Turks were examined. I am sorry to state that among these documents there is nothing to be held against the Turks to incriminate them."Şimşir, Bilal, op.cit. p.270

Sweden, Spain and Holland played an important role in the decision, as well.

Furthermore, the leaders of the Union and Progress Party such as Enver Paşa, Talat Paşa, Cemal Paşa and Dr. Bahaddin Şakir, who are accused of issuing the law of relocation, had taken this decision to protect the army and the country, and the Armenians had been subject to relocation due to this reason and that they could, be accused of any attempt of genocide, and the relocation law was not issued with the idea of racial discrimination. The verification regarding the above statement could be summarized as follows:

- 1- A confirmation that the aim was not racial discrimination or genocide, as the Armenians maintain, is Talat Paşa's acceptance of the United States Ambassador Morgenthau's request for the allowance of 500.000 Armenians to immigrate to the United States. However, due to the difficulties of an ongoing war, the United States Government refused this request.
- 2- Another testimony to the fact is the position of the Armenians in port cities like Istanbul and Izmir. If such genocide were relevant, then all of these Armenians would also be subject to the same relocation law. However, only 2345 out of 77.735 Armenians were deported from Istanbul, and none from İzmir.⁴³
- 3- Furthermore, the United States Army Commander-in-Chief, General James G. Harbord, along with a committee of 46, came to Istanbul, via Paris on August 24, 1919, and toured Eastern Anatolia and the Caucasus Region, met with Mustafa Kemal Paşa in Sivas on September 15, 1919. The report by General Harbord, submitted on his return, states that they had not found any evidence of genocide, or any attempt of genocide, on the contrary, they had found evidence relating to the massacre of thousands of Turks as well as the destruction of 43 Turkish villages in Hasankale, Erzurum by the Armenians.⁴⁴

⁴³ Akgün, Seçil: General Harbord'un Anadolu Gezisi ve Ermeni Meselesine Dair Raporu (The Visit of General Harbord to Anatolia and his report of the Armenian Incident), Istanbul, 1981 P. 28

⁴⁴ Harbord, Major General James G.; Conditions in the Near East report of the American Military Mission to Armenia, Washington Government Printing Office, 1920, pp.10-18

During the Paris Conference, Boghos Nubar, leader of the Armenian Delegation reported to General J. Harbord of a massacre during the relocation and the establishment of an Armenian Nation at the Eastern Anatolia. General Harbord asked Nubar if he had investigated these accusations at the places he mentioned, to which Nubar replied that he had been born in Egypt and had never been in Armenia in his life, upon which Harbord had reached the following conclusion:

"If a person who was the head of a delegation, had never actually visited the place he persisted was 'Armenia', this proved only one thing: That the allegation was definitely biased."

Harbord wished to reach further evidence by contacting people who were supposed to have suffered during this incident. Out of the ones he spoke to, one Armenian stated that "the massacre was horrible, I was massacred twice" led him to further believe that the accusations were totally unreliable.⁴⁵

As all these evidences suggest, the claim for the "Alleged Armenian Genocide" is totally far from the reality, and that the relocation was only a result of the prevailing Armenian terrorist movement. However, the Turks never succumbed to terrorist acts even in return. Here, we quote from Heath W. Lowry, who made extensive research on the subject:

"Following the end of World War I, the Armenian Revolutionary Federation, or the Dashnaks as they are more commonly known, formed a network, as 'Nemesis' designed to track down and assassinate former members of the Young Turk Government. Their first victim was the former Minister of the Interior Affairs, Talat Paşa, who was gunned down on March 15, 1921, while walking on the street in Berlin. His assassin was an Armenian named Soghomon Tehlirian. Nine months later the former Ottoman Minister of Foreign Affairs, Said Halim Paşa was assassinated by an Armenian called Arshavir Shirakian in Rome. Barely four months later, this time working with an accomplice named Aram Yerganian, Shirakian struck again. This time his victims were two former Young Turk officials, Bahaddin Şakir Bey and Cemal Azmi Bey, who were shot in Berlin on April 17, 1922. A few months later Cemal Paşa was gunned down in Tiflis by two Armenians (Walker, 1980 p. 344). And the killing continued."

⁴⁵ Harbord, Major General James G.; Conditions in the Near East report of the American Military Mission to Armenia, Washington Government Printing Office, 1920, pp.36-37 Akgün, Seçil: op. cit. pp. 67-69

Tehlirian was acquitted after a cursory two-day trial. For the next forty years, until his death in San Francisco (1960) Tehlirian was accorded the status of an "Armenian National hero".

Of more importance to us here than the assassinations themselves, was the response then and now of the Armenian community at large to these events. Tehlirian, the assassin of Talat Paşa was arrested in Berlin and charged with murder. Within days of his arrest, a "Soghomon Tehlirian Defense Fund" was established in Berlin, which rapidly grew as Armenians worldwide, and in particular the United States, sent their contributions to Berlin. Aided by the legal advice thus purchased, Tehlirian was acquitted after a cursory two-day trial. For the next forty years, until his death in San Francisco (1960) Tehlirian was accorded the status of an "Armenian National hero". Indeed, the 1968 book by James Nazer entitled: "The First Genocide of the Twentieth Century" places this 'title' beneath his photograph (Nazer, 1968). The author likewise granted the epitaph of 'Armenian National Hero' to Shiragian and Yerganian, Tehlirian's two fellow 'Nemesis' members.

Now let us switch to the present time and make a comparison between the handling of Hampig Sasunyan, who gunned down Kemal Arıkan, the Turkish Consul to Los Angeles and the five Armenian terrorists who stormed Turkey's Lisbon Embassy, and their forbearers, the Nemesis members.⁴⁶

This indicates that the Turks never made a pre-planned massacre during the relocation of the Armenians, on the contrary that the Armenians together with the Russian forces conducted massacres of the Turks. Since the Turks never attempted to kill any members of the Nemesis organization, which assassinated Talat Paşa, Cemal Paşa, Said Halim Paşa and Dr. Bahaddin Şakir and Cemal Azmi either during the period of the Secret Organization or afterwards when the Republic of Turkey was founded. On the contrary, even Judge Kurdish Mustafa Paşa of the Court Martial, who gave death sentences to national heroes such

⁴⁶ Justin Mc Carthy: The Armenian Terrorism, Poison and Its Antidote, Ottoman Archives At Yıldız. The Armenian Incident, Talori Incident, Report of The Foundation for the Establishment of an Investigation and Documentation Center for Historical Incidents. 1989, p. 64

as Mustafa Kemal Paşa and Fevzi akmak Pařa⁴⁷ on false charges, was not sentenced to death but granted the right to live outside Turkey along with his 150 followers, until he died a natural death at 82 years of age.

Conclusion

All the above mentioned documents and sources prove that members of the Union and Progress Party such as Enver Paşa, Talat Paşa and Cemal Paşa and Dr. Bahaddin şakir have been prosecuted under the influence of the British occupying forces and the puppet government of Damat Ferit Paşa and sentenced by the Court Martial of Kurdish Mustafa Paşa for relocation and massacre of Armenians, on false charges.

The attempt to form an international investigation committee to inquire about the alleged massacre during relocation could not be realized due to the refusals of Swedish, Danish, Spanish and Dutch nations to participate in such a committee. Moreover, the request for an international court to conduct investigations, made by the Union and Progress Party members, who were exiled to Malta, such as Said Halim Paşa and his friends, was turned down by the British Government, as they could find no evidence to prove the occurrence of a massacre. That is why the deaths that might have taken place during the Armenian relocation can in no way be compared to the genocide of the Jews made by Hitler. As, the Jewish Genocide had been judged and condemned by the international court in N¼rnberg. Furthermore, the word 'genocide' was first legally used in the Convention Genocide concluded on December 12, 1948 and could not be valid for incidents in 1915. (47a)

The truth that emerges in the light of the above documents, leads to the fact that Dr. Bahaddin şakir was not connected with the relocation or the alleged massacre of Armenians. During the national struggle against the enemy, in supplying weapons to the

⁴⁷ Death penalties given to Mustafa Kemal Paşa and Fevzi akmak Paşa : Ert¼rk, H¼sameddin.; op.cit. pp.353-356; 436-440

^{47a} Tacar Pulat: Ermenilere Soykırım Yapıldığı Savının Hukuksal ve Ahlaki Aıdan İncelenmesi T¼rk Parlemlenterler Birliğince 13-14, Nisan 2001'de d¼zenlenen "Tarih Boyunca T¼rk-Ermeni İlişkileri Sempozyumu"na verilen bildiri s.1-2. (Dissertation given during the Symposium on Turkish Armenian relations Throughout History by the Turkish Parliament Association on the subject of The Legal and Moral Investigation on an Alleged Armenian Genocide. The Symposium was held on April 13-14, 2001. pp. 1-2.

Turkish Army, and in the prevention of the assassination attempt of the British spy Mustafa Sağır to Mustafa Kemal, the Secret Organization played a significant role.⁴⁸ Therefore it is not fair or morally right to accuse either the Secret Organization or the National Struggle Organization, which is its continuity or Hüsameddin Ertürk, one of the members of the Secret Organization and the founder of National Struggle Organization with an alleged Armenian massacre.

**And the relocation law
was passed in order to
safeguard the Ottoman
Army.**

Lieutenant General Bronsart v. Schelldorf, who was the highest-ranking German military officer in the Eastern Front during World War I, and also a very good friend of Talat Paşa, was not called to testify in court in Berlin, upon the assassination of Talat Paşa by Ş. Tehlirian. The court acquitted Tehlirian upon the grounds of "profound provocation to the Armenians by the Turks" in a single sitting. Angry at not being able to testify and the truth in the court, General Bronsart wrote an article, which was published in Deutsche Allegemeine Zeitung on July 24, 1921 and stated that he had been a witness to the fact that the Turks did not commit any pre-planned massacre, on the contrary many Turks were killed as the result of the Armenian terror that reigned in that period. And the relocation law was passed in order to safeguard the Ottoman Army. (48a)

In line with these documents, it is not possible to understand the reason behind the murders of Talat Paşa, Cemal Paşa, Said Halim Paşa and Dr. Bahaddin Şakir, or to proclaim their murderers as national heroes, as done by the Armenians.

Furthermore, Dr. Bahaddin Şakir was a person who was fond of Armenians. His family dentist was an Armenian named Dr. Süreyan Efendi. When his wife Cenan Hanım asked him the reason for choosing an Armenian dentist, he had replied: "He is a good dentist and a good man loyal to the Ottoman State". Dr. Bahaddin Şakir had paid for the education and helped to raise two Armenian orphans he had brought over from Anatolia. One of them grew up

⁴⁸ Ertürk, Hüsameddin : op. cit. 286-292

^{48a} Daily Hürriyet dated April 24, 2001, reporting the article by General Bronsart published in Deutsche Allegemeine Zeitung on July 24, 1921, titled "The German Officers Were not Called to Testify"

to be a musician with the Philharmonic Orchestra of Istanbul. But unfortunately, Dr. Bahattin Sakir was killed in Berlin on April 17, 1922 by Armenian terrorists, before he could raise his own two sons, Alp and Celasin, when the older boy was barely 10 years old.

Following this terrible event, Atatürk immediately sent for his widow, and arranged for her to have the settlement of allowance paid to the wife of a soldier who died in battle and presented her with a four-story house in Nişantaşı district to live in. Cenân Hanım rented the four floors of this building to renowned Obstetrician and Gynaecologist Besim Ömer Paşa and raised her sons with the rent money she received. The first tenant of the building was the General Manager of the German Railway Company. Cenân Hanım, who used to live in 'Soviet Apartment' behind Konak Movie Hall, later moved to the top floor of her own building and rented the lower stories to the Post Office. After her death in 1937, her sons were obliged to sell the building. This building is being used as an Armenian School now.

When the Surname Law was passed, Atatürk personally gave the surname 'Erk' to Cenân Hanım.⁴⁹ Atatürk had also assisted Talat Paşa's widow Hayriye Hanım by presenting her with a house and settling of an allowance paid to the wife of a soldier, who died in battle.

We also have to do our best for these persons who died for our country just as Great Atatürk did. Talat Paşa and Enver Paşa are now buried in Istanbul. However, Dr. Bahaddin Şakir is still buried in Berlin. It is the duty of the Medical Faculty of Istanbul, of which he was once a student and a member, as well as the Turkish Government to bring back his remains to be buried next to his wife in Feriköy Cemetery.

As a last word, The Turkish nation has never attempted or carried out a massacre to the Armenians who died during the relocation of 1915 and has always been respectful to human lives. The most important evidence to this are the lines by the renowned Renaissance philosopher and writer Tommaso Campanella in his well-known work 'Civitas Solis' (The Sun Country) on the importance the Turks gave to human rights as follows:

"I long for a "Sun Country". There should be no nights in this country and the people should not know what the concept of

⁴⁹ We hereby thank Mrs Gülsereñ Yalter, a close relative of Dr. Bahaddin Şakir for the valuable information.

darkness means. Is it possible to find "The Sun Country" on earth? The existence of the Turks who do not interfere with the freedom of thought and conscience makes me believe that - at least tomorrow - such a country will exist, since there is a nation, which does not imprison or chain love for the truth... Why should a "Sun Country" be a reality tomorrow, a country where only the truth, justice and freedom reigns?"⁵⁰

⁵⁰ Demir, Neşide Kerim: Bir Şehid Anasına Tarihîn Söyledikleri: Türkiye'nin Ermeni Meselesi. 3. Baskı. Ankara 1982, p.28.

Dr. Bahaddine Şakir

*Professeur & Assesseur à la Faculté de Médecine
Secrétaire Général
du Conseil Supérieur médical et d'Hygiène publique.
Médecin particulier de S. A. I. le Prince Héritier*

Constantinople

*Mon Médecin
par un empêchement
imprévu je ne suis venu
pour le plaisir d'être
avec vous au jour de
votre présence en votre
réfectorium. nous causerons
demain au conseil sur le sujet
est très respectueusement
votre très humble et dévoué
serviteur*

Dr. Bahaddin Şakir's photograph and personal card during the years he was teaching at the Imperial Ottoman Medical Faculty and simultaneously was the Court Physician for Prince Yusuf Izzeddin Efendi. On the card, there is a short note in French.

▶ باب مالی حقوق مشاورگی ◀

نومرد	تاریخ	نوع مسوده	معاون	مدیر	مشاور	مشاور	طیقت راننده درجه اول
۱۱۱۱	۱۳۰۸	مذکره	محمد حسن		محمد حسن	محمد حسن	محمد حسن
<p>آیة الله قزاقچی اولون صدراسیه طعنه واسیه حیرت نازکی ایزد و بیگونی قزاق حجاب و صارت نازکی و قزاق ناطق و طایفه وانی سابقین حیرت و اقد و قزاق محمد حسن ایضاست بهادرین سار و بیسی سوری سوری واسیه ایضاست سوری قزاق ایزد اولون محمد حسن ایضاست بهادرین سار و بیسی سوری سوری تاریخ ۱۳۰۸ / ۸ / ۲۸ قزاق ناطق و صارت نازکی محمد حسن ایضاست بهادرین سار و بیسی سوری سوری ایضاست بهادرین سار و بیسی سوری سوری نازکی حیرت و اقد و قزاق حجاب و صارت نازکی محمد حسن ایضاست بهادرین سار و بیسی سوری سوری ایضاست بهادرین سار و بیسی سوری سوری طبع ایضاست بهادرین سار و بیسی سوری سوری ایضاست بهادرین سار و بیسی سوری سوری صدرت سینه دار اولون ۱۶ و قزاق ناطق و صارت نازکی تاریخ ۱۳۰۸ / ۸ / ۲۸ قزاق ناطق و صارت نازکی قزاق ناطق و صارت نازکی ناطق و طایفه وانی سابقین حیرت و اقد و قزاق</p>							

Letter from the Sublime Porte Justice Department to the Foreign Ministry regarding the request for expulsion of Talat Paşa, Enver Paşa, Cemal Paşa, Dr. Bahaddin Şakir and Cemal, Dr. Nazım, Bedri and Aziz Efendi from Germany. (Prime Ministry Archives, (BOA, HR/HMŞ. İŞO. 108/2)

SUBLIME PORTE
MINISTÈRE DES AFFAIRES ÉTRANGÈRES

Le Ministre	Le Directeur	Le Chef de Bureau	Le Rédacteur

S. E. *Hale N. Hale*
Expéditions étrangères
 N° 15572
 S. 92
 16 Mars 1919

Le Ministre des Aff. Étr.
 a eu l'honneur de recevoir la note de votre Excellence sur le sujet de l'organisation d'une commission internationale pour l'investigation des injustices qui ont eu lieu pendant la déportation des Arméniens en 1915. Ce projet a été communiqué à votre Excellence par le Ministre des Aff. Étr. le 17 Mars 1919. Le Ministre des Aff. Étr. a eu l'honneur de vous adresser la note ci-dessus mentionnée le 19 Mars 1919. Le Ministre des Aff. Étr. a eu l'honneur de vous adresser la note ci-dessus mentionnée le 19 Mars 1919. Le Ministre des Aff. Étr. a eu l'honneur de vous adresser la note ci-dessus mentionnée le 19 Mars 1919.

Le Ministre des Aff. Étr. a eu l'honneur de vous adresser la note ci-dessus mentionnée le 19 Mars 1919.
Le Ministre des Aff. Étr. a eu l'honneur de vous adresser la note ci-dessus mentionnée le 19 Mars 1919.
Le Ministre des Aff. Étr. a eu l'honneur de vous adresser la note ci-dessus mentionnée le 19 Mars 1919.
Le Ministre des Aff. Étr. a eu l'honneur de vous adresser la note ci-dessus mentionnée le 19 Mars 1919.

The document referring to the refusal of the request to form an international committee to investigate any injustices that might have occurred during the deportation of the Armenians in 1915.

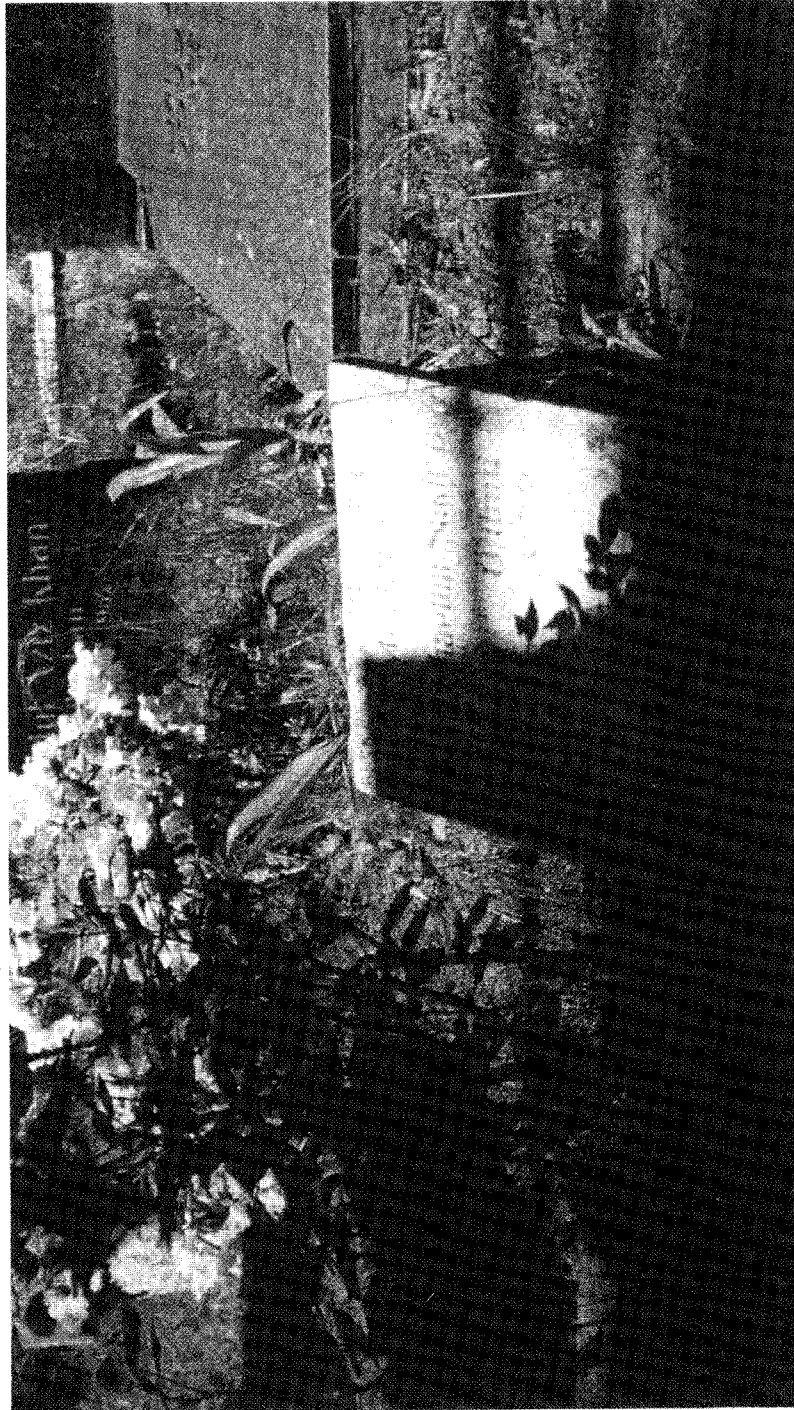
Babiali
 Foreign Ministry
 Protocol of Foreign Embassies
 No. 155 77

99

May 6, 1919

Referring to the appointment of delegates to form the committee to investigate the injustices made during the deportation. These delegates will conduct inquiries in various provinces of the Empire and investigate the injustices and will settle all matters by lawful means. However this could not be implemented as the following states declined to participate as shown below:

- Denmark April 7, 1919
- Spain March 17, 1919
- Sweden April 19, 1919
- Holland March 17, 1919

Dr. Bahaddin Şakir's grave in the Moslem Cemetery in Berlin.

ARMENIAN COMMUNITY IN AUSTRALIA

Assist. Prof. Dr. Kamer Kasım*

1. Introduction

This article will analyze the Armenian Diaspora in Australia. The Armenian Diaspora organizations' activities in Australia will be focused on. As it will be discussed below unlike the countries such as the US and Canada, where Armenian settlement went back to the 19th century, the Armenians mainly came to Australia in the 1960s. Thus, the Armenian Community in Australia has existed just for last forty years, which means they do not have a long history in this country. For this reason, Armenians in Australia do not have lots of organizations as the Armenians had in other countries, like the US, France or Canada. Despite this, the Armenian Diaspora in Australia established community organizations and Diaspora organizations and the political parties opened branches in Australia.

The Armenians immigrated to different countries and regions in history. For this reason, Armenian communities exist in various countries. The population of Armenia is about 3 million. The number of Armenians live in the Diaspora is varying in different sources. About 750,000 Armenians live in the US and 50,000 in Canada. In Europe, the highest number of the Armenians live in France where more than 300,000 Armenians settled. In the Middle East, Iran and Lebanon have the highest number of Armenian population. In both, there are more than 200,000 Armenians. Compared with these states, a smaller number of Armenians live in Australia, about 30,000.¹

Australia is the country of immigrants and immigration plays an important role in Australia's demographic, social and economic development. Massive immigration to Australia started at the end of the Second World War when the Australian Government opened its door for immigrants. Australian Government provided

* Institute For Armenian Research and Abant İzzet Baysal University, Bolu

¹ For the population about Armenian Diaspora See, <http://www.sbs.com.au>, 'Armenian Population Around the World', Historical Nation of Armenia, Montreal, 1987.

accommodation for immigrants in Commonwealth hostels and helped their transportation to Australia. The Armenian immigration to Australia was not intensified until the 1960s, which was late compared with the other states that Armenians immigrated. Since the end of the Second World War, 5.5 million people immigrated to Australia. Australia's population rose from 7 million in 1945 to over 18 million at the end of the 1990s and immigration played an important role in this.²

2. Armenian Settlement And Activities

Armenian immigration to Australia started in the second half of the 19th century. First Armenian immigrants who came to Australia were the adventurous people searching for gold in the "unknown territory". These Armenians were from the Asian countries such as India and Singapore. At that time there was a debate among the Armenian community in India and Singapore about Armenian immigration to Australia. An Armenian newspaper published in Calcutta called *Azgarez Araratian* for instance opposed the Armenian immigration to Australia on the grounds that the Armenians in India would lose their position as a result of the immigration.³ However, this immigration was very limited during the 19th century. The Armenians started to immigrate to Australia in large numbers during the 1960s. The main reasons for this immigration were to seek better life and political instability in the territories where the Armenians lived. During the 1960s and 70s political turmoil in Egypt and Syria led to Armenian immigration and the Civil War in Lebanon also forced some Armenians to

During the 1960s and 70s political turmoil in Egypt and Syria led to Armenian immigration and the Civil War in Lebanon also forced some Armenians to migrate to Australia.

migrate to Australia. The Armenian community in Australia, as mentioned, is one of the youngest among the Armenian communities around the world. 20,000-25,000 Armenians in Australia settled in the Greater Sydney Metropolitan Region and 5,000-10,000 Armenians live in the

² See Agnes Walker, *Modelling Immigrants to Australia- to Enter a Dynamic Microsimulation Model*, (Portland, Maine) 18-20 July 1997.

³ 'Armenian-Speaking Community In Australia', sbs Radio Community, <http://www.sbs.com.au/radio/armenia/community.html>

Victoria region, mostly in Melbourne. Poladian, who is an Armenian immigrant in Australia, mentioned Father Arama's Mirzaian as an important figure who helped Armenian immigrants in finding house and job in the 1960s and he also published a monthly church bulletin, *Looyce*.⁴ The First Armenians who came to Australia were traders and manual workers. Later, particularly with the Civil War in Lebanon teachers, doctors and engineers immigrated to Australia. As was the case in the countries where the Armenians settled in relatively large numbers, Armenians in Australia opened community organizations. They set up schools and social clubs and Armenian political parties opened their branches, the organizations published newspapers and magazines. The biggest Armenian organization in Australia is the Armenian National Committee of Australia (ANCA). The ANCA's activities include grass-roots political advocacy, lobbying, anti-racial vilification, media relations, the research, analysis and dissemination of information and public relations.

*"The ANCA also facilitates individual and collective action by members of the Armenian-Australian Community, and to encourage Armenian-Australians to participate fully in the Australian political process and to voice their views and concerns to their government officials (local, state or national), and the media. The ANCA also seeks the development of closer cultural, economic and educational ties between Australia and the Republic of Armenia."*⁵

One of the primary goals of the ANCA is to promote Armenian "Genocide" in which ANCA is in close cooperation with Macquarie University's Centre for Comparative Genocide Studies. To promote Armenian Studies in educational institutions, the ANCA established the Armenian Resource Centre (ARC). The ARC has assisted students and academics interested in Armenian Studies. The President of the ANCA is Dr. Tro Kortian who is himself an academic at the University of Sydney, Department of Finance. There are other Armenian organizations, which affiliated to the ANCA: the Armenian Youth Federation of Australia, Armenian Cultural Centres, Armenian Cultural Educational Society of Australia, Arshak and Sophie Galstaun Armenian Day School,

⁴ Arto Poladian, 'Armenian Community in Sydney Today and During Last Decades As Experienced and Seen By Arto Poladian', *Armenian Internet Journal*, <http://www.armenia.ru/azdarar/eng/archives/2000>

⁵ http://www.ancaustralia.org/anca_profile.htm

Armenian Relief Society of Australia, Hometemen: Armenian Union of Physical Culture and Scouting, Armenia Weekly, Voice of Sartarabad, FM 91.5 and Voice of Horizon, FM 98.5.⁶

The Armenian community in Australia has several cultural, youth, sporting and welfare organizations and each of them has its own regional branches. In Sydney, there are three Armenian private day schools, four Saturday schools and one children's kindergarten. There is one Armenian TV channel called ARM TV, which was established in 1994 and broadcasts over 2.5 hours each week (Wednesdays between 7:00-7:30 pm, 10:00-11:00 pm, and Sundays 1:00-2:00 pm).⁷ The Armenian General Benevolent Union of Australia is also another Armenian organization, which focuses on sporting activities and education. The Armenian General Benevolent Union (AGBU) has branches in many of states and provides scholarships for higher education and the AGBU administers sixty-two elementary and high schools, community centers and offices in twenty-two countries. In Australia the AGBU has its offices since 1960's.⁸ Later the Australian Armenian Association emerged as a splinter group from the AGBU and they declared that they have no links with any Armenian religious, cultural and political organizations. This indicated the sharp divisions even within the same organization

As the Armenians claim that they were the first nation to adopt Christianity as a national religion, the Church plays an important role in the live of the Armenian Diaspora.⁹ The majority of the Armenians in Australia belong to the *Armenian Apostolic Church (Armenian Orthodox)*, remaining segments of the Armenian community adhere to either the Armenian Catholic church or to several *Armenian Evangelical* churches. Currently, in Sydney there are 6 Armenian churches consisting

The Armenian churches served as institutions, which helped the Armenian immigrants in education, housing and provided them financial aid.

⁶ <http://www.ancaustralia.org/community.htm> The Web Page of the Armenian National Committee of Australia.

⁷ <http://www.armtv.bigfoot.com>, the Web Page of Armtv.

⁸ <http://www.agbu.org>, the Web page of the AGBU

⁹ Erich Feigl argued that the foundation date of the Armenian Gregorian church is not certain and even pro-Armenian historians are not sure about the year of foundation. See Prof. Erich Feigl, "Ermeni Milli Kilisesinin Zaferi ve Trajedisi", *Armenian Studies*, June-July-August, 2001, pp. 65-89.

of 1 Armenian Apostolic, 1 Armenian Catholic, and 4 Armenian Evangelical.¹⁰ The Armenian churches served as institutions, which helped the Armenian immigrants in education, housing and provided them financial aid. Armenian churches aimed to protect Armenian culture, during the process of the Armenian immigrants' adaptation to the Australian society. Armenian churches also became vehicles for Armenians to express their identity, since when the new immigrants reached a foreign territory; generally they found the church as the only familiar institution for themselves. The church was the driving force to help immigrants in their adaptation to the new place.¹¹

Language has been another key element to protect the Armenian culture in Diaspora. For this reason, children are thought Armenian language. To protect Armenian identity connecting the Armenians with Armenia has been an important element. Thus generations were reminded that Armenians' homeland is Armenia.

**The Armenian Diaspora
had a special feature:
They founded political
parties in Diaspora.**

The Armenian community organizations mentioned above developed since the 1960s when large number of Armenians arrived in Australia. At the end of the 1960s Armenian General Benevolent

Union, Armenian Revolutionary Federation (ARF-Dashnak) and two Sunday schools had already been set up. The Armenian Diaspora had a special feature: They founded political parties in Diaspora. The ARF was set up in Australia in the 1960s and in the 1980s The Social Democrat Hunchakian Party and Ramgavar Party were set up and the Armenian political spectrum was completed in Australia. These political parties existed in Armenia as well as in some other states where Armenians live in large numbers. Among these parties the Ramgavar Party is the smallest one. The Ramgavar Party was the successor of the Armenakan organization, which was established in 1885. The Ramgavar Party has cooperated with Hunchak for a long time. It opened branches in many countries all over the world.¹² The ARF was founded in 1890 with the aim, "to achieve political and economic freedom in Turkish Armenia by

¹⁰ Armenian Church Directory, <http://www.cilicia.com>.

¹¹ See Gerard J. Libaridian, *The Challenge of Statehood, Armenian Political Thinking since Independence*, Blue Crane Books, 1999.

¹² <http://www.azg.am./HRAK>

means of rebellion... and subjecting to terrorism the Government officials, the traitors,.."¹³ During the Ottoman period, the ARF had organized rebel bands and raided villages. After that period, the ARF operated mainly in Lebanon, France and Greece and it is existent in Australia for about 30 years.

The Hunchak (Hunchakian Revolutionary Party) was founded in Geneva in 1886. The Hunchak aimed to "*change Ottoman Armenia by violence against the Turkish government (through) propaganda, agitation, terror and peasant and worker activities*".¹⁴ It also operated in various countries. During the Cold War the Hunchak and the ARF had different policies regarding the Soviet Socialist Republic (SSR) of Armenia. The Hunchak had a socialist programme and unlike the ARF, which declared war against the Soviet rule in Armenia, the Hunchak had links with the USSR. The Hunchak established links with the Australia. USSR Friendship Society. The Hunchak and the ARF had different perceptions about the Soviet Socialist Republic of Armenia, while the former celebrated the SSR Armenia's national day, 29th of November, the latter celebrated the national day of short lived Armenian state which was established on 28th of May 1918.¹⁵ The differences among Diaspora organizations and particularly among political parties were a common phenomenon. Political parties became organizations, which helped other community organizations to be established and they intended to have control over the other community organizations. Political parties presented themselves as a key for solution of all problems of the Armenians. Political parties also politicized the Armenian Diaspora. The Armenian political parties, particularly, the ARF supported the terrorist activities. The Turkish diplomats were assassinated in different states around the world. This issue will be analyzed below. Diaspora organizations created feelings that the Armenians had common ties beyond states where they live. However, Gerard Libaridian indicates that some cultural organizations like Hamazkaine and Tekeyan, which were established in the Middle East, could not become effective in the US, Canada and France.¹⁶

¹³ K.S. Papazian, *Patriotism Perverted*, (Boston: Baikar Press, 1934), p. 14-15.

¹⁴ Lousie Nalbandian, *The Armenian Revolutionary Movement: The Development of Armenian Political Parties Through the Nineteen Century*, (Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1963), p. 110.

¹⁵ Arto Poladian, 'Armenian Community in Sydney Today and During Last Decades As Experienced and Seen By Arto Poladian', *Armenian Internet Journal*, <http://www.armenia.ru/azdarar/eng/archives/2000>

¹⁶ See Gerard J. Libaridian, *The Challenge of Statehood, Armenian Political Thinking Since Independence*, Blue Crane Books, 1999.

In Australia, the Church, AGBU and ARF were the organizations leading the Armenian community until the 1980's. After that many organizations were formed and as discussed above rivalry began between the ARF and Hunchak and other organizations.

3. Terror In Australia

The Armenian terrorist groups started to operate in the mid-1970s and they carried out 200 attacks in 38 cities of 21 countries. In these attacks, 42 Turkish diplomats and 4 people from other nations were killed, while 15 Turks and 66 other nationals were wounded. Among the terrorist organizations, which carried out these attacks, the most known is the Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia (ASALA).¹⁷ The first of the serious terrorist attacks was started with the assassination of Mehmet Baydar, Turkey's Consul General of Los Angeles and his deputy Bahadır Demir on 28th January 1973. This attack was conducted by Gourgen Yanikan who had not been connected with any terrorist organization. However, later attacks were carried out

ASALA considered itself as a revolutionary movement fighting against so-called Turkish and American imperialism.

by the terrorist organizations. The second terrorist attack was directed against Turkey's Ambassador in Vienna, Daniş Tunalıgil who was killed on 22nd of October 1975. The ASALA claimed responsibility for this attack. The ASALA considered itself as a revolutionary movement fighting against so-called Turkish and American imperialism. The ASALA also labeled the U.K. and France as imperialist nations.¹⁸ The ASALA differed from its more rightist Armenian counterparts such as the Justice Commandos of the Armenian Genocide/Armenian Revolutionary Army and the ARF. An anti-Western attitude has been seen in ASALA. For example, ASALA argued that

"...The Resolution of the Armenian cause can only be realized through armed struggle and by liberating occupied Armenian lands from Turkish fascism. Is it possible to expect liberation of our

¹⁷ Francis P. Hyland, *Armenian Terrorism, the Past, the Present, the Prospects*, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1991, pp. ix, x.

¹⁸ ASALA Declaration, *Armenian Reporter*, 24 January 1985.

lands with the help of the West when imperialist military bases exist on these territories."¹⁹

The ASALA carried out seventy terrorist attacks against Turkey. However, it also directed attacks against various states and other Armenians.²⁰ The ASALA bombed the air France office and the French Cultural Center in Beirut and a McDonald's restaurant in Paris.

The other terrorist organizations were also conducted attacks against Turkish diplomats. One of these attacks took place in Australia on the 17th of December 1980 when Turkey's Consul General of Sydney Şank Arnyak and his security guard Engin Sever were murdered. It was the most serious terrorist activity against Turkish targets in Australia.²¹ The Justice Commandos of the Armenian Genocide (JCAG) claimed responsibility for this terrorist act. The JCAG was a smaller terrorist organization compared with the ASALA. Hyland argued that *"the story of the JCAG is the story of the terrorist arm of the ARF (Dashnak)"*.²² The JCAG was created and maintained by the ARF with the main aim of giving the impression that the Dashnak Party did not involve in terrorist activities. The Dashnak dedicated itself to the establishment of an independent Armenian state. Thus the Dashnak opposed the Soviet rule in Armenia during the Cold War. In that aspect the Dashnak was different from the ASALA and Hunchak, since they had ties with the Soviet Union. The Dashnak assassinated the Archbishop of Holy Cross Armenian Church in New York City in 1933. The reason for this killing was the Archbishop's approval of the concept of Soviet Socialist Republic of Armenia, which Dashnak strongly opposed.²³ After the death of the former leaders of the Armenian Soviet Socialist Republic, the Dashnak Party

¹⁹ ASALA Releases Declaration Following Munich Meeting, *The Armenian Reporter*, 24 January 1985, p. 8.

²⁰ Francis P. Hyland, *Armenian Terrorism, the Past, the Present, the Prospects*, (San Francisco and Oxford: Westview Press, 1991), pp. 29.

²¹ On 23 November 1986 a powerful car bomb exploded inside the basement of the Turkish Consulate in Melbourne, killing one person and causing considerable damage to the five-story building. The victim was identified as one of the perpetrators, an Armenian named Hagop Levonian. This attack was claimed by a group calling itself the 'Greek-Bulgarian-Armenian Front'. The same group also claimed responsibility for a bomb explosion in a package at a mail sorting facility in Brisbane on 19 January 1987. *Armenian Allegations: Myth and Reality, A Handbook of Facts and Documents*, edited by The Assembly of Turkish-American Associations, (Washington D.C., 1987).

²² Francis P. Hyland, *Armenian Terrorism, the Past, the Present, the Prospects*, (San Francisco and Oxford: Westview Press, 1991), p. 61.

²³ Michael M. Gunter, *Pursuing the Just Cause of Their People*, (Connecticut: Greenwood Press, 1986), p. 55.

changed its policy of strong hostility towards the Soviet Union and the new emphasis for the Dashnak was Turkey and its ally the United States, both of which was considered as enemies for the Dashnak.²⁴ In that atmosphere, the JCAG was established by the Dashnak in 1975. The JCAG was later renamed as the Armenian Revolutionary Army (ARA).²⁵ The Central Committee of the Dashnak Party denied any link with the JCAG. However, the Dashnak associated publications covered attacks by the JCAG extensively and glorified the attackers. The linkages between the Dashnak and the JCAG surfaced clearly after each terrorist attack carried out by the JCAG.²⁶ On the 27th of May 1976, a bomb exploded in the Dashnak Headquarters in Paris and by the body of the Lebanese-Armenian bomb maker, leaflets were found about the previous attacks carried out by the JCAG and also another planned attack.²⁷ This provided material evidence of the linkages between the Dashnak and the JCAG.

The attack against Turkey's Consul General of Sydney on the 17th of December 1980 was carried out by two persons with motorbike while Şark Arıyak was going to the Turkish Consulate from his residence.²⁸ This terrorist attack was condemned by the NATO and US. The Turkish community in Sydney prepared a statement, which was read in the ethnic radio 2 EA. However, the terrorist organization, the JCAG, was not mentioned in the statement. The manager of the ethnic radio 2 EA was an Armenian S. Kerkyasharian. Şimşir argued that this might be the reason why the JCAG was not mentioned and if it was mentioned, it might not have been broadcasted.²⁹ To condemn international terrorism the

²⁴ Yves Ternon, *The Armenian Cause*, (Delmar, New York: Caravan Books, 1985), p. 194.

²⁵ Francis P. Hyland, *Armenian Terrorism, the Past, the Present, the Prospects*, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1991, pp. 61.

²⁶ Terrorist attacks carried out by the JCAG against the Turkish diplomats: Turkey's Vatikan Ambassador Taha Carım was killed on 9 June 1977. On 2 June 1978 Turkey's Madrid Ambassador Zeki Kunaralp's wife Necla Kunaralp and retired Ambassador Beşir Balcıoğlu were killed. In that attack also Ambassador's driver Antonio Torres lost his life. Turkey's Paris Tourism Counselor, Yılmaz Çolpan was murdered on 22 December 1979 and as it was discussed above the JCAG was also killed Turkey's Consul General in Sydney Şark Arıyak and his security guard Engin Sever.

²⁷ Hyland, *Armenian Terrorism...*, p. 62-63. See also, Heath W. Lowry, 'Nineteenth and Twentieth Century Armenian Terrorism: "Threads of Continuity"', In *International Terrorism and the Drug Connection*, (Ankara: Ankara University, 1984), p. 79-80. Yves Ternon, *The Armenian CaUSE*, (Delmar, New York: Caravan Books, 1985), pp. 196-197.

²⁸ For further details of the attack see, Bilal Şimşir, *Şehit Diplomatlarımız, (1973-1994) 1. Kitap*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2000), pp. 339-377.

²⁹ See, Bilal Şimşir, *Şehit Diplomatlarımız, (1973-1994) 1. Kitap*, (Ankara, Bilgi Yayınevi, 2000), p. 344.

Turkish Community in Sydney walked in silence and 5 thousand people took part in the walk. Turkish newspapers, published in Australia criticized the ethnic radio 2EA due to its bias broadcasting.³⁰ Terrorism was alien to Australia and the Australian media covered the terrorist attack extensively. However, they covered the attack in a way to justify the terrorism rather than to condemn it. For example, *the Canberra Times* wrote "Armenian revenge against Turks. Today's Hatreds Fueled by Injustices of Yesterday". Rod Usher in the *Age* newspaper titled his article as "Revenge Around the World for a Wrong of Long Ago". One of the main aims of any terrorist organizations is to make its voices heard and they use terror as a tool for their propaganda. The Australian media gave the terrorist organization a chance to make propaganda with the way they dealt with the assassination of Turkey's Consul General and his guard. The Australian media did not concern about the murder of the two people rather their main concern was possible ethnic strife between the Armenian and Turkish communities in Australia.³¹

It was unfortunate that the Armenian community leaders did not condemn the terrorist act and the JCAG. Instead an Armenian religious leader, K. Kazanjian stated that Turkish left or Kurds might have been responsible for the assassination.³² In Turkey, the murder of Turkey's Consul General and his guard were regarded in the context of Armenian terrorism targeted the Turkish diplomats. Turkish press discussed the history of the Armenian terrorism. *Hürriyet* newspaper wrote that "Murderers killed 15 in the last 5 years and there were 140 attacks against our diplomats, embassies and consulates in the same period".³³ In his article, Fahir Armaoğlu mentioned the JCAG and he argued that Turkey should make its voice heard in the civilized world.³⁴ Mehmet Ali Birand wrote that the Turkish diplomats and their families experience difficulties abroad. He stated that due to the fear of terror Consul Generals could not walk on the street without a

³⁰ Şimşir, Şehit Diplomatlarımız... , p. 366-367. *Yeni Vatan*, 22 December 1980. "Katiller Bulunamadı", *Yorum*, 5 January 1981. *Yeni Nesil*, 22 December 1980.

³¹ "Armenian revenge against Turks. Today's Hatreds Fueled by Injustices of Yesterday", *The Canberra Times*, 18 December 1980. "Terrorism in Sydney", *The Canberra Times*, 18 December 1980. Rod Usher, "Revenge Around the World for a Wrong of Long Ago", *The Age*, 18 December 1980. "This is no Time for Emotional Racism", *The Australian*, 18 December 1980. See also Bilal Şimşir, *Şehit Diplomatlarımız, (1973-1994)* 1. Kitap, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2000), pp. 363-366.

³² Şimşir, Şehit Diplomatlarımız..., p. 367.

³³ *Hürriyet*, "Lanet Olsun...", 18 December 1980.

³⁴ Fahir Armaoğlu, 'Ermeni Adaleti', *Tercüman*, 19 December 1980.

The Armenian Community in Turkey condemned the terrorist and both Patriarch Şnork Kalustyan and the spiritual leader of the Catholic Armenians, Kahan Çolakyan stated that the terrorist attack did not comply with humanity and any religion and murderers should be caught quickly.

guard and diplomats work in places where windows were always closed.³⁵

The Armenian Community in Turkey condemned the terrorist activity and both Patriarch Şnork Kalustyan and the spiritual leader of the Catholic Armenians, Kahan Çolakyan stated that the terrorist attack did not comply with humanity and any religion and murderers should be caught quickly.³⁶ The Australian authorities were unsuccessful to catch the two

terrorists.

4. Australia's Relations With Armenia And The Armenian Community's Role In The Relations

The Armenian Diaspora all over the world has made efforts to connect the Armenians with Armenia, which is considered as historical homeland by the Armenians. However, during the Cold War the Diaspora's contact with Armenia was limited. In Australia, the Church invited some Armenian groups for concerts. Few Armenians were also able to visit Armenia via Lebanon. An organization called the Committee of Cultural Relations with Armenians Abroad was opened in Armenia and this committee published a weekly newspaper, which was delivered to many Armenians abroad free of charge. The Committee sent Armenian delegations to Australia and invited community leaders of Diaspora to Armenia. Armenian organizations in Australia like the AGBU and The Armenian Cultural Society sent teachers and students to Armenia every year.³⁷ The Armenian community in Australia has also sent aid to Armenia after the earthquake of 1988. Until the independence of Armenia the contact between the Armenians in Australia and Armenia was limited to the above-mentioned

³⁵ M. Ali Birand, "Diplomatlarımıza Yazık Değil mi?", *Milliyet*, 19 December 1980.

³⁶ Bilal Şimşir, *Şehit Diplomatlarımız, (1973-1994)* 1. Kitap, (Ankara, Bilgi Yayınevi, 2000), p. 349.

³⁷ Armenian Community in Sydney Today and During Last Decades As Experienced and Seen By Arto Poladian', <http://www.armenia.ru/azdarar/eng/archives/2000>

activities. The independence of Armenia opened new opportunities for the Diaspora to extend its contacts with the motherland. It is important to discuss Diaspora's view of Armenia and how Diaspora reacted towards the independence and Diaspora's and Armenia's expectations from each other.

For many Diaspora Armenians, Armenia was a far away place about which they did not know much. When Armenia became independent the Diaspora organizations and the political parties welcomed and supported the independence. However, among the Diaspora parties, the ARF had a cold reaction about the independence of Armenia. The ARF was the biggest Diaspora party and it became like a state within the Armenian Diaspora, and the ARF had a difficulty to accept the independence of Armenia unless Armenia was controlled by the ARF. According to the ARF, the declaration of independence was made without any preparation and Armenia was governed by a group of inexperienced young leaders. The ARF harshly criticized the first President of Armenia, Ter-Petrosyan and blamed him to steal the ARF's flag and national anthem and used them as the Republic of Armenia's own flag and national anthem.³⁸

The relations between Armenia and the Diaspora developed rapidly. Unlike during the Cold War, Diaspora organizations, politicians and businessmen visited Armenia frequently. They faced the real Armenia and its people rather than their perception of Armenia. According to Libaridian, the Diaspora Armenians realized that Armenia was not a history or a museum but real people lived in Armenia where real problems such as unemployment, high inflation and poverty existed.³⁹ Diaspora organizations sent a lot of help to Armenia and Diaspora parties were quick to open their branches there. However, Diaspora parties' aim to transfer their agenda to Armenia does not suit Armenia's interest, since Armenia is a state, which has to establish relations with other states, especially the neighboring ones, and Armenia's President can not follow the objectives of Diaspora parties.⁴⁰ In terms of Diaspora's relations with Armenia, the two

³⁸ See Gerard J. Libaridian, *The Challenge of Statehood, Armenian Political Thinking Since Independence*, Blue Crane Books, 1999. (Ermenilerin Devletleşme Sınavı, Bağımsızlıktan Bugüne Ermeni Siyasi Düşünüşü, (İstanbul: İletişim, 2000).

³⁹ Libaridian, *The Challenge of Statehood...* pp. 194-198.

⁴⁰ Libaridian, *The Challenge of Statehood...* Chapter 5. The ARF criticized Ter-Petrosyan, particularly for his policy towards the Nagorno-Karabakh conflict and Turkey. Ter-Petrosyan knew that Armenia could not follow hawkish policy as the ARF suggested.

different arguments have been presented. One argument is that the Diaspora wants to impose its ideas and its objectives onto Armenia and uses Armenia as play field in the competition among Diaspora organizations.⁴¹ Another argument is that Armenia wants to exploit Armenian Diaspora. Beledian argued that

Although the Armenian Diaspora in Australia is not as effective as those of the US, Canada, France and Britain, they play an imported role in Australia's relations with Armenia.

"Armenia's goal, now as in the past, is to make the Diaspora an instrument. Any state would do the same. The question was whether the people of the Diaspora would want to become mere instruments and whether they could agree to become instruments without endangering their survival as

communities."⁴²

It might be argued that the Diaspora has great power over Armenia and it became an important factor in Armenia's relations with the countries where Armenian Diaspora existed. Although the Armenian Diaspora in Australia is not as effective as those of in the US, Canada, France and Britain, they play an imported role in Australia's relations with Armenia.

Australia recognized the independence of Armenia on the 26th of December 1991 and established diplomatic relations on the 15th of January 1992. Australian Embassy in Moscow is in charge of Armenia's consular affairs. In general, Australia's relations with Armenia have not been developed in both political and economic level. Bilateral trade between the two countries is relatively low.⁴³ However, Australia has a contact even with the representatives of the Nagorno-Karabakh administration. One important visit held on the 3rd of June 1999 when Armen Sarkissian, the Minister for Culture, Sports and Youth Affairs of "The Republic of Nagorno-Karabakh" visited Australia. He stayed in Australia for two weeks.

⁴¹ Libaridian became the voice of this argument about Diaspora's relations with Armenia and he complained about Diaspora's intention to dominate Armenia's political agenda.

⁴² 'Fresh Perspectives on Armenia-Diaspora Relations, Khachig Tölölyan and Krikor Beledian Speak With Haratch', Armenian Forum, <http://www.gomidas.org/forum/af3c.htm>

⁴³ In 1999 Australian exports to Armenia were worth 950,000 Australian dollars and imports from Armenia were worth 81,000 Australian dollars. <http://www.dfat.gov.au/geo/Armenia>, Australian Department of Foreign Affairs and Trade Home Page.

As it was the case in all contacts of representatives from Armenia and Nagorno Karabakh with the Australian authorities, Sarkissian also tried to attract Australian investment to Nagorno-Karabakh. He also expressed his wish for closer cultural and sporting ties between Australia and Nagorno-Karabakh.⁴⁴ Businessmen played an important role in the contact between Australia and Nagorno-Karabakh. The Australian businessman Varuzhan Iskanterian had very active in this respect. He visited Nagorno-Karabakh on the 29th of September 1999 and held talks with "Nagorno-Karabakh Republic" Foreign Minister Naira Melkoumian.⁴⁵

The Armenian community in Australia and particularly the ANCA actively lobbied for Australia's recognition of the so-called Armenian genocide. The New South Wales State Parliament passed a motion about condemnation of the so-called genocide in 1997 and the New South Wales Parliament also decided the Armenian genocide memorial to be erected on the 29th of April 1998 and this memorial was opened on the 5th of March 1999. It should be noted that New South Wales is the largest and most populace State in Australia and most Armenians in Australia live there. The ANCA's activities are also concentrated in New South Wales. One of the leading figures to support the Armenian activities there is Peter Collins, the opposition leader of the North Wales Parliament and member of the Queens Council. His constituency, Willoughby, contains the largest concentration of Armenians. A Member of Parliament, John Watkins from Australian Labor Party is also another dedicated supporter of Armenian activities. His constituency, Gladesville, has a large and growing Armenian community.⁴⁶ The Turkish community in Australia protested the New South Wales Parliament's decision.⁴⁷ In a response to Turkey's Parliament Speaker, Yıldırım Akbulut's complaint about the New South Wales Parliament's decision, the Member Australian House of Representatives, Neil Andrew said that

"I would like to state that state parliaments are autonomous and they are independent within themselves in Australia. They even

⁴⁴ 'Nagorno Karabakh Minister on Australian In Visit', *Groong News Network*, 3 June 1999.

⁴⁵ Asbarez Online, <http://www.asbarez.com>, 30 September 1999.

⁴⁶ Asbarez Online, 17 April 2001. <http://www.asbarez.com>

⁴⁷ Turkish Community regarded the decision shameful and unfair. They stated that "Turkish Australian community believes genuinely and in unity that, this disgraceful plaque must be removed from the parliament house for the sake of Australian multiculturalism. Neither Armenians nor the politicians have a right to ruin Australian peaceful ethnic harmony", Austurk, <http://aUSturk.hypermart.net/main.htm>, Turkish Australian Community Homepage

*regard themselves higher than the federal parliament. Our administrative system does not allow the federal parliament to interfere with the decision of the state parliaments.*⁴⁸

The ANCA also tried to establish contacts between the Armenian and Australian member of parliaments. With its effort in August 2001 the Armenia-Australia Parliamentary Friendship group has been formed.⁴⁹ Despite their short history in Australia, the Armenian Diaspora is still able to play a role in Australia's relations with Armenia and particularly the ANCA is very active in that aspect.

5. CONCLUSION

Armenians immigrated to various countries. Their settlement in the US, Canada and France went back to the 19th century. However, Armenian immigration to Australia mainly started in the 1960s due to the instability in the Middle East. Despite their short history in Australia, the Armenian community established organizations like the ANCA and Armenian Diaspora organizations and political parties were quick to open branches in Australia. It might be said that the Armenians in Australia benefited from the experiences of the Armenians who settled other countries earlier. As was the case in other places, Diaspora organizations particularly the Diaspora parties were in competition Australia. The church played an important role at the beginning of the Armenian immigration, but later the other organizations especially the ANCA and AGBU became important diaspora organizations. After the independence of Armenia the contact between Armenia and the Armenian community in Australia increased and the Armenian Diaspora became a driving force in Australia's relations with Armenia.

⁴⁸ 'Turkey Complains to Australia about Armenian Genocide Day', *the Groong News Network*.

⁴⁹ The members of the Armenia-Australia Parliamentary Friendship Group are: Senator Marise Payne (Chairman); The Hon. Janice Crosio MBE MP (Vice-Chairman); The Hon. Bruce Baird MP (Secretary); The Hon. Dr Brendan Nelson MP, Parliamentary Secretary for the Minister of Defence; The Hon. Joe Hockey MP, Federal Minister for Financial Services and Regulation; The Hon. Alan Cadman MP; The Hon. Bronwyn Bishop MP, Federal Minister for Aged Care; The Hon. Leo McLeay MP; The Hon. Neil Andrew MP, Speaker of the House of Representatives; The Hon. Phillip Ruddock MP, Federal Minister for Immigration and Multicultural Affairs; Minister for Reconciliation and Aboriginal and Torres Strait Islander Affairs; Ms Teresa Gambaro MP; Mr Anthony Albanese MP; Mr Patrick Secker MP; Mr Peter Slipper MP; Mrs Kay Elson MP; Mrs Trish Draper MP; Senator the Hon. Margaret Reid, President of the Senate; Senator Alan Eggleston; Senator George Campbell; Senator Grant Chapman; Senator Julian McGauran; Senator Natasha Stott Despoja, Leader of the Australian Democrats. 'ANC Australia Welcomes Official Formation of Armenia-Australia Parliamentary Friendship Group', <http://www.atour.com>

INTERVIEW

FRANKLY SPEAKING TWO AMBASSADORS DISCUSS ARMENIAN QUESTION

Ambassador Yüksel Söylemez (Rtd.) Interviews Ambassador Ömer Lütem (Rtd.), Director of Institute for Armenian Research

The Armenian question arises from an interpretation of a historical event says retired Ambassador Ömer Lütem (Rtd.) in an interview with Ambassador Yüksel Söylemez (Rtd.) on Armenian question.

Lütem stated that Armenian activists claim that the relocation of the Armenians in 1915–1916 constitutes the crime of genocide or had genocidal effects on the Armenian population.

"Turkish historians and writers on their part consider that the relocation did not intend to destroy the Armenians on the contrary, it intended to protect them and remove them from the war zones for their own security and also for the security of the Ottoman forces. I am convinced that there is enough evidence to show that the Ottoman government did not intend to destroy the Armenian civilians," according to Lütem.

Here is the full text of the interview of two ambassadors:

SÖYLEMEZ: The Armenian issue for Turkey has an ever-increasing significance. Let me congratulate the Center For Eurasian Strategic Studies on the establishment of "The Institute

¹ Ömer Lütem was born in Istanbul in 1933. He graduated from the Galatasaray Lyceé and from The Faculty of Political Sciences, Ankara. From 1957 up to 1998 for forty one years he served in the Ministry of Foreign Affairs as career diplomat. He was Turkish Consul General in Cologne/ Germany, Ambassador to Sophia/ Bulgaria for six years. After serving as Deputy Under Secretary he was Turkish Ambassador to Vatican in Rome. His last post was permanent representative of Turkey to UNESCO. He wrote a book entitled 'Türk Bulgar ilişkileri 1983-1989' first volume, ASAM, ANKARA 2000. He also co-edited 'Balkan Diplomasisi' ASAM, Ankara, 2001.

For Armenian Research" under your leadership. I understand you became operational in April 2001 and intend to promote scientific research on Armenia, Armenians and the Armenian issue.

LÜTEM: That is correct, we have already published two issues of our quarterly. It is a bilingual journal entitled "Ermeni Araştırmaları/Armenian Studies". We also plan to publish a number of books on the related subjects.

SÖYLEMEZ: Do you have a website?

LÜTEM: Yes, our website is www.eraren.org. It contains information about our activities and publications, which we update regularly.

SÖYLEMEZ: Your Institute is busy organizing several scholarly meetings, seminars and panels on Armenian related matters, isn't it?

LÜTEM: Yes, our members are also interested in participating at all kinds of meetings, conferences and panels on the subject, when we are invited. Our Institute intends to collect a library of books on Armenians, Armenia and related issues. We began to collect microfilms for our archives on the Armenian issue.

SÖYLEMEZ: How do you describe the Armenian conflict in a nutshell, for the Turks and the Armenians, who know little on the subject?

LÜTEM: The conflict arises from an interpretation of a historical event. Armenian activists claim that the relocation of the Armenians in 1915-1916 constitutes the crime of genocide or had genocidal effects on the Armenian population. Turkish historians and writers on their part consider that the relocation did not intend to destroy the Armenians, on the contrary it intended to protect them and remove them from the war zones, for their own security and also for the security of the Ottoman forces. I am convinced that there is enough evidence to show that the Ottoman Government did not intend to destroy the Armenian civilians.

SÖYLEMEZ: What is the definition of genocide then?

LÜTEM: According to the second article of the UN Convention for the Prevention and Punishment of Crime of Genocide, the

definition of genocide is 'acts committed with intent to destroy, in whole or in part, a national, ethnical, racial or religious group'. Firstly, the Ottoman government at that time never intended to destroy the Armenians. Secondly, relocation (or deportation) is not mentioned among the acts that constitute genocide. Therefore, the relocation of Armenians in 1915 does not fall within the definition of the crime of genocide.

SÖYLEMEZ: But why is the question still alive after nearly a century?

LÜTEM: It is not understandable that after 85 years those events should still be revoked as a major issue. The people who suffered are long dead. Their descendants probably have no intention to settle and live in Turkey. That's why Armenian allegations concerning "genocide" is an excuse for some political ambitions and aspirations.

SÖYLEMEZ: What is the Armenian intention then?

LÜTEM: If one follows the Armenian media today and especially those of the Diaspora, one can observe the true intention not say of a design against Turkey. This consists of four stages of operation. In the first phase, they hope for the recognition of the so-called Armenian genocide by the international community. Recognition by the major powers and by international organizations. This seems to be the main aim. In the second phase, the intention is that Turkey should recognize the Armenian "genocide" under the pressure of leading countries like the United States. In the third phase, Turkey should compensate the victims of the "genocide" or their inheritors. In the final phase, in order to revive President Wilson's Great Armenia project, Turkey should give away territory to Armenia from Eastern Anatolia.

SÖYLEMEZ: Do the Armenians really believe in such a fallacy?

LÜTEM: It seems that most of them believe in it. Under a permanent brainwashing unfortunately it is possible. For them Turkey should accept that genocide was perpetrated against the Armenians and apologize. Some ask for compensation or indemnity for the "victims" or to their relatives. But I believe few

Armenians believe that Eastern Anatolia should or could be given to Armenia in any realistic scenario.

SÖYLEMEZ: Why did the French parliament pass the Armenian law?

LÜTEM: Turkish public opinion refuse that act of genocide had ever happened against the Armenians. We consider that genocide claim is an insult to us. The reaction against the French law, which recognized the Armenian genocide, although not mentioning Turkey or Turks, was so strong that the French almost regretted for having adopted it. It is an impossible proposition to hope that one day Turkey will recognize the Armenian genocide claim. This fact is extremely important. There will be no resolution of the conflict, unless Armenians drop "genocide" claim.

SÖYLEMEZ: Why did the Armenians resort to terrorism some years back by killing fellow diplomats?

LÜTEM: The aim was to publicize the Armenian claims. 34 Turkish diplomats and Turkish officials were murdered in foreign countries, between 1973 and 1985. They had done nothing against their murderers. The killer and victim never met before or knew each other. They were assassinated because they were Turks. The assassins attacked the representative symbols of the Turkish state. These were all racist attacks. In the Diaspora racist conviction does exist.

SÖYLEMEZ: The "trauma" excuse by the Diaspora Armenians?

LÜTEM: Their argument about trauma is important. They believe that it could lead even to manslaughter.

I think this kind of explanation is nothing but a demagogy. It has nothing to do with the truth. In fact a trauma can be experienced by people who witnessed tragic events. Trauma can only be personal. A negative feeling is also possible for their children. For the third generation, some sad stories maybe told from a distant past. Remember it was the Armenians of the third generation who murdered Turkish diplomats. The second, the third and the coming fourth generations of the Diaspora have been subject to a continuous brainwashing for anti-Turkish propaganda

was taught in Armenian schools, churches etc. This was racist, and immoral. It was a way to inculcate hate to conserve Armenian national identity of the Diaspora members. Armenians in Western countries are subject to assimilation. There is a kind of trauma in the Armenian Diaspora. It is surely not an inherited but an artificially created one.

SÖYLEMEZ: How do you see the future of Turkish-Armenian relations?

LÜTEM: Turks and Armenians should realize that it is in their interest to come to terms with each other. There is no irredentist feelings for the Turks. Therefore it is easier for us to make peace with the Armenians.

As to the Armenians the problem is different. As long as the hate campaign for Turks is there, as the main element to underscore of the Armenian national identity, the Armenian Church, Armenian political parties and cultural institutions etc. will not favor or support peace drive with the Turks. This explains why the big majority of the Armenians of the Diaspora are so much against the "Turkish-Armenian Reconciliation Commission". They could not even imagine that reconciliation is a possibility between the Turks and Armenians.

SÖYLEMEZ: How to deal with the Armenian prejudice?

LÜTEM: It is obvious that to reconcile the Turks and the Armenians is an immense task. I think that the only possible way is to try to suppress the prejudices that most of the Armenians have for the Turks, is one should encourage every kind of contact between us and them, so that we get to know each other better. For instance last summer a group of American Armenian tourists came to Turkey. They were extremely sceptical at the beginning but they soon discovered that the Turks are pleasant, even congenial people with nothing against the Armenians. At the end of their tour the tourists admitted that they liked the Turks and Turkey to their amazement.

SÖYLEMEZ: How do you evaluate the "Reconciliation Commission"? Is there a chance of success for them?

LÜTEM: "The Turkish – Armenian Reconciliation Commission" is a very important step forward towards the resolution of the Turkish

- Armenian conflict. It is for the first time that every aspect of Turkish - Armenian relations and problems could be discussed in details, except "genocide" claims, among Turkish and Armenian intellectuals. I hope that the Commission can soon present some tangible results and advise accordingly to both governments. The events of 1915-1916 are too distant and buried in the past. Logically they should not hamper today's Turkish - Armenian relations. I find that it was very appropriate for the Commission not to discuss "genocide" claims, which could be taken up by historians. As to the possible chance of success of the Commission, I think that it much depends on its Armenian members. They should resist to a totally unjust but very strong criticism of some extremist Armenian circles and continue with good faith to discuss the issues with their Turkish colleagues.

SÖYLEMEZ: What does history teach us?

LÜTEM: Turks and Armenians lived together for centuries. That is a fact. They share a common or similar culture. That is also a fact. That is the reason why I always thought that cooperation in the areas of culture and arts would be successful. Armenia is a "small" country, with limited resources. Armenia needs Turkey for its well being. To develop economic relations will help for a better understanding between our peoples and even help to the improvement of political relations.

SÖYLEMEZ: So, You are proposing to increase contacts in bilateral relations with Armenians, be it in Diaspora or in Armenia. But what about official relations?

LÜTEM: Turkey is one of the first countries that recognized Armenian independence. This was an expression of a good will towards that new state. But it was not possible for Turkey to establish diplomatic relations with Armenia until now.

SÖYLEMEZ: What is the obstacle against recognition?

LÜTEM: Let me explain article 11 of the Armenian Declaration of independence considers Eastern Turkey as Western Armenia and Article 13 of the Armenian Constitution states that Armenia's coat of arms is Mount Ararat, which is not in Armenia but in Turkey. During the negotiations on diplomatic relations, Armenia refused then and now to recognize officially the territorial integrity

of Turkey. Armenia, in conformity with the article 11 of its Declaration of Independence, tried to win international recognition for the Armenian genocide claim.

SÖYLEMEZ: Then there is the Armenian occupation of Nagorno Karabagh?

LÜTEM: Yes. This is another obstacle. Armenia occupied Nagorno Karabagh, which was Azerbaijani territory. This is against the U.N. Security Council resolutions. Armenians caused an influx of about one million Azerbaijani refugees, who continue to live in camps under very poor conditions. It is obvious that Armenia invaded Azerbaijan. That's one of the reasons why Ankara refuses to establishing diplomatic relations with Yerevan.

Without a dramatic change in the Armenian policy on the territorial integrity of Turkey, secondly the "genocide" claims and finally without the resolution of the Karabagh conflict, it will be nearly impossible to expect the establishment of diplomatic relations by Turkey with Armenia. On the other hand, I would like to add that President Kocharian's attitude against Turkey does not at all contribute to any positive solution to the existing problems between our two countries.

SÖYLEMEZ: I was under the impression that President Kocharian was very much in favour of establishing diplomatic relations with Turkey?

LÜTEM: He would like it very much indeed! For Armenia the establishment of diplomatic relations with Turkey means enormous political advantage. An outlet to the Black Sea as a landlocked country will encourage substantial increase in its economic relations. The problem is that Armenia is not ready to fulfill the conditions for establishing diplomatic relations with Turkey, as I mentioned. First it has to recognize the territorial integrity of Turkey, then to renounce "genocide" claim and to accept a just and balanced solution for Nagorno Karabagh.

SÖYLEMEZ: What about the Armenian Turks?

LÜTEM: They are loyal citizens of the Turkish Republic. They are part and parcel of the Turkish society. They have no problems with Turkish origin Turkish citizens. They play an important role in the

economic, artistic and intellectual life of this country. We are proud of them. They have their own schools, churches, hospitals charities and Armenian newspapers. I wish them success and happiness in this country which is also theirs.

SÖYLEMEZ: Thank you **Ömer Bey.**

LÜTEM: Thank you Yüksel Bey.

ENGLISH SUMMARIES OF THE TURKISH ARTICLES

TÜRKÇE MAKALELERİN İNGİLİZCE ÖZETLERİ

ARMENIAN LOBBY IN THE US AND STRUGGLE FOR THE TREATY OF LAUSANNE (1923-1927)

*AMERİKA'DA ERMENİ LOBİSİ VE LAUSANNE ANTLAŞMASI
KAVGASI (1923-1927)*

Dr. Bilal N. Şimşir*

In this article, the impacts of the Armenian Lobby in the US on Turkish - American diplomatic relations will be dealt with and some striking examples on the subject will be given. This article will show what kind of reactions in the US occurred to the Lausanne Treaty, what kind of slandering campaign conducted against Turkey and what kind of responses given to this within the US.

With the Lausanne Peace Treaty of 1923, Turkey's foreign relations had become normal, establishing finally normal diplomatic relations with the countries which it had fought for years. At the beginning of 1925, there were Turkish ambassadors in charge in former enemy capital cities, such as London, Paris, Rome and Athens. The English, French, Italian and Greek ambassadors had also submitted their letters of credence to the President Mustafa Kemal and took their offices in Turkey.

There was only one country with which Turkey had not been able to establish normal diplomatic relations in 1925: United States of America. Diplomatic relations between Turkey and the US remained interrupted for ten years between 1917-1927. The main reason for interruption was antagonistic campaign against the Turks conducted by the Armenian lobby and their supporters in the US. The US did not fight against Turkey and was not party to the Sévres Treaty. For this reason, it was not one of the parties of the peace treaty, signed between Turkey and Allied States in

* Rtd. Ambassador/Historian.

Lausanne on 24th July 1923. But, a Friendship and Commerce Treaty had been signed between Turkey and the US in Lausanne on 6th August 1923. Re-establishment of normal diplomatic relations between the two countries was suggested with this treaty. The US-Turkish Lausanne Friendship and Commerce Treaty is the theme of this paper, this must not be confused with the Lausanne Peace Treaty. The Lausanne Peace Treaty is a multilateral treaty, signed by eight countries. The Friendship and Commerce Treaty, signed in Lausanne is a bilateral treaty between the US and Turkey. Despite this, Friendship and Commerce Treaty was deemed as a part of Lausanne peace system. The Armenian lobby in the US had also aimed destroying the Lausanne peace system when they attacked the American Lausanne Treaty.

Two treaties had been signed with America on 6th August 1923. First one was Friendship and Commerce Treaty, and the second one was a treaty on extradition. The former is the most important one. The first article of this treaty was on the establishment of diplomatic relations between the US and Turkey. The second article provided for the removal of all capitulations. Articles 3rd - 8th dealt with the conditions of corporations as well as settlement, residence and work permits of the Turkish and American nationals reciprocally. By article 9, the parties granted the "most favored nation" status to each other. The following seven articles were related with taxes, import, export duties and American ships' passage rights through the Turkish Straits of the Bosphorus and Dardanelles. Articles 17th - 27th put forward the duties and rights of the staff of the Consulates.

Turkish - American Lausanne Treaty was relatively short, consisting of only 32 articles. It did not include the various important scopes, such as boundaries and territorial disputes, military affairs, etc., which felt within the scope of the Lausanne Peace Treaty. The US was not interested in matters included in Lausanne Peace Treaty. Capitulations, interests of American education and aid organizations in Turkey, as well as freedom of passage from Turkish straits and commercial freedom were the most important issues for the US. Most of the demands of the US were accepted by the treaty. The rights given to the US in Turkey were not less than the rights submitted to the other countries. Countries like France, England and Italy accepted the removal of capitulations. It was not possible for Turkey to accept the continuation of capitulations given to the US. The US, too, accepted the total abandonment of capitulations.

The Armenian and Greek lobbies in the US had begun campaigning against the Turkish - American Treaty in Lausanne. A fresh and great antagonistic campaign started under the slogan of "No to Lausanne Treaty". Those who conducted the "No to Lausanne Treaty" campaign, were against the abandonment of capitulations and Armenian demands. They argued that the treaty was dictated to the US, and the US would not recognize this. Turkey was not powerful enough to conduct a counter campaign. Since normal diplomatic relations were not established, there was not a Turkish Embassy, Turkish consulates or attachés in the US. There was no significant number of Turkish immigrants in the US or an important Turkish lobby beyond the Atlantic. The most powerful response against the "No to Lausanne Treaty" campaign came from the Americans themselves. They established the General Committee of American Institutions and Associations in Favor of Ratification of the Treaty with Turkey. One of the most interesting features in the "Yes to Lausanne Treaty" campaign was the complete backing by the American missionaries. Although the American missionaries held the first-degree responsibility for the "Terrible Turk" image in the US and they provoked the Armenians against Turkey, they suddenly changed their anti-Turkish position and supported the US-Turkish Lausanne Treaty. The American missionaries worried that their activities in Turkey would be interrupted if this treaty had not been approved by the US. The American Chambers of Commerce, which had business relations in Turkey, was among the leading defenders of the Lausanne Treaty. They prepared lengthy reports based on plentiful statistics and clearly explaining the interests of American businessmen in Turkey. They supported the immediate normalization of relations with Turkey for securing the US interests. The American businessmen worried mainly about two points: 1) Commercial volume of the US with Turkey was in a rapid decrease and other countries have been dominant in the Turkish market since normal relations had not been established. 2) In case the tension in Turkish-American relations continued, Turkey could react and take measures to limit the activities of American businessmen. The American Foreign Policy Association had established a committee for assessing the Lausanne Treaty, and this committee had prepared a report of considerable length. This interesting report, which was prepared by the professors of history, international law and international politics with the leadership of Edward Mead Earle, a History Professor of Columbia University, provided one of

the strongest arguments in favor of the Lausanne Treaty. The report stated that the approval of the treaty would be not only in the interest of the US but also Near East nations, and people of the region, who had suffered a lot from the fighting for fifty years.

The negotiation on the Lausanne Treaty in the US, which began in 1923, had continued until the end of 1926. America was divided into two opponent camps. The governing Republican Party, State Department, Chambers of Commerce, and American missionaries in Turkey defended the ratification of the treaty and establishment of normal relations with Turkey. The opposition Democratic Party, some parts of the Church, the Armenians and Greeks demanded the refusal of the treaty and they were against the establishment of diplomatic relations with Turkey. The Lausanne Treaty had become an issue of domestic politics. The Senate rejected the Lausanne Treaty on 18th January, 1927. The General Committee of American Institutions and Associations in Favor of Ratification of the Treaty with Turkey published a brochure bringing together the responses, and statements in the American press regarding the Senate's decision. The examination of this brochure shows that only 17 American newspapers supported the decision taken by the Senate and 75 newspapers were against it. The American public opinion was in favor of the ratification of the treaty and they blamed the Senate, especially the Democrat senators. With the aim of preventing the reaction of Turkey to the Senate's decision, Admiral Bristol was told to go to Ankara from Istanbul immediately. He told the Turkish authorities that the decision had been the result of quarrels of American politics, not reflecting the public and government opinion of the US. Negotiations between Dr. Tevfik Rüştü (Aras), Minister of Foreign Affairs of Turkey, and Admiral Bristol took three days. Finally, on 17th February 1927, after a ten-year period of interruption, a Modus Vivendi was reached for the re-establishment of Turkish – American diplomatic relations. Thus, hindrance of the Senate was overcome. Personal relations of Admiral Bristol in Turkey and the Turkish understanding of the US position played a considerable role in the conclusion of the 1927 Modus Vivendi. Admiral Bristol mentioned that his close friendship with İsmet Paşa in Lausanne helped much to the materialization of the Modus Vivendi.

The Armenian lobby raised its voice to protest the terms of the 1927 Modus Vivendi. The Chief of the Armenian committee,

Gerard-Kardaşyan and other members of the Armenian lobby reacted against the agreement. Especially the decision on the re-establishment of Turkish - American relations on ambassadorial level, and the appointment of Turkish Ambassador to Washington had exasperated the Armenian lobby. On 24th May 1927, Joseph C. Grew had been appointed as the Ambassador of the US to Ankara. The Ambassador Grew was the person who signed the Turkish - American Friendship and Commerce Treaty in Lausanne. Turkey appointed Ahmet Muhtar Bey to Washington as Ambassador. Ahmet Muhtar Bey was one of the most experienced and outstanding Turkish diplomats. He had experience over thirty years in diplomatic service. James W. Gerard, the chief of Armenian Committee saying no to Lausanne Treaty, launched a campaign against the Turkish Ambassador prior to his arrival in the US. Gerard was continuously inciting the American Press that: "You can't establish diplomatic relations with Turkey, the Senate had refused the Lausanne Treaty". He argued that the Modus Vivendi challenged the Senate and it was against the Constitution. Gerard showed the Turkish Ambassador as a target for Armenian assassins. Ahmet Muhtar bey, who was the first ambassador appointed to the US by the Republic of Turkey, took office under this kind of circumstances. He probably escaped from an Armenian assassination by taking highly strict security measurements. Ambassador Ahmet Muhtar Bey stayed in Washington for seven years. These years were the years when the Turkish- American relations developed rapidly.

THE ARMENIAN DIASPORA IN THE UNITED STATES AND CANADA: THE ORGANIZATIONS AND ACTIVITIES

ABD VE KANADA'DA ERMENİ DİASPORASI: KURULUŞLARI VE FAALİYETLERİ

Şenol Kantarcı*

The main subject of this study is the Armenian efforts to manipulate the American public opinion in favor of the Armenian cause, and it further examines the evolution of how the United

* Institute for Armenian Research and Atatürk University, Erzurum.

States has accommodated the Armenian question in its foreign policy and how it used the issue in its external policies. The article mainly focuses on the Armerian institutions and their activities. Apart from these organizations, the Armenian institutions in Canada are also given, consideration though their population is relatively small when compared with those in the United States. Almost all Canadian Armenian organizations have connections with their American counterparts. Even it can be said that they are like branches of those in the United States. In this framework, the study under different sub-titles looks at the evolution of the Armenian diaspora in these countries; the first Armenian immigration to the North American continent; the Armenian settlement regions in these countries; their population and the social, political and religious structures of this population; the most important Armenian figures known in the United States and Canada; the significant Armenian organizations, their aims and their activities; the Armenian political activities; their publications and broadcastings (newspapers, serials, TV and radio stations and programs etc.); the Armenian churches; the Armenian lobbying activities and the Armenian lobby's efforts in the United States Congress and finally the September 11 and its reflections on the Armenians and the Armenian question. The most deficient side of the article is the Armenian terrorism against the Turkish diplomats in the United States and Canada. The author accepts that one of the most important dimensions of the issue is the Armenian terrorism, its causes and effects, yet he argues that this subject should be examined in a more detailed way in a separate study, and promises to do so in near future.

The article first of all provides information on how the Americans had perceived the Armenian issue from an economic perspective since the 1800s, and how they saw Anatolia and the Middle East as an opportunity to maximize the American national economic interests. The 1830 Agreement, the American perceptions about the natural resources in the region, the transportation facilities and the American search to use the ethnic and religious groups in their trade relations with the region were also examined by the article. It is understandable that the Armenians played one of the most crucial roles in forming these relations since the Americans saw them as a suitable partner in entering the regional economic relations. As a matter of fact, like the British, French and the Russians, the American missionaries had started a religious campaign to convert the Armenians to

Protestantism sect in the early years of the 19th century. Protestantism The British missionaries were following a policy based on Protestant beliefs, the French aimed to increase the number of the Roman Catholic Armenians while the Russian groups made efforts to make more Armenians Orthodox under the Russian influence. It was not a secret that all of these great powers were using the religion card in their foreign policy regarding the 'Eastern Question'. However, despite the American missionaries' efforts, the United States had not used the Armenian question as a political matter against the Ottoman Empire. This was a result of the Monroe Doctrine. According to this understanding the United States had to concentrate on its own problems and not involved with the international issues unless the international powers damaged the American national interests. However, when the United States the First World War, the picture completely entered changed and the American policy makers showed great interest in the Armenian, Greek and other problems in the Ottoman Empire and Europe. Now the Americans were proposing solutions to the ethnic and religious problems, and the United States was trying to be more influential in the international arena. In this environment the Armenians saw the American interests in becoming an active actor in international problems as an opportunity to make their voice heard at the international level. Thus they started a campaign to convince the Americans to accept the Armenian cause.

Another important point this study underlined is that the claim of that the Armenians spread all over the world after the 1915 Relocation Act and formed diaspora in different countries is a false and unfounded statement. When considered the archive documents, it is obviously understood that the mentioned claim was used in order to prove the Armenian arguments, Hai Tahd. As the article proves that the Armenians had always been an immigrant nation, and they had been forced to be re-located in many times as witnessed in the Byzantium Empire period. It can be argued that immigration has been one of the most natural characteristics of the Armenian history. In other words, the 1915 Relocation Act cannot be considered as the starting point of the Armenian immigrations or of the formation of the international Armenian diaspora. The situation in the US also proves this claim; the Armenians had immigrated to the US long before 1915 as a result of the economic considerations. When we look at the history of the Armenian churches it is understood that many Armenian churches had been established before 1915, and almost none of

the Armenian immigrants were political refugees. They dreamt of being rich when they came to the US. That is to say they did not escape from the Ottoman Empire, but they intentionally and freely preferred to immigrate to another country. This fact is very significant to show an important tendency among the Armenian society in this period.

The article in this part moves to the foundation of the American and Canadian Armenian diaspora and their activities. The study, among these organizations especially focuses on the Armenian research centers and the compatriot organizations. The Armenian compatriot organizations are unfortunately named with the Turkish cities names like Arabkir Union, Inc., Armenian Aintabtz Association, Educational association of Malatia, Mousa Ler Association, Organization of Istanbul Armenians, Sghert Armenian Association, Union of Marash Armenians etc. As a well known fact that Istanbul, Malatia, Marash and other mentioned cities are Turkish cities and Armenians have never been majority in these cities. The article argues that the naming of these organizations in this form had an aim; this can be considered as a brainwashing of the Armenian youth. When they perceive themselves from these cities, the Armenian youth is encouraged to see some part of the modern Turkey as 'homeland' which may cause irredentist and terrorist movements among these young generations.

Furthermore, the article provides a brief information about the Armenian publishing and broadcasting in the United States and Canada. The large amount of the study is also devoted to the Armenian churches in these two countries. The author also, having discussed the Armenian Church's 'unfortunate' attitude towards the Armenian terrorism, pays attention to the disagreement between the Echmiyazin and Antilyas Churches.

Finally, the article examines the Armenian lobby's political activities in general. Their efforts in the American Congress in particular receives a considerable attention. In this context, the study focuses on the Armenian lobbying's impact on Turkish – American relations. In the assessment of the past and the current situation of the Turkish – American relations, the author argues that the Armenian lobbies have made great efforts to prevent improvement in the relations yet they could not success to put an end to the good relations although they damaged the relations for short periods. The reason for their failure, the author further argues, that is not their lack of efforts, but the American national

interests regarding Turkey and the Middle East. Since the United States needs Turkey's support in its foreign policy, the American foreign policy makers (the President, the secretaries and the Congress) did not allow the Armenians to prevent good relations between the United States and Turkish Republic. The American people also know that while the Armenian Republic has good relations with the Russians, Turkey, as a NATO member, has been one of the closest allies of the United States. It is also known that Armenia made agreements with Iran and Syria. Moreover, Turkey's strategic importance in the American policies has increased with the effects of the Gulf War and Afghanistan Operation. In both the Turkish people and the state fully supported the Americans while the Armenian state preserved its close position with Iran, Russia and Syria. Actually the Turkish - American good relations rooted in a long history. In the Korean War for instance both of these countries fought together against the communists. The Cold War circumstances in particular strengthened Turkish - American relations, and this continued in the post-Cold War era. Turkey in the post-Cold War era became one of the key countries in the American energy policy as it is in a location where it controls all the routes. It is also an important country regarding the stability and security of the Eastern Mediterranean rim and the Balkans. Apart from these factors, the American businessmen also have similar economic interests in good relations with Turkey as had been in the 1830s: They have investments in Turkey and their contacts with their Turkish colleagues are vital for their regional operations. In short Turkey cannot be sacrificed by the United States for the Armenian state.

Today, about 800.000 Armenians live in the United States. Though their number is lower than 2.5 million people in the Republic of Armenia, their influence is much higher than the Armenian state's influence. It can be summarized that there is an organized, wealthy, well educated Armenian community in almost each of the American states. This community with its 182 Armenian churches and 1228 Armenian organizations implement an anti-Turkish campaign for years. Particularly the Armenian studies and research centers are more organized in this campaign. Apart from these organizations, 21 daily newspapers and weekly publications, 17 Armenian studies periodicals, 188 bulletin, newsletter and journals, 25 local radio and 10 TV stations continuously make propaganda against Turkey since the Armenians in the US established the Armenian national identity on hatred against the Turkish.

It would be seen unrealistic or very optimistic that the United States will not support the Armenian cause under these pro-Armenian publications and broadcastings. Because the Armenian campaign in the United States is quite different from those in the United Kingdom and France. In this country, the organized and planned Armenian propaganda was started in the 19th century and the problem was taken to the American Senate by the Armenian lobby, and the Armenian groups spent millions of the US dollars just in the 19th century for this campaign. Even it can be argued that the pioneering school of present Armenian campaign is the ABCFM, which established in Boston in 1810. On the other hand, there is a point it should not be forgotten by the Americans which clearly shown by the American Congressman Hubbard:

'I would ask my colleagues again, as I did earlier today, what would the American people say if every year the Turkish General Assembly passed a resolution, House Joint Resolution 192 they could call it, intending to embarrass the United States because of our treatment of the Indians years ago or having blacks as slaves?'

In short, Mr. Hubbard underlines that if the United States will continue to embarrass the Turkish people, it will have to bear its cost as well.

Now, it should not be forgotten that, while France officially recognized the so-called 'Armenian genocide' claims and the other European countries imply that they will take the subject before their parliaments seeing the issue as a matter of religious solidarity (if not a Crusade), the reason why the United States has rejected all the bills of the Armenian 'genocide', despite a heavy Armenian pressure, is the American national interests in the region, where Turkey plays a crucial role. However, it is unfortunate that the United States keeps the 'Armenian card' in case it will need to use in order to maximize its regional interests.

THE ARMENIAN DIASPORA IN LEBANON

LÜBNAN'DA ERMENİ DİASPORASI

Dr. Erdal İter*

The largest portion of the Armenians who served for the British and French armed forces at Maraş, Urfa and Antep moved to Syria and Lebanon as the French evacuated Cilicia in accordance with the Ankara Agreement of 20 October 1920. As a result, the attempt for creating an independent Armenia in Cilicia, under the auspices of France, ended up with failure. With the San Remo Conference of 24 April 1920, Lebanon, where the Ottomans had governed for 400 years until the First World War, was handed over to the French.

The Armenians who came to Lebanon from Anatolia were given Lebanese citizenship on 31 August 1924. However, the Peace Treaty of Lausanne also recognized, by its article 31, that the former Ottoman nationals who became citizens of newly established states on the former Ottoman territories may return to Turkey as equal Turkish citizens within two years. This article gave the Armenians an opportunity to return to their homes. Those who had not gone back by 25 July 1925 lost their right to claim Turkish citizenship.

The Anatolian Armenians of Beirut, the capital of Lebanon, established their own neighborhoods, schools, churches, social and political associations. They aimed to play a considerable role in the Lebanese political life. They founded Bourj Hammond, a suburb situated at North East of Beirut. The Armenians who settled in the sandjak (province) of Iskenderun moved to Lebanon in 1939 when Iskenderun was handed over to Turkey by the French. There used to be 170,000 Armenians living in Lebanon before the civil war. Many immigrated to the other parts of the world. The total number of the Armenians in Lebanon today is 116,214 of whom 88,601 are Gregorian, 20,259 are Roman Catholic and 7,354 are Protestants. Currently there are six Armenian members of the Lebanese Parliament, all are Gregorians.

Three Armenian political parties exist in Lebanon: the Dashnaks, Hunchanks and Ramkavars. The first Armenian political

* Historian/Author.

institution in Lebanon was a branch of the Dashnak Party set up in 1901 by the students of the American University in Lebanon. The main aim of the Dashnaks is to create an independent Greater Armenia by uniting the present Armenia with the territories to be separated from Turkey. The Hunchaks share this goal of a Greater Armenia. The Ramkavar Party is concerned with the conservation of the Armenian identity. During the years between 1973-1986 the Armenian terrorist organizations, namely the ASALA (Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia), ASALA-RM (ASALA-Revolutionary Movement) and JCAG (Justice Commandos of the Armenian Genocide) carried out activities mainly against the Turkish diplomats and other Turkish targets. It is known that the JCAG is closely connected with the Dashnak Party. The ASALA competed with the Dashnaks for the leadership of the Armenians, resulting in casualties on both sides.

The Gregorian Cilicia Catholicos, the Patriarch of the Catholic Armenian Church and the Chairman of the Union of Armenian Protestant Churches in the Middle East reside in Beirut. The majority of the Lebanese Armenians are Gregorian. Although the Gregorian (Apostolic) Church is located in Antilias, Beirut since 1929, it is called by its middle age name 'the Cilician Church'. It has religious jurisdiction over an area extending from Greece to Iran and even from Northern America to Kuwait. The Antilias Church cooperated with the Dashnaks and became powerful in comparison with the Echmiadzin Church which is under control by the Hunchak and Ramkavar parties. The Antilias Church works for making Lebanon religious and political center for the Armenians, an aim of which anti-Turkish elements constitute an important part.

ARMENIAN DIASPORA IN RUSSIA: ITS EMERGENCE AND ACTIVITIES

RUSYA'DAKİ ERMENİ DİASPORASI: OLUŞUMU VE FAALİYETLERİ

Hatem Cabbarlı*

Although there are researches on the Armenian Diaspora in Europe and America, there is lack of writings about Armenians in Russia where they have a long history. Some Armenian researchers argued that the Armenian Diaspora started to emerge with the immigration of the Armenians to the neighboring countries with the partitioning of Armenia between Russian and Persian empires in 387 B.C and the Selcuks' entrance to the region in the 11th century. On the other hand, others argued that particularly after the Arab invasion of the Caucasus, Armenians were forced to migrate due to their national and religious differences. In this process, the Armenians tried to protect their cultural identity, but they were not influential in the social and political life of the countries they immigrated.

Some researchers claimed that the relocation of the Armenians in 1915 was the main reason for their immigration to America and Europe. However, others argued that sect rows in Christianity and the Armenians' earnest for trade were the main reasons for the immigrations of the Armenians. The Armenian immigration to Europe and America accelerated at the beginning of the 20th century. The Armenians managed to protect their national and religious identity and set up social and political organizations in the countries they settled.

The Armenian researchers stated that the Armenians immigrated to Kiev in the 10th -11th centuries and to Moscow in the 14th century. The Armenian merchants played an important role in the establishment of trade relations between Russia and southern states. The Armenians settled in the southern regions of Russia, particularly in the city of Lvov. They were settled in the north of the city by Kinez Daniel Galinski. They were also allowed to build a church in Lvov. The Roman Catholics in Russia did not have such an opportunity, which was given to the Armenians. Lvov located on the south-north trade road was an important city for

* Institute for Armenian Research

commerce. The Armenians were exempted from military service and they mainly engaged with trade and became economically successful. Russia developed economically and Moscow's trade with the southern states increased at the beginning of the 14th century. The Armenian merchants traveled through the River Volga to Moscow. The Armenians from Crimea, Povoljje and the Caucasus settled in Moscow. Starting from the 16th century the Armenian merchants participated in the trade fairs of Moscow. At the beginning of the 18th century the Armenians went to Petersburg for trade. Until the 20th century the Armenian Diaspora in Russia mainly had engaged to protect their general political and social interests without a specific aim. With the establishment of the Soviet Union, Soviet Socialist Republic of Armenia and the Armenian Diaspora in Russia vigorously campaigned for putting Karabakh under the rule of Armenia. This campaign had been continued until the 1960s without success. On 24th of April 1965, the 50th Anniversary of the so-called genocide, Moscow allowed the Armenians to carry out demonstrations. After this marking date Erivan introduced open propaganda based on enmity of the Turks. Until the 1990s the Armenian Diaspora in Russia published books and articles about the so-called genocide and they put their rhetoric in the school books.

In 1991, with the collapse of the Soviet Union, Armenia became independent. The Armenians in Russia had a great opportunity to set up organizations. The Armenian Diaspora organizations spread with the inception of the Nagorno-Karabakh conflict in 1988. The Armenian Diaspora affected Russia's policy on the conflict and they were able to present the Karabakh Armenians as victims while the Armenians in Karabakh were in fact aggressors and invaded the Azerbaijani territory. Moscow is the center of the Armenian Diaspora organizations.

Armenian Diaspora is also active in Leningrad (Petersburg). The Diaspora organizations began to be set up in the 1970s in Leningrad and Armenian Diaspora raised their voice in the political and cultural life of the city at the end of the 1980s. The Armenian Diaspora organizations were set up in southern Russia particularly in Krasnodar and Stavropol in the middle of the 1990s. The Armenians in Krasnodar carry out more activities than those in other parts of Russia. They have a newspaper called "Erkramas", which publishes articles against Turkey and Azerbaijan on daily basis and it also supports the PKK terrorist organization.

Although the Armenian Diaspora in Russia has become more active and to some extent, they have managed to influence the Russian public opinion since the 1990s, they do not have large financial resources, unlike the Armenians in America and Europe.

CONFERENCES

KONFERANSLAR

'TURKEY - SOUTHERN CAUCASIAN RELATIONS, AND TURKEY'S ROLE IN STABILITY IN THE REGION': A CONFERENCE IN LONDON

A conference headed by William Hale, who is a senior lecturer at the School of Oriental and African Studies, London University, was held on Turkey – Southern Caucasian relations on 11 October 2001 in London, the United Kingdom. About 90 experts, academicians, diplomats and journalists participated at the conference. Prof. Duygu Sezer, Ambassador Ünal Çeviköz, Prof. İlber Ortaylı, Prof. Salahi Sonyel, Ambassador Gündüz Aktan, researcher David Barchard and Dr. Anna Zelkina presented their papers on the subject.

First Korkmaz Haktanır, Turkey's Ambassador to London, gave a welcoming speech. In his introductory speech, Haktanır summarised the aim of the conference, and expressed his opinions on the relations between Turkey and the South Caucasian countries:

'Our aim in such meetings is to exchange ideas and information on current issues which affect Turkey and its neighbours and which may not always be in public eye. The Caucasus is an area of great potential opportunity and of great potential risk. We all know something of the oil and gas of the Caspian and pipeline projects. But there are broader issues which lie in the background, many of which are serious and even painful.'

Ambassador Haktanır further claimed that the importance of the region after September the 11th assault on the United States has dramatically increased.

After the Ambassador's brief speech Prof. Duygu Sezer gave a talk focusing on the recent changes in the Southern Caucasia. For Sezer, Russia has aimed to maintain its influence on and control of the region since the end of the Cold War era while Turkey's main target has been to integrate the regional states into the world political and economic system. Sezer also concentrated on

Azerbaijan and other regional countries enormous efforts to join the global political system. Prof Sezer, furthermore, gave information about the NATO's most recent activities in the Caucasus.

Ambassador Ünal Çeviköz, second, gave a speech titled 'Relations between Turkey and the States in the Southern Caucasus after 1991; Current Issues and Opportunities'. Çeviköz's paper focused on Turkey's policies vis-à-vis Azerbaijan, Armenia and Georgia. Ünal Çeviköz moreover detailed Turkish foreign policy towards the Nagorno – Karabagh conflict between Armenia and Azerbaijan. Çeviköz, attached great importance to the region's integration with the world. In this framework, the speaker argued that Turkey has been alone in its efforts to stabilise and integrate the Caucasus into the international system. Çeviköz, reminding the new opportunities and risks having emerged in the recent years, defended that Turkey made all possible efforts to establish a constructive ground among the neighbouring nations in the region. According to Çeviköz the Armenia – Turkey relations have been an exception since there is no diplomatic relations between these two neighbouring countries. Çeviköz also noted that Armenia had occupied significant parts of a sovereign and independent country, namely Azerbaijan, and refused to use international legal means in order to solve its problems but had chosen the use of force.

Historian Prof. Dr. İlber Ortaylı's speech titled 'Anatolia a New Homeland for Refugees in the 19th and 20th Centuries and Its Impact on Turkish Policy' focused on the refugees from the Austro – Hungarian Empire and the other Balkan states who had been forced to immigrate to Anatolia. Ortaylı said that these people, who lost their lands and property, had dramatically affected the Turkish policy. Ortaylı further claimed that being a homeland for refugees was not new to the Anatolian territory because before the 19th century many ethnic and religious groups had immigrated to these territories. Ortaylı gave the Jewish case as an example and said the Jews who had escaped from Spain had settled in Anatolia where they lived in peace for ages.

Another well-known historian Prof. Dr. Salahi Sonyel's speech was on the 'Armenian issue', which has closely affected Turkish – Armenian relations since the 19th century. The title of Sonyel's speech was 'The Genesis, Causes and Effects of the "Armenian Issue" in the Ottoman State'. Sonyel said that the Armenian lived in the Ottoman Empire with no serious problem until the 19th

century and never claimed an independent separate state. However, he continued, that the European imperial powers encouraged the Ottoman Armenians for an armed riot against the Ottomans in order to undermine the Ottomans. Thus, Sonyel argued the Armenian issue emerged. Salahi Sonyel who has been working on the British documents related with the Ottoman period and the Armenian question said he did not see any document, which imply a 'genocide' or a 'holocaust-like' event in the Ottoman history. To the professor, there is no single document, which supports the Armenian 'pre-holocaust' claims. On the other hand, he further continued in saying 'The Armenian terror in the Ottoman State was much more mortal and damaging than the IRA terror in the northern Ireland. Historian Sonyel also reminded that about 5.5 million Muslims were slaughtered in the late Ottoman period by the Armenian, Greek and Serbian subjects, referring to the American historian Prof. Dr. Justin McCarthy. Having said about many Armenians, as a result of the war, inter communal clashes and the bad circumstances, lost their life during the First World War and its immediate aftermath, Sonyel asked why the Turkish and Muslim loss has been always ignored by the Western researchers.

Ambassador Gündüz Aktan's speech was also on the Armenian issue, yet he focused on the legal dimension of the problem. His paper's title was 'The Legal Approach of Turkey to the Armenian Issue and the Armenian Allegations in the Light of International Law', which is mainly based on Aktan's article published in the book named *The Armenians in the Late Ottoman Period* (ed. By Türkkaya Ataöv, Ankara, TTK, 2001). According to Aktan, none of the Armenian studies claiming so-called 'genocide' touched the legal aspect of the problem and almost all Armenian books used the legal terms without regarding their real meanings. Aktan pointed out that all legal concepts about genocide were described by the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide adopted by the United Nations General Assembly on 9 October 1948, and anyone who claims a genocide has to refer to this convention. Ambassador Gündüz Aktan convincingly proved in his speech that the Convention clearly shows that the Armenian 'genocide' claims have no legal base. Aktan also argued that between 1914-18 about 60 million people died in the world and a quarter of them died because of the epidemic diseases and the war circumstances of WWI. Against this background, the Armenian lost can adequately be assessed. Aktan, having clearly described the war circumstances during the First World War and its impacts

on the civilians, moved to the Armenian Ottomans' situation. Aktan argued that some of the Armenian people were forced to re-location when the radical Armenian armed groups gave support to the Russian military forces against the Ottoman army, and in this re-location process many Armenians lost their life. For the author, the re-location was a security measure and cannot be considered as a discriminative action aiming the total termination of the Armenians, because not all of the Armenians were forced to immigrate but only those close to the war theatre were re-located to the more secure areas of the Empire, unfortunately the armed bands and the epidemic diseases with the war's catastrophic circumstances stroke the Armenian immigrants. Aktan, in this context, said that the radical Armenians unjustly accused the Turks for these losses after the First World War and tried to convince the other Armenians and the international public opinion. 'However' said Aktan, 'the Muslim and Turkish loss in the Balkans and the First World War have been ignored while the Armenian sufferings were used against the Turkish people, although these claims have no legal base according to international law'. Aktan furthermore reminded that the United Kingdom at that time did not recognise the Armenian 'genocide' claims and clearly declared that the Armenian loss during the First World War cannot be considered as 'genocide' or 'holocaust' according to the 1948 UN. Genocide Convention

The British researcher David Barchard moved to the modern days with his 'The Forgotten Tragedy: The Refugees in Azerbaijan' speech. As a well-known fact the Armenian forces occupied nearly 20 percent of the Azerbaijani territory and over a million Azerbaijani Turks became refugees. David Barchard, who recently visited Azerbaijan and made observations on the Azerbaijani refugees, also showed the photos and a 10-minute video demonstration which obviously proves the bad circumstances the refugees lived in and the Armenian armed groups' barbarity against the civilian people during the Karabakh clashes. Barchard, said that, although the refugee movement after the clashes was one of the biggest refugee tragedies in the world history the United States made no humanitarian aid as a result of the Armenian lobby's political pressures. The only country who sent humanitarian aid to the civilian Azerbaijanis was Turkey while the other European states just watched the tragedy a million people faced. Barchard claimed the reason was same as seen in the United States, namely the Armenian lobbies in the European countries. David Barchard likened this case to the partial European

policies seen in the 1898 Crete and the 1963-1974 Cyprus cases. In these crises the Turkish people were expelled from their homeland, Crete and Cyprus, and many of the civilians were murdered by the Greek terror groups in the name of nationalism and the European states did not prevent the 'nationalists' and in practice some helped the murders. Barchard also paid attention to the Armenian aggressive and irredentist policy to expand the Armenian territory over the Azerbaijani, Georgian and Turkish territories. For Barchard, thanks to the Western states' indifference, if not partial, policies the Armenians succeeded to expand their sovereignty to the territories where they do not form a majority.

Finally Dr. Anna Zelkina from the School of Oriental and African Studies, London University devoted her speech to the role of the Russians and the Caucasus. She said that there has been a great difference between the north and the south Caucasian regions. For Zelkina, Russia dominated the region after demolishing Azerbaijan's power. After the Cold War, she argued, Russia faced serious problems in controlling northern Caucasia, which inevitably had echoes in the southern Caucasian region.

After the speeches the audience found opportunity to discuss the papers presented with the speakers. In the morning session for instance Von Ploetz, Germany's Ambassador to London, said he does not share Ünal Çeviköz view of that the other European countries left Turkey alone in helping the former Soviet Union republics of Caucasia and the Central Asia. Ploetz claimed the EU states also made aid to these countries. Çeviköz in his reply did not accept Ploetz argument and gave the aid figures and said that the European aid to the region until the second half of 1990 was not sufficient, and Turkey was the only country who attached great importance to the region, although its economic power was not enough to fully integrate the region with the world political and economic systems.

Prof. Sonyel also, in the debate session, complained of the Armenian researchers attitude of not coming together with their Turkish colleagues to discuss the issues between the Turkish and the Armenians. Sonyel gave the 'Blue Book' example to prove his claim and pointed out that the Armenians are so reluctant to discuss their claims in the academic platform.

Dr. Zelkin, as a response to Funda Peperel's question, who is a PhD candidate at the Southampton University, expressed that

Russia follows two differing policies regarding the Chechen problem and the Armenian occupation. According to Dr. Zelkin; Russia claims that the Chechen uprising is a local matter and the other states cannot involve this issue while it supports the Armenian occupation of Azerbaijan.

When Ertan Hürer, a Turkish Cypriot asked whether the Greek massacres against the Turkish Cypriots in the 1960s could be considered as genocide according to the UN Genocide Convention, Ambassador Aktan argued these massacres could be regarded as a conspiracy to genocide within the meaning of the Convention.

**8TH DAVO (GERMAN MIDDLE EAST STUDIES ASSOCIATION
FOR CONTEMPORARY RESEARCH AND DOCUMENTATION)
CONGRESS, 6-8 SEPTEMBER 2001, GÖTTINGEN, GERMANY**

The German Middle East Studies Association for Contemporary Research and Documentation (DAVO) was established in 1993. Since then more than 600 scholars and other people interested in the Middle East have become members of DAVO. The main aim of DAVO is to improve the exchange of information on Middle East studies between its members and various national and international institutions. DAVO organized annual Congresses in which scholars from various countries came together to discuss the issues concerning world politics.

The 8th Congress of DAVO was held with a large participation on the campus of University of Göttingen on 6-8 September 2001. Three researchers (Assist. Prof. Dr. Kamer KASIM, Assist. Prof. Dr. İbrahim KAYA and Dr. Sedat LAÇİNER) from ASAM Institute for Armenian Research presented their papers on the DAVO Congress.

Assist. Prof. Dr. Kamer KASIM, gave a speech titled 'The Nagorno-Karabakh Conflict and Its Effects on Regional Stability'. He argued that other than the conflicting parties, Azerbaijan and Armenia, the conflict had multi-dimensional effects regarding the competition among regional powers, Turkey, Russia and Iran for influence on the regional states and to gain control over Caspian oil. He stated that the Nagorno-Karabakh conflict affected Azerbaijan's and Armenia's domestic stability and made them vulnerable to the Russian influence and the conflict prevented Armenia and Azerbaijan's economic recovery. Kamer Kasım emphasized the fact that Azerbaijan lost nearly 20 % of its territory to the Armenians and about one million refugees from the

occupied territories caused economic destruction. On the other hand, the Armenian side has realized that military victory in the war does not provide stability and does not lead to the international recognition of the occupation and Armenian policy isolated Armenia in the region.

Assist. Prof. Dr. Kamer Kasım argued that Petrosyan's relatively moderate policy replaced with hawkish policy after Kocharian became the President of Armenia. Despite this, after a year he took office, Kocharian agreed on bilateral talks with the President of Azerbaijan. Kasım claimed that Russia is the only regional state, which can influence Armenia and Russia's pressure on the Armenian side for the settlement of the conflict will force Armenia to make concession. However, in return, Russia may demand to get military bases on Azerbaijan's territory. Kamer Kasım argued that the success of the peace process is important for regional stability and economic and political stability of Armenia and Azerbaijan. He warned that if the peace process fails, Armenia and Azerbaijan may seek a military solution to the dispute.

Assist. Prof. Dr. İbrahim Kaya's paper titled "The Christian Minorities of the Middle East During the Disintegration of the Ottoman Empire: A Legal Analysis" was also presented at the Congress. After giving a brief introduction on the legal status of the Christians in the classical period of the Ottoman Empire, he focused mainly on the period of decline until the end of the World War I. As a legal analysis his work uses heavily international legal instruments as well as the Ottoman ones. Kaya summarized the main features of the millet system first. The Ottoman society, being a multi ethnic and religious entity, was divided into various communities along religious lines. Each group or individual belonged to one or the other millet according to religious affiliation. Each millet established and maintained its own laws and institutions to regulate conduct and conflict under its own leaders. Many Christian nations of the Ottoman Empire gained their independence in the following years of the Great French Revolution, as a result of the nationalist philosophies inspired from the Revolution. Among them there were the Greeks, Bulgarians and Serbs. İbrahim Kaya noted that the Western Powers helped these nations to gain their independence. However, the Armenians, who lived in the various parts of the Empire, did not form a majority in any place. Kaya continued his analysis by concentrating on the Armenians, because they formed the biggest Christian minority group in the period of disintegration of the

Empire. İbrahim Kaya claimed that the Great powers perceived themselves as the protectors of the non-Muslims living on the Ottoman territory. Therefore, the Great Powers had a free hand to intervene the domestic matters of the Empire. According to Dr. Kaya, Russia became the protectorate of the Armenians by an international treaty, the Treaty of St. Stefanos of 1878. Other Great Powers also gained the same status with respect to the Armenians by the Treaty of Berlin in 1878. With these treaties the Ottomans had to accept the international dimension of the Armenian issue officially. Kaya noted that the Ottomans promised some reforms for the Armenians by the Tanzimat and Islahat edicts in 1839 and 1856 respectively and an Armenian National Constitution was approved by the Ottoman National Assembly in 1860. However, The revolutionary elements within the Armenian society were not satisfied. They wanted a full independent Armenian state. Kaya underlined that with the start of World War I some Armenians fought together with the Russians against the Ottoman Empire. In 1915, the Ottoman Empire passed a law for the resettlement of the Armenians who posed security threat to the Ottoman Army. Climatic conditions, hunger, epidemics and lack of medical supplies as well as the fighting between the various Muslim and Armenian groups claimed a considerable number of the Armenian lives during the process of resettlement. Kaya finished by noting that a new Turkish republic emerged from the ashes of the Ottoman Empire.

Dr. Sedat Laçiner's paper was on Turkish foreign policy and the Kurdish and Armenian issues' impact on it. Laçiner in the first part of his speech focused on the PKK terrorism and the Greek, Armenian and the Syrian support for the separatist terrorist movements in Turkey. For Laçiner each of these states has different problems with Turkey and they believe they need terror organisations to reach their aims in their foreign policy towards Turkey. He gave Syria as an example first: 'Damascus perceived unlimited Turkish use of waters of the Euphrates as an important threat against the Syrian national security. Though Turkey pledged to give a satisfactory volume of water to Syria, the Syrians did not believe in the Turk's sincerity. Turkey's co-operation with Israel in the 1990s in particular alarmed the Syrians. In this environment, the Syrian government saw the PKK as a tool to counter balance Turkey in the region. After the Gulf War, in particular, Syria heavily used the 'Kurdish card' against Turkey.' Laçiner further examined Greece's role in the PKK terrorism, which claimed 30.000 lives and has been one of the most important security problems for

Turkey: 'Greece, who has perceived Turkey as its historical enemy, also used PKK to make pressure on Turkey. The recent Western press news and documents clearly document the connection. Greece provided military basis, training and financial support for the PKK militants. The Greek diplomats issued passports for the leader of the PKK terrorist organisation.'

Laçiner also said Greece and Syria supported almost all anti-Turkish campaigns, including the Armenian claims, even made co-operation with the radical Armenian groups in Armenia and the diaspora. It is clear that the reason for this support was political.

In the second part of his speech Dr. Sedat Laçiner moved to Armenia and the Armenian question. Laçiner argued that Armenia in 10 years after its independence joined the 'anti-Turkish grouping' in the region. According to Laçiner the reason for this was Armenia's aggressive foreign policy: Armenia first occupied a large part of the Azerbaijani territory, then threatened Georgia by supporting the separatist groups in this country, after that Armenia opened its territories to the Russian military forces and signed agreements with Iran and Syria, both are considered as 'rogue states' by the NATO. All of these were against the Turkish national interests in the region. As a result, though Turkey was one of the first states recognising Armenia's independence, Turkey had to cut its diplomatic relations until Armenia become more peaceful and constructive in its regional policies. Laçiner argued that Armenia unfortunately chose the worse option and gave support to the PKK terror organisation by providing a training camp near to Erivan, capital of Armenia. Armenia, furthermore, supported the radical Armenian groups against Turkey, and concentrated on the so-called 'genocide' campaign. Dr. Sedat Laçiner concluded his speech as follow: 'If Armenia seeks stability and good relations with its neighbours it needs to improve its relations with Turkey. To reach this end, on the other hand, Armenia has to give up its irredentist policies and should focus on today instead of fabricating hatred between the Turkish people and the Armenians on the past's political problems. In the PKK issue, Greece's, Syria's and Armenia's support to the PKK organisation deteriorated Turkey's relations with these countries. Turkey perceived that all these countries were trying to gain advantage by using the PKK and the Armenian issue.'

After his speech, the audience found opportunity to discuss with the speakers. With regard to the Armenian issue some participants said 'listening to the Armenian issue' from a Turkish

academician was impressive and very interesting'. Ali Granmayeh, from the London University asked why the Armenian claims are so important for Turkey, and why Turkey does not seek good relations with the Armenians. Dr. Laçiner replied the question: 'Why the Bosnian tragedy was so important for the United States' Balkan policy? Because if the US led the Serbians continue their massacres, nobody could predict the result. Turkey's position can be likened to that of the US in the Balkans. Now Armenia occupies more than 20 per cent of an independent state in the Caucasus, and supports irredentist movements in the region. As a result of the Armenian occupation more than a million people are now refugees and have to live under terrible circumstances. Furthermore, the radical Armenian militants use the historical disagreements to prevent good relations and the present Armenian government, contrary to the previous Ter Petrosyan administration, tolerate these groups and imply irredentist aims. Turkey cannot ignore such threats, and cannot allow any occupation and killing in its region.'

Gabriel Goltz from Germany asked Assist. Prof. Dr. Kamer Kasım about Russia's policy regarding the Nagorno Karabakh: 'What makes you think that the Russian policy will be different if the Nagorno Karabakh conflict resumes?'. Kasım replied 'The Turkish Russian relations have developed since 1994 and Russia became an important market for Turkish export and Turkey became an important customer for Russian natural gas industry. Both manage to reach certain understanding regarding their positions in the Caucasus. For this reason, Russia will have to take into account its relations with Turkey when supporting any side in any ethnic conflict in the region.'

**TURKEY'S SECURITY AND THE ARMENIAN QUESTION
SYMPOSIUM 17 - 19 OCTOBER 2001, FIRAT UNIVERSITY,
ELAZIĞ, TURKEY**

'Turkey's Security, the Internal and the External Threats in the Past and Present' Symposium, which was organised by the Fırat University, Elazığ, Turkey, was held with a large participation on 17 - 19 October 2001 on the university's campus. Two ASAM Institute for the Armenian Research researchers (Dr. Sedat Laçiner and Assist. Prof. Dr. Kamer Kasım) and Dr. Yaşar Kalafat of the ASAM Caucasian Desk presented their papers mainly focusing on the Armenian - Turkish relations in past and present.

'Turkey Has to Demonstrate to the World the Fact that Armenia is the Most Aggressive State in the Caucasus'

On the first day, Dr. Sedat Laçiner, who is a lecturer at Çanakkale Onsekiz Mart University and a researcher at the ASAM Institute for Armenian Research, gave a speech titled as 'The Impacts of the Armenian Issue on Turkish Foreign Policy'. First, Dr Laçiner argued that the Armenian anti-Turkish campaign has damaged Turkey's relations with its most important allies, namely the United States and France. Having assumed the radical Armenians have been successful in their campaign, Laçiner questioned how a tiny ethnic group can damage one of the most important NATO states' position in international relations. For Laçiner, the extremist Armenians have abused the historical facts and the tragedy of the Turks and the Armenians, yet Turkey could not reveal the realities behind the propaganda. Laçiner argued that Turkey has to change its strategy in this question. Secondly Sedat Laçiner focused on the Armenian terrorism and aggression in the Caucasian area. Accepting Armenian terrorism, which cost many Turkish diplomats' life during the 1970s and 1980s, cannot be justified, Laçiner defended that Turkey must show the reasons of the Armenian terrorism and help both the Armenians and the Western powers in demolishing extremism among the Armenians. Third, Laçiner pointed out that Armenia has followed an extreme aggressive foreign policy since the end of the Cold War: 'The Armenian armed forces first occupied the Nagorno Karabakh region of Azerbaijan, then invaded about 20 per cent of this country and did not withdrawn by now. As a result of this occupation more than a million people now have to live under very bad conditions as refugees in Azerbaijan. Armenia not only threatens Azerbaijan but also Georgia. The Armenian state has given a clear support to the Armenian separatists in Georgia. Finally the radical Armenian nationalists still see the Eastern part of Turkey as "Western Armenia" implying their irredentist understanding. As a well known fact Armenia had also allowed the PKK terrorists to set up a base for its attacks against Turkey for a long time.'

Dr. Sedat Laçiner further argued that the Armenian foreign policy shows a clear aggression and this trend unfortunately continues: 'Armenia now searches an alliance with Iran and Syria, both are rogue states for the United States. The Armenian Republic has already signed agreements for cooperation with Syria and Iran. It also allowed the Russians to have military bases in

Armenia in order to help the Russian hegemony in the region. Armenia continues to support the Russian policies against the American and Western policies in general in the Caucasus, while Georgia, Azerbaijan and Turkey prefer the Western policies.' In this framework, Dr. Sedat Laçiner advocated that Turkey has to change its strategy and focus on Armenian terrorism and aggression instead of keeping its defensive position.

'Russia's Nagorno Karabakh Policy is in Conflict with Its Chechen Policy'

Another paper, which was presented on the symposium, was Assist. Prof. Dr. Kamer Kasım's 'The Russia – Armenia Relations and Its Impact on Stability in the Caucasus'. Kamer Kasım, who works on Russia, Armenia and the Caucasus at the Institute for Armenian Research and a lecturer at Abant İzzet Baysal University, Bolu, concentrated on Russian Armenian relations in his presentation. For Kasım, after the Russian Eurasianists increased its influence over the Russian foreign policy in the 1990s, Russia's interest in the region dramatically rose. Russia, in the view of Kamer Kasım, seeks to maintain its control on the regional states and it uses Armenia in this strategy. To Kasım, Russia's policies regarding Nagorno Karabakh is in conflict with its policy in Chechnya. In Chechnya, Russia advocates the territorial integrity of its country and argues that none of the states have the right to intervene the Russian – Chechen conflict since it is a domestic matter. However, in the Karabakh case, although it is Azerbaijan's territory, the Russians do not actively oppose the Armenian occupation, even support the Armenian occupiers in practice. Assist Prof. Dr. Kamer Kasım maintained that Russia has to give support to Azerbaijan's territorial integrity, if it is sincere in its Chechnya policy.

Mr. Kasım argued that Russia is the only state, which can put pressure on Armenia for the settlement of the Nagorno Karabakh problem. Kasım further continued that the Russian policy to keep its influence in the region through its military presence, made Armenia an important ally of Russia since Armenia is the only country where Russia keeps its military bases without having a problem.

Apart from the ASAM staff, the historians who focused on the Armenian issue and their papers are: Assist. Davut Kılıç ('The Charist Russia's Role in the Founding of Armenia', Fırat University,

Elazığ), H. Musa Taşdelen, ('From the Re-location to the Genocide Myth: The Armenian Question as a Nation Building Process', Sakarya University), Ahmet Eyicil, (The French and Armenian Atrocities in the Marash Independence Struggle', Sütçü İmam University, Şanlıurfa), Durmuş Yılmaz, ('The Armenians' Role in The French Efforts in Colonising Anatolia', Selçuk University, Konya), Yusuf Ziya Bildirici (The French, the Armenians and the Adana Genocide, 1919-1921', Pamukkale University, Denizli), Halil Ersin Avcı (The Similarities Between the Armenian Question and the Southeastern Anatolia Issue. Their Impact on Turkey's Future and the Alternative Solutions', Çanakkale Onsekiz Mart University).

BOOK REVIEWS

KİTAP TAHLİLLERİ

THE ARMENIANS IN THE LATE OTTOMAN PERIOD
(OSMANLI'NIN SON DÖNEMİNDE ERMENİLER)
TÜRKKAYA ATAÖV (Editör).

Ankara: The Turkish Historical Society for the Council of Culture, Arts and Publications of the Grand National Assembly of Turkey, 2001, s.373 + footnotes + bibliography + index.

ISBN: 975-7479-81-0.

Assist. Prof. Dr. İbrahim Kaya*

The Armenians in the Late Ottoman Period provides a fresh look at the Ottoman-Armenian relations in the period of the World War I and its immediate aftermath. The present study shows the view of the Armenians being the victims to a war-time genocide in the Ottoman Empire is unfounded in the light of objective scholarship.

The chapters in this edited book provide the reader with information and arguments on the relations between the Turks and the Armenians. The book had a three member advisory board consisting of İlber Ortaylı, Stanford J. Shaw and Türkkaya Ataöv. The latter also assumed the functions of editor preparing this volume for publication.

A group of academics and other interested researches contributed to this volume. The articles are listed to conform to a chronological order of historical relations beginning with the contribution of the speaker of the Turkish Grand National Assembly, Ömer İzgi. In his introductory article of "Turks and Armenians: The Ottoman Experience", İzgi summarizes the overall Turkish-Armenian relations under the Ottoman system. He reminds the reader the religious tolerance of the Ottomans, allowing many different beliefs to co-exist under the same governmental rule. He

* The Institute for Armenian Research and Çanakkale Onsekiz Mart University.

also notes that the policy of toleration had its costs. As observed by İzgi, many Christian churches, including those of the Armenians, served as the vehicles for nationalist and separatist movements. İzgi briefly gives some background information on the history of the relations of Turks with Armenians. According to the author the faithful Armenians, *millet-i sadıka*, were unaffected by the rising tide of nationalism during the decline of the Ottomans, as other Christian nations sought their independence with the help of western powers, for three main reasons: I. the Armenians existed in almost every region and they did not constitute a homogenous majority in any area, II. the urban Armenians were better off and they shared a common culture and language with the Muslim Turks, III. they integrated into the ruling class of the Empire. Soon after the Christian nations of the Ottoman Empire were granted their independence, nationalist revolutionary movements found support among the young Armenians. In the late 1880s Armenian revolutionary Hinchag and Dashnag Committees were set up to 'liberate' the Armenian 'homeland'. But they were unable to comprehend the demographic reality, i.e. the absolute majority of Armenian 'homeland' did not happen to be the Armenians. The Armenian revolutionaries, like some of the ethnic groups in the Balkans, adopted terror as a primary tactic to the ethnically cleansing of Eastern provinces where they claim their historical homeland. This coincided with the emergence of the Turkish nationalism which was especially popular among the Turkish refugee groups of Balkan origin. İzgi correctly points out that with the outbreak of the World War I the Ottomans had no alternative but to relocate the Armenians, who collaborated with Russian forces in order to conquer the Ottoman territory. He acknowledges that many Armenians as well as Muslims suffered from consequences of the war conditions. İzgi is right in observing that the founders of the modern republic of Turkey, which emerged from the ashes of the Ottoman Empire in the wake of the World War I put the past rest and, therefore, the Turkish side allowed the one-sided story to be passed from generation to generation. İzgi quotes Mustafa Kemal Atatürk in saying "Peace at home, peace in the world" stressing the future, rather than past, of the Turkish people. However, this was seen as a weakness by many and they find a chance to increase the toll of victims to hundreds of thousands and eventually millions. As noted by İzgi, every story has two sides and it is the time to tell the other side's story, based on real facts and evidence.

Professor Nejat Göyünç makes a contribution to an understudied aspect of the relations between the Turks and Armenians in his article entitled "Turkish-Armenian Cultural Relations". He observes that the Turks and Armenians were linked involved with each other in language, literature, music and almost every branch of arts. He supports this view by many examples. To cite one, Göyünç mentions the opinions of the well-known Turkologist Andreas Tietze who reportedly said that Turkish they spoke seemed to be more convenient and easier to the Armenians. He correctly concludes that the understanding of the deep cultural ties between the two nations would help the construction of more friendly and peaceful relations.

Yılmaz Öztuna who has published extensively on history contributes to the book by giving the reader an adequate understanding of 'the Armenian Question'. His work starts with the 1877-78 Russo-Ottoman War as the origin of the Armenian question. As a result of the war, the Ottomans had to accept the peace terms dictated by the great powers. Consequently the Treaty of Berlin was signed. As pointed out by Öztuna, Article 61 of the treaty under which the Ottoman Empire was to enact reforms for the Armenian minority in the eastern provinces gave free hand to great powers to intervene the internal affairs of the Ottomans. Öztuna also makes it clear that great powers had conflicting interests over the Ottoman territories. To take an advantageous position Russia tried to use the Armenians by making undeliverable promises. To this end Russians armed the Armenians, living in the east, with weapons. This seemed attractive to some revolutionary Armenians as they wanted to establish an independent state in eastern Anatolia where, however, they formed a minority. With the outbreak of the World War I the Ottoman army had to fight against Britain, France, and Russia. Furthermore mainly Russian sponsored Armenians were fighting against the Ottoman army both internally and externally. Against this background information the Armenian relocation of 1915 can be properly understood. According to Öztuna the relocation of the Armenians was a military and security necessity. Obviously the relocation claimed many lives of innocent people. When the war ended and the Ottomans were defeated, Armenians engaged in revenge attacks against the Muslim population of Anatolia. The issue was settled by the Kars, Gümrü and Lausanne agreements and the current boundaries of the Republic of Turkey were drawn. Öztuna's article finishes with an observation that

since there is still involvement of foreign factors, as there was in the past, the Armenian issue will remain in the international political agenda for a time yet.

Justin McCarthy looks at the population of the Armenians in the Ottoman Empire. He underlines a reality that the only way to know a population is to actually count it. Therefore, to find the actual Armenian population of the Ottoman Empire one must rely on the type of governmental population statistics that are the staple of demographic studies throughout the world. He observes that, although nineteenth and early twentieth century European and American commentators had no idea how many Armenians lived in the Ottoman Empire, they made estimations in which they necessarily failed. Some estimators used the Armenian Patriarchate statistics. However, its statistics were pure invention since no record of births and marriages were kept in the Armenian churches unlike the western European churches. He points out that the Patriarchate figures were used for propaganda, while the Ottoman population figures were used for internal governmental purposes such as tax collection. His finding that there are great differences between the official Ottoman figures and the Patriarchate's proves this point. Even the Patriarchate's figures does not refuse that the Armenians did not form a majority anywhere in the Ottoman territory including eastern provinces. He gives figures of mortality of the Armenians and Muslims and those of immigrants. He concludes that the massive mortality in Anatolia was the product of total war. All shared starvation and disease, each side killed the other and a correct assessment of the facts of the times must be made by taking into account the mortality of both sides not of one side only.

Hüseyin Çelik's article is on the 1915 Armenian Revolt in Van. Van is a city in Eastern Anatolia, situated on the shores of the lake bearing its name, where Muslims and Armenians lived together in peace. Çelik offers extensive quotations from recorded statements of the eyewitnesses of that province, interviewed some years ago. A quotation from Mehmet Delibaş who worked as an apprentice for an Armenian shoemaker is particularly significant in describing the peaceful and friendly relations between the Turkish and Armenian communities. Delibaş summarizes developments following the proclamation of the Second Constitution in 1908 this way: "... (My Armenian master) said 'Now there is freedom. Freedom has been announced. We are going to celebrate it'...Our

Muslims and Armenians celebrated freedom together. In town the drums and flutes began to play... Our religious teachers and their priests embraced one another." Armenian revolutionary committees worked with the Young Turks together for bringing a constitutional administration. With the proclamation of the constitution all revolutionary and separatist activities occurred more freely. According to eyewitnesses' statements initially local Van Armenians, especially those who lived in urban areas, had no intention of rebelling. However as a result of the activities of revolutionary committees with the help of Russians, Armenians were armed in anticipation of a widespread rebellion. In early April 1915 the Armenian uprising began. Coupled with the Russian advance, the government ordered their own Muslim population to evacuate the city. Many Muslims suffered and lost their lives during the process of evacuation. Çelik's work makes it clear that it was the bloody Armenian rebellion in Van that left no alternative to the Ottoman government but relocate those citizens deemed disloyal and rebellious in other parts of the Ottoman territory.

Yusuf Halaçoğlu lays down the realities behind the relocation of the Armenians in 1915. First the author explains the reasons for the relocation as a military necessity. It is the rebellious activities of the Armenians that led the relocation law to be promulgated on 27 May 1915. As the author points out the objective sought by the government in relocating the Armenians of certain provinces in eastern Anatolia was preventing their anti-governmental activities and the annihilation of them was not only out of question but also the authorities were to ensure their safety. In support of this argument Halaçoğlu throughout his essay uses only authentic documents such as circulars, coded telegrams, secret dispatches and, of course, the relocation law itself. He is confident in saying that 450,000, or more, reached their destinations. According to the evidence Halaçoğlu provided, the Ottoman authorities took every means to caring for the emigrated and their property. As the author persuasively argues this is not the way a government with the intention to realise a genocide would behave. He also accepts that the relocation was painful because displacing thousands of people and resettling them is not an easy task.

Enver Konukçu looks at another, often neglected, aspect of the Turkish Armenian relations. He focuses on the mass graves of the Turks killed by the Armenians in eastern Anatolia. Konukçu participated as counselor in the excavations on such mass graves.

As a result of the Bolshevik revolution that took place in Russia the occupying army was not able to sustain its position and the Turkish army swept back the Russians to the former frontiers. His findings clearly show that during and after the Russian occupation of eastern Anatolia the Armenian militants carried out mass killings of the Muslim population. The author regrets that the western media and academic circles are silent about the massacre of the Turks by the Armenians. He also claims that there are hundreds more mass graves remain to be excavated.

Stanford Shaw writes about the French Armenian Legion and its activities in Cilicia. The Armenian Legion had been organized starting in 1916 in Cyprus. Many of these troops were poorly organized. The Armenians came to Cyprus from all over the areas to become the members of the Legion in French uniform. They started their landing at İskenderun. According to Shaw wherever the Armenians went, they terrorized the Turkish and Arab civilian population even the Muslim French Algerian soldiers. The author referred to Ottoman and French army archives and concludes that the French army confirmed the Ottoman military reports, with even more details than provided by the local Ottoman officials. He also points out that it was not only the Muslims but also the Jews of the Ottoman Empire who suffered the atrocities of Greek and Armenian occupation forces.

Ömer Turan deals with the Armenian question at the Lausanne Peace talks. In order to represent the Armenians at Lausanne, the delegation from the Armenian Republic and the Armenian National Delegation joined to form the United Armenian Delegation. The author notes that the delegation claimed that the Armenians had taken the side of the Allies during the World War I and declared that an Armenian homeland on Turkish territory in Asia should be granted to resolve the Armenian question. He observes as reported by the American representative that the Allies had no intention of giving genuine backing to the Armenian demands but continued to use the Armenians to achieve their own military and political objectives. At the end of the Lausanne talks the existing boundaries of the Republic of Turkey were recognized. The author concludes that the Armenians were abandoned by those states which deceived them by promises into being exploited against the Turks. Turan's work is based on the author's research in the foreign office archives in London.

Süleyman Seyfi Ögün makes an in depth analysis of the Ottoman system of government with the aim of finding what

enabled the two nations to live in peace for a long time. Within the millet system, each community was given the right to maintain its own cultural, professional, religious and even judicial traditions. Political power would not interfere with these matters. In short, the Ottomans applied the doctrine of "separate but equal". Ögün quotes a term used by a leading scholar on the Ottoman history, İlber Ortaylı, "compartmentalization" to call this co-existence. In the millet system the Armenians were in an advantageous position since they were millet-i sadıka (the loyal nation). Many Armenians were quite easily appointed to high ranking government posts. This reality, according to the author, turns the argument that the Armenians were treated as second class citizens to a gross exaggeration. The author also compares the Ottoman administration system with the western ones. He concludes that the Ottoman style of government self-evidently makes it impossible to draw a parallel between the Holocaust-like genocide and the Armenian relocations in 1915, because there is no historical hatred, as a constituting element of genocide, between the two communities.

Gündüz Aktan begins his article on the Armenian problem and international law by warning that the academics without a proper legal education and experience cannot assess whether or not any massacre amounted to genocide since genocide, as an international crime, can be determined only by jurists on the basis of the prescribed legal criteria. What Aktan does is explaining the term genocide and its elements from a point of view of law and assesses whether the Armenian issue is qualified to be called genocide under international law. Having analyzed in detail the 1948 United Nations Genocide Convention where the term was described first in the legal sense in terms of what it entails and of what it excludes and the facts of the Armenian relocation, Aktan reaches to the conclusion that the relocation did not constitute a genocide, let alone a crime against humanity for various reasons. He points out that the Armenians who were relocated constituted a political group, which was denied the status of protected group by the Convention. The Catholic and Protestant Armenians all over the country as well as the Gregorian Armenians, living in the western provinces, were not subjected to relocations. From this fact he concludes that the Armenians living in the war zones and those posing security threats were relocated and this fact clearly shows the military rationale behind the relocation. In order to qualify as a genocide there must be a racial hatred towards a

certain group. This is, too, absent in the Armenian case. Moreover the Genocide Convention requires the persecutors intention to destroy the protected group. As clearly observed by Aktan such an intention did not exist in the relocation of the Armenians. All the documents available envisage the protection of Armenian convoys in the course of relocation and their safe resettlement. Like other authors Aktan accepts that there were isolated individual attacks towards the Armenians. He further adds that even before the end of the World War I the Ottoman government brought the responsables of such crimes before the courts of law.

Türkkaya Ataöv, the editor of the book, turns on the Jewish Holocaust and the Ottoman Armenians. Ataöv's article is a response to the effort of some Armenian authors to link the relocation of Armenians in 1915 with the Jewish holocaust. His article completes what Gündüz Aktan writes. Ataöv clearly underlines the differences between the anti-Semitism in the Nazi period and the way the Armenians lived in the Ottoman period. The reader can conclude from this paper that that if the one is genocide the other one has nothing to do with genocide. It is a well known fact that the Jews of Germany were discriminated first. The process of annihilation of the Jews by Nazis followed a certain path: They were marked with certain symbols to identify their differences from the rest of the community, they were required to live in certain places (ghettos), they were denied civil rights, they were forcibly gathered in concentration camps where they were killed with intent to destroy the Jews as a religious and racial group. The author convincingly argues that none of those existed in the Armenian case and the Armenians were an important part of the Ottoman society. Even in the crucial years, like 1913, many Armenians served the Ottoman states as being high ranking bureaucrats and ministers of state. Therefore, Ataöv agrees with those who argued in some other parts of the book, the relocation of the Armenians was a military necessity\ not an act of extermination.

To add a few important points on the book, it is a great gesture to dedicate such a work to the memory of all who lost their lives during the clashes in the late Ottoman period and also to the Turkish diplomats assassinated by the terrorists. A good command of English is used in the book. It is evident that the grand National Assembly of Turkey, unlike its counterparts in some countries, lets the historians decide on the issue and not politicians who are after

their electorate support. Although the book is sponsored by the legislature of Turkey, the reader will find a balanced view of the relations between the Turks and Armenians throughout the book. No single work has the right to claim to be the conclusive on the issue and other studies based on the academic standards, not on propaganda tactics, would contribute to the more understanding of the subject as counter arguments clashes.

THE GREAT WAR AND THE TRAGEDY OF ANATOLIA
(TURKS AND ARMENIANS IN THE MAELSTROM OF MAJOR POWERS)
 SALAHİ SONYEL.

Ankara: Turkish Historical Society Printing House, 2000.
 Index and Bibliography, 221 pages, ISBN: 975-16-1227-6.

Assist. Prof. Dr. Kamer KASIM*

In this book Salahi Sonyel examines the relations between Turks and Armenians in the light of the major powers' designs regarding the Ottoman territories and the future of the Ottoman Empire. The author starts with the inception of the 'Eastern Question' and the Turco-Russian War of 1877-78. The author correctly pointed out that the enmity between the Armenians and Muslims had its root in the Russian expansion into the Caucasus. The Russian occupation led to the settlement of Armenians in Georgia, Karabakh and Erivan. During the Russian expansion, the Armenians fought on the side of the Russians against Persia and the Ottoman Empire. In this way an Armenian majority was established in the territories, which today is the Republic of Armenia. The author emphasizes that until the Russian invasion Erivan was a Persian province with Muslim, primarily Turkish majority. The author pays special attention to the great powers activities to hasten the demise of the Ottoman Empire and the author explains how the Armenians are being used in this process by the great powers. The author's decision to start with the 'Eastern Question' in order to explain the tragedy of Anatolia and struggle between the Armenians and Muslims is proper and may

* The Institute for Armenian Research and Abant İzzet Baysal University, Bolu.

be the only way to make readers understand the events, which led to the revolt of the Armenians and the Ottoman administration's decision to relocate them. In this context the Berlin Congress and the Treaty of Berlin, article 61 was mentioned. With article 61, the Ottoman administration was obliged to make reforms in the provinces inhabited by Armenians. With this the great powers obtained the right to interfere in the internal affairs of the Ottoman Empire.

The author examined the Adana incident as one of the important uprisings, which affected relations between the Turks and Armenians. The author indicates that the greatest weakness of the Ottoman government was its principle of non-interference in the freedom of conscience and this led to anarchy. The Armenians' revolutionary preparations and militias groups' attempts to arouse the national sentiments of the Armenian people were not met any resistance from the Ottoman government.

After the chapter, which evaluates the process led to the disintegration of the Ottoman Empire, chapter 5, which is the most important chapter of the book, comes in which the author under the title of the Tragedy of Anatolia discusses the Ottoman entrance of the First World War and Armenian atrocities and rebellions during the War. The Van revolt was examined as one of the major incident. The scale of atrocities was immense that forced the Ottoman administration to take the decision to relocate the Armenians. The author discusses in detail the measures taken by the Ottoman administration during the relocation process.

The author mentions three books, which are the examples of how events are deceived by propagandists: *Treatments of the Armenians in the Ottoman Empire*, *Ambassador Morgenthau's Story* and *Lepsius Sur les massacres d'Armenie*. All these are criticised in chapter 6 by Sonyel. The atrocities committed by the Armenians in the last stages of the First World War were discussed in chapter 7. Chapter 8 is devoted to the examination of the claims of Armenians.

The author uses first hand sources very often, which indicate the credibility of the book. Many non-Turkish sources are used in this book to show that the Armenians' claims are invalid. The main argument of the book is that both Muslims and non-Muslims became unwittingly, reluctantly, or voluntarily, the instruments and

victims of the major powers, whose purpose was to disintegrate the Ottoman Empire. In the author's words "*These imperialist and colonialist Powers (of the nineteenth and early twentieth centuries) have been mainly responsible for the tragedy that befell the peoples of Anatolia.*"

The author manages to discuss the issues from the start of the Eastern Question to the defeat of the Ottoman Empire in just 221 book pages. But it would be better if more details had been given in chapter 4, particularly about the Armenian revolutionary organizations' activities.

RECENT BOOKS*

Sedat Laçiner**

**Armenian Folk Arts, Culture,
and Identity.**

Levon Abrahamian, Nancy
Sweezy and Sam Sweezy
(eds.).
Indiana University Press, 2001.
Hardback.
368 pp.
ISBN: 0253357046.

**The Banality of Indifference,
Zionism & Armenian
Genocide.**

Yair Auron.
New Brunswick (USA):
Transaction Publishers, 2000.
405 pp. + notes + index.
ISBN: 1-56000-412-6.

Armenian First Names

By Nicholas AWDE and
Emanuela LOCCI.
Hippocrene Books, 2001.
Hardback. 128 pp.
ISBN: 0781807506.

The Kingdom of Armenia

Mark Chalin.
Curzon Press, 2001.
ISBN: 0700714529.

**The Armenians: A
Handbook.**

Edmund Herzig (ed.).
Palgrave, 2001. Hardback.
256 pp.
ISBN: 03121173822.

Armenia: A Historical Atlas.

Robert H. Hewsen.
University of Chicago Press.,
2001. Hardback.
341 pp.
ISBN: 0226332284.

**At the Crossroads of Der
Zor, Death, Survival, and
Humanitarian Resistance in
Aleppo, 1915-1917.**

Hilmar KAISER.
Princeton,
NJ.: Gomidas Institute Books,
2001. 119 pp.
(78 pp. Main text) +
Bibliography.
ISBN: 0-903656-06-0.
Publisher: PO Box 208,
Princeton, New Jersey, 08542.
E-mail: books@gomidas.org.
Note: Emotional and
booklet-like.

* In alphabetical order of the the authors' names.

** Ermeni Araştırma arı Enstitüsü / Institute for Armenian Research, Ankara ve Onsekiz Mart Üniversitesi,
Çanakkale.

Women and Entrepreneurship.

Yerevan, Armenia: Konrad Adenauer Foundation, pub. 2000. Proceedings of a workshop organised in Yerevan between 13-14 October 1999. Publisher: Konrad Adenauer Foundation, Ahmet Rasim Sokak, No. 27, Çankaya, 06550, Ankara, Turkey. Tel: 0090 312 440 40 80. Fax: 0090 312 440 32 48.

The Story Behind Ambassador Morgenthau's Story.

Heath W. LOWRY. Istanbul: ISIS, 2001. 102 pp. footnotes + bibliography + photos. ISBN: 975-428-019-3. Publisher / Yayıncı: The Isis Press, Şemsilek Sokak, 10, Beylerbeyi, 81210, Istanbul, Turkey.

The Armenian Gospels of Gladzor.

By Thomas F. MATHEWS and Alice TAYLOR. J Paul Getty Museum Pubns, 2001. Hardcover, 128 pp.

ISBN: 0892366273.

Genocide in International Law.

(*Uluslararası Hukukta Soykırım*)
William A. SCHABAS.
Cambridge: Cambridge University Press, 2000. 624 pp. + footnotes + bibliography + index. ISBN: 0521782627 (hardback), 0521787904 (paperback). Publisher: University Press, Edinburg Building, Cambridge, CB2 2RU, UK. Web: www.cup.cam.ac.uk.

Turkey's Struggle for Liberation and the Armenians.

By Salahi R. SONYEL. Ankara. Center For Strategic Research (SAM), 2001. 247 pp. + footnotes + bibliography. ISBN: 1302-3845. Publisher to Order: Center for Strategic Research, Kırçiçeği Sokak, 8/3, G.O.P., 06700, Ankara, Turkey. Tel: 0090 312 446 04 35. Fax: 0090 312 445 05 84. E-mail: strategy@mfa.gov.tr.

SEPTEMBER 25 STATEMENT BY THE TURKISH-ARMENIAN RECONCILIATION COMMISSIONERS

The Turkish-Armenian Reconciliation Commission (TARC) met in Istanbul (23-25 September 2001). Commission members present were: Gunduz Aktan; Alexander Arzoumanian; Ustun Erguder; Sadi Erguvenc; David Hovhannissian; Van Z. Krikorian; Andranik Migranian; Ozdem Sanberk; Ilter Turkmen; and Vamik Volkan.

Our meeting was convened soon after the terrorist attacks against the United States. We feel shock and deep regret. We discussed the impact of these tragic events on world affairs and, in this light, re-affirmed our resolve to work together in order to enhance mutual understanding, overcome differences and encourage cooperation.

TARC:

- Reviewed events ensuing after TARC's establishment in Geneva (8 July 2001).
- Assessed progress to date.
- Agreed on future strategies for maximizing the goal of reconciliation.
- Welcomed continuing discussions with additional interlocutors and experts having a variety of views.

TARC:

- Evaluated media reaction to TARC in Armenia, Turkey and worldwide.
- Acknowledged that some statements attributed to TARC members created misunderstandings, which are being overcome.
- Adopted "Principles for Constructive Media Interaction."

TARC:

- Participated in "external" meetings with Turkish civil society to gauge attitudes, issues, obstacles, and recommendations.

- Met with (a) intellectuals, (b) academics, (c) researchers, (d) media, (e) business people, and (f) cultural experts representing a range of attitudes towards reconciliation.
- Discussed mutual perceptions and expectations of Armenians and Turks.
- Reaffirmed TARC's role identifying activities and catalyzing projects by reputable NGOs.

TARC:

- Conducted "internal" discussions regarding TARC affairs.
- Noted that the number of Armenian members of TARC will increase.
- Finalized arrangements for the next meeting in New York (18-21 November 2001).

TARC:

- Discussed a n agenda for the next meeting.
- Agreed to invite the International Center for Transitional Justice to organize a "Seminar on Legal Issues" (including international models for reconciliation).
- Explored the activities of a "Working Group on Psychological Issues" regarding reconciliation.
- Discussed developing policy recommendations.
- Agreed to establish a TARC secretariat and a TARC web site.

Adopted in Is anbul on this 25th day of September 2001.

NOTE FOR THE CONTRIBUTORS

ARMENIAN STUDIES

A Quarterly Journal of History, Politics and International Relations

Armenian Studies (AS) accepts original articles, which are not under consideration by another publication at the time of submission. Articles as a rule should not exceed 8500 words in length (maximum 3500 words for book reviews), should be free from jargon and should be written as clearly and concisely as possible. Unsolicited articles cannot be returned. Accepted articles must conform to *Armenian Studies* style requirements. Please submit articles to: The Editors, Armenian Studies, Konrad Adanauer Cad., No. 61, Yıldız, Çankaya, Ankara, Turkey or e-mail to info@eraren.org

Submissions: Authors should submit four typed copies of their manuscript along with a file copy of the manuscript saved on a floppy disc. Where possible, the file should be saved in the Word for Windows or RTF. Whichever is used please indicate this clearly on the disc itself. Alternatively the journal accepts submissions by e-mail using one of the above formats. If e-mail is used then please be sure that you received a confirmation from the Institute. The authors should send a large summary of their studies.

Presentation: Manuscripts should be one-and-half or double-spaced throughout (including all quotations and footnotes) and typed in English or Turkish on single sides of paper. Generous margins on both sides of the page should be allowed. Pages should be numbered consecutively. The author should retain a copy, as submitted manuscripts cannot be returned. Full names of the author(s) should be given, an address for correspondence, and where possible a contact telephone number, facsimile number and e-mail address. Current and recent academic and professional affiliations should be supplied for inclusion in Notes on Contributors, together with a list of major publications and forthcoming books.

Footnotes and Endnotes: In the case of books the following order should be observed: author, title, (place of publishing: publisher, year). For example:

1. Türkkeya Ataöv, **A Statement Wrongly Attributed to Mustafa Kemal Atatürk**, (Ankara: Sistem Ofset, 1984), p. 16.
2. Ataöv, **A Statement....**, p. 22.
3. Charles van der Leeuw, 'Newly Independent Azerbaijan: Ever-Present Gunsmoke and the Kremlin's Long Arm', in Antero Leitzinger (ed.), **Caucasus and an Unholy Alliance**, (Vantaa: Leitzinger Books, 1997), pp. 48-52.

Proofs: Please note that authors are expected to correct and return proofs of accepted articles within 48 hours of receipt. Authors are responsible for ensuring that their manuscripts conform to the journal style. The Editors will not undertake retyping of manuscripts before publication.

ERMENİ ARAŞTIRMALARI / ARMENIAN STUDIES

ABONE FORMU / SUBSCRIPTION FORM

Yıllık Yurtiçi Abonelik

TL. 12.000.000,-

1 Year Subscription (Abroad)

USD.30,-

BANKA ARACILIĞI İLE ÖDEME (PAYMENT WITH BANK ACCOUNT):

Lütfen formu doldurup banka dekontu ile birlikte faks veya posta ile bize ulaştırınız
(Please fill in the form and either fax or mail it to us together with the bank receipt).

-Banka Hesap Numarası: 00158003948581394 Vakıflar Bankası - Yıldız Şubesi/Ankara
(Bank Account Number: 00158003948581394 Vakıflar Bankası - Yıldız Branch/Ankara)

POSTA ÇEKİ İLE ÖDEME (POST CHEQUE - ONLY FOR TURKEY):

Lütfen formu doldurup dekont ile birlikte faks veya posta ile bize ulaştırınız.

-Posta Çeki Hesap Numarası: 100 80 63 Avrasyabir Vakfı - Ankara Şubesi.

Adı Soyadı (Name Surname):

Adres (Address):

İl (City) - Ülke (Country):

Telefon (Telephone) - Faks (Fax):

Elektronik Posta Adresi (E-Mail):

KREDİ KARTI İLE ÖDEME (PAYMENT WITH CREDIT CARD):

Lütfen formu doldurup faks veya posta ile bize ulaştırınız
(Please fill in the form and either fax or mail it to us):

Adı Soyadı (Name Surname):

Kredi Kartı Numarası (Credit Card Number): _ _ _ _ _

Güvenlik Kodu (Security Code Number):

Geçerlilik Tarihi (Credit Card Expiry Date): _ _ / _ _

Adres (Address):

İl (City) - Ülke (Country):

Telefon (Telephone) - Faks (Fax):

Elektronik Posta Adresi (E-Mail):

Tutar (Amount):

İmza (Signature):

İş bu imzama yukarıdaki bedelin kredi kartı hesabımdan çekilmesini kabul ediyorum.
(I accepted that above mentioned amount can be debited from my credit card.)

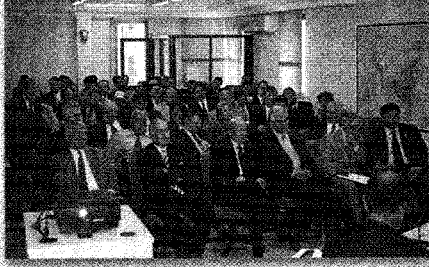
ERMENİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ: Konrad Adenauer Cad. No: 61 Yıldız-Çankaya /ANKARA
Tel. +90 312 491 70 14 Faks: 0 312 491 70 13 E-Mail: info@eraren.org

AVRASYA BİR VAKFI

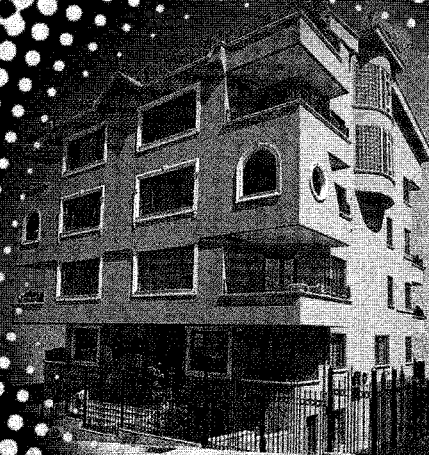
ASAM

AVRASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

YENİ YAPISIYLA
YARINLARI
YORUMLUYOR...

Konrad Adenauer Caddesi No: 61 06650
Yıldız - Çankaya/Ankara - TÜRKİYE
Tel: +90.312.491 60 70 (Pbx)
Fax: +90.312.491 60 99
e-mail: asam@avsam.org

*Cumhuriyet'le
büyüdük...*

...büyümeye devam ediyoruz.

ÜLKER

www.ulker.com.tr

1944'den beri

ISSN: 1303-068X

